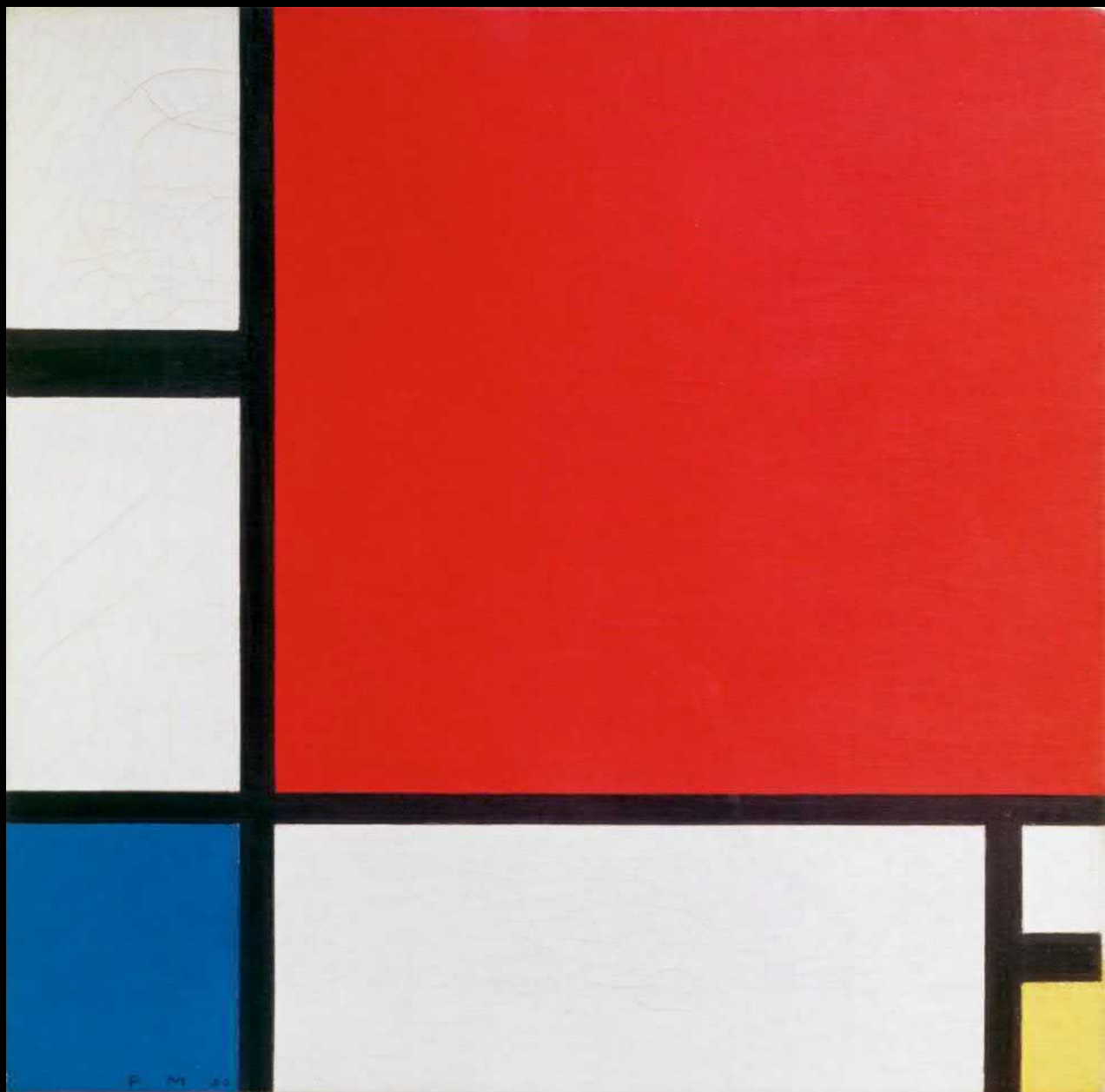

*hanna lehti-eklund:

SPRÅKHISTORIA, SAMTAL
OCH SPRÅKINLÄRNING*

Ett urval artiklar av
Hanna Lehti-Eklund

sammanställt av kolleger
med anledning av 60-årsdagen

© 2018 Författaren, ursprungliga utgivare och Helsingfors universitet

Denna samling av tidigare publicerade arbeten är sammanställd av författarens kolleger Hadle Oftedal Andersen, Anne Huhtala, Jan Lindström och Beatrice Silén.

Boken ingår som nr 49b i serien *Nordica Helsingiensia*, en publikationsserie som utges av Nordica, Finskugriska och nordiska avdelningen vid Helsingfors universitet.

Ansvarig utgivare: Jan Lindström

Kontaktadress:

Nordica

PB 24

00014 Helsingfors universitet

Omslag: Hadle Oftedal Andersen

Omslagsillustration Piet Mondrian: *Composition II in Red, Blue, and Yellow*, 1930. Public domain.

Redesign av originalsidor: Unigrafia

Tryckt i Finland av Unigrafia, Helsingfors

ISSN 1795-4428

ISBN 978-951-51-3937 (hft)

ISBN 978-951-51-3938 (PDF)

INNEHÅLL

Förord	6
Svenskan i Finland på 1800-talet: variation mellan dialekter och standard, tal och skrift	11
The grammaticalization of <i>alltså</i> and <i>således</i> : Two Swedish conjuncts revisited	33
Användning av <i>då</i> i historiskt och nusvenskt perspektiv	73
Om <i>att</i> som diskursmarkör	93
Användning av partikeln <i>nå</i> i helsingforssvenska samtal	131
Att planera och reparera. Skillnader mellan talare av svenska som förstaspråk och andraspråk	143
Dictoglossamtal som övningsform i svenska språkbadsklasser	155
Ursprunglig publicering	235

FÖRORD

Denna bok är en hyllning till Hanna Lehti-Eklund på hennes 60-årsdag. I den har vi samlat ett antal uppsatser som hon skrivit under åren 1992–2006 och som ger en bild av hennes forskningsintressen under två decennier. Med boken vill kollegerna och vännerna på Nordica visa sin uppskattning av hennes forskar- och lärargärning samt tacka henne för årtionden av fruktbart samarbete inom institutionen.

Hanna Lehti-Eklund är en forskare med bred kompetens inom ämnet nordiska språk. Hon har främst gjort sig känd inom områdena språkhistoria, samtalsanalys, språkinläring samt svenska som andraspråk och svenska som främmande språk. Vid sidan av sin egen forskning har hon i femton år varit huvudredaktör för *Folkmålsstudier*, den enda svenskspråkiga tidskriften i språkvetenskap i Finland. Under hennes tid har tidskriften utvecklats till ett mångsidigt och modernt forum för forskningen i nordiska språk inte bara i Finland utan i hela Norden. Samtidigt har hon handlett ett stort antal pro gradu-avhandlingar och doktorsavhandlingar i varierande ämnen. Hon kan därför med goda skäl betecknas som en generalist inom disciplinen.

Hanna Lehti-Eklund disputerade år 1990 på en avhandling om grammatikaliseringen av en grupp adverb i svenskan. Avhandlingen, «Från adverb till markör i text. Studier i semantisk utveckling i äldre svenska», är en historisk studie av hur orden *emellertid*, *således*, *alltså*, *eljest*, *annars*, *dessutan* och *dessutom* under tiden 1600–1900 antagit nya textuella funktioner och utvecklats till konjunktionella adverb. Hanna Lehti-Eklunds doktorsavhandling är den första studien där grammatikaliseringsfenomenen på ett systematiskt sätt behandlats i svenskan.

Också efter avhandlingen har det språkhistoriska perspektivet varit aktuellt i Hanna Lehti-Eklunds forskning. Hon har fortsatt att studera adverb, delvis desamma som tidigare, och beskrivit hur de konjunktionella adverbena *alltså* och *således* utvecklats vidare till diskurspartiklar i modern svenska. Hon har också

tagit upp två tidsadverb, *nu* och *då*, konjunktionen *att* och frasen *hoppas jag* och visat hur olika slag av syntaktiska led kan anta pragmatiska funktioner och användas som diskurspartiklar. I föreliggande volym beskriver artiklarna «Användningen av *då* i historiskt och nusvenskt perspektiv», «The Grammaticalization of *alltså* and *således*, two Swedish Conjuncts, Revisited» och «*Att* som diskursmarkör» denna typ av utveckling. Genom att diskurspartiklarna i första hand påträffas i talad svenska anknyter uppsatserna metodiskt till samtalsforskning, ett område som hon behandlat i många centrala artiklar.

Impulsen till samtalsforskning fick Hanna-Lehti Eklund genom forskningsprojektet «Svenska samtal i Helsingfors» eller SAM som startade 1990. Projektet som finansierades av Finlands Akademi leddes av Anne-Marie Londen och utom Hanna Lehti-Eklund var också Maria Green-Vänttinen och Ylva Forsblom-Nyberg anknutna till forskningsgruppen. Huvudsyftet var att studera strukturella drag i gruppsamtal. För detta ändamål gjordes det bandinspelningar av olika typer av samtal, både vardagliga och institutionella. Stor vikt lades vid en noggrann transkription av inspelningarna. Vid analysen av materialet tillämpades *conversation analysis* eller den etnometodologiska samtalsanalysen. Ett tidigt bidrag av Hanna Lehti-Eklund är uppsatsen «Användningen av partikeln *nå* i helsingforssvenska samtal» som kom ut 1992 och som ingår i denna volym. Projektet SAM var en källa till inspiration inte bara inom själva forskningsgruppen utan ledde tillsammans med samtalsforskningen vid finska institutionen till ett stort antal pro gradu-avhandlingar, doktorsavhandlingar, nya forskningsprojekt och ett livligt internationellt samarbete i Norden och Europa.

Hanna Lehti-Eklunds samtalsanalytiska kunskap har också varit fruktbar för hennes forskning inom undervisning, inlärning och lärande. I denna volym syns det samtalsanalytiska greppet i två uppsatser, «Att planera och reparera: skillnader mellan talare av svenska som förstaspråk och andraspråk» och «Dictoglossamtal som övningsform i svenska språkbadsklasser». I den första ligger fokus på självreparationer vid nominalfraser som inleds med den obestämda artikeln *en* eller *ett*. Fenomenet granskas i samtal som förts av å ena sidan svenskspråkiga studenter och å andra sidan finskspråkiga studenter som läser svenska. Medan det är typiskt för den svenskspråkiga gruppen att markera en reparation av grammatiskt genus med tvekljud och pauser, är markeringen i den finskspråkiga gruppen mycket tydligare. Som markörer noterar Hanna Lehti-Eklund bland annat frågande intonation, partikeln *eller* och dess finska

motsvarighet *tai*. Också i den andra uppsatsen studeras reparationer, men vid sidan av några andra talhandlingar. Här samtalar finska elever i svenska språkbadsklasser om en text som de fått lyssna till. Tillsammans försöker de i en mindre grupp komma fram till hur texten ska återges i skriven form. Samtalet kretsar kring lexikala och grammatiska reparationer eftersom den skrivna texten förutsätter exakta formuleringar. Uppsatsen har därmed ett pedagogiskt syfte. I den visar Hanna Lehti-Eklund på en övningsform som har drag av ett institutionellt samtal och som ställer höga krav på eleverna.

Hanna Lehti-Eklunds bidrag till undervisningen i svenska som främmande språk omfattar ett brett spektrum av arbeten. Under åren 2008–2011 ledde hon «Svenska i toppen», ett projekt som syftade till en kartläggning av svenskundervisningen i finska skolor. Avsikten var att beskriva hur man i skolan bygger upp och tillämpar sådana undervisningspraktiker som leder till goda resultat. Tillsammans med Maria Green-Vänttinen, Christina Korkman och en grupp studenter genomförde hon ett stort antal fältstudier som gick ut på klassrumsobservationer och intervjuer med lärare, rektorer och elever på olika håll i Finland. Resultaten presenteras i två volymer, «Svenska i finska gymnasier» (2010) och «Svenska i finska grundskolor» (2011). Dessa arbeten ger kunskap om hur lärare och elever ser på undervisningen i svenska, vilka önskemål de har och hur undervisningen skulle kunna förbättras.

Språkfärdighet och utvärdering har varit aktuella i många projekt som Hanna Lehti-Eklund deltagit i. Inom «Kielitaidon kirjo – Språklig mångfald» som leddes av Anneli Kauppinen och pågick under åren 2006–2009 studerades gymnasisters texter och deras uppfattningar om modersmålsämnet i de finländska skolorna. Tillsammans med Beatrice Silén ansvarade Hanna Lehti-Eklund för den svenskspråkiga delen av projektet där modersmålsprovet i studentskrivningarna stod i centrum. Hon deltog också i projektet «Hy-Talk» som pågick under åren 2007–2009 och gällde utvärdering av muntlig färdighet dels i skolundervisningen, dels vid universitetet. Projektet var ett samarbete mellan fyra språkinstitutioner och Institutionen för lärarutbildning där Raili Hildén fungerade som projektledare.

Också i «TAITO – Vieraiden kielten taitotasot», ett projekt som sedan 2008 pågår vid humanistiska fakulteten vid Helsingfors universitet, ingår forskning i utvärdering och inläring av främmande språk. Projektet är ett samarbete mellan fem språkämnar med Hanna Lehti-Eklund och Anne Huhtala som

representanter för svenska. Huvudsyftet är att problematisera begreppet språkkunskap.

I samarbete med Anne Huhtala har också en språkpsykologisk synvinkel varit aktuell. Syftet har varit att beskriva hur finskspråkiga studenter som läser svenska med avsikt att bli svensklärare uppfattar sig själva och sina studier i universitetskontexten. Texter där studenterna berättar om sig själva anses ge värdefull information om hur deras flerspråkiga identitet växer fram och hur både yttre och inre faktorer utformar deras väg mot ett kommande läraryrke. I tre artiklar analyseras bland annat de metaforer som studenterna under sitt första studieår använder, deras åsikter om val av studieinriktning och vad de förväntar sig av studierna. I uppsatser som skrivits av längre hunna studenter är perspektivet ett annat. Dessa studenter har utvecklat något som författarna kallar för *ett tredje rum* eller en ny identitet mellan källspråket och målspråket.

Parallellt med forskningen om språkinläring och undervisning som kan anses tillgodose ett aktuellt behov inom svenskämnet har intresset för historisk språkforskning fortsatt att vara levande för Hanna Lehti-Eklund. Hon har gett en grundlig beskrivning av adverbet *nu* i historisk belysning och hon har tagit upp svenskan i Finland på 1800-talet som i det närmaste är ett utforskat område. Ett led i denna forskning är hennes samarbete med Beatrice Silén om en samling affärsbrev som utväxlats mellan Sinebrychoffs konstmuseum och svenska konstsamlare. Då breven från både avsändaren och mottagaren är tillgängliga kan materialet analyseras som brevkedjor. Forskarna ser många likheter med muntliga samtal, sålunda än en gång ett område som ligger Hanna Lehti-Eklund varmt om hjärtat.

Som det har framgått har en stor del av Hanna Lehti-Eklunds arbeten sitt ursprung i hennes medverkan i olika forskningsprojekt. Hon är en synnerligen aktiv forskare inom och utanför den egna institutionen och ingår i flera nätverk. Det är tydligt att hon uppskattar samarbete och hon är, något som jag kan säga av egen erfarenhet, en utomordentligt god samarbetspartner. Hennes engagemang för svenskundervisningen visar på ett djupt ansvar för både studenterna och svenskan i Finland.

Mirja Saari

Svenskan i Finland på 1800-talet: variation mellan dialekter och standard, tal och skrift

Hanna Lehti-Eklund

1. Inledning och syfte

Även om det förekommer några enstaka större undersökningar om svenskan i Finland på 1800-talet, har vi i dag ingen heltäckande bild över variationen i tal- eller skriftspråket då (se t.ex. Ivars 2005; Nordenstreng 1903; Solstrand-Pipping 1989).¹ Utöver de monografier som gäller enskilda dialekter² har forskningen hittills främst fokuserat på att jämföra svenskan i Finland med svenskan i Sverige. Det främsta syftet har varit att dra en gräns mellan det som är gemensamt för språkbruket på båda sidorna av Bottenviken och det som är typiskt för Finland men främmande i Sverige. De främmande inslagen har vanligtvis indelats i det som är arkaiskt, det som är påverkan från finskan och det som är dialektalt.

Enligt Teleman (2000 s. 71) kan språkhistoria indelas i inre och yttre språkhistoria där den inre språkhistorien omfattar den språkliga koden, drag såsom fonologi, morfologi och syntax, medan utomspråkliga drag, genrer, samtalskonventioner men också lexikon ingår i den yttre språkhistorien. Undersökningen av äldre svenska i Finland har inom den inre språkhistorien främst berört morfologi och inom yttre språkhistorien lexikon. Däremot är flera andra områden relativt utforskade. Syntaxen har inte undersökts i högre grad och när det gäller den yttre språkhistorien vet vi allt för litet om språkbruket för att det ska vara möjligt att skissera de eventuella trender och förändringar som varit aktuella för svenskan i Finland under 1800-talet. Intressant är t.ex. den geografiska och sociala variationen i bruket av finska och svenska samt dialekt och riks-språk. Också skillnaderna och likheterna i svenskan på båda sidorna av Bottenviken kan undersökas vidare. På olika håll finns det i dag ett uppvaknat intresse för forskning i svenskan i Finland på 1800-talet. Därför passar det bra att ta fram några frågor och problem som väntar på att bli undersökta och kanske besvarade.

Variationen inom svenskan i Finland vore förtjänt av att undersökas närmare på sina egna villkor både i fråga om tal- och skriftspråk, i den mån källorna tillåter detta. I en perfekt men onåbar språkhistorisk beskrivning, påpekar Teleman (2000 s. 74), kopplas språksociologiska variabler såsom geografisk här-

¹ Tack till Ann-Marie Ivars som delat med sig av sin expertis i de finlandssvenska dialekterna.

² Se t.ex. Freudenthal (1878), Freudenthal (1889) och Vendell (1892).

komst, ålder, genre och social grupptillhörighet med fonologiska, morfologiska och lexikala villkor. Det vore intressant att veta hur långt det går att komma vid beskrivningen av svenskan i Finland på 1800-talet. Frågan är om de skriftliga källor som är tillgängliga avslöjar allmängiltiga mönster i den talade svenskan i Finland, eller om det närmast är variationen i skriftspråket som man kan komma åt.

I den här uppsatsen analyserar jag tre språkliga drag i olika typer av texter. Syftet är att illustrera vilken typ av problem man stöter på vid detaljanalys av språkbruket i Finland. Materialet härstammar från början av 1800-talet när Finland höll på att lösgöra sig från Sverige eller precis hade gjort det. Jag ville fokusera på en period som ännu inte i högre grad hade berörts av att Finland blivit autonomt och som ännu inte hade upplevt finskans starka frammarsch. Då hade avbrottet i kontakterna till Sverige ännu inte hunnit inverka på språkbruket. I början av seklet hade inte heller emancipationsprocessen av finska språket inverkat på det inbördes förhållandet mellan de två språken.

Följande frågor tas upp:

1. Vad och hur berättar svenskspråkiga personer om sin relation till finska språket?
2. Hur böjs en viss grupp neutrala substantiv i pluralis och vissa verbgrupper i preteritum?

Den första frågan hör till yttre språkhistorien och berör kontakterna mellan svenska och finska i 1800-talets Finland. Den andra som gäller morfologi tillhör den inre språkhistorien. Vid analysen beaktas det som är gemensamt för svenskt språkbruk på 1800-talet överlag och det som är specifikt för Finland. Dessutom diskuterar jag vad man med utgångspunkt i skrivet språk kan säga om företeelser i talad svenska på 1800-talet.

Samexistensen mellan de två språken i Finland torde ha varit annorlunda före den emancipationsprocess som finskan gick igenom på 1800-talet. Under senare delen av 1800-talet torde det finska inslaget ha varit betydligt kraftigare, men många svenskspråkiga kom också i kontakt med finskan före det. De förstod eller talade eventuellt finska i vissa sammanhang. Jag är intresserad av hur svenskspråkiga personer beskriver sitt förhållande till finskan i olika slags texter skrivna för privata ändamål. De morfologiska frågorna gäller två fenomen som var gemensamma för svenskan i Sverige och i Finland på 1800-talet. Att böja neutrala substantiv i pluralis med *-er(na)* var en modedeföreteelse på 1800-talet, men också andra förklaringar är möjliga. Den andra morfologiska frågan berör den vacklan som ett antal verb uppvisade i böjningen på 1800-talet. Även om svenskans morfologi i övrigt var relativt stabil under 1800-talet, så uppvisade verben en viss variation innan de hamnade i de konjugationer som de hör till idag.

Uppsatsen inleds med en redogörelse för den historiska bakgrunden. Därefter redogör jag för källäget för forskningen i svenskan i Finland på 1800-talet och mitt material. Före den empiriska analysen belyses förhållandet mellan dia-

lekterna och ett eventuellt standardtalspråk. Den språkform som undersöks kallas för svenskan i Finland, inte finlandssvenska, eftersom begreppet *finlandssvenska* är en 1900-talsprodukt.

2. Bakgrund

I Finland utgör 1800-talet en omvälvande period för det svenska språket. När Finland övergick från svenskt till ryskt välde efter kriget 1808–1809 bröts de administrativa kontakterna till Sverige. En viss kontinuitet garanterades av kejsaren redan 1809 genom att Finland som storfurstendöme fick behålla sina lagar, sin religion och den existerande samhällsformen. Inom det administrativa livet behöll svenska språket sin ställning under 1800-talet. Klinge (1997 s. 39) påpekar att svenskan under hela seklet var Finlands kulturspråk. De högre klasserna och administrationen var svenskspråkiga (Bladh & Kuvaja 2005). För finskans del innebar dock den senare delen av 1800-talet en så stark ändring att Lindgren och Lindgren (2005 s. 260) talar om en språklig revolution. Finska språkets ställning förstärktes fr.o.m. 1860-talet även om Johan Vilhelm Snellman redan på 1840-talet vann gehör med sina krav på förbättrade villkor för finskan (Saari 2001 s. 199; 2005). Intresset att höja finska språkets ställning hade uppstått i slutet av 1700-talet. Saari (2006 s. 233) påpekar att finskan under emancipationsprocessen under senare delen av 1800-talet blev jämställd med svenskan ”inom lagstiftningen och erövrade alla domäner i såväl muntlig som skriftlig kommunikation”.

Om man får tro Rolf Nordenstreng som 1903 gav ut en uppsats om svenskan i Finland på 1700-talet spelade dock de historiska ändringarna ingen speciellt stor roll för svenskan i Finland – åtminstone inte med hänsyn till avvikelser från svenskan i Sverige. Enligt honom (1903 s. 80) visar svenskans språkhistoria i Finland att ”det redan under senare delen af 1700-talet förefanns afsevärda olikheter mellan rikssvenskan och svenskan i Finland”. Han påpekar också att den språkliga differentieringen inleddes långt före den politiska skilsmässan mellan Sverige och Finland. Visserligen stämmer Nordenstrengs påstående om att svenskan i Finland redan före 1800-talet hade drag som skiljde den från svenskan i Sverige. Finlands något perifera geografiska läge och de dåliga förbindelserna med Sverige gynnade konservativa och lokalt förankrade drag i svenskan i Finland. Resultaten av händelserna 1808–1809 torde dock synas i svenskans språksociologiska historia i Finland på flera olika sätt. Övergången till ryskt välde avbröt de officiella kontakterna till Sverige och finskans emancipationsprocess som kom i gång i mitten av seklet påverkade bruket av svenska och finska (Tandefelt 1999). Den tvåspråkighet eller flerspråkighet som fanns i Finland i början av 1800-talet torde på många punkter avvika från de mönster som har belagts sextio år senare t.ex. av Mirja Saari (2001, 2003, 2005). Finnskans frammarsch resulterade i att finskan från att enbart ha utnyttjats i tal också blev ett skrivet språk. Under samma period gjorde också flera inom den finskspråkiga

allmogen en klassresa. Dessutom antog många svenskspråkiga ståndspersoner finska som sitt första språk (se Saari 2005).

3. Källäget

Det finns några enstaka större undersökningar av svenskan i Finland på 1800-talet. I andra volymen av *The Nordic Languages* ger Ann-Marie Ivars (2005) en bra översikt över vad som har skrivits om den talade svenskan i Finland på 1800-talet. Litteraturen har främst behandlat drag som var arkaiska i jämförelse med svenskan i Sverige, påverkan från finskan men också drag som var typiska för den lokala dialekten eller regionen. Forskningen har fokuserat på uttal, morfologi och lexikon, nyare undersökningar tar också upp mötet mellan finskan och svenskan samt framväxten av det skrivna språket.

Det tidigaste verket där svenska särdrag i Finland har analyserats systematiskt är den ovan nämnda artikeln av Nordenstreng från 1903. Även om den berör svenskan på 1700-talet ger den dock indirekt information om vilka drag som hunnit försvinna under 1800-talet och vilka som fortfarande var aktuella i början av 1900-talet. Nordenstrengs tes var alltså att svenskan i Finland redan på 1700-talet innehöll flera av de särdrag som senare har funnits i den (se också Hultman 1914). Han (1903 s. 26) behandlade i synnerhet drag som han kallade för finlandismer, dvs. sådana provincialismer ”som endast förekomma i Finland, aldrig i Sverige”. Största delen av dem var enligt Nordenstreng arkaismer och en del fennicismmer eller russicismmer. Han kategoriserade finlandismerna som exklusiva eller alternativa enligt deras distribution. De flesta var alternativa vilket enligt Nordenstreng innebar att det t.ex. gick lika bra att använda substantivet *remont* som *reparation*. Också imperfektformen *sofde* som 1903 tycktes ha varit vanlig kunde utbytas mot *sof*. Exklusiva finlandismer var sådana där den finländska språkbrukaren normalt inte använde det sverigesvenska alternativet. Som ett exempel nämnde Nordenstreng *papyross* – ett ryskt lånord – som 1903 var den vanliga benämningen i Finland medan det sverigesvenska alternativet *cigarrett* enligt honom (1903 s. 29) då lät ”så oändligen krystat”.

Mest behandlar Nordenstreng lexikonet men han diskuterar också verbböjningen. Största delen av de provincialismer som Nordenstreng anför är arkaiska drag. Som ett exempel kan nämnas verbet *begära* som Porthan, liksom Sahlstedt 1773, böjde med *-te* i preteritum, medan Möller i sin ordbok från 1790 redan hade övergått till *begärde*. Nordenstreng (1903 s. 70) kommenterar övergången från *begärte* till *begärde* med att den yngre generationen 1903 i Finland säger *begärde* medan många äldre personer ännu använder den äldre formen vid den tidpunkten. En viss eftersläpning gentemot Sverige går alltså att urskilja.

Nordenstreng (1903) anser att finlandismerna överlag utgör arkaiska drag. Han menar att flera finlandismer på 1800-talet var fullgott riksspråk på 1700-talet. Dåliga kommunikationer till Sverige på 1700-talet gjorde att Finland var betydligt mer isolerat då än i början av 1900-talet. Därför tror han inte på att övergången från svenskt till ryskt välde hade någon speciellt stor inverkan på

svenskan i Finland. I sin isolering influerades svenskan i Finland dels av dialekterna, dels av finskan. Enligt Nordenstreng påverkades de bildade både i städerna i södra Finland och i Österbotten av allmogens språkbruk. När det gäller finskan hänvisar Nordenstreng till traditionen att skicka barnen till landet på somrarna. Han (1903 s. 82) konstaterar: ”Och så ha vi lärt oss finska, mer eller mindre dålig. Men barn blanda lätt ihop två språk, och så har det kommit sig, att så många av oss i sin barndom talat en svenska, som varit nästan lika fruktansvärdt inpyrd med finska, som deras finska med svenska.”

Solstrand-Pipping (1989 s. 39) som diskuterar de särfinländska dragen i ett litterärt verk, nämligen Fänrik Ståls sägner, påpekar att det finns få uttalanden från början av 1800-talet om hur svenskarna i Finland såg på sitt språkbruk. De första uttalandena är från slutet av 1860-talet då A.O. Freudenthal påtalade egendomligheter i finlandssvenskt språkbruk. Freudenthal tog speciellt upp recensionerna i Sverige där man noterat avvikelser från gängse standard i böcker utgivna i Finland. Solstrand-Pipping (1989 s. 41 ff.) indelar de svenska särdragen i uttalsfinlandismer, morfologiska finlandismer och i ord, uttryck och konstruktioner där hon tar upp både lexikala och syntaktiska drag. Ett flertal av dragen kan anses utgöra arkaismer såsom formen *bottnet*. Vissa drag får sin förklaring av folkmålen och några uttryck har lånats från finskan såsom *pörte* eller är betydelselån från finskan såsom bruket av adverbet *helst* i betydelsen ’åtminstone’.

I litteraturen om de finlandssvenska dialekterna finns naturligtvis också information som berör 1800-talet men undersökningarna om dialekt gäller inte 1800-talet i sig (se t.ex. Hultman 1939, Vendell 1890). Bergroths verk *Finlandssvenska* som kom ut 1917 är naturligtvis en viktig källa även om det skrevs i språkvårdande syfte och även om det beskriver läget i början av 1900-talet.

Under 1990- och 2000-talet pågick ett stort svensk-finskt forskningsprogram *Svenskt i Finland – Finskt i Sverige* där man bland annat tog fasta på hur det gemensamma arvet efter 1809 förvaltades i Finland och Sverige (se t.ex. Bladh och Kuvaja (red.) 2005). Inom programmet har Mirja Saari (2001, 2003, 2005) i flera artiklar diskuterat olika aspekter av tvåspråkighet och språkbyte bland fennomanerna efter mitten av 1800-talet.

Av nyare undersökningar kan nämnas af Hällström-Reijonen (2005) som har beskrivit författaren Tavaststjernas språk och synen på språkvård i Finland i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. I ett pågående projekt om svenskt skriftspråk i vardande i Finland på 1800-talet, fokuserar Östman och Mickwitz (2007) på skrivet språk såsom det ter sig när det är fråga om ovana skribenter.

4. Material

Materialet för det här föredraget representerar ett språkbruk som var typiskt för början av 1800-talet. För att komma åt drag som kunde tänkas avspegla skribenternas talspråk har jag valt texter som åtminstone i viss mån är dialogiska (jfr Melander & Josephson 2003 s. 260 ff.). De består av brev, memoarer och dag-

böcker av personer i olika ålder och hemma i olika delar av Finland. Det är fråga om två ganska olika grupper av informanter, fem manliga yrkesmilitärer från olika delar av Finland och en 13-årig högreståndsflicka från östra Nyland. De tryckta texterna har exciperats i sin helhet:

- CM = journal under kriget 1808–1809. Carl M Möllersvärd var ryttmästare och hemma i Borgå.
- FN = brev under kriget 1808–1809. Kammarrådet Fredrik Nyberg var hemma i Helsingfors och fungerade som underhållsintendent för armén.
- HW = relation om Sveaborgs kapitulation 1808. Herman Wärnhjelm var kapten vid fästningens garnison.
- GJ = beskrivning av en kampanj i Savolax 1788–1790. Georg Jägerhorn (f. 1747) var en savolaxisk yrkesmilitär och ståndsperson.
- JM = dagbok 1799–1801. Jakobina Charlotta Munsterhjelm, hemma i Elimä, östra Nyland, 13 år gammal.
- CL = anteckningar, skrivna av Carl Leijstén 1769–1807. Leijstén, hemma i Bjärnä i västra Nyland, är då 24–62 år gammal.

Jägerhorn representerar svenskan i östra Finland, Leijstén gick i skola i Åbo och arbetade sedermera i Tavastehus infanteriregemente, Nyberg kom från Helsingfors, Wärnhjelm arbetade i Sveaborg och Möllersvärd bodde långa tider i Borgå. Jakobina Munsterhjelm representerar östra Nyland.

De övriga informanterna torde vara relativt vana skribenter, men Jakobinas skriftspråk är ännu i vardande och ligger relativt nära det språk som hon talade. I hennes texter avspeglar skriftbilden ofta uttalet och texten uppvisar en viss vacklan ortografiskt sett. Speciellt i fråga om många finska ortnamn tillämpar Jakobina ljudenlig stavning så att hon skriver det hon hör, t.ex. *giogenso*, *jonso* (*Joensuu*) (jfr Stadler 1998 s. 52 ff.). Ett exempel på stavning av [j] finns t.ex. i *giord gubbar* (*jordgubbar*), *ielpt* (*hjälp*) och *sokker ierta* (*sockerhjärta*).

5. Dialektala drag och talspråket

Fanns det ett rikstalspråk i Finland under 1800-talet? Teleman (2003: 40) påpekar om förhållandena i Sverige att tidens språkvetare utgick ifrån en sorts nationellt svenskt talspråk som talades av de bildade klasserna, ett talspråk som vilade på dialekternas grund. Förhållandet verkar ha varit detsamma i Finland. Enligt O.F. Hultman (1939 s. 68) talade ståndspersoner t.ex. i Nyland omkring år 1800 dialekt (se också Loman 1998). Hultman betraktar Åbosvenskan – som var det enda stadsspråket – som en varietet som importerats från Sverige och modifierats av den lokala omgivningen. Ahlbäck (1971 s. 27) säger mer i klartext att det i 1700-talets Åbosvenska fanns både centralsvenska och lokala dialektala drag. Han påpekar att man i privatbrev och dagboksanteckningar finner det som han kallar för ”reflexer för ett dåtida talspråk” t.ex. hos Pehr Kalm som

representerade den bildade klassen. I det material från 1800-talet som jag har excerperat framskyntar också vissa dialektala eller regionala talspråkliga drag, både i fråga om ordböjning och uttal.

Georg Jägerhorn som kom från Savolax i östra Finland visar i sin skildring att han uttalade substantiven *botten*, *vatten* och *socken* utan inskottsvokal (ex. 1, 2 och 3) på samma sätt som i dialekterna. Också hos Carl Leijstén finns det belägg på *sockn* (ex. 1).

- (1) men som landsvägen åt Jorois *Sokn* aftager ifrån vägen till Kyrckan 1000. al:r längre bort och våra troupper ämnade till sidst nemde *Sokn*, så gjorde fienderne i början intet hinder GJ 1789 s. 119 (jfr också *sockn* CL 1789 s. 37)
- (2) Å södra sidan af denna Bro finnes en ås af samma beskaffenhet, men utan af *vattn* formeras til ett näs GJ 1789 s. 94
- (3) Å Svenska sidan Traversen til betäckning var *Österbotns* Reg:te med ett Compagnie Savolax Fot Jägare förlagde i skogen, GJ 1789 s. 111

I de finlandssvenska dialekterna förekommer de fornsvenska formerna *sokn*, *vattn* och *botn* utan inskottsvokal i Nyland, vissa delar av Åboland och norra Österbotten (se Ivars 1988 s. 55; Ordbok över Finlands svenska folkmål 1 s. 268, Wessén 1995 s. 60).

Jakobina Munsterhjelm använder synkoperade former av vissa substantiv (se ex. 4 och 5). Synkope i dylika kontexter förekommer i flera av de finlandssvenska dialekterna, förutom i Nyland också i östra Åboland och norra Österbotten (se Ahlbäck 1946; Ivars 1991). Enligt Ahlbäck (1971 s. 40) kom dialektala former med artikelsynkope också tidigt in i riksspråket. Han påpekar att riksspråket i södra Finland på den här punkten påminner om 1700-talsspråket i Sverige. Beläggen i ex. (4) och (5) behöver alltså inte nödvändigtvis vittna om dialektalt inflytande utan de kan likaväl vara ett talspråkligt drag typiskt för riksspråk i södra Finland.

- (4) 22 då talte vi om huru roligt det skulle bli om vi skulle slippa til lovisa *baln* JM s. 39
- (5) 21 och jag fick *skåln* JM s. 43

Både Jägerhorn och Jakobina Munsterhjelm böjer vissa predikativformer i masklinum singularis såsom i (6) och (7) (se Lundström 1939 s. 41):

- (6) om den varit *lagder* å ömse sidor om bärget GJ 1789 s. 92
- (7) men Cousine Ullas skugga är ej rett *liker* JM s. 54

Både artikelsynkope och predikativformerna är fortfarande livskraftiga drag i de finlandssvenska dialekterna.

Frans Nyberg som var hemma i Helsingfors utnyttjar genomgående den dialektala formen *him* av *hem* och *vicka* av *vecka* i sina brev som i övrigt har rätt så formell stil (jfr Ordbok över Finlands svenska folkmål 2 s. 541, Vendell 1890

s. 71). Dessutom skriver han adverb- och adjektivändelsen *-et* med *-it* (se Vendell 1890 s. 187).

- (8) ...hvilka *trogit* gjort sig den möda att afstickna (!) dessa vackra neider. FN 1808 s. 76
(9) Men ett ganska *trägit* arbete under hela tiden har hittills fördröjt /.../ mitt svar FN 1808 s. 60

Enstaka dialektala och regionala drag beträffande ordböjning och uttal utnyttjas alltså av skribenterna i mitt material.

6. Förhållandet mellan svenska och finska

Kriget 1808–1809 och övergången från svenskt till ryskt välde satte i gång en ändringsprocess i förhållandet mellan svenska och finska språket som påverkade språkbruket och språkhistorien. Troligen var processen långsam och sannolikt är också att man kan se resultaten först under den senare delen av 1800-talet. Relationen mellan svenskan och finskan verkar ha ändrats då framför allt på grund av finskans emancipationsprocess. I och med den blir fler talare tvåspråkiga, speciellt bland den svenska befolkningen i Finland. Saari (2001, 2003, 2005) och Lindgren & Lindgren (2005) redogör i sin forskning både för släkter och enskilda personer som av ideologiska skäl valde att byta språk. Däremot har vi inte en klar helhetsbild från början av 1800-talet vad gäller samexistensen och bruket av svenska och finska (jfr Ivars (2005 s. 1476).

Före 1865 finns det inga officiella siffror för antalet finsk- och svensktalande. Enligt MacRae (1997 s. 83–87) är relationen mellan den svensk, finsk- och rysktalande befolkningen på 1800-talet följande:

Tabell 1. Antalet och andelen språkbrukare med olika språk i Finland (efter MacRae 1997)

År	Total befolkning	Svenska:		Finska:	Ryska:
		antal	%	%	%
1815		ca 160 000	14,6	85,7	
1840	1,446	ca 200 000	13,8		
1865	1,843	256 000	13,9	85,7	0,2
1880	2,061	295 000	14,3	85,2	0,2
1890	2,380	323 000	13,6	86,1	0,2

Nationaliseringsprocessen sammanföll med industrialiseringen. Den svenskspråkiga befolkningens andel började minska fr.o.m. 1880-talet och antalet tvåspråkiga orter och städer ökade (jfr Tandefelt 1988).

Befolkningen i Finland på 1800-talet kan grovt sett delas in i allmoge och ståndspersoner. Av kartan som finns i bilaga framgår att det var områden vid kusten som i huvudsak (80 %) var svenskspråkiga oberoende av klass (se

Jutikkala 1959:18–19). På de övriga områdena var bondebefolkningen närmast finskspråkig. Ståndspersonerna var i huvudsak svenskspråkiga men en del av dem behärskade dock finska, bättre eller sämre. Den lägre medelklassen befann sig i någon slags övergångszon, påpekar Lindgren och Lindgren (2005 s. 259). Deras språkbruk och språkkunskaper varierade beroende på var de var bosatta. I kustregionerna talade de svenska, i de större städerna kunde de vara tvåspråkiga medan de i mindre städer på finskspråkiga områden talade finska. Av ämbetsmännen och prästerna förutsattes att dessa skulle behärska finska. Lindgren & Lindgren (2005 s. 260) påpekar att det är svårt att veta hur mycket t.ex. ståndspersonerna kunde finska eller hur deras finska såg ut. De konstaterar att utbredningen av finska har varierat mycket mellan olika områden.

Jag kommer att ge utrymme åt fyra röster från perioden 1790–1808. Alla tillhör soldater i olika position, och alla kommenterar i sina brev och memoarer relationen mellan svenska och finska i möten med olika människor.

Georg Henrik Jägerhorn var svenskspråkig men levde hela sitt liv i den finska delen av Finland, nämligen Savolax. Han föddes i S:t Michel 1747. Av hans skrifter framgår att han kunde finska, åtminstone framhåller han själv sina kunskaper i finska och vilken nytta man kunde ha av dem i krigsföringen. Överhuvudtaget visar berättelserna om fälttågen 1788–1790 en medvetenhet om vilken följd befällets bristfälliga kunskaper i finska kunde ha för krigsföringen. Nedan beskriver han ett anfall nära Villmanstrand (kursiveringarna är mina):

- (10) Posteringen bestod allenast af 20. Jägare och 30. man af Savolax Infanterie Reg:te under en Officers befähl, Nymanson vid namn. *Denne var olycklig nog at ej förstå ett ord af finska språket, för att i tid taga nödiga försigtighets mått af de underrättelser någre Ryske finska Bönder honom gaf, /.../ om fiendens snara annalkande. /.../ I anledning här af synes det alltid vara ett misstag, då Officerarne posteras ytterst emot fienden, hvilka ej känna hvarcken landet, Språket eller folket. Uppå detta beror ofta den största och yttersta vigt. GJ 1788 s. 80*

Efter citatet ovan fortsätter Jägerhorn att reflektera över vad som hänt om Nymanson hade förstått vad bönderna hade berättat för honom. I det följande (ex. 11) vittnar Jägerhorn om hur han genom att övergå från svenska till finska i sina kommandon ändrade stridens gång i ett desperat läge. I en attack vid Poronsalmi höll de finländska trupperna på att retirera för ryssarna.

- (11) Ju mera trouppen anmanades och ropades, /.../, ju mera den skrämdes och sprang. Sedan det goda och stränga blifvit nyttiat föll det Majoren Jägerhorn in at ropa å finska: *fly ej, fienden retirerar, vänd om att jaga honom och taga byte. Å detta rop vände hvar man om, til ock med de, hvilka redan framför alla andra hunnit springa 6. a 700. akt. GJ 1789 s. 99*

Striden slutade med att de svenska trupperna vann, vilket Jägerhorn i sin reflektion ansåg helt berodde på att han (s. 105) övergick till att ge kommandon på finska.

Ryttmästar Möllersvärd återger följande citat i sin journal från kriget 1808 när han befann sig i Storkyro i Österbotten:

- (12) Folket är uti en gruflig konsternation, de flytta till skogarna, öfverallt möter man gråtande kvinnor, som fråga *när venäläiset tule* ('ryssarna kommer'). CM 1808 s. 190

Det här var en privat journal, troligen inte avsedd för eftervärlden såsom Jägerhorn's anteckningar. Eftersom det inte fanns något behov av att återge det finska citatet på svenska för en svensk läsekrets såsom hos Jägerhorn, kunde Möllersvärd nöja sig med att citera repliken med kodväxling. Även om Möllersvärd förstod den finska repliken, återger han den inte på korrekt finska. Han stavar fi. *venäläiset* enligt ett svenskt uttal, dvs. *e* i st f *ä*. Verbformen *tule* i singularis kongruerar inte med det plurala subjektet; det här kan bero på att Möllersvärd inte kunde pluralisformen, eller också återspeglar *tule* en inkongruent talspråklig form. Enligt Hakulinen et al. (2004 s. 1228 f.) förekommer inkongruenta verbformer i finskt talspråk. Skrivformen *tule* i motsats till den korrekta *tulee* kan återspegla den svenska regeln att beteckna långa vokaler med en bokstav. Ett liknande exempel på kodväxling finns i Carl Leijsténs anteckningar där han år 1789 berättar vad soldaterna sade när han i ett fiendeanfall svimmade:

- (13) Capit. von Essen, som med sergeanten Barck vid tillfället var tillstädes, hade då utlåtelsen: *jo se nyt meni*, men Försynen skonade mig ännu. CL 1789 s. 37

Repliken som kan betyda 'han dog nu redan' eller eventuellt 'dog han nu redan' (ordagrant: han för nu redan) bär spår av vardagligt talspråk.

Kammarrådet Fredrik Nyberg som var hemma i Helsingfors suckade i ett brev 1808 (s. 2) när han befann sig i Lappo i Österbotten " [n]aturen visar väl-måga här, men folket är okunnigt och ohyggligt. Ingen talar svänska, ingen qvinna med ett godt och talande ansigte".

En sverigesvensk synvinkel på de savolaxiska soldaterna erbjuds av Carl Johan Ljunggren som såsom ung fänrik deltog i striderna i kriget 1808. Han kom från Östergötland och såg på Finland med en nyfiken utomståendes ögon. Ljunggren beskriver livligt sitt första möte med savolaxiska soldater som han på förhand hade en uppfattning om som tappra och modiga män:

- (14) Huru flat blef jag icke, huru gäckades icke min väntan! Dessa fula, plumpa ansikten, dessa korta, tjocka figurer i trasiga och sotiga, ljusgrå tröjor och tillknnycklade, gröna hufvudbonader; kunde de väl passa tillsammans med ryktet om Savolax jägarnes ihärdiga tapperhet och bedrifter? Det syntes mig platt omöjligt. Och sådana voro dock Savolax jägare, sådan massan af finska soldaterna! Föga presentabla på paraden, men dess bättre på slagfältet!

Ljunggren påpekar att skillnaden tedde sig stor för en person som kom från ett land i fred till ett land mitt i ett krig. Om språket säger han (s. 38) att "det [var] för oss en obegriplig rotvälska, hvaraf blott ett eller annat ord förmådde skaffa

sig kvarter i minnet". Med detta hänvisar han alltså till finskan som de svenska soldaterna stötte på bland de finländska soldaterna.

Han tyckte att landet såg ut som Sverige men han led av att inte kunna göra sig förstådd. Stundom råkade dock trupperna i Österbotten på folk som talade svenska. I Lohteå "hände oss helt oförmodadt att få höra svenska språket i allmogens mun. Man råkar stundom vissa trakter i Finland, synnerligen i närheten af kusten, där landets språk icke är gängse och, hvad värre är, icke ens förstås af innevånarne, som, till äfventyrs härstammande från svenska kolonister, flera generationer igenom bibehållit sitt modersmål". (Ljunggren 1903 s. 76.) I Kalajoki inkvarterades trupperna i ett slags herrgård där värdinnan till Ljunggrens stora glädje "talte svenska" (s. 81).

Den här typen av ögonvittnesskildringar om flerspråkigheten ligger spridda i litteraturen. Det vore värdefullt att få mer kompletta beskrivningar av de här mötena. I dem får man på samma gång en inblick i hur människorna förhöll sig till de språkliga mötena, deras attityder och egna språkliga färdigheter. Av Jägerhorns, Nybergs och Möllersvärds kommentarer framgår att de förstod finska och kunde tala det om det var nödvändigt. Nybergs citat visar visserligen att det var otrivsamt att vistas i en helt finsk omgivning. Finskan spelar dock en relativt undanskymd roll i deras texter i jämförelse med de resultat som Saari (2003, 2005) har visat om brevväxlingarna efter 1860-talet. I dessa finns det betydligt mer finska inslag och en förtrogenhet med språket som saknas i mitt material. Man kan dock säga att den flerspråkiga omgivningen för mina informanter var en naturlig kontext där möten med finskan utgjorde ett neutralt men också någon gång ett irriterande inslag. Hos Ljunggren, som kom från en enspråkigt svensk omgivning, var mötet med de två språken mer känsloladdat, både förvåning och besvikelse skymtar i hans text.

7. Verbböjningen i preteritum

När det gäller verbböjningen uppvisar svenskan på 1800-talet på båda sidorna av Bottenviken en viss variation och brokighet även om språket i övrigt är relativt stabilt (Teleman 2003: 112). Jag är intresserad av om det går att finna ut om variationen är likadan i Finland och i Sverige. Eller är det så att det finländska bruket genomsyras av ålderdomligare drag än det sverigesvenska? I det följande diskuteras vissa fall av verbböjning i preteritum.

Typen *hämta* i st *f hämtade*

Ett drag som endast finns i Jacobina Munstérhjelm's dagböcker är kortformer av verben i första konjugationen. Hon växlar mellan kortformerna och de långa formerna. I följande exempel illustreras detta.

(15) *dansa*

i dag har vi dansa jullekar tillika med pigorna Cousine Ahlm *dansa* äfven med och då hon blef kledd *dansade* vi med henne en polska och bror anders spelte s. 28

hämta

17 om morgon kom stora galt in som söta mor *hemta* för at visa den JM s. 35

28 då *hemtade* hon en kagg vasbuk åt söta Mor, som adiutant Lindholm sicka JM s. 53

skicka

6 jag *sickade* med honom brevet JM s. 35

7 och jag *sicka* med honom efter vita vax perlor JM s. 35

laga

3 efter middagen *laga* vi maxpaner och mandel mustor JM s. 54

21 i dag har jag felt ner på min fina nettell duks' kläd ning foln, och *lagade* smalare foll JM s. 60

Bortfall av ändelsen *-de* i preteritum är ett gammalt drag typiskt för uppsvenskt och mellansvenskt talspråk. Enligt Wessén (1995 s. 257) var bortfallet vanligt på 1600- och 1700-talet. I Nordbergs (1972) undersökning av Eskilstunaspråket på 1960-talet dominerar ännu de traditionella dialektformerna med bortfall. De här kortformerna används fortfarande i finlandssvenskt talspråk (se Nyholm 1984 s. 11). På 1800-talet torde de ha varit gemensamma för dialektalt talspråk och stadsmålen både i Finland och stora delar av Sverige (se Sundgren (2002 s. 200f.). Åtminstone Broocman (1814) nämner dem som exempel på talspråksformer som bör undvikas i skrift i sverigesvenskan. Också *t-lösa* former av supinum förekommer hos Jacobina. Enligt Sundgren (2002) är förändringen mot skriftspråksnormen fortfarande i ett tidigt skede i Eskilstunaspråket i dag både i fråga om supinum- och preteritumformerna.

Den variation som förekommer hos Jacobina Munsterhjelm beror antagligen på att hon fortfarande håller på att lära sig skriftspråket. Formerna med bortfall av *-de* torde alltså representera hennes talspråk. Sannolikt är de mer representativa för talspråket överlag på 1800-talet i svenskan i Finland, men förekommer inte hos de vuxna skribenterna i mitt material. Kortformerna kan alltså anses vara ett gemensamt svenskt drag.

Typen *betalte* i st *f betalade*

På 1800-talet böjdes ett antal verb som numera hör till första konjugationen enligt andra konjugationen. Rydqvist räknar upp dem i *Svenska språkets lagar* som kom ut 1850. Enligt Teleman (2003) hyser Rydqvist i det stora hela respekt för etablerat bruk även om han på vissa punkter visar en entusiasm för döda ordformer. Jag har nedan samlat in ett antal av de belägg som förekommer i mitt material. Av kolumnen till höger framgår Rydqvists kategorisering.

Det finns tre typer av verb inom den här gruppen: 1. sådana som hör till konjugation II på 1800-talet både i Sverige och Finland såväl i tal som i skrift, såsom *fråga* och *tåla*; 2. sådana där bruket enligt Rydqvist vacklar och är vardagligt, såsom *låna*, *spela*, *tala*; 3. sådana där man hos Rydqvist inte finner

belägg för att de böjs enligt andra konjugationen, såsom *laga, lova, smaka*. När det gäller *råka* verkar Rydqvist ta avstånd från böjning i andra konjugationen. Verbet *spara* har jag inte funnit i Rydqvist. Grupperna 1 och 2 tycks representera gemensamt svenskt språkbruk.

I grupp 3 ser svenskan i Finland ut att skilja sig åtminstone från vad Rydqvist anför. En närmare titt på grupp 3 i SAOB utökat med *råka* och *spara* visar följande: Några av verbformerna är sådana att de i sverigesvenskt språkbruk antingen representerar vardagligt lokalt eller regionalt talspråk och att de i skrift uppfattas som arkaiserande.

Uppställning 1. Typen betalte i st f betalade i mitt material och hos Rydqvist

Mitt material	Rydqvist 1850
<i>frågte</i> Kl:n emot 11. <i>frågte</i> Brigad Cheffen Majoren Jägerhorn /.../ om någon väg /.../ skulle finnas GJ 1789 s. 112	R II
<i>tålte</i> men hvilkas natur ej <i>tålte</i> och var aldeles emot Canon bullret GJ 1789 s. 114, FN 1808 s. 28	R II s. 47
<i>betalte</i> nu <i>belalte</i> söta mor åt mig knåpnålor JM 1800 s. 55	R troligen delvis II
<i>beviste</i> GJ 1789 s. 114	R <i>visa</i> delvis II
<i>lånte</i> ty syster Annette <i>lån te</i> brud saker JM 1800 s. 80	R delvis II, vardagligt
<i>spelte</i> när hon blef klädd <i>speltes</i> hon in JM 1800 s. 45	R delvis II, vardagligt s. 59–60
<i>talte</i> då <i>talte</i> vi om huru roligt det skulle bli om vi skulle slippa lovisa baln JM s. 40, FN 1808 s. 6	R delvis II, vardagligt s. 45
<i>lagde</i> sen <i>lagde</i> vi små strutar som man lägger socker gryn uti JM 1800 s. 62	R I
<i>låfte</i> och då kom söta mor öfver ens med henne til Kuggom wilket hon <i>låfte</i> JM 1800 s. 72	R I
<i>smakte</i> <i>råckte</i> 22 på kojala backen <i>råckte</i> jag fodmor Eva JM 1800 s. 60	R I R "man säger hellre <i>råktes</i> än <i>råkte</i> s. 60
<i>sparde</i> Jag <i>sparde</i> hela sommarn ett parti af 500 tunnor FN 1808 s. 44	R ?

Det här gäller för *lofte, smakte, råckte* och *sparde*. Följande exempel härstammar från Engström (1905): *Pängar! Faen! Jodla om pängar, ni era snorgersar, som lofte mej en krona för besviiret (att gå till pantbanken)! En sökning*

på *råkte* i SAOB ger vid handen att alla belägg är från 1700-talet förutom de som härstammar från Runeberg. Också formen *lagde* tycks representera ett äldre sverigesvenskt språkbruk. Den är belagd hos Jacobina Munsterhjelm. De flesta beläggen för *lagde* i SAOB är från 1500- och 1600-talet förutom ett belägg från 1781 på vers. Jag undrar dock om också *lagde* kan vara så talspråkligt att det inte förekommer i skriftliga källor i Sverige på 1800-talet.

De slutsatser som man kan dra om verbtypen *betalte* i st f *betalade* är att de flesta former representerar ett språkbruk typiskt för skriftspråk eller för talspråk på 1800-talet i Sverige och i Finland. När det gäller de former som inte är gemensamma tycks skribenterna i mitt material använda verbformer som i sverige-svenskt språkbruk finns kvar i lokalt eller regionalt talspråk men som inte längre är vanliga i skrift. Tidigare tycks de här formerna ha varit gemensamma både för svenskt och finländskt språkbruk. Här måste man dock observera att de avvikande formerna framför allt är belagda hos Jacobina Munsterhjelm. Sannolikt är det hennes talspråk som syns i de verbformer som inte är belagda i sverige-svenskt skriftspråk.

Gruppen övrigt

Verben i den här gruppen är endast belagda hos Jacobina Munsterhjelm. Det är fråga om starka verb med en något avvikande böjning.

Uppställning 2. Gruppen övrigt i mitt material och hos Rydqvist

Mitt material	Rydqvist 1850
<i>het</i> söta mor miste afven en ko i går som <i>het</i> lisa JM 1799 s. 27	
<i>las</i> och då <i>las</i> jag på eftermiddagen en hestoria JM s. 45	
<i>såfde</i> när vi kom hem <i>såfde</i> vi alla en stund JM 1799 s. 39	
<i>bant</i> 27 och då <i>bant</i> vi henne med åkerbloms' kransar JM 1799 s. 29	
<i>hant</i> och vi var helt bittig up för at hinna til aniala tiörka, och vi <i>hant</i> JM 1799 s. 29	1700-talet s.173
<i>hölt</i> under tiden jag <i>hölt</i> på at kläda mig JM 1799 s. 40 1773 /.../ <i>erhölt</i> jag på begäran afsked CL s. 33	"folkspråkets <i>hölt</i> som länge tillhörde skriftspråket" s. 164

Formen *het* i st f *hette* förekommer enligt SAOB på 1800-talet i sverigesvenskan, ett belägg finns bl.a. hos Tegnér och i en ordlista av Lundell från 1893 betecknas den som poetisk. I volym 11 som kom ut 1932 betecknas bruket som bygdemålsfärgat, starkt arkaiserande och skämtsamt. Det hänvisas speciellt till Finland. Det samma gäller för verbformerna *las* och *såfde*. Nordenstreng påpe-

kar om *las* att verbet på 1700-talet i allmänhet böjdes starkt. Han reagerar själv på den starka böjningen men påpekar att han hört österbottningar använda den. Däremot tycks *sofde* fortfarande 1903 ha varit i bruk i Finland som en parallell imperfektform vid sidan av *sov* (Nordenstreng 1903 s. 30).

Formen *bant* verkar vara belagd på 1800-talet i sverigesvenskan, t.ex. hos Almqvist, men de flesta beläggen i SAOB är från 1700-talet. Det samma gäller för *hant* (se Rydqvist 1850 s. 173).

Av verbböjningen kan man eventuellt dra följande slutsatser även om mitt material är relativt begränsat: största delen av verbböjningen följer ett sverigesvenskt mönster, men det finns en liten grupp där böjningen avviker. En stor del av de avvikande beläggen härstammar från Jacobina Munsterhjelm och tycks representera ett lokalt talspråkligt dialektalt bruk som också förekommit lokalt i Sverige. I några fall som i fråga om *hölt*, *hant* och *råkte* är det dock tydligt att det svenska talspråket i Finland är arkaiskt och påminner om sverigesvenska på 1700-talet.

I det följande ska jag ta upp en annan morfologisk fråga, nämligen en aspekt på substantivböjningen.

8. Substantivböjningen

Tendensen att böja neutrala substantiv med ändelsen *-er* i pluralis var allmänt utbredd i Sverige på 1700- och 1800-talet. Det verkar den också ha varit i Finland. Den här böjningen av neutrala substantiv verkar ha spridit sig bland nyinlånade ord åtminstone från 1630-talet (Palm 2002 s. 63). Palm (2002) som undersökt förekomsten påpekar att framgångsrika språkvårdsmän rensade ut formerna ur svenskan på 1800-talet. Linder (1890 s. 6) hävdar om läget 1890 att böjningen vacklar i "ett ständigt växande antal af neutrer – f.n. torde de kunna räknas i tusental". I det följande kommer jag framför allt att fokusera på de inhemska neutrala orden som jag funnit i mitt material.

Orden nedan infaller i två kategorier. Den ena omfattar ord på *be-* och *för-* som enligt Palm (2002, s. 77) på 1800-talet hade en efterhängsen *-er*-böjning. Till dem hör *behov*, *betyg*, *förslag* och *förråd* ovan. Också *förskott* har böjts med *-er* ända till slutet av 1800-talet.³ De här substantiven förekommer frekvent både i obestämd och i bestämd form pluralis i brev och dagböcker skrivna av soldaterna under kriget 1808–1809. Fyra substantiv, nämligen *får*, *rum*, *golv*, *bär* är endast belagda hos Jakobina Munsterhjelm i bestämd form pluralis. De bildar den andra gruppen. Beläggen på *brev* som förekommer i obestämd form hos FN men i bestämd hos JM kan eventuellt föras till båda grupperna.

Formen *brev* torde ha varit i bruk ännu i början på 1800-talet då den kommenteras av flera språkvårdare, oftast i fördömande ordalag. Enligt SAOB band 5 som kom ut 1925 har formen *brev* dött ut ur språket. Det sista belägget

³ Fritextsökningen i SAOB:s korpus ger två belägg på formen på 1800-talet, 1813 och 1867.

ges för 1788. En fritextsökning i SAOB ger också två belägg på 1700-talet.⁴ Formen *brever* nämns av Sven Hof 1753 (Thelander 1985 s. 119) som ett tyskt mönster som är etablerat i svenskan. Moberg (1825 s. 208) anser i sin lärobok att *breffer* inte är korrekt svenska, ty nybeggynaren har inte fått tillräcklig övning om han använder den här böjningsformen. År 1857 påpekar Rydqvist (s. 313) däremot att böjningsformen inte längre hör till gängse språkbruk utan att man skrev så för ”icke länge sedan”. Belägget på *brever* hos Fredrik Nyberg kan alltså anses vara ålderdomligt med hänsyn till sverigesvenskt språkbruk. Där- emot är det oklart om belägget på *breverna* hos Jakobina Munsterhjelm avspeglar tendensen att förse neutrala substantiv med *-er* i pluralis eller om det borde föras till gruppen som hon böjer med *-erna*.

Uppställning 3. Neutrala substantiv med *-er* i pluralis i mitt material och hos Palm.

Mitt material	Palm (2002)
<i>behofver</i> är ensam lemnad åt hela omtancken för Arméens <i>behofver</i> 1808 FN s.14	1778–1896 1575
<i>betyger</i> De af Eders Excellence inbefalte <i>betyger</i> 1808 FN s. 75	ngn gång i sht förr 1662–1894
<i>förslager</i> i stället för formliga <i>förslager</i> 1808 FN s. 46	1808–1899
<i>förråder</i> Imellertid äro <i>sjukhusförrådena</i> blottade på alla slag 1809 FN s. 102, GJ 1789 s. 93	
<i>förskotter</i> som uptar oliqviderade <i>förskotter</i> 1809 FN s. 108	–
<i>breffer/brefverna</i> då fick han läsa de roliga <i>brefverna</i> som vi har 1800 JM s. 51, 1808 FN s. 36	–
<i>fårerna</i> i dag för första gongen i år tvettade de <i>fårerna</i> 13 kliptes <i>fårerna</i> 1799 JM s. 28	–
<i>rummerna/rummen</i> då skurades’ <i>rummerna</i> ty iohanne afton är i morgon 1799 JM s. 29 27 skurades <i>rummena rummena</i> JM s. 78	–
<i>golverna</i> 28de skurade de <i>golverna</i> 1799 JM s. 36	
<i>bärerna</i> och efter en stund hemtade rent <i>bärerna</i> 1799 JM s. 34	

⁴ Det ena finns hos Linné och det andra i tidningen Dagligt Allehanda från 1793: En röd Taskbok .. är borttappad .. med .. några stycken stiliserade breffer til Maria Schöström. (DA = Dagligt Allehanda 1793, nr 194, s. 4).

Böjningen *-erna* på substantiven *får*, *rum*, *golv* och *bär* är inte belagd i SAOB och orden nämns inte heller av Palm. Ändelsen *-er* är belagd hos neutrer i dialekterna i vissa delar av Finland, men inte i östra Nyland. Enligt Ahlbäck (1946, s. 20) förekommer *-er* i samband med neutrer i Sydösterbotten, norra Österbotten och vissa kommuner i Åboland, nämligen Pargas, Nagu och Korpo. Orsaken till böjningen *-erna* hos Jakobina Munsterhjelm torde alltså vara en annan, nämligen hyperkorrekt användning av ändelsen *-ena* i neutrum pluralis.⁵ Tolkningen stöds av att Jakobina aldrig använder orden i obestämd form pluralis med ändelsen *-er* och att hon vacklar mellan *-erna* och *-ena* i fråga om ordet *rum*. Får den här tolkningen stöd av böjningen av neutrer i dialekterna eller kan den tänkas avspegla ett standardspråkligt uttal?

Jacobina Munsterhjelm var hemma i Elimä. Dialekterna i de närliggande kommunerna, t.ex. Lapträsk och Strömfors, har dock inte *-ena* i neutrum pluralis bestämd form utan *-en*.⁶ Enligt Ahlbäck (1946 s. 20) används *-ena* i dialekterna i mellersta och västra Nyland med Sibbo som östra gräns. I sin undersökning av Helsingforssvenska på 1970-talet konstaterar Nyholm (1984) att *-ena* utgör en standardspråklig regional variant. Också Ivars (1991 s. 85ff.) kopplar ihop formen *rummena* i Kristinestad med talspråket i en högre socialgrupp och menar att den representerar en gammal stadsspråkstradition. Till Finland tycks den standardspråkliga varianten *-ena* ha kommit med andra riksspråksvarianter från Sverige på 1700-talet (se Hultman 1914 s. 240–241).

I det mellansvenska talspråket går former som *rummena* tillbaka till 1600-talet och de har bildats analogiskt efter maskulina och feminina pluralisformer (Wessén 1995:200; Widmark 2005:25). På 1960-talet var de fortfarande livskraftiga i Eskilstunaspråket men är nu på tillbakagång och viker för standardformen *-en* (Nordberg 1972; Sundgren 2002).

Jacobina Munsterhjelm levde på en gård ute på landet där kontakterna med släktingar och bekanta på andra gårdar i Nyland verkar ha varit rätt så täta. Detta framgår av hennes dagbok. Det är mer sannolikt att hennes språk visar regionala standardspråkliga drag typiska för det högre ståndet än lokala dialektala drag. Att hon sedan använde den hyperkorrekta skrivformen *-erna* med neutrala substantiv kan ha fått stöd av förhållandet mellan uttal och skrivform i fråga om bestämd form pluralis i maskuliner och femininer i östra Nyland: Jakobina sade *armana* och *gummona* men skrev *armarna* och *gummorna*. Om hon sade *golvena* och *fårena*, är det analogiskt sett korrekt att hon skrev *golverna* och *fårerna*. Liknande analogisk överföring av maskulina och feminina former till neutrala hade skett tidigare under historiens lopp i det mellansvenska talspråket. Då gällde det böjningsformerna i talat språk, medan analogin i fråga om Jakobina gällde kopplingen mellan skriv- och uttalsformer.

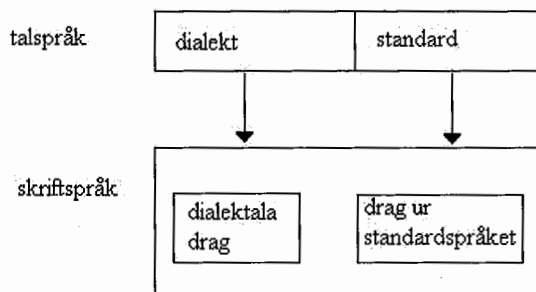
⁵ Tack till Carin Östman och Görel Bergman-Claeson som gjorde mig uppmärksam på detta.

⁶ Detta bekräftas av beläggen på *golv*, *bär*, *får* och *rum* i dialektordbokens arkiv vid Forskningscentralen för de inhemska språken.

9. Avslutning

Variationen mellan dialekter och standard i det svenska talspråket men också mellan tal- och skriftspråket i Finland på 1800-talet vore förtjänt av mer forskning. Det torde ha framgått att vår bild av 1800-talets svenska ytterligare kan kompletteras. I den här artikeln har vi sett belägg på dialektala, arkaiska och standardspråkliga morfologiska drag ur skribenternas talspråk. Påverkan från finskan har endast tagits upp i form av omnämmanden och som kodväxling. Beroende på skribenten och genren är mängden talspråkliga drag olika. De manliga skribenterna i mitt material var drivna och vana skribenter, vilket framgår av att deras texter uppvisar endast enstaka talspråkliga drag. En bidragande faktor är också att de flesta brev skrivna av dem inte är privata utan handlar om yrkesrelaterade topiker. Däremot avslöjar dagboken skriven av en trettonårig högre-stånds flicka mer om det talade språkbruket i och med att hon hade fått mindre undervisning och var mindre van att skriva.

Också i bästa fall, hos skribenter vars skriftspråk har många muntliga drag, syns endast en bråkdel av typiska talspråksdrag i det skrivna språket (jfr t.ex. Nordlund 2005). Figur 1 nedan är ett försök att visualisera skriften som källa för undersökning av den talade svenskan i 1800-talets Finland:

Figur 1. Talspråkliga drag i skrivet språk

Om man vill få tag i drag typiska för talspråk torde texter skrivna av personer med liten skrivvana och mindre utbildning – ofta t.ex. barn eller kvinnor – utgöra de bästa källorna. Ju mer utbildade skribenterna är, desto mer berättar deras texter om kompetens i skriftspråksnormen, skriftliga genrer och skrivvana i stället för hur de har uttryckt sig i tal. Detta gäller också för mer dialogiska genrer som brev eller dagböcker.

Ahonen (2002:267 ff.) beskriver tiden fram till 1850 i Finland som en tid då man förberedde sig för en förändring i utbildningssystemet. Graden av utbildning hos finländare kunde på 1800-talet ännu variera mycket beroende på språk, kön, stånd och boningsort. För att öka vår förståelse av samspelet mellan tal och skrift behövs mera undersökning av utveckling av skrivkulturen (jfr Östman &

Mickwitz 2007). En elektronisk korpus av svenska texter i olika genrer skrivna på 1700- och 1800-talet i Finland skulle också göra det lättare att skapa en helhetsbild av svenskans inre och yttre historia i Finland under den tiden (jfr projektet Filis)⁷.

Material

- FN = Kammarrådet F.L.Nybergs brefbok. I: *Bref och uppteckningar från kriget i Finland 1808–1809*. Utg. av Reinh. Hausen. (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland CXXX.) Helsingfors 1916. S. 1–171.
- CL = Anteckningar af C.G. Leistenius ovh C. Leijstén 1728–1807. I: *Historiallinen arkisto VI*. Helsingfors: Finska litteratursällskapet. S. 32–40.
- CM = Ryttmästar C.M. Möllersvärds journal. I: *Bref och uppteckningar från kriget i Finland 1808–1809*. Utg. av Reinh. Hausen. (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland CXXX.) Helsingfors 1916. S. 175–207.
- GJ = Jägerhorn, G. H. 2004. *I fält för Gustaf III*. Beskrivning över kampanjen i Savolax 1788–1790. Utg. av Petra och Pertti Hakala. Helsingfors och Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland och Bokförlaget Atlantis.
- HW = Kapten H. Wärmhjelm's relation om Sveaborgs kapitulation. I: *Bref och uppteckningar från kriget i Finland 1808–1809*. Utg. av Reinh. Hausen. (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland CXXX.) Helsingfors 1916. S. 211–219.
- JM = *Jacobina Charlotta Munsterhjelm's Dagböcker 1799–1801*. 1970. Utg. av Bo Lönnqvist. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Ljunggren, Carl Johan. 1903: *Skildring av krigshändelserna i Öster- och Västerbotten 1808–1809*. Utg. av Reinh. Hausen. (Skrifter utgivna af Svenska Litteratursällskapet i Finland LVIII.) Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Litteratur

- Ahlbäck, Olav, 1946: *Studier över substantivböjningen i Finlands svenska folkmål*. Helsingfors.
- Ahlbäck, Olav, 1971: *Svenskan i Finland*. Stockholm.
- Ahonen, Sirkka, 2002: Koulou ja opintie. I: Knapas, Rainer och Forsgård, Nils Erik (red.) *Suomen kulttuurihistoria 2*. Helsingfors: Tammi. S. 267–275.
- Bladh, Gabriel och Kuvaja, Christer, 2005: Från ett rike till två nationalstater. I: Bladh, Gabriel och Kuvaja, Christer. 2005 (red.). *Dialog och särart. Människor samhällen och idéer från Gustav Vasa till nutid*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 11–41.
- Bladh, Gabriel och Kuvaja, Christer (red.), 2005: *Dialog och särart. Människor samhällen och idéer från Gustav Vasa till nutid*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Broocman, Carl Ulrik. 1814. *Lärebok i svenska språket: med tillhörande öfningar*. Stockholm.
- Engström, A. L. J., 1905: *En bok*. Stockholm.

⁷ Se <http://www.abo.fi/fak/hf/sve/filis/index.html>

- Freudenthal, Axel Olof, 1878: *Ueber den Närpesdialekt*. Helsingfors: Vetenskaps societeten.
- Freudenthal, Axel Olof, 1889: *Vöråmålet. Ljud – och formlära, ordlista med register, språkprof.* (Skrifter utgifna af Svenska litteratursällskapet i Finland XII.). Helsingfors.
- Hakulinen, Auli, Vilkuna, Maria, Korhonen, Riitta, Koivisto, Vesa, Heinonen, Tarja-Riitta och Alho, Irja, 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsingfors: Finska litteratursällskapet.
- Hultman, O.F., 1914: Om uppkomsten av den bildade talsvenskan i Finland. I: *Förhandlingar och uppsatser 27.* (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland CXV.) Helsingfors. S. 132–252.
- Hultman, O.F., 1939: *Efterlämnade skrifter*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- af Hällström-Reijonen, Charlotta, 2005: ”För den heliga svenskans skull” – redigeringen av Tavaststjernas Lille Karl. I: *Folkmålsstudier* 44. S. 11–86.
- Ivars, Ann-Marie, 1988: *Närpesdialekten på 1980-talet*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Ivars, Ann-Marie, 1991: Språket i Kristinestad. I: *Folkmålsstudier* 33. S. 73–88.
- Ivars, Ann-Marie, 2005: Swedish in Finland in the 19th century. I: Bandle, Oskar, Braunmüller, Kurt, Jahr, Ernst Håkon, Karker, Allan, Naumann, Hans-Peter och Teleman, Ulf (ed.) *The Nordic Languages* 2. S. 1476–1482.
- Jutikkala, Eino (red.), 1959: *Suomen historian kartasto*. Helsingfors: WSOY.
- Klinge, Matti, 1997: *Keisarin Suomi*. Helsingfors: Schildts.
- Lindgren, Klaus & Anna-Riitta Lindgren, 2005: Språkbyten bland ståndspersonerna i storfurstendömet Finland. I: Bladh, Gabriel & Kuvaja, Christer (red.) *Dialog och särart*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 256–319.
- Linder, Nils, 1890: *Om -er, -ar och -or såsom pluraländelser för neutrala substantiver i svenska språket*. Stockholm: Norstedts.
- Loman, Bengt, 1998: Om svenskan i Finland. I: Harling-Kranck, Gunilla, *Från Pyttis till Nedervetil*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Lundell, J. A., 1893: *Svensk ordlista*. Stockholm.
- Lundström, Gudrun, 1939: *Studier i nyländsk syntax*. Akad. avh. Stockholm.
- MacRae, Kenneth, 1997: *Conflict and Compromise in Multilingual Societies*. Finland. Waterloo, Canada: Wilfrid Laurier.
- Melander, Björn och Josephson, Olle, 2003: Muntlighet och skriftlighet i skaprosatexter. I: Englund, Boel & Ledin, Per (red.) *Teoretiska perspektiv på sakprosa*. Lund: Studentlitteratur. S. 239–272.
- Moberg, Peter, 1825: *Försök till en lärobok för nybegynnare i allmänna och svenska grammatiken*. Andra upplagan. Stockholm.
- Nordberg, Bengt, 1972: Om talspråkets varianter. I: Loman, Bengt (utg.) *Språk och samhälle*. Lund: Gleerup. S. 45–74.
- Nordenstreng, Rolf, 1903: *Finländsk svenska på 1700-talet*. FU 16. (Skrifter utgifna af Svenska litteratursällskapet 56.) Helsingfors. S. 20–84.
- Nordlund, Sara, 2005: *Vet du* som dialogiskt drag i en brevväxling från sent 1800-tal. I: *Språk och stil* 15. S. 5–25.
- Nyholm, Leif, 1984: *Helsingforssvenska – tre studier i talspråk*. Helsingfors.
- Ordbok över Finlands svenska folkmål*. 1976–. Utg. av Olav Ahlbäck och Peter Slotte. Helsingfors: Forskningscentralen över de inhemska språken.

- Palm, Tage, 2002: Språkliga *idealer* eller nationella *ideal*. Om pluraländelsen *-er* hos neutrala substantiv på konsonant. I: *Språk och stil* 12. S. 59–96.
- Rydqvist, Johan Er., 1850: *Svenska språkets lagar* I. Stockholm: Joh. Beckman.
- Saari, Mirja, 2001: Språkval och språkbyte inom en prästsläkt i autonomitidens Finland. I: Blomqvist, Marianne (red.) *Våra språk i tid och rum*. Helsingfors. S. 198–209.
- Saari, Mirja, 2003: På väg mot ett blandspråk? Finska inslag i svenskan förr och nu. I: Ivars, Ann-Marie, Maamies, Sari, Slotte, Peter, Sommardahl, Eivor och Tandefelt, Marika (red.) *Boken om våra modersmål*. S. 294–308.
- Saari, Mirja, 2005: *Men det är Oululaista att ej förstå sig på prester*. Några drag i folkskollärarinnan Sofia Berghs brev. I: Rossi, Paula (utg.) *Från översättning till etik*. Acta Universitatis Ouluensis B:64. Uleåborg. S.
- Saari, Mirja. 2006. Språkval och språkbyte under autonomitiden i Finland. I: Ask, Sofia, Byrman, Gunilla, Hammarbäck, Solveig, Lindgren, Maria och Per Stille (red.) *Lekt och lärt*. Växjö: Växjö University Press. S. 231–243.
- SAOB = Svenska Akademiens Ordbok. Tillgänglig genom <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>
- Solstrand-Pipping, Helena. 1989. Om finlandismerna i Fänrik Ståls sägner. I: *Folkmålsstudier* 32. S. 9–95.
- Stadler, Ester, 1998: *Läs- och skrivinläring*. Lund: Studentlitteratur.
- Sundgren, Eva, 2002: *Återbesök i Eskilstuna*. Akad. avh. Uppsala: Uppsala universitet.
- Tandefelt, Marika, 1988: *Mellan två språk*. Akad. avh. Uppsala: Uppsala universitet.
- Tandefelt, Marika, 1999: Finlandssvenskan i tusen år. I: *Språkbruk* 3. S. 3–9.
- Teleman, Ulf, 2000: En nordisk språkhistoria. I: Edlund, Lars-Erik (utg.) *Studier i svensk språkhistoria* 5. Umeå: Institutionen för litteraturvetenskap och nordiska språk vid Umeå universitet. S. 65–80.
- Teleman, Ulf, 2003: *Tradis och funkis*. Stockholm: Svenska språknämnden och Norstedts Ordbok.
- Thelander, Mats, 1985: *Sven Hofs Swänska språkets rätta skrifsätt (1753)*. Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet.
- Vendell, Herman, 1890: *Ordlista öfver det svenska allmogemålet i Finnby kapell af Bjärnä socken i Åbo län*. Helsingfors: Finska litteratursällskapet.
- Vendell, Herman, 1892: *Pedersöre-Purmomålet. Ljud - och formlära samt språkprof.* (inska vetenskapssocieteten. Bidrag H. 52.) Helsingfors.
- Wessén, Elias, 1995: *Svensk språkhistoria* I. Stockholm: Akademitryck.
- Widmark, Gun, 2005: Högreståndsspråk under 1600-talet. I: Melander, Björn (red.) *Språk i tid*. Studier tillägnade Mats Thelander på 60-årsdagen. Uppsala: Uppsala universitet. S. 18–26.
- Östman, Jan-Ola och Mickwitz, Åsa, 2007: ”men i köks änden der kan int vi vara nå mer...”. Om den allmänna skriftkulturens framväxt i Svenskfinland på 1800-talet. I: denna volym.

The grammaticalization of *alltså* and *således*: Two Swedish conjuncts revisited

Hanna Lehti-Eklund

Abstract

In sixteenth-century Swedish, two adverbs of manner, *alltså* and *således*, appear as synonyms with the meaning 'in such a way', 'in such a manner'. This paper addresses the semantic development of these two words, with special reference to their grammaticalization. After a summary of their development up to the nineteenth century, the focus is on the uses of *alltså* and *således* in twentieth-century Swedish. The main trends are then discussed in reference to grammaticalization. The main hypothesis is that both *alltså* and *således* have changed semantically and grammaticalized from the meanings and functions they had at the end of the nineteenth century. Two questions are addressed: (i) do *alltså* and *således* show any semantic-functional changes compared with the situation of a hundred years ago; (ii) do the semantic-functional changes, if any, correlate with changes in the structural behavior of the words, e.g., their word class, position in an utterance, or other characteristics suggested to be typical of further grammaticalization of adverbs?

Keywords: conjuncts, discourse markers, discourse particles, grammaticalization, semantic-functional change, subjectification.

1. *Alltså* and *således*: developments up to 1900

In sixteenth-century Swedish, two adverbs of manner, *alltså* and *således*, appear as synonyms with the meaning 'in such a way', 'in such a manner'. This paper addresses the semantic development of these two adverbs. First, I will review the developments up to the end

of the nineteenth century; this review is largely based on Lehti-Eklund (1990).

1.1. The main development: from adverb of manner to consecutive conjunct

In the sixteenth century, *alltså* was borrowed into Swedish from German in its original meaning as an adverb of manner. The other adverb, *således*, is of Swedish origin: it goes back to the Old Swedish adverbial phrase *svalepis*, originally meaning 'on such a road' (*sva* 'such' + *lepis* = genitive of **lepe* 'road, way') (Lehti-Eklund 1990: 105, 129–136).

In a period of three hundred years, from the seventeenth to the nineteenth century, *alltså* and *således* underwent several semantic and functional changes. As has been shown in Lehti-Eklund (1990), the most important development is that from adverbs of manner to consecutive conjuncts meaning 'consequently', which took place for *alltså* during the seventeenth century and for *således* a hundred years later. In (1), from a letter of 1652 where Johan Ekeblad is telling his brother about gossip at the court, *alltså* is already a consecutive conjunct:

- (1) *Sedan som nu then[n]a Stratagem wppenbar wardt låter iagh eder att Judicera huru mannen måtte wara till mods som sigh sielff för kuplare haffuer bruka låtte åth sin egen hustru, och altså sielff orsak till sitt hederliga hanreysstånd.*

'As the husband's strategy now had become obvious, I'll let you judge what the husband must have felt, because he had let himself be used as a pimp for his own wife, and *consequently* was himself the cause of having become a cuckold.' (Allén 1965: 57)

In this paper, consecutive conjuncts (Swedish *konsekutiva konjunktionella adverb*) are defined as adverbs signifying conclusion between two clauses or sentences (Thorell 1987: 602 f.). As a word

class, consecutive conjuncts in Swedish semantically resemble consecutive conjunctions (e.g., *så* 'so'), but behave syntactically as sentential adverbs. They can be placed initially or in the middle field after an initial constituent and the finite verb, whereas conjunctions are only found in initial position (Thorell 1987: 228).

The semantic change of *alltså* and *således* from manner adverb to consecutive conjunct seems to have started in cases where the manner adverb summed up what had been happening previously, but in which this summary of previous discourse could, at the same time, be interpreted (or reanalyzed) as a result or conclusion based on that previous discourse. In other words, the change occurred in contexts where a summarizing proposition (usually containing textually given information) invited the inference of a conclusive or resulting proposition (containing new information). The pragmatic inference inducing the conclusive interpretation could be based on Levinson's (1987: 66, 74) Principle of Informativeness, according to which the receiver would interpret the proposition including *alltså* and *således* as strongly and informatively as possible. Pragmatic strengthening as a typical feature of early stages of grammaticalization has been put forward by Traugott (1988, 1995; see also Traugott & König 1991).

In the following example (from a letter from Magnus Stenbock to his wife, 1703), *således* is probably still an adverb of manner, but it could also be interpreted as 'consequently':

- (2) *Han [kungen] är ej heller otaksam i dätt han mig ej allenast skienkt 10000 riksd. uthan och anförtrött att värfva ett Regement Dragoner, och således åther förökt min lön på 70 riksd. om månaden.*

'Neither is he [the king] ungrateful in that he has not only given me 10,000 rix-dollars but also trusted me to hire a whole regiment of dragoons and *in such a manner/consequently* [he has] again increased my pay by 70 rix-dollars a month.' (Stenbock 1913: 37)

In this paper, *alltså* and *således* signaling 'conclusion' will be called *alltså_{1a}* and *således_{1a}*. The semantic change of *alltså* and *således* was

accompanied by a change of syntactic category, from adverbs of manner to conjuncts. As conjuncts, their position in the clause also changed: they no longer stood as arguments of the verb among the adverbials at the end of the clause, but as sentential adverbs either initially or after an initial constituent and the finite verb in the middle of the clause. The number of syntactic categories where they appeared narrowed down so that, between 1800–1900, they all but disappeared from, e.g., infinitives and participles and appeared mostly in main and subordinate clauses.

During the same period (1600–1900), the Swedish vocabulary was enriched with at least five other conjuncts (*emellertid*, *eljest*, *annars*, *dessutom*, and *dessutan*) which underwent a process similar to *alltså* and *således*. All having propositional meanings to start with, they developed new textual meanings and ended up syntactically as conjuncts (Lehti-Eklund 1990; see also Haskå 1988).

1.2. *Other semantic changes*

1.2.1. Explanative conjuncts: *alltså*_{2a} and *således*_{2a}

Besides the change from manner adverb to consecutive conjunct, both *alltså* and *således* later also underwent other semantic changes.

During the nineteenth century, *alltså* appeared in a new textual function, as an explanative conjunct with the meaning ‘that is’. The explanative meaning seems to have developed from the consecutive one in contexts where the proposition preceded by *alltså*, instead of presenting new information and a conclusion, can be analyzed as containing less important, parenthetical or specifying information. In German, *also* was both a manner adverb and an explanative conjunct at the time when *alltså* was borrowed into Swedish. The explanative meaning, however, was not observed in Swedish until the nineteenth century. In its explanative meaning, *alltså* mostly precedes parenthetical phrases marking an explanation. This function is illustrated in (3), from 1866, where Fredrika Runeberg states in a letter to her son:

- (3) *och sjelf skrifver du att du fick 2200, alltså 2.000 utöfver det begärda.*
 ‘and you yourself are writing that you got 2,200, that is 2,000 more than you had asked for.’ (Runeberg 1971: 172)

Explanative *alltså* and *således* will be called *alltså_{2a}* and *således_{2a}*. The adverb *således*, however, did not appear with explanative meaning before 1900.

1.2.2. Metatextual markers: *alltså_{1b}* and *således_{1b}*

In addition to the conjunctive and explanative meanings, the period from 1600 to 1900 already saw a few instances of *alltså* (17 out of a total of 330) in a new function, which would become more common after 1900 and which will be discussed in detail in section 3.1. In this function, *alltså* and *således* behave as metatextual markers referring to and taking up a theme which has been discussed earlier. In English, *alltså* and *således* used in this function could be translated with ‘as I wrote earlier’, ‘as I have said’, ‘as has been mentioned’. In this function, *alltså* and *således* will be called *alltså_{1b}* and *således_{1b}*. The function is illustrated in (4), from a letter of 1829 from Esaias Tegnér to his wife, where Tegnér suspects that she has been ill. Having received a letter from his wife confirming this, he takes up the topic with *alltså*:

- (4) *Jag hade alltså beklagligtvis ej orätt då jag till följe af ditt bref misstänkte att du var sjuk.*
 ‘As I mentioned, I was not wrong in suspecting because of your letter that you were ill.’ (Palmborg 1956: 199)

In comparison to *alltså*’s consecutive use, I consider this use to be more grammaticalized and semantically weakened. In employing *alltså*, the writer no longer presents a conclusion, but merely makes a non-local connection in the text (Linell & Gustavsson 1987: 152). Similar observations hold for *således*, which also appears in a few

instances (4 out of 273) as a metatextual marker taking up previously mentioned information.

1.2.3. *Alltså* as a discourse marker from 1500 to 1900

The first possible instances of *alltså* as a discourse marker can be observed towards the end of the period under consideration, in the nineteenth century.

The term “discourse marker” is reserved both by Fraser (1990) and Traugott (1995) for specific kinds of pragmatic markers or discourse particles. They can be defined as “a class of expressions, each of which signals how the speaker intends the basic message that follows to relate to the prior discourse” (Fraser 1990: 387). Discourse markers do not create meaning in discourse but orient the hearer and signal “the speaker’s view of how the following relates to the preceding” (Fraser 1990: 390–391; Traugott 1995). According to Schiffrin (1987), discourse markers can be further characterized as a subcategory of discourse particles, a set of devices with which speakers situate their “communicative intentions ... within an integrated framework of interactionally emergent structures, meanings and actions” (1987: 22; see also Gumperz 1982: 131). Discourse particles have such functions as to connect turns to each other, giving cues to the discourse situation or the speech activity one is engaged in (Hakulinen 1989: 116–117; Hakulinen & Saari 1995: 482–483; Saari 1995: 91). Further characteristics of discourse markers will be discussed in sections 4.2 and 4.2.4.

Written texts are to some extent problematic for the study of grammaticalization and discourse markers; as Brinton (1990: 59) suggests, “oral features function in written discourse in a similar but not identical way”. As one of the goals in Lehti-Eklund (1990) was to study grammaticalization in action, the written texts were collected with a view to maximum spontaneity and closeness to or imitation of spoken language, as in letters to family members, diaries, and plays. But even if the appearance of *alltså* as a discourse marker during the nineteenth century is in accordance with grammaticalization theory

(cf. section 1.3; Traugott 1986: 540; Traugott 1995, 1999b), it is difficult to say when *alltså* was first used in spoken Swedish as a discourse marker. Given the conservatism of the written language, it is fairly certain that at the time *alltså* as a discourse marker first appeared in written texts, it had been established in spoken language for some time.

In a letter of 1852, Tullberg writes just before leaving Rome and Florence:

- (5) *Rom och Florens skulle jag gärna velat återse... men jag blir min föresats trogen och tar i mitt sinne afsked äfven af dessa kära ställen, som jag ej heller mera får återse: Farväl alltså, du sköna land!*

'I would have liked to have seen Rome and Florence again, ... but I will remain true to my intentions bidding in my mind farewell to these dear places that I no longer will be able to see again: Farewell, *then*, you beautiful country!' (Beskow Tainsh 1972: 115)

Here, *alltså* could be regarded as a discourse marker, or very close to one (as such, it is similar to *alltså_{1c}* discussed in 4.2.1). It is not a conjunct drawing a conclusion from the preceding text; instead, *alltså* puts the writer's farewell in connection with his decision to leave, his knowledge of never being able to return (he is an old man), and his presentation of this in the preceding text.

Således, the other conjunct studied in this paper, is not known to have been used as a discourse marker between 1500 and 1900.

1.3. The grammaticalization of *alltså* and *således* from 1500 to 1900

The developments shown by *alltså* and *således* in the period from 1500 to 1900 can be represented as follows (*alltså* as a discourse marker is shown in brackets as it is only observed in a few cases; as

documented in section 4, *alltså* develops into a full discourse marker only during the twentieth century):

adverb of manner <i>således</i>	>	consecutive conjunct <i>således_{1a}</i>	>	metatextual marker <i>således_{1b}</i>	
adverb of manner <i>alltså</i>	>	consecutive conjunct <i>alltså_{1a}</i>	>	metatextual marker <i>alltså_{1b}</i>	> (discourse marker for reference <i>alltså_{1c}</i>)
	>	explanative conjunct <i>alltså_{2a}</i>			

The changes found in *alltså* and *således* at this stage meet long-attested and more recently established characteristics of grammaticalization (cf. Traugott 1995). According to Traugott's (2001: 1) definition, "grammaticalization is a hypothesis about a robust tendency" where "lexical ... or grammatical items develop new grammatical functions". In their development up to 1900, *alltså* and *således* exhibit the following long-attested characteristics:

- (a) *Generalization of meaning.* The meaning of *alltså* and *således* becomes generalized in the sense that as conjuncts they can refer to a wider range of units on different textual levels, varying from clauses to larger chunks of text, e.g., stories. Adverbs of manner often refer to a proposition in the immediate syntactic vicinity (cf. Traugott 1995). The reduction in the type of clauses that conjuncts bind together could be associated with the widening reference and regarded as a consequence of the generalization of meaning: when moving away from reference to a concrete referent and a close association with the main verb towards showing that the proposition of the clause is a consequence from the previous discourse, it is natural for *alltså* and *således* to appear in the main clause of the sentence in which the main information is embedded.

- (b) *Decategorialization*. *Alltså* and *således* can be said to decategorialize, in that by losing their characteristics as adverbs of manner, they move “down the scale from more major to more minor word class membership” (Brinton 1996: 273); see also Hopper (1991: 30–31) and Traugott (1995).
- (c) *Persistence* (Hopper 1991). The summarizing meanings which *alltså* and *således* had when they were adverbs of manner persist in consecutive *alltså_{1a}* and *således_{1a}*.¹

Alltså and *således* also illustrate more recently established semantic-functional features, especially pragmatic strengthening and increased subjectivity (i.e., increased association with speaker attitude). The semantic changes of *alltså* and *således* arise with the help of strengthened pragmatic inferences (Lehti-Eklund 1990: 30; Levinson 1987: 74; Traugott 1989, 1990; Traugott & König 1991: 190–192). The semantic change into *alltså_{1a}* and *således_{1a}*, and further into *alltså_{1b}* and *således_{1b}* is evidence of a shift towards greater subjectivity: from things done in a certain way, to drawing a conclusion from the previous discourse, to making a connection with the previous discourse (Traugott 1982: 253, 256; 1989, 1990, 1995; Traugott & König 1991: 189). Depending on one’s view of semantic change, pragmatic strengthening and subjectification could be characterized as a metonymical or as a metaphorical transfer from one cognitive domain to another (Traugott & König 1991: 210–211; Heine, Claudi & Hünnemeyer 1991: 31) and is thus consonant with motivations for semantic change in cognitive semantics. As “the most pervasive tendency in semantic change”, subjectification is “an activity that draws on cognitive principles but takes place in the context of communication and rhetorical strategizing” (Traugott 1999a: 189).

By the beginning of the twentieth century, *alltså* and *således* had also been recruited into a new syntactic position. More specifically, they had moved from clause-final position, which in Swedish is re-

1. Other characteristics associated with early grammaticalization, such as bonding within the phrase or phonological reduction (Traugott 1995), are not met with *alltså* and *således* but can be observed in the grammaticalization of the other five conjuncts studied in Lehti-Eklund (1990).

served for adverbial arguments, to the position after the finite verb or to initial position, both neutral positions for conjuncts in seventeenth- to nineteenth-century Swedish.

In view of these developments, both *alltså* and *således* can certainly be said to have proceeded as far as to sentence adverbials on the cline proposed by Traugott (1995) for the grammaticalization of adverbials: Clause-internal adverbial > Sentence adverbial > Discourse particle. As Traugott (1995) has shown for English, it seems to be typical of propositional adverbs that they develop into sentential adverbs and further into discourse particles or discourse markers. The first shift is attested in *alltså* and *således* before the beginning of the twentieth century, but the latter is only just starting; the cases shown in 1.2.2 and 1.2.3, for instance, suggest that the development will go further on the cline during the twentieth century (cf. section 4).

A comparison with the six parameters that Lehmann (1982: 123) proposes for grammaticalization shows that *alltså* and *således* only partially meet his criteria of grammaticalization: the criteria paradigmatic integrity, paradigmaticity, and syntagmatic variability are satisfied (Lehti-Eklund 1990: 52–59); however, the syntagmatic bondedness of the conjuncts does not increase as it should do in grammaticalization according to Lehmann (1982: 147). Furthermore, the parameters of paradigmatic variability and scope are not met. In this respect, Traugott (1995) argues that a decrease in syntactic freedom and scope should not be considered as typical of grammaticalization (cf. Onodera 1995: 428).

In the light of the first instances of the discourse marker *alltså*_{1c} at the beginning of this century, *alltså* can be considered as having been grammaticalized a little further than *således* and it also has a wider spectrum of functions than *således*.

2. *Alltså* and *således* in present-day Swedish

Using written and spoken Swedish from the 1980s, I will examine whether *alltså* and *således* have developed further semantically and

functionally since 1900 – which is where the investigation carried out in Lehti-Eklund (1990) ended. The use of both written and spoken language enables us to capture the changes in the usage of these conjuncts more accurately.

It is to be expected that both *alltså* and *således* have grammaticalized further and have developed increasingly subjectified and inter-subjectified meanings (Traugott 1999a, 1999b); indeed, *alltså* seems to have developed further into a discourse marker, at least in spoken language.

When looking at modern dictionaries today, one finds that the main meaning given for *alltså* and *således* is the one I have marked as 1a: ‘consequently’. As regards *alltså*, dictionaries also mention a weakened meaning in spoken language and the following example is given: *du är ju knäpp alltså* (*Svensk ordbok* 1988: s.v. *alltså*). The English equivalent of this would be: ‘you must be mad’. The use of *alltså* together with the particle *ju* here signals a context to which the speaker reacts with a strong statement. Both *alltså* and *ju* seem to suggest the following unexplicated inference: *Since you are behaving like that/doing that, you must be mad* (for the use of *ju*, see Saari 1995: 97–102). As for *således*, the dictionary (*Svensk ordbok* 1988: s.v. *således*) also mentions that the word is very rarely used as an adverb of manner. The actual usage of both words in contemporary material is, however, much more complex than the dictionaries attest and shows a variety of meanings not codified in writing.

The written material excerpted for this study consists of a Swedish newspaper corpus, *Dagens Nyheter* (4,132,784 words) from 1987. The spoken material consists of two everyday conversations and one radio conversation among Finland Swedes in Helsinki and six dialogues by Swedes in Gothenburg, Sweden.²

2. The Helsinki conversations were recorded for the project *Svenska samtal i Helsingfors* (Conversations in Swedish in Helsinki) at the Department of Nordic Languages and Nordic Literature, Helsinki University. The director of the project is Anne-Marie Londen and the conversations were recorded in 1990. Two of them are everyday conversations: SAM:V1 between five men in their thirties (length 45 minutes), SAM:V2 between four women in their sixties (length 90 minutes). SAM:RS4 is a live radio conversation between two studio

Table 1 shows the occurrence of *alltså* and *således* in written and spoken language. It can be observed that *alltså* is much more frequent than *således* in written language. In the conversations there is not a single occurrence of *således*, whereas *alltså* is used frequently. As such, then, *således* no longer seems to be a word used in spoken language. However, in the archives of the Finnish Research Center for Finnish and Swedish languages, I have found indications that *således* is still used in the Finland Swedish dialects as an adverb of manner with the meaning 'thus', 'in such a manner'. This kind of usage is very archaic, resembling the way *således* was used in Sweden in the seventeenth and eighteenth centuries.

Table 1. *Således, alltså*: frequencies in written and spoken language.

	<i>således</i>	<i>alltså</i>	Frequency per minute
<i>Dagens Nyheter</i> 1987	196	2834	
Helsinki SAM:V1	-	48	1.060
Helsinki SAM:V2	-	3	0.033
Helsinki SAM:RS4	-	51	1.020
Gothenburg M1-6	-	35	0.190
N	196	2971	

The frequency of *alltså* per minute gives a rough picture of its popularity. It could be inferred that *alltså* is more frequent in Swedish in Finland than in Sweden, but the material is too limited for any definite conclusions. For example, Swedish adolescents could be a group using *alltså* very frequently (cf. Eriksson 1997: 74, 277; Kotsinas 1994), but this age category is not included in my material. The fre-

hosts and four studio guests (two men and two women) (length 50 minutes). The Gothenburg dialogues were recorded for the project *Språksociala studier i en talspråklig databas* (Social language studies in a database consisting of speech) at Språkdata in Gothenburg. The project was directed by Sture Allén and the recordings were made in 1979. The recordings are each 30 minutes long; in M1 and M3 it is two women that are having a conversation, in M2 and M4 it is a man and a woman, and in M5 and M6 it is two men.

quencies shown by Allwood (1996: 1) for the phonetically reduced version *asså* as being more frequent (268 instances) in comparison with the less reduced *allså* (236) and *alltså* (214 instances) also point towards *alltså* being frequent in Sweden as well. The difference between the Helsinki conversations could be explained by age: in SAM:V2, the participants are elderly women, whereas the participants in the other two conversations are between 30 and 50.

3. *Alltså* and *således* in written present-day Swedish

3.1. *The consecutive conjuncts* *alltså*_{1a}, *således*_{1a} *and the metatextual markers* *alltså*_{1b} *and* *således*_{1b}

In written present-day Swedish, both *alltså* and *således* are still used extensively as consecutive conjuncts; at the same time, we find that they are increasingly used in the other functions mentioned in section 1. More specifically, (i) we now find occurrences of explanative *således*_{2a} modeled after explanative *alltså*_{2a}; (ii) the use of both *alltså* and *således* as metatextual markers taking up given information has increased. Table 2 shows the frequencies of the different meanings (note that with regard to *alltså*, only the first 200 instances of the total number of occurrences have been analyzed). Clearly, both words have undergone semantic development since the beginning of

Table 2. *Således*, *alltså*: meaning and function in written material.

	<i>således</i>	%	<i>alltså</i>	%
consecutive 1a	95	48.4	82	41.0
metatextual marker 1b	91	46.4	78	39.0
discourse marker 1c	-	-	3	1.5
explanative 2a	4	2.0	19	9.5
Other/do not know	6	3.0	18	9.0
N	196	99.8	200	100.0

this century, with the consecutive meaning losing importance and the weaker, more grammaticalized function as a metatextual marker gaining ground.

The following examples (6a) and (6b) show *alltså*_{1a} and *således*_{1a} as consecutive conjuncts in clauses presenting a conclusion and new information:

- (6) a. *Och jag ska fråga mig vad mina fötter behöver. Skor! Har jag i min oskuld tänkt. Dom gamla är slut, alltså behöver jag nya.*
 'I'll ask myself what my feet need. Shoes! I've naïvely thought. The old ones are worn out; *consequently*, I'll need new ones.'
- b. *Elefanter med lite dressyruppfostran har ett eget språk, som är en blandning av tyska, franska, hindi och lite av varje. De vet således att till exempel 'Fuss allez' betyder att de ska lyfta ett framben.*
 'Elephants that have had a little training have a language of their own, which is a mixture of German, French, Hindi, and a little of this and that. *Consequently*, an elephant knows that for example 'Fuss allez' means that it ought to lift one of its forelegs.'

In (7a, b, and c) *alltså* as well as *således* appear in the metatextual function 1b making a non-local connection (cf. section 1). This meaning could be translated into English with 'as you've already seen', 'as you already know', 'as has been mentioned'.

- (7) a. *Skagersjö, chef för tekniska kontoret hävdar att det ska bli lika bra städat med den nya städmetoden. Bakgrunden till förslaget är att Svensk hemservice ville privatisera städningen och spara in 2,7 miljoner.*
Stort jobb [rubrik]
[2 meningar] Han [Skagersjö] hävdar alltså att städningen ska hålla samma kvalitet som i dag fast till en så mycket lägre kostnad.

'Skagersjö, Director of the Technical Office, claims that everything will be cleaned equally well as before with the new cleaning method. The reason for the proposition is that Svensk hemservice (a cleaning company) wanted private companies to do the cleaning and save 2.7 million.

A big job [a headline]

[2 sentences] He [Skagersjö] is claiming *as mentioned* that the cleaning will maintain the same standard as today but at a lower price.'

- b. *Mensättra och Oxelvägen i Ålta ska i vinter få isbanor som kommunen spolar. Sammanlagt spolar kommunen 17 isbanor med start i januari. [2 meningar] I stället spolar kommunen således banorna på Mensättra gårde och Oxelvägen i Ålta.*

'This winter Mensättra and Oxelvägen in Ålta will get an ice rink that the municipality will freeze. Altogether the municipality will freeze 17 ice rinks beginning in January. [2 sentences] *As mentioned*, the municipality will freeze the ice rinks at Mensättra gårde and Oxelvägen in Ålta, instead.'

- c. *Hälso- och sjukvårdsnämnden och tekniska nämnden har gått emot deras planer på en småbåtshamn intill strandpromenaden i Kallhäll. I DN Järfällas artikel förra veckan stod det att tjänstemännen ansåg promenadvägen viktig för Kallhällsborna. Folk brukar bada vid en liten sandstrand strax söder om badberget. Stranden var särskilt lämplig för småbarn. Tjänstemännen framhöll vidare att blandskogen längs stranden var mycket artrik. Många olika sorters fåglar trivs där. Tjänstemännen ansåg alltså att det var olämpligt att lägga en ny båthamn vid strandpromenaden och föreslog i stället att Kallhälls båtklubb skulle kunna hysa fler båtar.*

'The health board and the technical board have decided against their plans to build a boat harbor near the strand promenade in Kallhäll. DN's Järfälla article last week stated that the officials considered the promenade to be important for the people in Kallhäll. They are accustomed to swim-

ming on a little sand beach right to the south of the bathing cliff. The beach was regarded as especially suitable for children. The officials also said that the mixed forest along the beach had an abundance of species. Many different sorts of birds live there. *As mentioned*, the officials were of the opinion that the place near the strand promenade was unsuitable for a boat harbor and suggested instead that the boat club in Kallhäll could take in more boats.'

It is my contention that *alltså*'s and *således*'s use as a metatextual marker has developed from its consecutive use. In its metatextual meaning, *alltså* and *således* no longer precede new information, i.e., the conclusion drawn from previous discourse, but mark information as given, either in the text or with respect to encyclopedic world knowledge. Whereas conclusive *alltså*_{1a} and *således*_{1a} refer to the immediate context, metatextual *alltså*_{1b} and *således*_{1b} refer further back. Reintroducing old topics or subtopics, they work on different textual levels. As they are relics of manner adverbs, they typically appear in a summarizing context.

*Alltså*_{1b} and *således*_{1b} show a higher degree of grammaticalization than *alltså*_{1a} and *således*_{1a}. In line with Traugott's (1995) cline from evidential > metatextual reference, they can be considered as semantically weakened or bleached because the 'conclusive' sense has disappeared from them. They also represent a shift towards a more subjectified and intersubjectified meaning: whereas a writer uses *alltså*_{1a}/*således*_{1a} to mark proposition *b* as a conclusion from the previous proposition *a*, he/she uses *alltså*_{1b}/*således*_{1b} to signal to him/herself and the reader how the text ought to be read in connection with what is known. Traugott (1999b: 1) defines subjectification as a process "whereby meanings come ... to encode the [speaker's] perspectives and attitudes". In intersubjectification, according to Traugott (1999b: 3), meanings "become more centered on the addressee". This semantic-functional change does not (yet) correspond with a change in structural behavior. As Table 3 shows, no great differences can be observed in the syntactic behavior of the conjuncts *således*_{1a}/*alltså*_{1a} and the metatextual markers *således*_{1b}/*alltså*_{1b}, in

that both categories tend to be placed after the finite verb (which, as has been pointed out earlier, is a possible position of sentential adverbs in Swedish). With regard, then, to *alltså*_{1b}'s and *således*_{1b}'s status on the cline Clause-internal adverbial > Sentence adverbial > Discourse marker, they still ought to be regarded as sentential adverbs. Since subordinate clauses are not included, the numbers differ to some extent from those in Table 2. X stands for any initial constituent.

Table 3. *Således*_{1a}/*således*_{1b} and *alltså*_{1a}/*alltså*_{1b}: syntactic position in main clauses.

Syntactic position	Initial	Subject+verb+ <i>således/alltså</i>	X+verb+subject + <i>således/alltså</i>	X+verb+ <i>således</i> / <i>alltså</i> +subject	N
<i>således</i> _{1a}	6.0	58.0	5.0	3.0	72.0
%	8.3	80.5	6.9	4.1	99.8
<i>således</i> _{1b}	4.0	50.0	15.0	9.0	78.0
%	5.1	64.1	19.2	11.5	99.9
<i>alltså</i> _{1a}	12	45.0	11.0	7.0	75.0
%	16.0	60.0	14.6	9.3	99.9
<i>alltså</i> _{1b}	-	41.0	17.0	13.0	71.0
%	-	57.7	23.9	18.3	99.9

One cause for the tendency of the sentential adverbs in Swedish not to be placed in initial position can be traced to the development towards a stricter syntactic position of constituents, a development which has been underway ever since Swedish lost its cases in the fifteenth century and started changing into an analytic language (Lehti-Eklund 1985). During this development, the subject together with some temporal and conditional adverbials have slowly emerged as prototypical initial constituents, with the result that sentential adverbs prefer a position after the finite verb.

Finally, it should be mentioned that in the twentieth century, the syntactic contexts in which *alltså* and *således* occurred have reduced even further to subordinate and main clause (cf. section 1.1); gradually, *således*_{1a} and *således*_{1b} are being narrowed down as a main clause phenomenon. The same sort of syntactic development applies

to *alltså*. Today, *alltså*_{1a} and *alltså*_{1b} are restricted to main clauses. This gradual change seems to be connected with the generalization of meaning where both *alltså*_{1a/1b} and *således*_{1a/1b} connect the main information in the main clause with the earlier discourse rather than embedded information in subordinate clauses.

3.2. *The explanative conjuncts alltså*_{2a} *and således*_{2a}

Explanative *alltså*_{2a} and *således*_{2a}, translated into English as ‘that is’, often appear in the written material together with parenthetical phrases, not with whole clauses. As I mentioned, *alltså*_{2a} first appeared in the nineteenth century, but there are no occurrences of *således*_{2a} in the period 1600–1900; it acquired its explanative meaning during the twentieth century. The explanative meaning is illustrated in (8a) and (8b):

- (8) a. *Det är särskilt svårt att undgå de upprepade och mycket fnissiga samtalen. Bästisarnas, alltså.*
 ‘It is especially difficult to avoid the repeated telephone calls full of chuckle; *that is*, calls between best friends.’
- b. *Ett genomgående drag, påpekar Lönnroth, är att de äldsta kungarna – således de svenska, senare blir de norska och ädlare – ofta skildras förklenande.*
 ‘A dominating trait, Lönnroth points out, is that the oldest kings – *that is*, the Swedish ones, later on they become Norwegian and more noble – are often described with contempt.’

Syntactically, *således*_{2a} and *alltså*_{2a} mostly mark adverbial or nominal phrases and thus differ syntactically from the consecutive conjunct *alltså*_{1a}/*således*_{1a} and the metatextual marker *alltså*_{1b}/*således*_{1b} (cf. section 3.1).

4. *Alltså* and *således* in spoken language

Alltså's semantic range in written language differs considerably from that in spoken language. While its main meaning in the written material is consecutive, there is not a single instance of *alltså* as a consecutive conjunct in the spoken material. Furthermore, there are only a few instances in the spoken material where *alltså* behaves as a metatextual marker. *Således*, then, which has become a conjunct and a metatextual marker belonging mainly to written language, does not appear in my spoken material at all.

4.1. Similarities with the written material

4.1.1. Metatextual marker *alltså*_{1b}

There are a few instances where *alltså* behaves as a metatextual marker with the meaning 'as has been mentioned'. An example is provided in (9), where the participants discuss the repair of a welding machine and A as the foreman must decide what to do. A refers with *alltså*_{1b} to what B has just said about car batteries exploding. Here *alltså*_{1b} seems to have the meaning 'as you said', and it still stands after the finite verb, behaving syntactically as a sentential adverb:

- (9) B: *ja just detta men det är väl samma fenomen detta som med bilbatterier också att det finns möjlighet om dom är gamla så kan dom explodera också när man gör en sån strömöverföring*
'yes exactly but I suppose it's the same thing as with car batteries that there is a possibility if they are old they can explode even when you make such a power transfer'
[five utterances]
- A: *hm man får väl jag får väl jag får väl antagligen komplettera bilden med det att det är det finns alltså kan finnas vissa risker i det här om man inte om man gör det slarvigt*

‘hm one must I suppose I must I suppose I’ll have to add that that it is there is *as you said* can be certain risks in this if one is not if one is sloppy’ (Gothenburg 521)

4.1.2. Explanative conjunct/repair marker

*Alltså*_{2a} is found several times with the explanative meaning ‘that is’ and in similar surroundings as in the written material, i.e., it often appears together with phrases. In example (10), BS specifies the adjective *tekniska* ‘technical’ with another adjectival phrase *direktivbetonade* ‘like directives’, whereby *alltså*_{2a} marks the beginning of the specification. Explanative *alltså*_{2a} can also be used to make an addition to an utterance, as in (11).

- (10) BS: *de e klart om man räknar laganas antal så kommer en massa av dem att fa- att fattas i Bryssel just genom att di e (.) di e rent tekniska alltså direktivbetonade*
 ‘it is clear if you count the number of laws that a lot of them will be made in Brussels precisely because they are purely technical *I mean* like directives’ (SAM:RS4)
- (11) BE: *de sto i tidningen alltså ida att Erkki Tuomioja ha bytt från sin gamla (0.6) förening*
 ‘it was in the paper *that is* today that Erkki Tuomioja has left his old club’ (SAM:RS4)

In (12), AR rephrases the contents of the first sentence. The meaning of *alltså*_{2a} here is quite similar to that in examples (10) and (11). Syntactically, *alltså*_{2a} has scope over a whole clause, even if it does not stand initially but comes after the subject *man* ‘one’ and the predicate *va* ‘was’.

- (12) AR: *utan mitt intryck blev väl nog att de kanske snarare va fråga om en rädsla för framtiden man va alltså rädd för att när den (.hh) när den sovjetiska armén (0.8) förr eller*

senare (.nff) lämnar Estland så (.) så blir den här ryska minoriteten då (.nff) då ## i ett utsatt läge

‘but I got the impression I think that it probably was a question of being afraid for the future *I mean* one was afraid that when (.hh) when the Soviet army (0.8) sooner or later (.nff) leaves Estonia the position of the Russian minority becomes ## exposed’ (SAM:RS4)

I submit that the explanative, parenthetical conjunct *alltså*_{2a} has developed in spoken language into the discourse marker *alltså*_{2b} marking repair, either self- or other-initiated (Fox, Hayashi & Jasperson 1996: 185–189). It is likely that this repair marking function has come about through instances such as example (12), where the speaker rephrases his/her words. Actually, the instances of *alltså*_{2a} as an explanative conjunct (10), a conjunct preceding an addition (11), and a repair marker (13) should be viewed on a continuum, i.e., they do not make up discrete categories. As such, it might be difficult to know when, for instance, an explanative conjunct changes into a discourse marker used for repair.³ In addition, in all three functions, *alltså* behaves syntactically in the same way.

The difficulty of deciding which category *alltså* belongs to is shown in the following three examples. When B in (13) rephrases *smålänning* ‘a person living in Småland’ as *acklimatiserad smålänning* ‘an acclimatized Smålander’, he not only uses a more specific phrase but also repairs the phrase A had used.

- (13) A: *ja men han har ju tydligen han han blivit riktig smålänning vet du*
 ‘yes but he has obviously become a real Smålander, you know’

3. The difficulty of knowing when an explanative conjunct changes into a discourse marker used for repair only becomes apparent when studying spoken material. In written language there is no need for the repair function, where explanative *alltså*_{2a} precedes a parenthetical commentary or a specification of what has been said earlier.

- B: *ja alltså acklimatiserad smålänning då*
 'yes you mean an acclimatized Smålander, then' (Gothenburg 521)

In (13)–(15), *alltså* probably already functions as a discourse marker *alltså*_{2b}. In (14), A chooses another verb, *göra* 'make' instead of *få* 'get', and marks the change with *alltså*. Here, *alltså* can be translated with 'you mean', as in (13).

- (14) B: *du för resten kan man få kan man få kopia på dian*
 'hey by the way is it possible is it possible to get a copy of the slide'
 A: *kopia alltså göra dia- diakopior*
 'copy you mean to make slide- slide copies' (Gothenburg 507)

In (15), BS corrects himself and changes *europiska* 'the European' into *EG* 'EC'. Here *alltså* could be translated with 'I mean':

- (15) BS: *nå de fin- de (.) finns ren nu en en modell för europeiska gemenskapen (.h) den som: existerar ida. (.h) å dä har vi tisempel (.) den öh europeiska e- (.) alltså EG (0.6) öh parlamentarismen så den ha man ju liksom: (.hh) FLINAT åt för den har ju ingen haft nån funktion*
 'well there i- there (.) is already now a model for the European community (.h) that that exists today (.h) and we have there for example (.) the eh European E- (.) I mean EC (0.6) eh parliamentarism and that we have so to speak (.hh) been LAUGHING at because it doesn't have hasn't had any function'(SAM:RS4)

In the examples shown above, the use of *alltså* still resembles its functions in written language to a great extent.

In addition to these, *alltså* has a great variety of functions as a discourse marker. Here, we trace a path of grammaticalization that leads

further away from the sentential adverb. A few of these functions are presented in the following section.

4.2. *Alltså* as a discourse marker

In addition to its functions as a metatextual marker and an explanatory conjunct, *alltså* shows in spoken Swedish a wide range of functions as a discourse marker, a number of which will be presented in this section. With *alltså*'s semantic-functional development into a discourse marker corresponds a structural development that leads further away from the sentential adverb.

The main functions of *alltså* as a discourse marker can be divided into three main categories. First, *alltså* is used when referring to different contexts or activities either in the conversation or outside it. Second, it is used to structure one's utterance on different levels. These two partially overlapping functions will be referred to as *alltså*_{1c}. In its third function, *alltså*_{2b}, it is used in speech planning as a hesitation and repair marker. There are also some additional minor functions.

Typically, *alltså*_{1c} and *alltså*_{2b} are used in contexts or turns which constitute a reaction to something said before. In this reactive function, *alltså* almost always shows traces of the earlier consecutive or explanatory meanings. In its most 'bleached' function, where the trace of earlier meanings is almost non-existent, *alltså* marks hesitation – a usage which can hardly be said to constitute a reaction to what has been said before. It is in this function that *alltså* has probably been grammaticalized further than in its other functions.

As instances of grammaticalization, discourse markers have been argued to show the following characteristics: functional change with pragmatic strengthening, subjectification and intersubjectification followed by movement to an initial position, and different intonation (Traugott 1995, 1999b; Ferrara 1997). I regard the discourse marker *alltså*_{1c} as the result of further grammaticalization from the consecutive conjunct *alltså*_{1a} and the metatextual marker *alltså*_{1b}, and the repair and hesitation marker *alltså*_{2b} as a further development from

the explanative conjunct *alltså*_{2a}. *Alltså*'s functional changes will be outlined in sections 4.2.1, 4.2.2, and 4.2.3; other characteristics, such as its syntactic position as a discourse marker, will be discussed in section 4.2.4.

First I show how *alltså* is used in referring to different contexts or activities either in the conversation or outside it. The contexts and activities which are referred to can vary a great deal.

4.2.1. Reference to different contexts and activities

In control questions, *alltså*_{1c} precedes the speaker's conclusion based on the previous utterance; its role is thus to refer back in a conversation. This kind of use is clearly connected with the consecutive conjunct *alltså*_{1a}; only the conclusion that is drawn is weaker and can no longer be paraphrased with 'consequently'. In (16), Olle is asking Erik if the building where Erik used to live is still standing and then goes on to check if he has correctly understood the location of the house. Erik's answer shows that Olle is completely mistaken. Here *alltså*_{1c} could be translated with 'you mean' or 'then'.

(16) Olle: *aj de finns fortfarande kvar?*

'oh it's still there?'

Erik: *de finns [kvar*

'it's [there'

Olle: [*alltså där vi vi (.) Bolars va heter de Bolarskog*

'[you mean there near near (.) Bolars what's its name Bolarskog'

Erik: *ne ne int e de*

'no no it isn't' (SAM:V1)

Schiffirin (1987: 254 f.) describes similar requests with the discourse marker *then* in English as requests for confirmation. She defines these warranted requests as requests (i) that are based on shared background knowledge, and (ii) that focus sequentially on a recent statement and receive confirmation with an agreement token. The

conversational contexts in (16) as well as (17) show that a certain amount of background knowledge is shared by the participants, but as (16) shows, it is not detailed knowledge. Both Olle's and Mats' requests in (16) and (17) are syntactically similar to Schiffrin's requests for confirmation in that they are presented as declarative statements. In both cases, the first speaker interprets the statement as a request for confirmation and answers with a token of agreement/disagreement. In (17), Göran is telling about his relatives and Mats checks whether his conclusion that Göran's relatives were considered Germans, even though they originally came from the Baltic countries, is correct. In these cases, *alltså*_{ic}'s position is typically at the beginning of the utterance:

(17) Göran: *bodde där var precis var Träskbergs skola står nu men sen när (.) när dedär (1.2) när krige to slut så (0.6) så dedär beslagstos all (1.1) all dedär egendom som tyskar ägde i Finland å de övergick då ti (0.7)*

[ryssarna

'lived there exactly where the Träskberg school is now but then when (.) when eh (1.2) when the war was over then (0.6) then eh all (1.1) all eh the property that Germans had in Finland was confiscated and it went over to (0.7)

[Russians'

Mats: *[alltså dom räknades som tyskar*

'[so they were considered as Germans then'

Göran: *jå (.) dom va alltså dom va tyska medborgare*

'yes (.) they were they were German citizens'
(SAM:V1)

In using *alltså*_{ic}, speakers may not only refer to what has been said in the ongoing conversation but also to the context outside the conversation. As such, they may refer to past contexts, e.g., their own knowledge of what has happened in the past or general knowledge assumed to be common to each participant, or to present contexts,

e.g., the concrete, local context (for local sensitivity, see Bergmann 1990: 207), an abstract world, or their opinions and values.

In (18), B is telling a story of what she could see on ultrasound scans of the different stages of her (then) unborn child. The conversation clearly shows that *alltså*, refers to common ground, which is established with the particles *då* 'then' (Lehti-Eklund 1993: 43) and *ju* (Östman 1979); the participants are reminiscing, as B's answer "yes I remember" confirms:

- (18) B: */.../ efter det här ultraljudet jag gick å inbillade mej allt möjligt först var det ju då alltså det första stadiet*
 'after this ultrasound examination I imagined all sorts of things first there was like *you know* the first stage'
 A: *ja det kommer jag ihåg*
 'yes I remember' (Gothenburg 502)

Alltså may also refer to the local, physical context as a sort of attention marker 'look at this here' (see Bergmann 1990: 207). In (19), B is talking to a child about A's jumper and A is referring to her jumper with *alltså*. Here an adequate English translation could be either 'don't you think' or 'isn't this a funny jumper', a phrase with which the speaker both refers to the jumper and to the other participants. In the Swedish version the function of referring to the jumper dominates.

- (19) B: *titta Musse Pigg*
 'look Mickey Mouse'
 A: *ja konstig tröja alltså det får jag säga en vuxen människa har en sån tröja med Musse Pigg på va*
 'yes *don't you think* it's a funny jumper I must say a grown-up person with a jumper like that' (Gothenburg 502)

In (20), A is probably taking the magazine *Mad* into his hand and refers to this activity with *alltså_{lc}*. This is a conversation where two young men find it very difficult to sit and talk to each other in front

In addition to referring to different contexts, *alltså*_{lc} can be used in structuring the contents in an utterance. This function is discussed in section 4.2.2.

4.2.2. Structuring content in conversation

It is a typical feature of many discourse particles that they can be used to mark transitions between different contents or activities in conversation (for *nå* in Swedish, see Lehti-Eklund 1992: 182–183; for *förresten*, see Londen 1989: 194; for *anyway*, see Ferrara 1997; for *besides*, see Traugott 1995). With *alltså*_{lc}, the function of referring to a particular context and structuring different contents in a conversation seem to partially overlap. In some cases, it prototypically refers to a certain context (cf. above), and in others it is more a marker of a transition, e.g., to a quotation or a parenthetical comment. However, the structuring of contents or activities is mostly linked with a weak reference to a particular context.

An illustration of such an overlap is provided in (22): *alltså*_{lc} refers outside the discourse to the speaker's mind, his/her opinions and values; at the same time, *alltså* marks a transition to these opinions and values from what is said earlier in the utterance. The speaker (KH=Klaus Hellberg) first makes a general statement about the negotiations with the EFTA countries (the conversation is from 1991) and then prefaces his opinion with *alltså*:

- (22) KH: *men de här (.) de här beror no också? (.) också på de att
hur nu Efta länderna [kommer
'but this (.) this depends also (.) also on how the Efta
countries [will take part'*
BS: [Klaus Hellberg
KH: *i förhandlingar å hur hur går de me Sverige (.) alltså
(0.5) alltså vi kan ju int bli (0.6) vi kan int vara de enda
land som nu blir utanför de här*

‘in the negotiations and what what happens with Sweden
(.) *I mean* (0.5) *I mean* we can’t (0.6) we can’t be the
only country that stays outside this’ (SAM:RS 4)

The use of *alltså* here is very similar to *I mean* as a marker of speaker orientation to ideas: *I mean* in English can be used to “preface speaker key in general”; it “focuses on the **speaker’s** modification of his/her **own** talk” and has a “tendency to preface propositions through which a speaker predicates something of him-/herself” (Schiffirin 1987: 299).

In (23), Asta structures an indirect quotation with *alltså*. When quoting the Finnish president, she makes a parenthetical comment revealing that she has actually forgotten what the quoted utterance was and marks her comment with *alltså* ‘I mean’:

- (23) Asta: *Koivisto sa (0.8) å dedär m eh m alltså den va oerhört bra men nu ha ja den där (0.5) pointen så så ha ja sen glömt va de va*
‘Koivisto said (0.8) and eh m eh m *I mean* it was very well said but now I’ve the point (0.5) I’ve forgotten what it was’ (SAM:V2)

In (24), *alltså_{lc}* also precedes a parenthetical comment. Here BS, who is hosting a radio discussion, asks one of the participants a question. After the question, BS comments on her question and explains more explicitly what she means. The beginning of the comment is marked with *alltså* and a higher speech tempo, but one could also say that *alltså* refers to knowledge outside the conversation that BS has of the delegations that have been sent to Estonia.

- (24) BS: *viken viken roll hade du när du: reste nu di t >alltså vi ha ju< (.hh) (.) i sej ha ju Finland int skicka nå officiella (0.9) delegationer (.) till Estland (0.6) men du va*
‘what was your role when you went there >*I mean* we haven’t< (.hh) (.) as a matter of fact Finland hasn’t sent any official (0.9) delegations (.) to Estonia but you were’ (SAM:RS4)

4.2.3. *Alltså*_{2b}: marking hesitation and repair

This section deals with *alltså*_{2b} as a marker of repair and hesitation. It is a further development from *alltså*'s use as an explanative marker, and forms the current end point of the grammaticalization path from *alltså*_{2a} > *alltså*_{2b}. The function where *alltså* has developed the furthest from the explanative meaning is when the speaker uses it to mark hesitation.

In (25), Erik starts his utterance in overlap with the previous speaker, which might explain his use of several hesitation markers (*nå*, *men*, *alltså*, and *liksom*). Here *alltså*, together with the other markers, can be translated as *well*:

- (25) Erik: [*nå men alltså liksom pointen är ju den att de e int nån vit- eh skillna va vi snarvlar*
 'well eh eh the point is that it makes no poin- no difference what we talk' (SAM:V1)

Another use of *alltså*_{2b} as a hesitation marker occurs when one is searching for a word. In (26), *alltså* prefaces BS's utterance when she is searching for the word *anpassning* 'adjustment':

- (26) BS: => *jå men de e i alla fall?*< *alltså de e en en anpassning*
 '>yes but anyway?< I mean it is an an adjustment'
 (SAM:RS4)

The transition from explanative *alltså*_{2a} to its use as a repair marker *alltså*_{2b} was discussed in section 4.1.2. Here, I will illustrate one further example of a repair of the previous speaker's utterance, where *alltså* is the only indication that a repair has been made. In (27), the men are comparing their ages. Olle starts the conversation by asking Göran if he is already thirty. By replying *va e trettiert Erik* 'what is thirty-one Erik', Micke implies that he is already thirty-one and expects Erik also to be thirty-one. Erik's repair *alltså trettitvå* 'you mean thirty-two' shows that Micke is mistaken and that Erik is a year

older. By repeating “thirty-two” Micke shows his understanding of and acceptance of Erik’s repair (Schiffrin 1987: 299):

- (27) Olle: *ha du fyllt tretti också*
 ‘are you also thirty’
 Micke: *va e trettiett Erik*
 ‘what is thirty-one Erik’
 Erik: *alltså trettityå*
 ‘you mean thirty-two’
 /.../
 Micke: *va e trettityå*
 ‘what is thirty-two’ (SAM:V1)

4.2.4. The discourse marker *alltså* and grammaticalization

During the twentieth century, *alltså* moved to the end of the grammaticalization cline, Clause-internal adverbial > Sentence adverbial > Discourse particle (Traugott 1995). One of the characteristics of grammaticalization from adverbs to discourse markers is their shift to initial syntactic position (Onodera 1995; Traugott 1995; Ferrara 1997). Table 4 below shows that *alltså*_{1c} and *alltså*_{2b} as discourse markers prefer sentence-initial position; this is in contrast to the conclusive conjunct *alltså*_{1a}, the metatextual marker *alltså*_{1b}, and the explanative conjunct *alltså*_{2a}, whose position varies between post-verbal and initial; cf. Table 3. It should be added that a comparison with Table 3 is indicative only, since the numbers in Table 3 are drawn from written language and main clauses, whereas those in Table 4 are from conversations and comprise both clauses and phrases.

The grammaticalization of discourse markers has also been linked with a change in intonation (Ferrara 1997). The recordings on which the present analysis is based unfortunately do not meet the quality criteria that pitch-extraction programs like SWELL require. The study of intonation of *alltså* would have required studio tape-recorded separate voices, as Ferrara (1997: 355) has shown. It is difficult, therefore, to study the intonation of discourse markers in an

authentic context, in authentic conversation. Intonation as a criterion for discourse markers may, however, be language dependent. The intonation of initial markers in Swedish and Finland Swedish does not resemble those in English (Elert 1989: 129, 132; Johansson 1976: 121); simply listening to different instances of *alltså* as a discourse marker does not support the suggestion of different intonation curves as Ferrara (1997) shows for *anyway* in English. However, the intonation of initial markers in spontaneous speech in Swedish is an important question that needs to be studied (cf. Bruce 1998: 192).

Table 4. *Alltså*_{1c} and *alltså*_{2b}: syntactic positions.

Syntactic position	Initial	After finite verb	Final	Other	N
<i>alltså</i> _{1c} :					
- referring to different contexts	29	8	4	–	41
- structuring of utterance	10	–	–	–	10
<i>alltså</i> _{2b} :	29	3	2	2	36
- speech planning					
- repair	12	1	1	–	14
Other	8	–	–	–	8
N	88	12	7	2	109

Even if their intonation remains undocumented, the discourse markers *alltså*_{1c} and *alltså*_{2b} meet other criteria of grammaticalization, thus lending support to *alltså*'s move to the end of the grammaticalization cline, Clause-internal adverbial > Sentence adverbial > Discourse particle. In addition to its preference for initial position (Onodera 1995; Ferrara 1997), *alltså* as a discourse marker meets the following criteria of grammaticalization:

- (a) *It shifts* from a propositional adverb via a sentential adverb to a discourse marker, thus demonstrating a change typical of grammaticalization from a lexical item through a grammatical item to a discourse marker (Traugott 1995; cf. *actually* in Traugott 1999b).

- (b) *Generalization*. Especially in its development from *alltså*_{1a} > *alltså*_{1c}, *alltså* applies to a wider range of contexts, from preceding discourse to shared knowledge, thoughts, and beliefs.
- (c) *Subjectification and intersubjectification*. In the development *alltså*_{1a} > *alltså*_{1b} > *alltså*_{1c}, the meanings of conclusion (*alltså*_{1a}) and the function of marking information as known (*alltså*_{1b}) are semantically bleached. At the same time, *alltså*_{1c} attests to an increase in subjectification, as it creates coherence by marking earlier utterances, thoughts, beliefs, or knowledge as relevant with reference to the current discourse. Marking one's utterance as relevant at a certain point in discourse is a central function of discourse particles (Brinton 1990: 55; Schiffrin 1987: 91). The change *alltså*_{2a} > *alltså*_{2b} also attests to an increase in pragmatic function and intersubjectification from an explanative conjunct on a textual level to a marker of repair (Traugott & König 1991: 208–209; Traugott 1999b).
- (d) *Decategorialization*. As a discourse marker, *alltså* has moved from the category of adverbs down the scale to particles.
- (e) *Phonological reduction*. Although not attested in my material, *alltså* as a discourse marker has become phonetically reduced to [asso] in Sweden (but not in Finland Swedish), especially in the speech of adolescents. This is shown in (28) in a discussion between five girls⁴ where H is referring to her opinion about soft bananas with *asså*:

- (28) H: *min pappa gillar eh han ÄLSKAR såna här bananer*
 ‘my daddy likes eh he LOVES bananas like these’
 /.../
 B: *jag klarar inte [a:v de*
 ‘I can’t stand it’

4. Kerstin Nordenstam, Department of Swedish Language, University of Gothenburg, has kindly let me use this example. It has been recorded in her project *Samtalsstrategier hos kvinnor och män i vardagliga gruppsamtal* (Women's and men's conversation strategies in everyday group conversations), 1991–1994.

- H: [*jag ha:tar de asså >eh så när< dom e mjuka (.) å FY*
FAAN vad äckliga
 ‘[I mean I hate it >eh when< they’re soft (.) and OH HELL
 how disgusting’ (GRUPPSAM: Petra, 1341–1346)

According to Allwood (1996: 1), who listed word frequencies of words in colloquial Swedish in Sweden, *asså* (116th) precedes both *allså* (236th) and *alltså* (139th). Allwood’s list does not, however, say anything about the discourse functions of the different word forms.

5. Conclusions

Both *alltså* and *således* have developed since the beginning of the twentieth century, with *alltså* showing more substantial changes than *således*. In written language, *alltså* and *således* increasingly occur as metatextual markers. Furthermore, *således*’s usage as a conjunct is mostly restricted to written language. In spoken language, *alltså* has developed further and is no longer used as a conjunct, but only as a discourse marker with several different functions. The shifts in function and meaning follow the typical path of change from propositional adverbs to sentential adverbs, and for *alltså*, further on to discourse markers. This development meets several criteria associated with grammaticalization. Despite the semantic bleaching that *alltså* and *således* have undergone, the traces of the summary sense which they have had since their earliest use as adverbs of manner persist (Hopper 1991: 28 f.), also in some instances with *alltså*_{1c} as a discourse marker.

The grammaticalization paths for *alltså* and *således* can be summarized as follows:

Således

adverb of manner	>	consecutive conjunct <i>således</i> _{1a}	>	metatextual marker <i>således</i> _{1b}
	>	explanative conjunct <i>således</i> _{2a}		

Alltså

adverb of manner	>	consecutive conjunct <i>alltså</i> _{1a}	>	metatextual marker <i>alltså</i> _{1b}	>	discourse marker <i>alltså</i> _{1c}
	>	explanative conjunct <i>alltså</i> _{2a}	>	discourse marker for repair and hesitation <i>alltså</i> _{2a}		

The semantic development of *således* has come to an end as it does not occur in the spoken language. The semantic change of *alltså* follows two paths, the first going from consecutive meaning to marking reference and structuring discourse, the second from marking explanation or parenthesis to marking repair or hesitation.

Transcription conventions

[Overlap onset
[[Overlap onset at the start of an utterance
=	There is no discernible silence between the line connected by two equal signs.
(-)	A word which the transcriber cannot understand
(.hh)	Inhalation
(.nff)	Sniffing
(0.5)	Numbers in parentheses indicate silence, represented in tenths of a second
(.)	A micropause, under 0.5 seconds
-	A hyphen after a word indicates a cut-off.
<u>word</u>	Underlining indicates some form of stress
WORD	Loud talk
#word#	A creaky voice
>word<	Rushed talk
word:	A lengthened sound
?	Rising intonation
.	Falling intonation

References

- Allén, Sture (ed.)
1965 *Brev till brodern Claes Ekeblad 1639-1655* [Letters to brother Claes Ekeblad]. (Acta Universitatis Gothoburgensis, Nordistica Gothoburgensia 2). Department of Swedish, University of Gothenburg.
- Allwood, Jens (ed.)
1996 *Talspråksfrekvenser* [Spoken language frequencies]. (Gothenburg papers in theoretical linguistics S 20). Department of Linguistics, University of Gothenburg.
- Bergmann, Jörg
1990 On the local sensitivity of conversation. In: Ivana Marková and Klaus Foppa (eds.), *The Dynamics of Dialogue*, 201–226. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- Beskow Tainsh, Karin (ed.)
1972 *På biblioteket – där har jag min största förnöjelse* [In the Library – There I Enjoy Myself]. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Brinton, Laurel J.
1990 The development of discourse markers in English. In: Jacek Fisiak (ed.), *Historical Linguistics and Philology*, 45–71. Berlin: Mouton de Gruyter.
1996 *Pragmatic Markers in English*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Bruce, Gösta
1998 *Allmän och svensk prosodi* [General and Swedish Prosody]. (Praktisk lingvistik 16). Institute for Linguistics, University of Lund.
- Elert, Claes-Christian
1989 *Allmän och svensk fonetik* [General and Swedish Phonetics]. Stockholm: Norstedts.
- Eriksson, Mats
1997 *Ungdomars berättande: En studie i struktur och interaktion* [Storytelling in Adolescence]. Ph.D. dissertation, Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, University of Uppsala.
- Ferrara, Kathleen W.
1997 The discourse marker *anyway*: Implications for discourse analysis. *Linguistics* 35: 343–378.
- Fox, Barbara A., Hayashi, Makoto and Robert Jasperson
1996 Resources and repair: A cross-linguistic study of syntax and repair. In: Elinor Ochs, Emanuel A. Schegloff and Sandra A.

- Thompson (eds.), *Interaction and Grammar*, 185–237. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fraser, Bruce
1990 An approach to discourse markers. *Journal of Pragmatics* 14: 383–395.
- Gumperz, John
1982 *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hakulinen, Auli
1989 Partikkelit ja muut kiteymät vuoroissa [Particles and other clusters in turns]. In: Auli Hakulinen (ed.), *Kieli* 4, 115–146. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Hakulinen, Auli and Mirja Saari
1995 Temporaaalisesta adverbista diskurssipartikkeliksi [From a temporal adverb to a discourse particle]. *Virittäjä* 4: 481–500.
- Haskå, Inger
1988 Standardisering inom fornsvenskans bestånd av kausalmarkörer [Standardization among causal markers in Old Swedish]. In Gertrud Pettersson (ed.), *Studier i svensk språkhistoria* [Studies in Swedish Language History], 86–103. Lund: Lund University Press.
- Heine, Bernd, Ulrike Claudi and Friedrike Hünemeyer
1991 *Grammaticalization: A Conceptual Framework*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hopper, Paul J.
1991 On some principles of grammaticization. In Elizabeth C. Traugott and Bernd Heine (eds.), *Approaches to Grammaticalization*, Volume I, 17–35. Amsterdam: John Benjamins.
- Johansson, Stig
1976 *Kort lärobok i engelsk fonetik* [Short Textbook on English Phonetics]. Lund: Studentlitteratur.
- Kotsinas, Ulla-Britt
1994 *Ungdomsspråk* [Young People's Language]. (Ord och stil 25). Uppsala.
- Lehmann, Christian
1982 *Thoughts on Grammaticalization* I. (Arbeiten des Kölner Universaliens-Projekts 48). Institut für Sprachwissenschaft, Universität Köln.
- Lehti-Eklund, Hanna
1985 Topikaliseringsen och dess funktioner i fem texttyper från äldre nysvensk tid [Topicalization and its functions in five texttypes from Early Modern Swedish period]. Unpublished licentiate thesis, Institutionen för nordiska språk, University of Helsinki.

- 1990 *Från adverb till markör i text* [From Adverb to Textual Marker]. (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland [Studies published by the Swedish Literature Society in Finland] 561). Helsinki: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- 1992 Användningen av partikeln *nå* i helsingforssvenska samtal [The use of the particle *nå* in Swedish conversations in Helsinki]. In: Staffan Hellberg et al. (ed.) *Svenskans beskrivning* [Description of Swedish] 19, 174–184. Lund: Lund University Press.
- 1993 Användningen av *då* i historiskt och nusvenskt perspektiv [The use of *då* in a historical and modern Swedish perspective]. In: Ann-Marie Ivars, Hanna Lehti-Eklund, Pirkko Lilius, Anne-Marie Londen and Helena Solstrand-Pipping (eds.), *Språk och social kontext* [Language and social context] (Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet B: 15), 29–48. Helsingki: Universitetsförlaget.
- Levinson, Stephen C.
1987 Minimization and conversational inference. In: Jef Verschueren and Marcella Bertucelli-Papi (eds.), *The Pragmatic Perspective*, 61–129. Amsterdam: John Benjamins.
- Linell, Per and Lennart Gustavsson
1987 *Initiativ och respons* [Initiative and Response]. Tema Kommunikation. Universitetet i Linköping.
- Londen, Anne-Marie
1989 *Litterärt talspråk* [Fictional speech]. (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland [Studies published by the Swedish Literature Society in Finland] 557). Helsinki: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Nordenstam, Kerstin
1994 Korpus Gruppsam [The corpus Gruppsam]. (Meddelanden från Institutionen för svenska språket [Publications from the Department of Swedish language] 4). Department of Swedish, University of Gothenburg.
- Onodera, Noriko Okada
1995 Diachronic analysis of Japanese discourse markers. In: Andreas Jucker, (ed.), *Historical Pragmatics*, 393–437. Amsterdam: John Benjamins.
- Östman, Jan-Ola
1979 Om svenskans talarattitydsadverbial [On modal adverbials in Swedish]. In: Olle Josephson, Hans Strand and Margareta Westman (eds.), *Svenskans beskrivning* 11 [Description of

- Swedish], 195–209. Institutionen för nordiska språk, University of Stockholm.
- 1981 "You know": *A Discourse Functional Approach*. Amsterdam: John Benjamins.
- Palmberg, N. (ed.)
1956 *Esaias Tegnér's brev V 1861–1879* [Letters from Esaias Tegnér]. (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland [Studies published by the Swedish Literature Society in Finland] 47). Helsinki: Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- Quirk, Randolph, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech and Jan Svartvik
1974 *A Grammar of Contemporary English*, Fourth impression. London: Longman.
- Runeberg, Fredrika
1971 *Brev till sonen Walter 1861-1879* [Letters to the son Walter]. (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland [Studies published by the Swedish Literature Society in Finland] 47). Helsinki: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Saari, Mirja
1995 Synpunkter på svenskt språkbruk i Sverige och Finland [On the use of Swedish language in Sweden and Finland]. *Folkmålsstudier* 36: 75-108.
- Schiffirin, Deborah
1987 *Discourse Markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stenbock, Carl Magnus
1913 *Magnus Stenbock och Eva Oxenstierna: En brefväxling I* [Magnus Stenbock and Eva Oxenstierna: A correspondence]. Stockholm: P. A. Norstedt & söner.
- Svensk ordbok* [Swedish lexicon]
1988 Gothenburg: Språkdata och Esselte Studium, University of Gothenburg.
- Thorell, Olof
1987 *Svensk grammatik* [Swedish grammar]. Stockholm: Esselte.
- Traugott, Elizabeth C.
1982 From propositional to textual and expressive meanings: Some semantic-pragmatic aspects of grammaticalization. In: Winfred P. Lehmann and Yakov Malkiel (eds.), *Perspectives on Historical Linguistics*, 245–271. Amsterdam: John Benjamins.
- 1986 From polysemy to internal semantic reconstruction. In: Vassiliki Nikiforidou, Mary Van Clay, Mary Niepokuj and Deborah Feder (eds.), *Proceedings of the Twelfth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, 539–550. Berkeley, CA: Berkeley Linguistics Society.

- 1988 Pragmatic strengthening and grammaticalization. In: Shelley Axmaker, Annie Jaissner and Helen Singmaster (eds.), *Proceedings of the Fourteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, 406–416. Berkeley, CA: Berkeley Linguistics Society.
- 1989 On the rise of epistemic meanings in English: An example of subjectification in semantic change. *Language* 65: 31–55.
- 1990 From less to more situated in language: The unidirectionality of semantic change. In: Sylvia Adamson, Vivien Law, Nigel Vincent & Susan Wright (eds.) *Papers from the Fifth International Conference on English Historical Linguistics*, 496–517. Amsterdam: John Benjamins.
- 1995 The role of discourse markers in a theory of grammaticalization. Paper presented at the 12th International Conference on Historical Linguistics Manchester, UK, August 1995. (<http://www.stanford.edu/~traugott/traugott.html>).
- 1999 a The rhetoric of counter-expectation in semantic change: A study in subjectification. In: Peter Koch and Andreas Blank (eds.), *Historical Semantics and Cognition* (Cognitive Linguistics Research, 13), 177–196. Berlin: Mouton de Gruyter.
- 1999 b From subjectification to intersubjectification. Paper presented at the Workshop on Historical Pragmatics, 14th International Conference on Historical Linguistics, Vancouver, Canada, July 1999. (<http://www.stanford.edu/~traugott/traugott.html>).
- 2001 Legitimate counterexamples to unidirectionality. Paper presented at Freiburg University, October 17, 2001. (<http://www.stanford.edu/~traugott/traugott.html>).
- Traugott, Elizabeth C. and Ekkehard König
 1991 The semantics-pragmatics of grammaticalization revisited. In: Elizabeth C. Traugott & Bernd Heine (eds.), *Approaches to Grammaticalization* I, 189–218. Amsterdam: John Benjamins.

Användningen av *då* i historiskt och nusvenskt perspektiv

Hanna Lehti-Eklund

Syfte och material

Den ökade användningen av *då* i sverigesvenskan har under den senaste tiden berörts sporadiskt både i språkvetenskaplig facklitteratur och i dagspressen (se Strömquist 1992; Wigh 1992). I inläggen betraktas spridningen av *då* som en negativ företeelse. Fenomenet kallas för ett virus eller en kraftsvulst; *då* anses för det mesta förekomma omotiverat, utan någon funktion, hos de rikssvenska språkbrukarna. I dessa inlägg illustreras dock inte närmare vilket slags användning av *då* som avses. Det finlandssvenska bruket av *då* har emellertid inte blivit föremål för liknande diskussioner.

Med denna utgångspunkt ville jag utreda vilka funktioner *då* har i talad helsingforssvenska i dag. För detta ändamål har jag analyserat några samtal inspelade i Helsingfors. Eftersom betydelseutvecklingen hos *då* historiskt sett är relativt väl beskriven har jag velat kombinera den synkrona synvinkeln med en diakron och försöka se vilket sambandet är mellan bruket av *då* i nusvenska och i äldre tider. Ända sedan fornsvensk tid är *då* belagt i många betydelser och funktioner. Därför är det inte möjligt att i denna uppsats göra en heltäckande analys av de olika funktioner som *då* uppvisat och uppvisar. I den diakrona delen kommer jag att ge en översikt av ordets historia och betydelseutveckling från fornsvensk till nusvensk tid, och i den synkrona delen ligger tyngdpunkten vid användningen av *då* som pragmatisk partikel i helsingforssvenska.

Den förra delen av artikeln bygger på en genomgång av hand- och ordböcker samt material från 1600- till 1800-talet som jag excerperat ur brev, dag- och reseböcker och som omfattar 299 belägg. Den senare delen är inriktad på helsingforssvensk användning av *då*: materialet för denna del är inspelat inom projektet Svenska samtal i Helsingfors (SAM) (se Londen, Lehti-Eklund & Green-Väntinen 1992) och består av 2 vardagliga samtal och 3 radiosamtal. Detta material har en omfattning av sammanlagt 5 tim. och 36 min. I vardagssamtalen (V1,2) finns 124 belägg på *då* i olika betydelser och funktioner, dvs. i genomsnitt 0,91 belägg per minut (124/135 min.). I radiosamtalen (RS1-3) är det motsvarande värdet $0,94 = 189 \text{ belägg} / 201 \text{ min.}$ På

denna punkt finns det alltså inte speciellt stora skillnader mellan de olika samtalskategorierna.

Analysen begränsar sig till *då* som adverb, grammatisk markör och pragmatisk partikel. Subjunktionen *då* har utelämnats.

Historia och betydelseutveckling

De betydelser som *då* uppvisar under fornsvensk tid kan föras till tre övergripande kategorier som alla i någon mån finns kvar i svenskan i dag: (1) de temporala betydelserna, (2) funktionen som grammatikaliserad markör för fundamentet (s.k. dubbelt fundament) och (3) de kausala betydelserna. De fornsvenska exemplen som presenteras nedan är tagna ur Söderwall; numreringen av betydelserna följer genom hela artikeln i stort sett artikeln om *då* i SAOB.

(1) Den äldsta betydelsen hos adverbet *þa*, som alla de övriga betydelserna går tillbaka på, är den temporala, anaforiska och deiktiska; adverbet refererar till en viss händelse (betydelse 1):

- (1) 'i den stunden'
 iohannes baptista ok...iohanne[s] ewangelista agha þaþe missumars dagh. þy at baptista födes þa. ok ewangelista do sama dagh.
 Codex Bureanus 50.

Redan i fornsvenska texter uppträder *þa* också med försvagad tidsbetydelse, som metatextuell markör. I denna funktion hänvisar det inte längre till en specifik händelse utan har förflyttat sig till textens nivå där det förbinder textuella innehållsenheter, t.ex. händelser, med varandra. *þa* kan alltså inleda något nytt i texten. *då* har kvar denna funktion än i dag (betydelse 1e i SAOB). Samma utveckling är belagd för *þa* > *then* i engelskan (se Enkvist 1972 och Schiffrin 1987, 250 ff.). Ett fornsvenskt exempel ser ut på följande sätt:

- (2) 'sedan, därefter'
 annan dagh lät dacianus georgium sätia a hiul...hiulet brast ok gioþe georgio ängen skapa. þa lät dacianus georgium sciuta i panno mz uällanda bly.
 Codex Bureanus 494.

(2) Den andra övergripande gruppen utgörs av beläggen på det mer eller mindre grammatikaliserade *þa* som står efter adverbliella uttryck av olika slag. De kanske minst grammatikaliserade beläggen på *þa* står efter ett tidsadverb (ex.

3); här kan man ännu tänka sig att *tha* har kvar något av tidsbetydelsen. Men det är också vanligt att *þa* följer efter temporala (ex. 4), konditionala (ex. 8), koncessiva, kausala och finala satser. Dessutom kan det stå efter allmänna relativsatser och andra adverbiala fraser än de temporala (ex. 9). Det är svårt att avgöra när *þa* och senare *dá* i dessa funktioner har varit tryckstarkt, dvs. betydelsemässigt motsvarat ett adverb, och när det har övergått till att fungera som en trycksvag markör.

I exempel (3) står *þa* efter ett tidsuttryck (betydelse 1c, 3c):

- (3) annan dagh þan næsta þa lät biscopem kalla þeophilum.
Codex Bureanus 29.

I denna betydelse är *dá* belagt för sista gången 1781 (SAOB, sp. D 2475). I följande exempel står *þa* efter en temporal sats (betydelse 1c, 3a):

- (4) þa alle uaro saman cumne tel afguþa mönstar. þa fiöl georgius a knä.
Codex Bureanus 495.

Enligt SAOB, del 7 som kom ut 1925, har användningen av obetonat *dá* efter en temporal sats reducerats till "vitter stil". Det kan vara ett tecken på ålderdomlighet, att de enda beläggen på denna betydelse som finns i mitt eget material från 1800-talet härstammar från två finlandssvenska skribenter och en äldre (63 år) sverigesvensk kvinna. Funktionen har eventuellt hållit på att avta redan då, åtminstone i skrift. I mitt samtalsmaterial finns dock belägg på att *dá* åtminstone i talat språk i Helsingfors fortfarande används som dubbelt fundament efter en temporal sats, både som betonat och som obetonat:

- (5) Göran: sen när de ble *jul* å dom va där i (1,8) etulinjat va heter de (.) riktigt vi (0,7) långt fram vi fronten (0,9) så då † (.) delades de ut (0,6) dedär en liten sån här flaska *brännvin* (V1)¹
->

I ex. (5) är *dá* i någon mån betonat och uttalas med stigande ton. I ex. (6) däremot är *dá* obetonat.

- (6) Göran: då när ja (.) träffa *Krisse* första gången då hadde hon e-
just kommi från (0,5) från *Karis* (V1)
->

¹En transkriptionsnyckel finns i slutet av artikeln.

pa efter inledande konditionalsats förekommer redan i fornsvenskan. Men i SAOB (1925) anges funktionen som begränsad, så att *då* vanligtvis är starkt betonad och används "för att starkare framhäfva" villkorssatsen (sp. D 2473). Se ex. (7):

- (7) Finge hon se oss samman, då-/Då vore jag på stället död.
Rydberg, Faust (1876, 1878)

Det obetonade *då* tillhör enligt SAOB (1925) endast vitter stil. I mitt samtalsmaterial förekommer likväl *då* obetonat efter konditionalsatser som ofta är frågeformade. I dessa fall fungerar *då* som vattendelare mellan långa fundament och resten av satsen (se ex. 8 och 9). Ivars (1992) anför liknande skäl för bruket av *så*-konstruktionen i finlandssvenskan, behovet att markera gränsen mellan fundamentet och det finita verbet.

- (8) RF: skickar man kort ti en offentli myndihet (.nff) vilke ju faktist jämlikhetsdelegationen å dess tjänstemän *e*
-> under sin tjänsteadress så då får man nog ta följderna av den publicitet som uppstår (RS2)
- (9) SB: ska tidningen alltså finnas i Universitetsbiblioteke vem som helst ska kunna ta fram den å kunna se de här va de som hände (0,7) vill man alltså ha eh me allting då blir de lätt så här (RS2)
->

då efter koncessiva satser försvinner före ingången av nysvensk tid, medan det efter kausala satser finns i bruk ännu i början av äldre nysvensk tid. I SAOB är det sista belägget på denna betydelse från 1537, i mitt eget material från 1643. Också efter final sats och allmän relativsats är *då* för sista gången belagt på 1600-talet.

Det ser alltså ut som om funktionen som fundamentmarkör hos *då* skulle bli avsevärt mer begränsad på 1600-talet. I spetsen för utvecklingen går de koncessiva satserna som sedan följs av de kausala och finala satserna samt de allmänna relativsatserna. Fr.o.m. slutet av 1600-talet är *då* inte heller belagt som markör för andra adverbiala fraser än de temporala. Det sista belägget på *då* efter annan adverbialfras än en temporalfras är från 1695:

- (10) Vtan titt ord tå är (själen) ... död. Ps. 1695, 10:2

Bruket av obetonat *då* efter en temporal fras upphör också efter 1700-talet enligt SAOB. Således är det endast funktionen att markera temporala och konditionala satser som i slutet av nysvensk tid kvarstår hos fundamentmarkören *då*.

(3) Den tredje övergripande betydelsekategorin hos *då* i fornsvenskan är den kausala betydelsen 'i så fall', 'under de omständigheterna', 'om så sker'. Den kausala betydelsen har utvecklats från tidsbetydelsen på så sätt att den tidpunkt som *då* refererar till har bytts ut mot en hypotetisk omständighet. I ex. (11-13) illustreras den kausala användningen av *då*:

- (11) hwath än ther hittas thrätighi rätwise þa skall iak sigher waar herra ey fordarwa stadhin for thera skuld
Svenska Medeltidens Bibel-Arbeten 1:191
- (12) sighi han mik hwat jak giordhe: þa vil jak sighia hanum hwat han huxsar.
Codex Bildstenianus 103
- (13) huxa thet nåkre män, ok säghia: at betra än hafua kunung äpte weli almogans än äpte byrd ok arf, thy at tå maghe the welia, then wittur är. En nyttigh bok, om Konunga Styrilse och Höfdinga 10 (23, 10).

Givón (1979, 338-341) har visat hur nära förhållandet i naturliga språk är mellan å ena sidan temporala och å andra sidan konditionala och kausala relationer. När två händelser, a och b, sker så att b händer efter a, uppstår en konditionell implikation mellan dem. Man kan alltså dra den slutsatsen att a är en förutsättning för att b sker. Via denna implikation kan man också etablera ett kausalt förhållande mellan händelserna a och b: om a är ett nödvändigt villkor för att b skall ske är a orsaken till b. Övergången från en temporal till en kausal/konditional betydelse kan gestaltas i dessa termer. Samtidigt sker också en övergång från en konkret relation till en abstrakt relation; en händelse i den reella världen förflyttas kognitivt till förklaringens värld.

Övergången från temporalt till kausalt *då* överensstämmer följaktligen med den Invariance Hypothesis som Lakoff (1990) framfört om metaforisk betydelseutveckling. Han ser övergången från en konkret domän till en abstrakt domän som en grundläggande mekanism i människans språk. Hypotesen går enligt honom ut på följande: "many abstract concepts arise from metaphorical mappings of spatial concepts and /.../ abstract reason arises via metaphorical mapping when the cognitive topology of image-schemas is preserved by the mapping, which in turn preserves the inferential structure of those spatial concepts" (Lakoff 1990, 73). Det ovan sagda gäller även för övergången

temporal > konditional/kausalt betydelse där propositionerna a och b alltid bibehåller sin interna följd, sin kognitiva topologi.

I svensk språkhistoria har det nära sambandet mellan å ena sidan kausal- och konditionalsatser och å andra sidan temporalsatser noterats bl.a. av Wessén (1965, 302; se även Nyström & Saari (utg.) 1983, 95). Han anför liknande exempel också från tyskan (*weil*) och latinet (*cum*). (Jfr också *if-then* i engelskan, se Schiffrin 1987, 246.)

Belysande för övergången temporalt > kausalt *då* är att man i dag, flera hundra år efter att betydelseutvecklingen skett, fortfarande kan finna belägg där *då* är dubbeltydigt eller där användningen av *då* visar hur betydelseutvecklingen kan ha skett. Detta är möjligt eftersom både den temporala och den kausala betydelsen finns kvar hos *då* än i dag. Ett sådant fall illustreras i ex. (14) från ett syföreningsmöte där Eva och Monika ger Tove råd om hur hon skall öppna en termosflaska.

- (14) Eva: =de [ska vridas tills den där pi- den där triangeln»
 Monika: [de ve- (.) vri-
 Eva: »kommer framåt (.) *där* > nej de ska vara m-< [(0,6)
 där=
 Monika: [pil
 Tove: =[jo [där
 Monika: [(jå)
 Eva: [jå
 (0,9)
 -> Eva: så då går de
 (V2)

Dels kan *då* i ex. (14) tolkas så att det uttrycker tidsföljd: 'när du vrider, öppnas kannan'. Dels kan det tolkas som en följd av det villkor som framgår av Evas och Monikas tidigare yttranden: 'om du gör enligt instruktionerna öppnas kannan'. I det förra fallet är det den konkreta handlingen som anses föregå yttrandet med *då*. I det senare fallet uppfattas handlingen abstrakt, kognitivt, som ett villkor för slutsatsen i yttrandet med *då*.

Den kausala betydelsen hos *då* tycks ha utvecklats vidare så att den har försvagats, och småningom har det uppstått en ny funktion för *då* (betydelse 2e) som pragmatisk markör. I följande exempel står *då* för ett försvagat kausalt samband:

- (15) Eva: där e sån däna *kastanje-* (.) skogar å
 [kastanjerna mogna å föll ner sån däna l-»
 Monika: [å *där* e från de där
 -> Eva: »*ulliga* små kny[ten (.h) å vi plocka då kastanjer
 Tove: [jå:
 (V2)

Det kausala förhållandet i exemplet är inte så starkt att *då* kunde omskrivas med 'i så fall', 'eftersom så var fallet' eller 'under de omständigheterna' utan snarare med ett svagare 'alltså'.

Utvecklingen har gått ett steg längre i sådana fall där *då* inte längre markerar en kausal relation utan enbart hänvisar till något inom eller utanför diskursen: här kan *då* anses utgöra en markör eller en partikel med pragmatisk innebörd. Med pragmatisk partikel avser jag här i enlighet med Saari (1986) och Hakulinen & Sorjonen (1989, 115 ff.) ord som inte inverkar på det propositionella innehållet i ett yttrande utan som ger yttrandet en tilläggsbetydelse. Funktionellt sett utgör partiklarna en mycket oenhetlig grupp. De funktioner som *då* har som pragmatisk partikel överensstämmer med Gumperz (1982, 131) definition på vad han kallar contextualization cues:

constellations of surface features of message form are the means by which speakers signal and listeners interpret what the activity is, how semantic content is to be understood and *how* each sentence relates to what precedes and what follows.

Som pragmatisk partikel är *då* belagt för första gången på 1600-talet. Det följande exemplet är från SAOB (betydelse 2e; ex. 16), de första beläggen i min egen exempelsamling härrör från 1700-talet (ex. 17).

- (16) Hvar i består då dygd? Stiernhielm Herc. 384 (1658, 1668)

I ex. 17 tar brevskrivaren upp information som stått i mottagarens brev; *då* hänvisar till denna information.

- (17) Vid hvar sottis som anträffas, det vill säga vid hvar rad, behagade bror påminna sig, att jag talar till mig själf. Affären med L-dt stod då ej att hjälpa. JKNR (1788)

då som pragmatisk partikel behandlas mer ingående nedan. Här vill jag endast ta upp på vilket sätt utvecklingen av *då* följer de principer för betydelseutvecklingen som framför allt Traugott (se t.ex. 1980; 1986) slagit fast

i flera artiklar. Hon har kallat processen för semantisk utveckling av grammatiska markörer eller för "subjektifiering" (subjectification). Enligt henne tenderar ord med propositionell betydelse att utvecklas till grammatiska markörer med textuell betydelse och vidare till pragmatiska partiklar med interpersonell betydelse. Man kan också se processen som ett slags subjektifiering: "meanings tend to come to refer less to objective situations and more to subjective ones (including speaker point of view), less to the described situation and more to the discourse situation" (Traugott 1986, 540).

Hos *då* tar sig utvecklingen uttryck i att ett tidsadverb med propositionell betydelse utvecklas till en grammatisk markör, till ett konjunktionellt adverb som uttrycker kausala relationer mellan propositioner. Utvecklingen går vidare så att den grammatiska markören utvecklas till en pragmatisk partikel som uttrycker relationer i diskursen eller mellan diskursen och den utomstående världen. Denna utveckling ser alltså ut på följande sätt:

	fsv.	fsv.	ä.nsv.
Betydelse (enl. SAOB)	1 tidsadverb >	2 kausalt, > konjunktionellt adverb	2e pragmatisk partikel
funktionell nivå	propositionell	textuell	pragmatisk

Även andra utvecklingstrender som beskrivits ovan har sin utgångspunkt i tidsbetydelsen. Dels utvecklas tidsadverbet till en metatextuell markör med försvagad tidsbetydelse som inleder nya avsnitt i diskursen:

	fsv.	fsv.
Betydelse	1 tidsadverb >	1e metatextuell markör

Dels utvecklas *då* redan tidigt till en grammatikaliserad fundamentmarkör:

	fsv.	fsv.
Betydelse	1 tidsadverb >	3 fundamentmarkör

I denna funktion uppträder *då* i mycket varierande kontexter ända till 1600-talet, då funktionen begränsas så att *då* enbart kan stå efter temporala och konditionala satser.

Utvecklingen till pragmatiskt *då*

Ovan har jag nämnt *då* i en pragmatisk funktion (SAOB: 2), som för första gången är belagd på 1600-talet. Denna funktion där *då* anknuter till olika kontexter tycks såsom nämnts gå tillbaka på den kausala betydelsen 'i så fall', 'om så sker'. I fortsättningen kallar jag den för funktion 1.

Ungefär samtidigt, dvs. på 1600-talet, är *då* belagt även i en annan pragmatisk funktion som har en annan betydelseutveckling och som i fortsättningen kallas för pragmatisk funktion 2 (SAOB: betydelse 7). Följande exempel på denna funktion från 1600- och 1700-talet härstammar från mitt material. I ex. (18) har *då* närmast en bevakande innebörd, i (19) uttrycker det något slags irritation.

- (18) min a[llra] k[ärlaste] d[otter] uarer då inte så lat att skrifa EBOP (trol 1652-1653) (SAOB: 7d)
- (19) Och är det då en så svår sak tillkonsten eller mödan att 4 à 5 dagar i veckan sitta i en god länstol från 10 till 1 och opinera vid ett ämbetsbord?
JKNR (1788) (SAOB:7a)

Ursprungligen går tidsadverbet och den temporala konjunktionen *pa* i fsv. tillbaka på det urnordiska **pan* som har bildats till den indoeuropeiska demonstrativa stammen *to- te-* (Hellquist 1939, 167).²

Den pragmatiska betydelsen 2 jämte några andra betydelser, en koncessiv och en adversativ betydelse som är utdöda i dag, tycks emellertid ha uppstått genom en sammanblandning med *dock* som enligt SAOB (sp. D 1838) går tillbaka på *pau*, en stelnad form av en gammal pronominalstam och det enklitiska *-h*. "I svagtonig ställning blev *pauh* antagl. direkt till *pa(h) /.../*, hvarur vid förnyad anv. i starkton fsv. *pā, thā /.../*, hvilket ännu (ss. den väsentligaste beståndsdel) kvarlefver i det enklitiska **DÅ** i sådana sammanställningar som *nej då, det var då märkvärdigt* (SAOB, sp. D 1838)". Denna användning har ovan illustrerats i exemplen (18) och (19). Enligt SAOB (D 1838) torde denna användning av *då* också till en del bero på sammanblandning med *dog(h)* i yngre tid.

²Det är typiskt för grammatiska markörer att de förutom från lexikala ord och morfem också utvecklas från demonstrativa och interrogativa pronomina. De sistnämnda kan tänkas ha uppstått ur lexikala ord men är åtminstone i de ie. språken så gamla att det inte går att spåra någon grammatikaliseringsprocess hos dem (Traugott 1980, 47-49).

De pragmatiska partiklarna i funktion 1 och 2 uppvisar följande skillnader: *då* i funktion 1 har bleknat från en kausal betydelse med syftning bakåt och kan emellanåt uppvisa rester av kausalitet eftersom den kausala betydelsen hos *då* ännu är levande. I funktion 1 har *då* även bevarat syftningen till antingen diskursinterna eller diskursexterna omständigheter, i vissa fall till båda. I funktion 2 hänför sig *då* däremot till det yttrande där det förekommer och ändrar dess modalitet genom att t.ex. ge det en bevakande ton som i ex. (18) eller genom att uttrycka irritation som i ex. (19). På basis av det skriftspråkliga material jag samlat tycks funktion 2 ha varit vanlig under äldre nysvensk tid men är på tillbakagång i dag medan funktion 1 hos *då* blivit betydligt vanligare sedan dess. Det är möjligt att *då* i funktion 1 är och alltid har varit så talspråkligt att det därför så sällan är belagt i skrivna texter. I mitt samtalsmaterial förekommer *då* i funktion 2 endast ett fåtal gånger, i vissa lexikaliserade fraser som *ojdå* och i enstaka exempel såsom i (20), där Asta irriterat suckar över ett teveprogram:

(20)

-> Asta: men hörni den där *Dallas* orkar då gå (V2)

Det verkar som om funktionerna 1 och 2 i dag i vissa fall har glidit ihop så att *då* som i funktion 1 anknyter bakåt samtidigt inverkar på yttrandets modalitet. Eriksson (1988, 106-107) tar upp yttranden som i stockholmskt talspråk betar sig på detta sätt, såsom i (21):

(21) D: ...de finns ju masser med människor som inte kan få barn
/.../

-> E: så jag ska föda fram ett barn dåh för att andra ska få ta hand om de

(Eriksson 1988, ex. 37a s. 107)

Enligt Eriksson (1988, 107) markerar talaren i ex. (21) ironisk distans med *då*. Också i mitt samtalsmaterial finns liknande exempel. Det gäller i synnerhet frågor där *då* både förankrar frågan i den tidigare diskursen och samtidigt uttrycker något om t.ex. det svar som prefereras (ex. 22) eller frågarens inställning till svaret (ex. 23). I ex. (22) anknyter *då* i Evas yttrande till Toves replik, men det stärker samtidigt frågans preferens för ett positivt svar. Vi ser också att Tove försöker komma med ett så positivt svar som möjligt, även om det senare i samtalet framgår att hon inte egentligen lyckats minska på sin medicinering.

- (22) Tove: ja nu får ja mediciner *ännu* (.) fast ja ha nog (.) hålli
 -> Eva: men ha du fått *minska* på dem °då°
 Tove: kanske ja ha minska *lite* ja sen vi (0,6) sås sist (V2)

I ex. (23) berättar Tove om en släkting som undervisar utvecklingsstörda:

- (23) Tove: men så ha Patti fått hoppa in som *lärare* ibland °ock[så°
 Eva: [ja
 .
 .
 .
 -> Tove: >sa nå va kan du < *lära* då (1.1) nå de nu lära att lite
 att klotta me (.) färger å annat sån dánt (V2)

Tillsammans med andra medel - partikeln *nå* och betoningen på ordet *lära* - visar användningen av *då* att det prefererade svaret är negativt, precis som det svar hon citerar. Det är möjligt att frågor utgör en så speciell typ av talhandlingar att användningen av *då* i dem avviker från användningen t.ex. i påståendesatser. Frågorna skulle antagligen kräva en egen studie; därför går jag inte närmare in på dem här. *då* i pragmatisk funktion 2 lämnas också utanför denna studie och det samma gäller sådana fall där funktionerna 1 och 2 möts. I stället koncentrerar jag mig på mer renodlade former av funktion 1 som tycks vara betydligt vanligare i mitt samtalsmaterial.

Pragmatiskt *då* som hänvisar till olika kontexter

Det har redan tidigare nämnts att *då* i pragmatisk funktion 1 anknyter till något inom och utanför det aktuella samtalet. Jag har skilt åt de olika kontexterna med hjälp av kriterier som presenteras i Allwood et al. (1990, 4) och Bergmann (1990) (jfr Linell & Gustavsson 1987, 151 ff.). Med utgångspunkt i dessa kriterier kan de kontexter det pragmatiska *då* hänvisar till indelas i fyra kategorier, nämligen

- (1) vad som sagts tidigare i den aktuella diskursen
- (2) olika strukturer i samtalet som helhet, antingen turtagningen eller organiseringen av topikerna
- (3-4) världen utanför samtalet:
- (3) den globala diskursexterna kontexten: för deltagarna gemensam/ icke-gemensam kunskap om något som hänt före samtalet, allmän kunskap om samhället omkring dem
- (4) den lokala diskursexterna kontexten: t.ex. den omgivning där samtalet försiggår.

I fortsättningen betecknas dessa funktioner 2e.1-4 (för 2e se SAOB, sp. D 2473-2474).

(2e.1) När det gäller grupp 1 kan *då* anknyta till talarens egna yttranden eller till någon annan talares yttranden. I ex. (24) hänvisar Tove till vad hon tidigare sagt. I en längre berättelse har hon redogjort för att hon haft problem med att hitta strumpbyxor som passar henne:

- (24) Tove: att att ja ha haft så svårigheter å *hitta* nånting igår va ja inne i den där *märkliga* som ja ha undra om nån mänska alls går in i (.h) en en (0,5) Liivikulma °där breve dej vetdu° =
- Eva: =åj den ha ju *allti* fun[nits
- Tove: [de[n ha allti funnits men ja >ja»
- Monika: [((småskrattar))
- Tove: »tycker att där *aldri* e nå kunder < å di har ju saker hu mycky som helst (ohb) (.hh) KÖPTE ÅT MEJ DÄR (.) där (0,6) »
- ⋮
- Tove: » strumpbyxor å di hade Amar men ja sa di passar int åt - mej ↓ (.nff) berätta ja va di har för *fel* (0,5) *fel* om
- > påddem då (V2)

I exemplet kan man se hur Tove med *då* hänvisar till den del av sin berättelse där hon redogjort för varför strumpbyxor av märket Amar inte passar henne.

I ex. (25) från ett radiosamtal hänvisar MP - en kvinnlig deltagare - till vad de manliga deltagarna, RF och SB, tidigare har berättat om kvällstidningarnas innehåll och pressläggning, vilket tydligen är en nyhet för henne:

- (25) SB: ...våra kvällstidningar kommer ut eh: åtta nie på *moron* de vill säja di *hinner* int följa *opp* dom di *hinner* [int tillföra nånting»
- RF: [ne
- SB: »nytt ↑ (.hh) di skriver de bara på ett kvällstidningssätt (.hh) men substansen e *precis* den[samma =
- MP: [mm:
- RF: =presslägg[ningen e på på på tidit på *natten* klockan»
- CR: [mm
- RF: »ettiden→ (0,5) halvtvåtiden

•
•
•

-> MP: varför har de gått ti de då att de att de görs så här (.) vi ja menar att kvällstidning kan ju int kallas för kvällstidning mera nu när den kommer ut klockan nie på moron (RS2)

Mellan MP:s och RF:s repliker ingår 8 repliker.

I ex. (24) och (25) ovan står *då* antingen finalt eller sist i slutfältet, före att-satsen i extraposition. Det är dock betydligt vanligare för det pragmatiska *då* än för det temporala och det kausala *då* att det står i mittfältet. Jag har inte möjligheter att i detta sammanhang närmare gå in på förhållandet mellan betydelse och funktion hos *då* och dess placering. Det finns dock ett tydligt samband mellan dessa faktorer. Här skall jag endast visa ett exempel på *då* i funktion 2e.1 i mittfältet. I ett radiosamtal uppstår det en diskussion mellan Simon och Maggan om hur det är att vara finlandssvensk. Härvid påpekar Simon att han upplever det som problematiskt och att det inte är självklart att man blir betjänad på svenska av statliga och kommunala myndigheter även om man har rätt till det. Detta kommenterar Maggan kort med: *löjligheter* och det uppstår en diskussion där Simon och Maggan står vid sina motsatta åsikter. Efter detta kommer den ena studiovärden, SB, in i diskussionen med följande replik (ex. 26):

(26) SB: får ja som också (.) tycker eller liksom lite känner mej så där som som Simon ibland tror du att (0,5) M- Maggan gör då int de ↓ men tror du att de här e vanlit i din (1,0) eh generation (RS1)

->

SB anknyter med *då* i sin replik till Maggans tidigare repliker.

(2e.2) Radiosamtalen är till sin struktur mer organiserade än vardagssamtalen (se Londen 1991; Londen, Lehti-Eklund & Green-Vänttinen 1992); studiovärdarna ställer t.ex. sina frågor till studiogästerna i en viss ordning. Detta kan ses i att studiovärdarna med hjälp av *då* hänvisar till bl.a. turtagningen eller topikstrukturen i samtalet.

Före utdraget nedan har studiovärden KW ställt en icke-adresserad fråga om vad som är typiskt kvinnligt, vilket studiogästen GE svarar på efter en paus på 1,9 sek. Efter den diskussion som uppstår efter GE:s svar återkommer den andra studiovärden AN till samma fråga. Här efter besvarar S L den till honom riktade frågan.

(27)

- > AN: (.hh) okej nå va e typist kvinnlit för *dej* då för Göran Ek
e de att bädda *sängen* men men Stebu Lundberg va va
tycker du att e de *typist* [kvinnliga
(SL): [(hh) (RS 3)

Första gången KW ställer frågan är den riktad till alla de tre studiegästerna. Efter Göran Eks svar fortsätter frågerundan; det är nämligen vanligt att studiovärdarna i de direktsända radiosamtalen i tur och ordning ställer samma fråga till alla gästerna (se Londen 1991). I ex. (27) anknyter AN med *då* till det första svaret i frågerundan.

Några liknande exempel finns i RS1. I ex. (28) har studiegästen Lasse i en längre sekvens berättat om hur han gifte om sig efter att hans första fru hade dött när barnen var små. Av samtalet har det tidigare framgått att Sara, den äldsta kvinnliga gästen, också miste sin make tidigt när hennes barn var små. SB vill tydligen låta turen gå till Sara så att hon får berätta varför hon i en liknande situation ändå inte gifte om sig. Några uppbackningar under SB:s tur har uteslutits:

(28)

- > SB: men men då s:-ku ja villa fråga Sara [som 0,7] ble änka»
Sara: [ja + a]
SB: »som väldit ung=
Sara: =jä ja va ju ba trettisju år jä (RS1)

Londen (1991, 121 ff.) har närmare beskrivit varför SB aldrig lyckas ställa en direkt fråga. Även om SB misslyckas med detta framgår hennes avsikter av vad hon hinner säga: hon drar en innehållsmässig gräns med *men*, hon visar att det sker topikbyte såtillvida att ämnet för Lasses del är slutdiskuterat. Sedan hänvisar hon till turtagningsstrukturen med *då* och implicerar att turen efter Lasse går till Sara som har liknande erfarenheter. Det kan påpekas att samma mönster återkommer när det gäller frågerundorna i detta radiosamtal: efter Lasse som är äldst bland deltagarna går turen ofta till Sara som är näst äldst.

Med partikeln *då* kan man förutom till organiseringen av turtagningen också hänvisa till organiseringen av innehållet i samtalet, av topikerna. Det bör noteras att användningen av *då* i dessa funktioner enbart förefaller att gälla för samtal som är strukturerade på förhand, i vardagssamtal finns inga belägg på ett sådant bruk av *då*.

Av följande exempel framgår att en topik håller på att avslutas. Efter GE:s replik kommer den ena studiovärdaren AN med en bekräftelse som följs av en lång paus och ytterligare en uppbackning. Här ingriper den andra studiovärdaren

KW och annonserar explicit att samtalsämnet och hela samtalet skall avslutas. Med *då* hänvisar hon å ena sidan till organiseringen av innehållet i samtalet och å andra sidan till de yttre ramarna för samtalet som sänds direkt i radio och har en sändningstid som är begränsad till en timme.

- (29) GE: ...han gjorde ju en stor utredning om prostitutionen i Sverige (.h) den här öh Leif öh Pers[son]
 AN: [G V Persson jo
 (2,7)
 SL: ja[ha ↑
 -> KW: [öh: här sätter vi då öh punkt för *machofrågan ida*
 (RS3)

(2e.3) Den yttre kontexten för ett samtal kan definieras på många olika sätt. Jag har här valt att följa en relativt grov indelning i global och lokal kontext där speciellt den förstnämnda omfattar många olika aspekter.

När det gäller den globala kontexten - världen utanför - kan en samtalare med hjälp av *då* hänvisa till kunskap som förutsätts vara gemensam för alla som deltar i samtalet. I ex. (30) är det fråga om närhistorien, 60- och 70-talet, och vad som var typiskt för den tiden. Även här står *då* i mittfältet:

- (30) SL: ...nä (=,5) nä ja eh >ja tänkte ba säga om den här boken < att (0,5) öh #öh# att #de# ja tycker att de liksom (.nff) °eh° på nå sätt öh öh (0,7) typist för vår tid att (.) -
 -> på sexti sjuttitala ↓ (.) så behövde folk (0,7) då auktoriteter av nåt slag de va (.) Marx å #Lenin# °va° ↓
 (RS3)

Samtidigt som SL här hänvisar till en tid som alla deltagare minns tycks han med *då* också vädja till deltagarna om att de skall godta hans tolkning av 60- och 70-talet. Här verkar *då* alltså ha både en hänvisande och en modal funktion.

I ex. (31) är hänvisningen med *då* till omständigheterna kring utgivningen av kvällstidningarna modalt sett neutral. Eftersom det är första gången omständigheten förs på tal i detta samtal och eftersom alla deltagare är journalister kan man utgå från att RF syftar på ett faktum han förväntar sig är bekant för alla.

- (31) RF: distributionskedjorna e annorlunda i Finland genom att
 -> (.nff) den ena tidningen då har en betydligt mera
 storstadskoncentrerad distribution å den andra (.hh) eh går
 eh långt ut över lande tillåme l- me förlust (0,7) i
 distributionen (RS2)

I följande exempel hänvisar Monika till kunskap som hon ensam av deltagarna besitter. Hon berättar om hur barnbarnen tagit emot det hon haft med sig från en resa som flera av samtalarna deltagit i. Redogörelsen för reaktionerna inrymmer också en beskrivning av en inredningsdetalj i flickornas hem; hon hänvisar till denna kunskap med *då*.

- (32) Monika: ...Joanna å Jonna di b- di blir ju så *otrolit* glada när di
 fick så[n häna diadem å å di börja springa»
 Asta: [diadem
 -> Monika: »där på golve å di har (.) en stor spegel då °som° går
 ända ner å (.h) så: å spegla sej å så *skratta* di å hadde sej
 (V2)

(2c.4) I denna underkategori görs hänvisningen med *då* till den lokala kontexten för samtalet, den omedelbara omgivningen. Beläggen på denna funktion är inte speciellt många. Man kan tänka sig att det överhuvudtaget är mer typiskt för vardagssamtal än för radiosamtal att deltagarna fäster uppmärksamhet vid omgivningen. Enligt Bergmann (1990, 217) kontrolleras principen för *local sensitivity* i institutionella samtal, vilket inte är fallet i vardagliga samtal. Denna princip innebär i korthet att det i samtal finns en strukturell tendens att föra på tal objekt som ingår i den lokala diskursexterna kontexten, t.ex. föremål som finns inom synfältet.

Ex. (33) kommer från slutet av ett syföreningsmöte. Här undrar Asta hur inspelningen av samtalet har lyckats. Forskarna har bett deltagarna ha bandspelaren på ca en timme. Vi ser att det strax innan har varit tal om ett plagg som Asta håller på att laga, varefter en lång paus uppstår i samtalet. Asta byter topik med sin replik, och bytet sker tydligen så plötsligt - hennes ordval är kanske inte heller så klart - att de övriga deltagarna inte hänger med: det följer en paus på 2,5 sek. Asta upprepar därför i sin följande tur frågan. Man kan notera att substantivet byts ut, att tempus ändras och att partiklarna *nd* och *då* utelämnas. Utelämnning av partiklar anses vara typisk för korrigeringar som görs i en senare replik, eftersom den har en annan position i sekvensen än den första (prof. Paul Drew, muntligt meddelande).

- (33) Eva: bät- bättre att du syr de för hand än har de å (grinade)=
 Asta: =((kort skratt)) *absolut*
 Monika: °,ju°
 Eva: ((tyst skratt))
 (6,4)
 -> Asta: nå hu *ble* de me den där *timmen* då
 (2,5)
 Eva: [[vilken tim-=
 Tove: [[vilken (ohb)
 Asta: hu blir de me den *där* (.) *upptagningen*
 Eva: hördu den: e *på här* (0,9) allt va den hinner
 (V2)

Med *då* hänvisar Asta till den lokala diskursexterna situationen, inspelningen som pågår som bäst. Här anknyter *då* antagligen också till början av hela samtalet där det talats om forskarnas önskemål om en inspelning. Partikeln *då* används således både i funktion 2e.1 och 2e.4.

Avslutning

Jag återknyter till den beskrivning av *då* i sverigesvenskan som presenterades i början av denna artikel. Presentationen av funktionerna hos den pragmatiska partikeln *då* i helsingforssvenskan torde ha visat att *då* i detta språkbruk inte är ett onödigt småord som stoppas in var och hur som helst i talet. Tvärtom används det i många funktioner som ibland kan vara svåra att spåra eftersom de är subtila och går på varandra. Här har jag endast kunnat ta fasta på ett fåtal av de olika funktionerna hos *då*.

Dessa funktioner har inte uppstått ur intet utan det *då* som vi använder i dag har en tydlig anknytning till sitt förflutna: orsaken till funktionerna går att finna både i forn- och nysvenskan. Det vore en intressant forskningsuppgift för någon att kartlägga den ökade användningen av *då* i sverigesvenskan i dag, ordets funktioner och distribution. Jag är övertygad om att det bakom det skenbart slentrianmässiga döljer sig lingvistiska regelbundenheter.

Transkription

» repliken fortsätter på en annan rad, = repliker hakas på varandra utan hörbar paus, [och] anger var en överlappning inleds och slutar, [[anger samtidigt inledda yttranden, (men) transkriptionen är osäker, (ohb) ohörbart, (()) transkriberarens kommentarer, *men* emfas, MEN högre ljudstyrka än normalt, °men° sotto voce, >men< snabbare tal än normalt, (.hh) inandning, .ja ordet sägs med en inandning, .nff hörbar inandning genom näsan, # # knarr, + legatouttal (mm+m), - plötsligt avbrott eller stamning (me-), : förlängt ljud (m:en), (.) en mikropaus = en paus under 0,5 sek., (0,6) en paus uttryckt i tiondels sekunder, * uteslutna turer, ↑ stigande ton, ↓ tydligt fallande ton, → fortsättningston

Material

1600-talet

- AH = Horn, Agneta. 1959. Beskrivning över min vandringstid. Utg. av G. Holm. Stockholm.
- JECE = Ekeblad, Johan. 1965. Brev till brodern Claes Ekeblad 1639-1655. Utg. av S. Allén. Göteborg.
- AOJO = Gjörwell, C. (utg.) 1810-1815. Bref ifrån Svea-Rikes Cancellor Grefve Axel Oxenstierna til Grefve Johan Oxenstierna. Åren 1642-1649. I: 1-4. Stockholm & Upsala.
- EBOP = 1) Handlingar rörande Skandinaviens historia 15. 1830. Stockholm. 2) Wieselgren, P. (utg.) 1835. DelaGardiska Archivet VI. Lund. - Ebba Brahes brev till olika personer.
- MDME = Wieselgren, P. (utg.) DelaGardiska Archivet VII. Lund. - M. G. DelaGardies brev till hustrun Maria Euphrosina.
- ED = Lundström, H. (utg.) 1912. Erik Dahlberghs dagbok (1625-1699). Upsala & Stockholm.

1700-talet

- CEOP = Bergh, G. (utg.) 1916. C. A. Ehrensvärds brev I. Stockholm.
- CGOP = Levertin, O. (utg.) 1900. Bibliotekarien C. C. Gjörwells familjebrev. Svenska memoarer och brev II. Stockholm.
- EAHA = Elisabeth Adlerbergs brev till Helena Arnell. Opubl. brev som förvaras på Helsingfors universitetsbibliotek i Helena Arnells brevsamling.
- EOMS = Stenbock, C. M. (utg.) 1913-1914. En brevväxling I-II. Stockholm. - Oxenstierna, Eva & Stenbock; Magnus.
- ESOP = Levertin, O. (utg.) 1902. Bref från Elis Schröderheim. Svenska memoarer och brev VI. Stockholm.
- HAHA = Helena Adlerbergs brev till Helena Arnell. Opubl. brev som förvaras på Helsingfors universitetsbibliotek i Helena Arnells brevsamling.

- JKNR = Schück, H. (utg.) 1894. Johan Henrik Kellgrens bref till Abraham Niclas Clewberg. SLS 27. Helsingfors.
- LAHA = Lisa Arnells brev till Helena Arnell. Opubl. brev som förvaras på Helsingfors universitetsbibliotek i Helena Arnells brevsamling.
- MSEO = Stenbock, C. M. (utg.) 1913-1914. En brevväxling I-II. Stockholm. - Oxenstierna, Eva & Stenbock; Magnus.
- SAHA = Sara Aulaevills brev till Helena Arnell. Opubl. brev som förvaras på Helsingfors universitetsbibliotek i Helena Arnells brevsamling.

1800-talet

- BEB = Bertha Hovings brev till Elisabet Blomqvist. Opubl. brev som förvaras på Helsingfors universitetsbibliotek i handskriftssamlingen Blomqvistiana.
- CPGA = Clason, S. (utg.) 1910. För hundra år sen. Skildringar, bref och stridsskrifter från revolutionsåren 1809-1810. Andra samlingen. Stockholm. - Carl Posses brev till Georg Adlersparre.
- EGOP = Schück, H. (utg.) 1903. Ur Geijers brevväxling. Svenska memoarer och bref VII. Stockholm.
- EHEB = Ebba Hovings brev till Elisabet Blomqvist. Opubl. brev som förvaras på Helsingfors universitetsbibliotek i handskriftssamlingen Blomqvistiana.
- GABP = Se ovan Clason, S. (utg.). - Georg Adlersparres brev till B. B. von Platen.
- JSLH = Se ovan Clason, S. (utg.). - J. C. von Schotings brev till L. von Hausswolff.
- MHR = Reenstierna, Märtha. 1949. Årstadagboken II. 1813-25. Stockholm.
- OTST = Tullberg, Otto. 1972. På biblioteket - där har jag min största förmöjelse. Utg. av K. Beskow Tainsh. Stockholm.

Litteratur

- Allwood, J., J. Nivre & E. Alsén. 1990. Speech management - on the non-written life of speech. I *Nordic Journal of Linguistics* 13:1, 3-48.
- Bergmann, J. 1990. On the local sensitivity of conversation. I Marková, I. & K. Foppa (ed.) *The Dynamics of Dialogue*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf, 201-226.
- Enkvist, N. E. 1972. Old English Adverbial tha - an Action Marker? I *Neuphilologische Mitteilungen* LXXIII, 90-96.
- Eriksson, M. & A. Schenström. 1988. *Studier i stockholmspråk 1*. MINS 26. Stockholm.
- Givón, Talmy. 1979. *On Understanding Grammar*. New York: Academic Press.
- Gumperz, J. J. 1982. *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hakulinen, A. & M-L. Sorjonen. 1989. Partikkelit ja muut kiteymät vuoroissa. I *Kieli* 4. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, 115-146.
- Hellquist, E. 1939. *Svensk etymologisk ordbok*. Lund: Gleerups.
- Ivars, A-M. 1992. Så-konstruktionen i finlandssvenskt talspråk. I denna volym.
- Lakoff, George. 1990. The Invariance Hypothesis: is abstract reason based on image-schemas?. I *Cognitive Linguistics* 1-1, 39-74.
- Londen, A-M. 1991. Intervju eller samtal? Försök till karakteristik av ett direktsänt radioprogram. I Londen, A-M. et al. (red.) *Journalistik, kommunikation,*

- utbildning*. Meddelanden från Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet 21, 111-129.
- Londen, A.-M., Lehti-Eklund, H. & M. Green-Vänttinen. 1992. De ha nog vimla hit å dit liksom i live. Strukturella drag och individuella röster i ett radiosamtal. I *Språk och stil* 1, 7-88.
- Nyström, I. & M. Saari. (utg.) 1983. Studier i äldre nysvensk syntax. I *Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet* B 7.
- Saari, M. 1986. Jag menar. I *Xenia Huldeniana. Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet* B 10, 329-337.
- SAOB = Ordbok öfver svenska språket. 1898-. Utg. av Svenska Akademien. Lund.
- Schiffirin, Deborah. 1987. *Discourse markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strömquist, S. 1992. Tal och samtal - en inledning. I Strömquist, S. (red.) 1992. *Tal och samtal*. Lund: Studentlitteratur, 7-9.
- Söderwall, K. F. 1884-1918. Ordbok öfver Svenska Medeltidsspråket. Lund: Berlingska boktryckeri - och stilgjuteriaktiebolaget.
- Traugott, E. C. 1980. Meaning-change in the Development of Grammatical Markers. I *Language Sciences* 2, 1, 44-61.
- Traugott, E. C. 1986. From Polysemy to Internal Semantic Reconstruction. I Nikiforidou V. et al. (eds.) *BLS* 12, 539-550.
- Wessén, E. 1965. *Svensk språkhistoria III*. Andra upplagan. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Wigh, Y. 1992. Svenskt språkvirus. *Hufvudstadsbladet* 6.1.1992.

Om *att* som diskursmarkör

Av HANNA LEHTI-EKLUND

1. Inledning

I följande utdrag från ett syföreningssamtal där en av deltagarna diskuterar olika typer av strumpbyxor inleder Tove ett yttrande med en *att*-sats som syntaktiskt sett verkar stå självständigt (rad 10).

Ex. 1. Strumpbyxor (SAM:V2)

- 1 Tove: köp föralldel int dem
2 Asta: aj
3 Tove: för di hade (0.5) de e sen underlit att fast de liksom e
4 samma. [(0.7) så di hade (0.7) alldeles för korta ben
5 Eva: [jä
6 Tove: [(0.5) så di hasa ner hela ti[den
7 Asta: ['aj'
8 Eva: [a:j [de e hemst
9 Asta: [å::j så be[svärlit
→ Tove: [att att att (.)
11 **di passa int** å vetni ja ha köpt↑ de va förra vintern ren som
12 ja köpte de här så märkte #ja de# å så gick ja å sökte

Bruket av kategorin *att*-sats i samtal kan grovt sett indelas i två typer, sådana som i exemplet ovan och sådana som fungerar som en konstituent i meningen, t.ex. som objekt eller subjekt (jfr ex. 2–5). De förra är en företeelse typisk för talat språk. De har behandlats av Saari (1975 s. 92) som påpekar att de påminner om huvudsatser om det inledande *att* utelämnas (se också Teleman 1967 s. 182, 187).

Syftet med min uppsats är att diskutera några funktioner hos *att* i dylika självständiga *att*-sats i samtal. Man kunde tänka sig att *att* i detta fall inte är en subjunktion utan en diskursmarkör (se nedan) och att det således har funktioner som har att göra med interaktionen i samtalet. Jag kommer att kalla dessa självständiga *att*-sats för *att*-inledda turkonstruktionsenheter (TKE; för definition se avsnitt 2), en term som inte tar ställning till frågan om *att*:s status som subjunktion eller diskursmarkör. I *Kieli ja sen kieliopit* (1998 s. 84) påpekar ar-

betsgruppen som letts av Auli Hakulinen att relationerna mellan satser och yttranden i tal inte nödvändigtvis är strikt syntaktiska utan mer löst textuellt organiserade. Som exempel på företeelsen nämns flera partiklar som i finskan används både som subjunktioner och diskursmarkörer, bl.a. *ku* 'när', *jos* 'om', *ja* 'och', *mut* 'men' och *että* 'att'. De kan stå i spetsen av en TKE eller t.o.m. en tur och i så fall är deras uppgift närmast att visa turens funktion i samtalet eller turens förhållande till tidigare turer.

Förutom funktioner behandlar jag också frågan huruvida de självständiga *att*-inledda TKE:na är en företeelse typisk för helsingforssvenskan. I Saaris (1975 s. 164) undersökning är de vanligare i intervjuer som spelats in i Helsingfors än i Borås och Tornedalen. Därför har jag lyssnat både på samtal inspelade på andra orter i Svenskfinland, Göteborg och Mellansverige. Av tidigare undersökningar har det framgått att skillnader mellan helsingforssvenskan och sverigesvenskan kommer till uttryck bl.a. i bruket av olika typer av diskurspartiklar (se t.ex. Saari 1995). Jag har velat undersöka bruket av *att* speciellt i helsingforssvenskan eftersom företeelsen är relativt frekvent där och eftersom jag är intresserad av kopplingen mellan *att* som inleder en TKE och diskursmarkören *et(tä)* i finskan. Svenskan i Helsingfors påverkas i högre grad av finskan än t.ex. svenskan i Österbotten eller västra Nyland. Saari (1995 s. 79) beskriver Helsingfors som en talgemenskap med likadana kommunikationsstrategier för svenskan och finskan. Hon nämner ekvivalenta översättningsmotsvarigheter, identiska uttryck och kodväxling som exempel på att finskt och svenskt språkbruk i staden styrs av samma sociala normer. I sin undersökning av den svenska slangen i Helsingfors poängterar också Nyholm (1998 s. 96 ff.) det finska inflytandet i slangen i staden. Det svenska Österbotten och västra Nyland däremot, där mitt finlandssvenska jämförelsematerial spelats in, är enligt Nyholm (1998 s. 101) »de mest Sverigepåverkade regionerna» i Svenskfinland.

Jag blev inspirerad till att undersöka bruket av *att* i helsingforssvenskan efter att ha läst en pro gradu-avhandling av Raussi (1992) om vad den finska markören *et(tä)* 'att' gör i samtal. Typiskt för *et(tä)* som diskursmarkör tycks vara att det inleder en TKE som utgör en parafra (elaborering) eller en slutsats av något som sagts tidigare. Raussi indelar funktionerna hos *et(tä)* i två övergripande kategorier beroende på om det anknyter till talarens egen tur eller till någon annan samtalares tur. Som diskursmarkör förekommer *et(tä)* enbart i samtal. I egenskap av underordnad subjunktion som inleder ett satsled förekommer det både i skrivet språk och i samtal. Funktionerna hos subjunktionen *et(tä)* liknar funktionerna hos subjunktionen *att* i svenskan (se Raussi 1992 s. 1; SAG 4

s. 536 ff.). Av *Kieli ja sen kieliopit* (1998 s. 84) framgår också att *että* 'att' i samtal används som subjunktion men också för att uttrycka en parafras av en tidigare TKE eller ett tidigare yttrande, ungefär med betydelsen 'med andra ord'.¹

I den här uppsatsen behandlas inte fall där att-satsen fungerar som attribut (ex. 2), som objekt (ex. 3), som egentligt subjekt (ex. 4) eller som finalt adverbial (ex. 5):

Ex. 2. Träningsuppgifter (SAM:V2)

→ Tove: [å ja har sän[däna uppgifter **att ja ska gå** (.) **me ett visst**
 2 Eva: [jä
 3 Monika:å de här va sen fr[ån tågresan de råka ju vara så
 → Tove: [på **ett visst avstånd från Jussi**

Ex. 3. Sångröst (SAM:V2)

→ Asta: [hördu de e nog hemst ja ha märkt **att ja aldri ha sjungi**
 2 vet ni fö ja kan int sjunga=

Ex. 4. Melon som förrätt (SAM:V2)

1 Monika:å sen kan man dedär ((tuggar färdigt)) just ha de som
 → förrätt (.) de e ju de vanligaste **att man har en såndär**
 3 **skiva melon å (0.7) me skinka**

Ex. 5. Dynastin (SAM:V2)

1 Tove: [[å Dynastin går också Jussi hade på >så sa ja men<
 → stäng fort av (.nff) **att int vi bara (0.5) börjar titta**
 3 **på de då skräpe igen s*a ja***

- ¹ 1 Junnu: Tää ei o vanha tiä tämä kun nyt mikä meil tulee.
 Den inte är gammal väg den här som nu som oss för
 'Den här vägen som för till oss nu är inte gammal'
 2 Elli: Nii:
 Ja
 'Ja'
 3 Junnu:-> Et (.) esmerks siin meikä naapuri ni he o veneel viäl
 Att till exempel där våra grannar så de har med båt ännu
 4 kulkenu ylitte siit [siin ei tiätä] ollu ei
 färdats över där där inte väg fanns nej
 'Att till exempel våra grannar så de har ännu farit över där
 med båt det fanns ingen väg där nej'
 5 Elli: [A h a a : ,]
 'Jasså'

(Exemplet på *et* som diskursmarkör är taget ur *Kieli ja sen kieliopit* 1998 s. 84. Min översättning.)

Jag behandlar inte enheter som inleds med *att* i kombination med andra subjunktioner eller konjunktioner, t.ex. *så att* eller *men att*, eftersom jag utgår från att dylika sekvenser har egna diskursfunktioner. De skulle behöva en separat undersökning (se avsnitt 3.3).² Också kombinationer med andra markörer eller uppbackningar, t.ex. *aj att* eller *ja: att* har uteslutits. Däremot beaktas alla belägg på *att*-inledda TKE:n i olika positioner i en tur, dvs. både i inledningen, i mitten och i slutet av en tur. Beläggen analyseras i sin sekventiella kontext.

Materialet för uppsatsen utgörs av två helsingforssvenska gruppsamtal: det ena (SAM:V2) är ett syföreningsmöte mellan fyra kvinnor i 60-årsåldern, det andra (SAM:M2) utgörs av ett årsmöte i en ungdomsorganisation mellan fem kvinnor i 25-årsåldern.³ Båda samtalen är 90 minuter långa. SAM:V2 är ett vardagligt samtal som äger rum hemma hos en av deltagarna. Under samtalets gång pågår olika typer av verksamhet, bl.a. äter kvinnorna och dricker kaffe, de tittar på fotografier, berättar historier och byter åsikter om teveprogram och böcker. Det är fråga om gamla vänner som träffas regelbundet och samtalet präglas av att det är informellt, att det inte har några i förväg bestämda mål och är öppet för improvisation (se Linell 1998a s. 158 ff.). Årsmötet äger rum i en organisationslokal och deltagarna dricker te åtminstone i början av mötet. SAM:M2 är ett institutionellt samtal i den meningen att de krav som Linell (1998a s. 159) ställer på typisk institutionaliserad verksamhet uppfylls: deltagarna har samlats i ett visst syfte för att uppnå ett visst resultat, ordföranden följer en agenda, det förs protokoll och »verksamheten är /.../ baserad på språklig mediering». Här finns drag som enligt Linell (1998a s. 161) är typiska för avgörandets diskurs: diskursen är asymmetrisk i och med att den styrs av ordföranden. Hennes frågor och förslag som motser svar utgör typiska sekvenser i samtalet. Emellertid karakteriseras SAM:M2 också av informella drag som påminner om vardagliga samtal: det finns t.ex. längre sekvenser av fria diskussioner när vissa topiker, bl.a. organisering av ett disco, behandlas. Dessutom är samtalet inte institutionellt i den meningen att det skulle föras mellan professionella och lekmän. Det faktum att de två samtalen hör till olika genrer och kännetecknas av olika typer av verksamhet kan tänkas inverka på vilka funktioner *att*-inledda TKE:n kan få i dem.

² För bruket av *men att* se Lindström & Londen (2001).

³ Båda samtalen har spelats in inom projektet *Svenska samtal i Helsingfors* under ledning av Anne-Marie Londen vid Helsingfors universitet. SAM:V2 från 1990 är transkriberat av Ylva Forsblom-Nyberg och SAM:M2 från 1993 är transkriberat av Maria Mannil.

När det gäller det sverigesvenska materialet har jag som jämförelsematerial använt sex dialoger som spelats in 1979 i Göteborg⁴ och femton läkare–patientsamtal som spelats in 1988–1992 i Mellansverige.⁵ Jämförelsematerialet från Svenskfinland består av två samtal mellan yrkesskolelever. Det ena har spelats in i Ekenäs i södra Finland och det andra i Jakobstad i Österbotten.⁶

Den här uppsatsen är disponerad så att avsnitt 2 ägnas gränsdragningen mellan diskursmarkören *att* och subjunktionen *att*. I 2.1 diskuteras definitioner och i 2.2 gränsfall. I avsnitt 3 och 4 försöker jag ringa in de mest karakteristiska funktionerna hos diskursmarkören *att*. I de fall som tas upp i avsnitt 3 anknäver *att* till talarens egen tur och i avsnitt 4 till någon annans tur. I avsnitt 5 tas upp frågan om var i turen de *att*-inledda TKE:na står och i vems yttranden. I avsnitt 6 redogörs för strukturen och ledföljden i de *att*-inledda TKE:na och det sista avsnittet behandlar frågan om huruvida självständiga *att*-inledda TKE:n är en företeelse typisk för helsingforssvenskan.

2. Subjunktionen och diskursmarkören *att*

2.1 Definitioner

I den språkvetenskapliga och grammatiska litteraturen betraktas *att* främst ur ett skriftspråkligt perspektiv. Subjunktionen *att* inleder vanligtvis underordnade nominala bisatser (Thorell 1977 s. 242–243; Jörgensen & Svensson 1986 s. 107; Andersson 1993 s. 94, 132; SAG 4 s. 536 ff.), vilket har illustrerats i exemplen 2–5 ovan. *Att* kan också inleda syntaktiskt sett självständiga bisatser, utrop som i SAG kallas för expressiva huvudsatser (Teleman 1967 s. 161; Thorell 1977 s. 239; Jörgensen & Svensson 1986 s. 159; Andersson 1993 s. 130; SAG 4 s. 760 ff.). Av SAOB (A 2630) framgår att dylika utropssatser funnits i svenskan åtminstone under nysvensk tid: *Ach! at ock ingen Dröm är vhti then*

⁴ Dialogerna spelades in inom projektet *Språksociala studier i en talspråklig databas* under ledning av Sture Allén vid Språkdata i Göteborg. Inspelningarna är 30 minuter långa; i M1 och M3 samtal två kvinnor, i M2 och M4 en man och en kvinna och i M5 och M6 två män.

⁵ FD Ulla Melander Marttala vid Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet har vänligen ställt läkare–patientsamtalen till mitt förfogande. De utgör huvudmaterialet till hennes doktorsavhandling (Melander Marttala 1995).

⁶ Samtalen spelades in 1990–1991 inom projektet *Stad och bygd* under ledning av Ann-Marie Ivars vid Institutionen för nordiska språk, Helsingfors universitet (se Ivars 1996). De är 60 minuter långa. I samtalet Ekenäs 1–2 deltar två flickor och två pojkar. I samtalet Jakobstad 1–2 deltar en flicka och två pojkar. Transkriptionerna är gjorda 1994 av Kristin Westman.

ewige Sönnen! (Stiernhielm Herc. 81, 1658). På 1800-talet har också självständiga önskesatser ännu hört till språkbruket. Ofta föregår en interjektion eller annat kraftuttryck *att*-satsen i dessa fall: *O att jag finge återse henne* (Rydberg Ath. 103 1859, 1866).

Subjunktionen *att* inleder alltså en bisats som vanligtvis är underordnad en huvudsats och uppvisar – förutom i en viss typ av objektsbisatser – bisatsledföljd (för ledföljden se avsnitt 6). De belägg på *att* som jag betraktar som diskursmarkörer inleder emellertid satser som syntaktiskt sett är självständiga. Dessa satser fungerar dock inte som utrop av den typ som nämnts ovan.

I den språkvetenskapliga litteraturen har användningen av begreppen *diskursmarkör* (*discourse marker*) och *diskurspartikel* (*discourse particle*) ännu inte stabiliserats, utan de används om olika typer av företeelser. Ofta saknas också en avgränsning mot vad som inte avses med begreppen. Detta är förståeligt med tanke på att markörer/partiklar med suddiga och överlappande funktioner antagligen inte går att ringa in med exakta definitioner och att de hör till den del av talspråkets grammatik som endast delvis är kartlagd. Klart är dock att begreppen *markör/partikel* omfattar ett flertal uttryck som har mycket varierande funktioner och att de därför kunde delas in i underkategorier.

I den här uppsatsen har jag valt att använda *diskurspartikel* som en övergripande term för uttryck som talarna använder för att enligt Schiffrin (1987 s. 22) placera sina kommunikativa avsikter i ett integrerat nätverk av strukturer, betydelse och handlingar som framträder i interaktionen (se också Gumperz 1982 s. 131). Också andra språkliga medel kan ha samma funktioner som diskurspartiklar, t.ex. prosodi eller olika grammatiska kategorier (Fraser 1988 s. 21; Hakulinen 1989 s. 116).

Med termen *diskursmarkör* avses en underkategori av diskurspartiklar. Jag har reserverat termen för de belägg på *att* som inleder syntaktiskt självständiga TKE:n och som till sin funktion avviker från den prototypiska subjunktionen *att*. Jag har valt att följa Frasers och Traugotts terminologi för uttryck med vilka talaren signalerar sin åsikt om hur det sagda anknyter till det pågående samtalet (Fraser 1990 s. 387). Diskursmarkörerna har inte betydelse i sig utan de fungerar som vägvisare för lyssnarna om hur det som sägs bör uppfattas (Fraser 1988 s. 27; 1990 s. 390–391; Traugott 1995). Hakulinen (1989 s. 116–117) kallar dem för diskurspartiklar som är specialiserade på att förbinda olika slags enheter i diskursen till varandra. Luke (1990 s. 3) använder begreppet *utterance particle* för samma företeelse.⁷ Fraser (1988 s. 27 ff.) anser att dis-

⁷ I kantonesiskan står diskursmarkörerna efter satser, fraser och ord (Luke 1990 s. 6–7).

kursmarkörer kan indelas i tre kategorier: de kan signalera byte av topik, pågående aktivitet i diskursen och anknytning mellan den pågående och tidigare diskursen. Som exempel på diskursmarkörer kan nämnas sv. *men*, *alltså*, *ju* (Saari 1994 s. 65), eng. *so* (Fraser 1990 s. 393), *indeed*, *in fact* och *besides* (Traugott 1995) samt fi. *ja*, *siten* och *-kin* Hakulinen (1989 s. 116).

Andra diskurspartiklar än diskursmarkörer avspeglar ett flertal funktioner och kan indelas i många underkategorier; bl.a. kan de reglera interaktionen mellan samtalsparterna som t.ex. sv. *hördu*, *du*, fi. *kato*, ge uttryck för talplanering som hesitationsmarkörer av typ *liksom* och *dedär* eller modifiera den egna utsagan som *nog*, *väl* och *nu* (Fraser 1988 s. 25 f.; Hakulinen 1989 s. 117; Saari 1994 s. 71; Saari 1995 s. 83–88; 91 ff.; Hakulinen & Saari 1995 s. 482–483; Londen 1997).

Det är långt ifrån enkelt att dra en gräns mellan en subjunktion och en diskursmarkör i talat språk. En orsak är att definitionerna på subjunktioner utgår från skrivet språk där subjunktioner vanligtvis har relativt entydiga syntaktiska uppgifter. Samtal pågår och formas dock under andra förutsättningar (se *Kieli ja sen kieliopit* 1998 s. 84; Linell 2002). En annan svårighet är förknippad med gränsdragningen mellan språkliga kategorier överlag. Mellan mer prototypiska subjunktioner och diskursmarkörer verkar det föreligga belägg, gränsfall som bär drag av båda kategorierna (se Karlsson 1983). Jag utgår från att *att* som subjunktion inleder en underordnad sats som fungerar som satsled i en överordnad sats (SAG 2 s. 733). Exemplet 2–5 illustrerar fall där *att* uppträder som subjunktion. Som subjunktion inleder *att* narrativa bisatser och sägs sakna egenbetydelse; den har främst en syntaktisk funktion i och med att den placerar den narrativa bisatsen som en aktant i den överordnade satsen (SAG 4 s. 539). Med diskursmarkören *att* kan talaren tänkas signalera för samtalsparterna hur han vill att den *att*-inledda TKE:n ska förstås i relation till en tidigare TKE. Syntaktiskt sett är TKE:n mer självständig än en underordnad sats och kan antagligen ha varierande struktur, dvs. utgöras av olika typer av satser. Den lokala kontexten och placeringen av *att* i den torde i hög grad inverka på hur de olika beläggen på *att* förstås i sammanhanget.

Begreppet *turn-constructive unit* lanserades av Sacks et al. (1974 s. 702) för att beteckna basenheten i turer. TCU:na kunde enligt dem utgöras av olika typer av syntaktiska enheter, t.ex. fraser, satser och meningar, med en viss intonation och ett visst innehåll. Ford & Thompson (1996) har närmare undersökt samspelet mellan de olika byggstenarna i dessa talets basenheter. I den här uppsatsen avser jag med TKE i stort sett samma typ av enheter som Sacks et al. (1974) och Ford & Thompson (1996) avser med TCU, dock utan att ha gjort

en mikroanalys av varje enhet. TKE motsvarar också ungefär det som Linell & Gustavsson (1987 s. 18) kallar för *meningsenhet*, Hakulinen (1997 s. 37) för *lausuma* 'yttrande' och Linell (1998b s. 160) för *TCU*. Hakulinen definierar *lausuma* som grundenheten i talat språk. Hon jämför begreppet med *mening* i skrivet språk och påpekar att enheten ofta utgör en prosodisk helhet med en i viss mån varierande syntaktisk struktur. Den är inte strukturellt sett en basenhet i språket på samma sätt som en sats så att den t.ex. alltid skulle ha ett finit verb. De *att*-inledda TKE:na i mitt material varierar också till sin struktur (se avsnitt 6).

Man kunde tänka sig att diskursmarkören *att* har utvecklats ur subjunktionen *att* genom grammatikalisering. Grammatikalisering definieras här enligt Traugott (2001 s. 1) som en förändring genom vilken lexikala uttryck eller konstruktioner kommer att få grammatiska funktioner eller genom vilken grammatiska uttryck utvecklar nya grammatiska funktioner. Det finns belägg i olika språk på att den här typen av subjektivering, en utveckling bl.a. från konjunktioner, subjunktioner och konjunktionella adverb till diskursmarkörer, är en typ av tidig grammatikalisering (Traugott 1995; se också Brinton 1996; Lehti-Eklund (under utg.)). Traugott (1995 s. 13) nämner flera kriterier typiska för den grammatikaliseringsprocess genom vilken diskursmarkörer uppstår, t.ex. kategoribyte, mer generell betydelse, subjektivering och ökad användning i pragmatisk funktion. Kategoribyte från subjunktion till pragmatisk markör skulle innebära att *att* förlorar de egenskaper som är typiska för subjunktioner, t.ex. funktionen att inleda en underordnad sats. Som subjunktion saknar ju *att* i hög grad en egen betydelse; såsom ovan nämnts har den närmast som funktion att inleda narrativa satser. I en mer utvidgad funktion skulle diskursmarkören *att* i stället för att föregå enbart narrativa satser kunna stå i gränsen t.ex. mellan olika typer av TKE:n men även språkliga enheter på en annan nivå, bl.a. språkliga handlingar och aktiviteter. Ökad användning i pragmatisk funktion, subjektivering och även intersubjektivering betyder att ett uttryck i samband med grammatikalisering tenderar att mer och mer bli associerat med talarens attityd eller förhållningssätt till det som sägs eller till samtalsparten (Traugott 1995 s. 3; 1999). Jag kommer nedan att se på i vilken utsträckning kriterierna kan tillämpas på en eventuell övergång från subjunktionen *att* till diskursmarkören *att*. Ett antal belägg utgör gränsfall av vilka det framgår vilken väg grammatikaliseringen kan tänkas ha skett.

I de undersökta samtalen ingår sammanlagt 417 belägg på *att* som diskursmarkör eller som subjunktion. Klara fall av upprepning ingår inte i siffran. Av följande tabell framgår hur beläggen fördelar sig. Tabellen kan också ses som

ett kontinuum där den övre ändan är reserverad för diskursmarkörerna. Alla belägg där ett finit verb ingår har tagits med.

Tabell 1. Antalet *att* som diskursmarkör och subjunktion.

	SAM:V2	SAM:M2	N
(a) Diskursmarkörer			
Egen tur	27	27	54
Annans tur	7	3	10
(b) Gränsfall			
Obj./subj.	3	8	11
Typen <i>de e de att</i>	6	9	15
(c) Subjunktioner			
Objekt	125	105	230
Attribut	15	34	49
Subjekt	15	15	30
Predikativ	–	1	1
Adverbial	2	3	5
(d) Avbrott	6	6	12
N	206	211	417

När det gäller (a) diskursmarkörerna betyder »egen tur» *anknytning till egen tur* och »annans tur» *anknytning till någon annans tur*. I kategori (b) finns *att*-satsar där *att* kan tolkas antingen som diskursmarkör eller som subjunktion. Det handlar om fall där en *att*-sats kan anses höra ihop med en föregående huvudsats och där det står en *att*-sats mellan dem (se ex. 6). En annan typ av gränsfall utgör gruppen *de e de att* där strängen *de e de* kunde ses som en lexikaliserad fras (se 3.2). Under *subjunktioner* (c) listas de syntaktiska funktioner som *att*-satserna förekommer i. Kategorin *avbrott* visar sådana fall där *att*-satsen avbryts så tidigt att den är omöjlig att kategorisera. Sammanlagt utgör diskursmarkörerna 15,3 % av samtliga belägg, medan subjunktionerna är betydligt fler: 75,5 %. Ett avbrott finns i 2,8 % och gränsfallen är 6,2 % av alla belägg. Andelen *att* som diskursmarkör är naturligtvis liten med tanke på helheten, men företeelsen är ändå tillräckligt regelbunden för att det skall vara möjligt att leta efter något slags systematik i den.

2.2 Gränsfall

2.2.1 Objekt efter anföringssats

Det är inte alltid enkelt att avgöra när *att* är en diskursmarkör och när det är en subjunktion. Antagligen finns det fall som befinner sig på en glidande skala mel-

lan polerna. Dessutom tycks det vara karakteristiskt för diskursmarkörer, som för grammatikaliserade uttryck överlag, att de bär spår av tidigare betydelser och funktioner före grammatikaliseringen (Traugott & Hopper 1993 s. 124).

I kategorin *Gränsfall* i tabell 1 utgörs 11 belägg av självständigt stående *att*-sats som är avhängiga av en anföringssats som står tidigare, ofta i samma tur. Jag har klassificerat dessa belägg på *att* som subjunktioner, men de visar också hur övergången från en subjunktion till en diskursmarkör kan gå till:

Ex. 6. Reginas studier (SAM:M2)

- 1 Nanna: de va de som Isse sa att de e rikit fem före eller ja sa
 → [att de e rikit fem före **a[tt du e princip färdi**
 3 Regina: [jåjå [jå nå de e ju

I exempel 6 verkar det rimligt att tolka den senare *att*-satsen *att du e princip färdi* i Nannas replik som beroende av och som ett andra objekt till anföringssatsen *ja sa*. Samtidigt ser vi att satsen har samma slags funktion som flera fall av de *att*-inledda TKE:na, se ex. 14: den upprepar med en annan formulering innehållet i den första *att*-satsen *att de e rikit fem före*. I den senare *att*-satsen byts perspektivet från ett neutralt till ett personligare i och med att Nanna ändrar subjekt från *de* till *du* och riktar sig direkt till Regina.

I SAM:M2 finns också ett liknande exempel på *att*-sats som egentligt subjekt:

Ex. 7. Blir de disko (SAM:M2)

- Eli: (.nff) men alltså e de nu meningen att folk ska dansa **att**
 2 **de e disko** va de så

Som i ex. 6 upprepar Elisabeth i den senare *att*-satsen innehållet i den första *att*-satsen med annat ordval.

I exempel 8 ställer ordföranden Regina i slutet av sin replik en fråga som är så pass obestämd att hon inte får något svar på den (rad 3). Efter pausen (rad 4) fullföljer hon *att*-satsen som hon påbörjat på rad 2 och som verkar utgöra ett objekt till *skriva* på rad 1. Linell (2002 s. 43) kallar den här typen av turtillägg för förlängning. De kan exempelvis inledas med subjunktioner:

Ex. 8. Nya arbetsgrupper (SAM: M:2)

- 1 Regina: en sak som man sku kunna skriva ner i protokolle (.) om
 2 di här lokalavdelningarna att di (.) om #å:# (.) ha de
 3 nånt- kan man skriva de i kretsstyrelsens protokoll
 4 (1.2)
 → Regina: **att [di blir arbetsgrupper**
 6 Nanna: [no kan

Ett annat fall finns nedan:

Ex. 9. Benet som läks (SAM:V2)

- 1 Monika: hon sa att två dar ha n- hade nu vari sådär bra att
 2 hon int ha känt av [de# å dessutom ha de börja klia under di
 3 Eva: [jå
 → Monika: där b- di där bindorna **att hon ska ta #eh# ta bort den där**
 5 (1.7) **bindan 'nu** så att (h) hon tänkte' (1.0) 'att de nu' ha

Monika berättar för de andra om vad hennes syster som vrickat foten har sagt. TKE:n som börjar på rad 4 med *att hon ska ta* kan enligt min mening analyseras på två sätt: man kan tänka sig den som fortsatt indirekt anföring, ett objekt som hängs på anföringssatsen på rad 1. En annan möjlighet är att se den som en självständig *att*-inledd TKE. Det som talar mot den senare lösningen är att hela Monikas replik fungerar som en underförstådd indirekt anföring av vad hennes syster har sagt eller tänkt. Även informationen i *att*-satsen underordnar sig anföringssatsen på rad 1.

Vissa *att*-satser fungerar även som omtagningar efter avbrott eller som korrigeringar och kan därför inte anses utgöra självständiga *att*-inledda TKE:n. I exempel 10 verkar Tove avbryta en *att*-sats med en parentetisk förklaring efter verbet *sätta*. Efter förklaringen återupptar hon *att*-satsen (rad 5) och upprepar den från början. Här verkar det vara rimligt att fortfarande tolka den senare TKE:n som ett objekt till verbet *tänka*.

Ex. 10. Vattenkannen i kylskåpet (SAM:V2)

- 1 Tove: [[de ha ja glömt igen (int) ha ja så tänkt att ja borde sätta
 2 ja som dricker så mycky kranvatten=
 3 Asta: ='.jå:'=
 4 Eva: =[[jå:
 → Tove: =[[**att ja borde sätta de i kylskåpe** ja glömmer allti bort de

I följande exempel kunde man tänka sig TKE:n *att hur e de du egentligen försörjer dej* som en elaborering av Evas tidigare yttrande. En annan plausibel tolkning vore enligt Anne-Marie Londen (personligt meddelande) att se strängen som en anföring då *att* skulle fungera som en anföringsmarkör utan anföringssats.

Ex. 11. Omfångsbeskattad (SAM:V2)

- 1 Eva: [[bara du i- sedan int blir (0.5) blir dedär (0.6) så här
 2 (0.6)
 3 Asta: omfångsbeska[ttad
 4 Eva: [omfångsbe- ((ngt skramlar)) får någä sån dän
 → nöjesskatt på dej **att hur e de du egentligen försörjer** dej
 6 ((skrattar till))

Eva inleder sitt yttrande som en varning till Asta som framkastat att hon skall börja jobba svart, men hon avbryter yttrandet för att leta efter rätt term då Asta fyller i med ett förslag. Tydligt känner sig Eva inte helt tillfreds med den term Asta föreslår även om hon inleder sin replik med att bekräfta Astars förslag (jfr Green-Vänttinen 1998 s. 74 f.), eftersom hon sedan avbryter sig (rad 4) och fortsätter med en mindre professionellt låtande term än *omfångsbeskattad*. Strängen *att hur e de du egentligen försörjer dej* kan ses som en *att*-inledd TKE och en parafras av samma omständigheter där man *får någån sån dän nöjesskatt på* sej. I parafrazen anger Eva mer explicit vilken typ av fråga personalen på skatteverket brukar ställa innan de lägger vad hon kallar för *sån dän nöjesskatt* på en. Om strängen tolkas som ett referat, inleder *att* en dramatiserad fråga som kunde ställas till Asta av skatteverket.

2.2.2 Strängen *de e de att* vid inledningen av en sats

I kategorin Gränsfall förekommer också belägg där *att* inte är en diskursmarkör utan snarare en subjunktion, men där den syntaktiska konstruktionen som *att*-satsen ingår i verkar vara typisk för talat språk. En sådan konstruktion är strängen *de e de* som inleder *att*-sats. Oftast ingår en diskursmarkör som t.ex. *nog* och *ju* i strängen. Företeelsen är gemensam för helsingforssvenskan (15 belägg i tabell 1) och sverigesvenskan. Den illustreras i exempel 12a–f:

Ex. 12.

- a. *de e nog också de att di tycker @nå va sku ja här 'nu SAM:V2*
- b. *å sen e de ju de att (0.7) de går int någån sån dänå mindre plan SAM:V2*
- c. *alltså de e de att dä: måste man också sköta om försäljningen själv SAM:M1*
- d. *de e nu de att när de finns mycke å göra så måst man (.hh) göra de SAM:M2*
- e. *men det är ju bara det att nutidens sjöfart så hinner man inte med å se nånting G:M1⁸*
- f. *men det är väl det att du tvättar väl i sönder kläderna då G:M1⁸*

Här vore jag benägen att betrakta hela strängen *de e de* som en mer eller mindre lexikaliserad enhet där det efter det inledande *de e* finns en plats för en eller flera diskursmarkörer eller satsadverbial (samtal med Mirja Saari). På den här platsen finns det vissa möjligheter att variera leden vars funktion är att anknypa TKE:n till den tidigare diskursen. Propositionen i bidraget eller den nya infor-

⁸ Belägget är från göteborgsmaterialet.

mationen står i att-satsen. Enligt Jörgensen & Svensson (1986 s. 161) kan huvudsatsens funktion vara »att sätta igång meningen» i exempel som *Det är så att jag var tvungen att byta blöjor på ungen innan jag gick*. Även om exemplen ovan kan tänkas vara lexikaliserade i högre grad, så att strängen *de e de* kanske inte längre kan anses som en huvudsats, tycks funktionen vara densamma.

Konstruktionerna ovan går antagligen tillbaka på en huvudsats med ett determinativt pronomen följt av en att-sats: I SAOB (A 2619) finner man belägg för den här konstruktionen. Under betydelse 9a finns följande exempel från en skönlitterär dialog från 1891: *Ser du, Lars, det är icke bara det, att jag unnar pojkarne det uppfriskande nöjet, utan jag har också min egen förmån i sikte*. (Rydberg Vap. 69)

I mitt material finns det ett belägg på en att-sats som inleds av strängen *de e* utan ett andra *de*:

Ex. 13. Vattenkannen blir i kylskåpet (SAM:V2)

- 1 Asta: så att ja har allti en kanna men faktist ja måst börja
 → sätta de i kylskåpe **de e ba att ja håsar så hemst** att sen
 3 (.h) sen tar ja de int från kyl'skåpe'

Ytligt sett påminner TKE:n på rad 2 om två typer av meningar som beskrivs i standardgrammatikor och som också är belagda i mitt material. Den ena typen är *de e ju nu bra att vi talar om de* (SAM:V2) med att-sats som egentligt subjekt. Den andra är en utbrytning som i *så att de e såna där saker som (0.7) tycker de e så onödit* (SAM:V2). Med utgångspunkt i de senare konstruktionerna går det i princip att konstruera en mening utan det formella subjektet, eftersom de innehåller en predikatsfyllnad (*att vi talar om de e bra; tycker såna där saker e så onödit*), men detta är inte möjligt i exempel 13 där *de e* enbart introducerar att-satsen (jfr också Thorell 1977: 270).

3. Att-inledda turkonstruktionsenheter som anknyter till talarens egen tur

3.1 Elaborering

Halliday (1986 s. 196) indelar logiskt-semantiska relationer mellan enheter i en komplex mening i två typer, expanderings (expansion) och projektion (projection). Den första typen, expanderings, indelas ytterligare i tre kategorier av vilka

den första kallas för *elaborering*. Elaborering (Halliday 1986 s. 203) innebär att betydelsen i en tidigare sats specificeras eller omskrivs i en senare sats. Den senare satsen introducerar inte nya element utan beskriver det som stått i den tidigare satsen, t.ex. genom en precisare eller mer detaljerad beskrivning eller genom ett tilläggsattribut eller en kommentar. Det som elaboreras kan vara hela den tidigare satsen eller en eller flera konstituenten i den.

Den här typen av elaborering verkar vara en typisk funktion hos de TKE:n som inleds med diskursmarkören *att*. Det är inte som hos Halliday fråga om två satser som står efter varandra utan två TKE:n av vilka den senare inleds med *att*. De behöver inte stå efter varandra i samma tur eller i turer som följer på varandra utan avståndet kan variera i hög grad.

Det är betydligt vanligare att man med *att* inleder en TKE som anknyter till ens egen tur än till någon annans. I mitt material förekommer både fall där tälaren anknyter till något hon sagt tidigare i den aktuella turen eller i en tidigare tur. I exempel 14 pågår två parallella topiker i syföreningsmötet. Asta och Monika diskuterar en bok samtidigt som Tove berättar om sin sjukdom:

Ex. 14. Deckaren med Lord Peter (SAM:V2)

- 1 Asta: nå tyckte du de att den va bra den här Lord Peters (-)
 2 Tove: att [de går liksom fram[åt men mycky [långsamt så sa han men
 3 Monika: [nå (0.5) ib-
 4 Asta: [underhållande
 5 Monika: [jä de va underhållande
 6 Tove: de e en långsam proced[ur sa "han"
 → Monika: [att dedär de va just passlit att (.)
 8 att att läsa

Före utdraget har Monika återlämnat till Asta en deckare hon lånat under en flygresa. Efter att ha ställt frågan på rad 1 kompletterar Asta sin fråga på rad 4 och Monika svarar bekräftande på frågan genom att använda samma adjektiv *underhållande*. Med den *att*-inledda TKE:n på rad 7 preciserar Monika sitt svar ytterligare med att säga att boken dessutom lämpade sig väl för att läsas på flyget.

I exempel 15 från ungdomsmötet vill Hedvig starta en diskussionsgrupp om utbildningsfrågor. Hon upprepar vad hon har sagt tidigare i samma tur med en *att*-inledd TKE. Orsaken till upprepningen är en parentetisk fråga som hon kommer med på rad 4:

Ex. 15. Diskussionsgrupp (SAM:M2)

- 1 Hedvig: alltså då tycker ja de sku va: (.) de sku liksom va:
 2 jättebra att få i gång en sån dä:n (0.7) ä:h diskussions-
 3 (.) grupp liksom de håller nu då på å hända (.) om v- (.)

4 orkar ni höra på mej [om ja berättar såhär lite va ja ha
 5 Regina: [jä
 6 Eli: mm
 → Hedvig: tänkt att de sku va i den där planen (.nff) alltså de **att**
 8 **dedär (.)** mt ö:: de e ganska mycke som håller på å **ändras**
 9 **nu (.)** speciellt me sko:lona däffö: att man (.) plötsligt
 10 **tyckä: man nu att att att dedär (.) skolona** liksom **kostar**
 11 **för mycke å**

Efter att ha tagit upp ämnet på rad 2 frågar Hedvig om hon får utvidga sin tur till en längre redogörelse – deltagarna sitter ju mitt i ett årsmöte – vilket ordföranden ger tillåtelse till på rad 5. Därefter inleder Hedvig temat på nytt med en *att*-inledd TKE med nästan samma formulering.

Nästa exempel på elaborering är också från samma del av ungdomsmötet där skolfrågor diskuteras:

Ex. 16. Förtifem minuters lektioner (SAM:M2)

1 Hedvig: å då sku de vara bra att höra (.) från nån exempelvis från
 2 **sån** skola att #**hu** mycke de #e# (1.0) hu mycke skolan liksom
 3 kan förnya sej faktist **inifrån** eller om de ändå e dom dedär
 4 samma [samma gamla ramarna som (.) upprepar sej i skolorna
 5 Regina: [mm
 → Hedvig: **att de e (0.5) förtifem minuters lektioner å så går man på**
 7 **rast å så där (-)**

I den *att*-inledda TKE:n specificerar Hedvig det hon sagt på raderna 3–4 om *dom samma gamla ramarna*. Man kunde även tänka sig att turkonstruktionsenheten fungerar som ett attribut till huvudordet på rad 4. I så fall borde *att* här ses som en subjunktion.

I exempel 17 där deltagarna talar om matriklar är det fråga om elaborering där flera repliker yttras mellan TKE:n med *att* och den replik som enheten anknyter till:

Ex. 17. Foton i matriklar (SAM:V2)

1 Tove: /men va ja kan tycka att folk e fåniga som int kan skicka
 2 in ett **foto** ti en matri'kel'.=
 3 Eva: =jä ja tycker de e synd också
 4 (Asta): 'jä'=
 5 Tove: =ja tycker de e så synd för de e **dem** man fäster sig [**vi**.
 6 Eva: [jä (.)
 7 Eva: jäå
 8 (0.6)
 9 Monika: [[ofta så ski-
 → Tove: [[**att dedär att de e nån falsk blygsamhet de där att int**
 11 **di sä[tter foto me**
 12 Monika: [**slöhet** tror ja [(-)

Tove konstaterar att det i matriklarna ofta saknas foton på de förtecknade personerna. På rad 10 preciserar Tove sitt påpekande *att folk är fåniga* genom att byta ut *fånighet* mot *falsk blygsamhet*. Halliday (1986 s. 203) kallar den här typen av elaborering för *clarification*: »In this case the secondary clause clarifies the thesis of the primary clause, backing it up with some form of explanation or explanatory comment.» Toves yttrande om falsk blygsamhet utlöser en diskussion om varför man inte skickar ett foto till matriklar (se Londen 1995 s. 38 f.).

3.2 Från slutsats till avslutning

Raussi (1992) har kommit fram till att finskans *et(tä)* också kan markera en slutsats. Även i mitt material finns TKE:n med *att* vilka innehåller så mycket ny information att de inte enbart elaborerar ett tidigare yttrande. I vissa fall kan man tänka sig att betydelsen hos *att* står nära *så att*.

I exemplet från ungdomsmötet (ex. 18) diskuterar deltagarna lämpliga alternativ för en årsfest. Hedvig introducerar en ny lokal med frågan *hur e de me Kabelfabriken* (en f.d. industribyggnad). Efter en längre diskussion om olika aspekter, bl.a. lokalens storlek, återkommer Hedvig till storleken:

Ex. 18. Kabelfabriken (SAM:M2)

- 1 Hedvig: men den e den e nog enorm. (.) °de e [liksom fem meter ti
 2 Regina: [jä
 → Hedvig: take 'eller någä sänt' att de sku liksom va:
 4 smockfullt me mänskor för att de ska bli (någä)=.

Här tycks den *att*-inledda TKE:n fungera som en slutsats som bygger på påståendet att hallen i Kabelfabriken är enorm. Också i exempel 19 illustreras en slutsats. Topiken är fortfarande en lämplig lokal för årsfesten:

Ex. 19. Disco på Botta (SAM:M2)

- 1 Regina: för säjer man att man ordnar ett jättestort disco (.) på
 2 Botta
 3 Eli: [[mm
 4 (): [[mm
 5 Regina: så säljer man biljetter på ett annat sätt=
 6 Nanna: =[[jä:
 7 Etta: =[[jä:
 8 Regina: än att man säger att man orinar (0.5) på Vasa Nation
 → [nån:ting () att l- (.) de kan hända att man sku
 10 Nanna: [mm

- 11 (): [mm]
 12 Regina: **få massor** av förstaårsstuderande å sån häna ([hh])
 13 (): [mm]
 14 Regina: **till ett dis-** (.) **Botta disko**

Även i det här exemplet kunde man eventuellt tolka TKE:n på raderna 9, 12 och 14 som en elaborering av TKE:n på rad 5. Samtidigt kan TKE:n ses som en explicit slutsats av raderna 5–8: det är mer tilldragande för första årets studerande att ha disko på Botta (en nationslokal) än i andra lokaler.

Då *att* markerar en slutsats står två turkonstruktionsenheter i en semantisk relation till varandra. I vissa fall markerar *att* dock avslutning på en mer övergripande nivå och anger slutet av en sekvens som kunde definieras som ett kommunikativt projekt. Semantiskt sett tycker jag det finns en koppling mellan att markera slutsats och avslutning. Linell (1998b s. 231–233) definierar kommunikativa projekt som sekventiellt organiserade enheter på en nivå som placerar sig mellan lokala sekvenser och globala kommunikativa aktiviteter. I exempel 20 diskuterar deltagarna i syföreningsmötet möss på sommarstugan.

Ex. 20. Möss på stugan (SAM:V2)

- 1 Tove: så tänkte ja att hur (.) hur e de här garne **av** [hela tiden
 2 Monika: [ˈjåː
 3 Tove: >men så, så: ja att de va **en**< (.) först va de in i en sån dän
 4 **ask** å så va de in i en **plastpåse**. (.h) >å så så: ja att den
 5 dä **plastpåsen**< va alldes söndergna[ˈgadː [(0.5)
 6 Eva: [jå
 7 Monika: [ˈ.juː
 → Tove: /**att där** haːde di vari o[cksåː

Tove berättar för de andra deltagarna om hur mössen har härjat med ett garnnystan på sommarstugan och avslutar sekvensen med en slutkläm på rad 8. Den *att*-inledda enheten utgörs här av en huvudsats som avslutar berättandet (jfr Linell 1998b s. 231).

Följande exempel på avslutning är från ungdomsmötet då själva mötet ännu inte har inletts. Exemplet består av ett närhetspar som kan ses som en indirekt komplimang och dess andra led:

Ex. 21. Ettas blus (SAM:M2)

- 1 Nanna: har du silkesblus
 2 Etta: **nå**(hh) /de: sån dän ja vet int de e annos ba: nåt
 3 lustit tyg den kommer att va: hemst svår å tvätta
 → säkert nog **att** (.) [**ja vet int rikit**=
 5 Nanna: [mm

Etta besvarar Nannas fråga på rad 1 nekande. I resten av repliken kommer Etta med nedvärderande kommentarer om blusen vilket Nanna endast kommenterar med en uppbackning. Dylika kommentarer kan förekomma som svar på komplimanger (se Forsblom-Nyberg 1993). Nannas fråga kan ses som en indirekt komplimang med tanke på att *silkesblusar* tidigare har betraktats som fina och dyra. Den *att*-inledda TKE som avslutar turen är en typisk avrundande formulering som också har en viss anknytning till den elaborerande funktionen eftersom Etta redan på rad 2 sagt *ja vet int*. Efter Nannas uppbackning inleder ordföranden mötet.

De två samtal som jag har analyserat representerar olika typer av kommunikativa genrer. Berättelser och berättande är typiskt för syffamötet, medan ungdomsmötet präglas av att nya moment introduceras och beslut fattas. Nedan kommer jag att analysera några belägg på *att* som ingår i en längre berättelse i SAM:V2. Här strukturerar *att* större helheter i en berättelse; bl. a. summerar det upp längre sekvenser i den pågående berättelsen.

Med följande replik inleder Tove en ny topik i samtalet:

Ex. 22. Vogues rundnätta (SAM:V2)

- 1 Tove: du fråga av mej Asta en gång va ja använder för
 2 strumpbyxor å ja rekommendera åt dej (0.7) Vogues [(0.7)
 3 rundnätta
 4 (Asta): [mm
 5 Asta: mjåå↑

Det visar sig att Toves replik riktad till Asta är en *presequence* (se Levinson 1983 s. 345 ff.), en introduktion till en längre berättelse där hon redogör för hur svårt det har varit för henne att finna rätt typ av varma strumpbyxor. Asta behandlar inte heller repliken som om hon borde besvara den, utan reagerar med uppbackningar. Uppbackningen på rad 5 signalerar att Asta inte riktigt vet vad det är Tove är ute efter; hon vill veta mera. Berättelsen har inte precis den klassiska strukturen som Labov (1972) förknippar med muntliga berättelser, men efter introduktionen kommer en sekvens som kunde analyseras som det som Londen (1989 s. 322 f.) kallat för bakgrundsteckning där Tove i korthet slår fast vad problemet och berättelsen gäller: tjocka strumpbyxor av hennes standardmärke är inget att ha:

Ex. 1. Strumpbyxor (SAM:V2)

- 1 Tove: köp för~~all~~del int dem
 2 Asta: aj
 3 Tove: för di hade (0.5) de e sen underlit att fast de liksom e
 4 samma. [(0.7) så di hade (0.7) alldeles för korta ben
 5 Eva: [jä

- 6 Tove: [(0.5) så di hasa ner hela ti[den
 7 Asta: ['aj'
 8 Eva: [a:j [de e hemst
 9 Asta: [å::j så be[svärlit
 → Tove: [att att att
 11 (.) **di passa int** å vetni ja ha köpt↑ de va förra vintern ren
 12 som ja köpte de här så märkte #ja de# å så gick ja å sökte

Här verkar *att* ha två funktioner: dels finns det en anknytning bakåt, dels markerar den *att*-inledda TKE:n en övergång mellan två element i berättelsen, bakgrundsteckningen och skeendet (*complicating action*). Med *att att att di passa int* summerar Tove vad hon sagt i bakgrundsteckningen (r. 3–4, 6). Samtidigt fungerar TKE:n som en språngbräda till första delen i skeendet, ett misslyckat köp av strumpbyxor. Efter att ha redogjort för det misslyckade köpet avslutar Tove första delen i skeendet med följande replik:

Ex. 23. Det misslyckade köpet (SAM:V2)

- 1 Tove: å di va igen *sån däna vetni så den där övre delen så va så
 2 här så den gick opp ti bröste nästan påmej' (0.6) å benena
 3 'passa'
 4 Eva: ja
 5 (0.7)
 6 Eva: [(((skrattar))
 → Tove: [[**att att ja ha haft så svåriheter å hitta nånting** igår va ja
 8 inne i den där märkliga som ja ha undra om nån mänska alls
 9 går in i (.h)

Vi kan se att Tove efter avslutningen på raderna 1–3 upprepar samma mönster som ovan i ex. 1: med *att att ja ha haft så svåriheter* summerar hon första delen i skeendet. Uppsummeringen fungerar också som en evaluering av vad hon hittills har berättat. Enligt Labov (1972) kan dylika evaluerande element ingå i olika delar i berättelsen. Samtidigt fungerar TKE:n som en övergång till andra delen i skeendet som inleds med *igår va ja inne i den där märkliga* där Tove redogör för ett lyckat köp av strumpbyxor. Den långa berättelsen om problemet med tjocka strumpbyxor avslutas med sekvensen i ex. 24:

Ex. 24. Ett lyckat köp (SAM:V2)

- 1 Tove: jo di här passar nog åt er *sa di* (0.8) /å ja prova dem
 2 på kvällen å di passa åt mej=
 3 alla: =(skra[ttar))
 4 Asta: [jåå
 5 Eva: [*just [så*
 → Tove: [jå [**att nu visste di**
 7 Monika: [#de va no bra#

Efter Aastas och Evas kommentarer kommer Tove ytterligare med en avrundande att-sats *att nu visste di* (rad 6) där hon elaborerar det hon sagt i sin föregående replik. Precis som i de två tidigare exemplen använder hon den *att*-inledda TKE:n för att avsluta en enhet i sin berättelse. Efter berättelsen redogör Asta för att hon på vintern föredrar strumpbyxor av bomull.

I den här berättelsen har Tove använt de *att*-inledda TKE:na för att strukturera sin berättelse: för att avsluta en enhet men också som en övergång till följande enhet. Schematiskt kan användningen av *att* i Toves berättelse illustreras på följande sätt. I introduktionen (ex. 22) finns inget belägg på *att*, men däremot i skarven mellan bakgrundsteckningen och delarna i skeendet samt i avslutningen av del 2:

- presequence
- bakgrundsteckning (ex. 1)
 - att*-inledd TKE
- skeendet, del 1: misslyckat köp (ex. 23)
 - att*-inledd TKE
- skeendet, del 2: lyckat köp (ex. 24)
 - att*-inledd TKE

Efter att Tove avslutat berättelsen serverar värdinnan te. Samtalet om strumpbyxor avbryts och värdinnan tar upp tekannan som följande topik, vilket är ett exempel på vad Bergmann (1990 s. 207) kallar för *the principle of local sensitivity* (se också Londen 1993; Linell 1998b s. 194). I samband med serveringen vänder sig Asta till Tove. I exempel 25 markerar den *att*-inledda enheten på rad 3 inte någon avslutning eller slutkläm, men eftersom den ingår i avslutningen av Toves långa berättelse behandlar jag den i detta sammanhang. I Aastas replik på rad 4 hörs *att* inte tydligt.

Ex. 25. Strumpbyxor på nytt (SAM:V2)

- 1 Asta: jo ja tycker di=
- 2 Tove: →=jä så ja tänkte på dej att nu ha ja sagt åt dej att köp
→ (0.7) [köp **att di e hemst bra di där Vogue** [(0.7)
- 4 Asta: [(att) ja ha gått me Vogue nog
- 5 Asta: [°.ja ha köpt
- 6 Tove: Vogue öh öh] rundnätt för att di e di e int(0.9) >de
- 7 Asta: de° (0.5) 'jä°]
- 8 Tove: de<ja använde förr di (här) vanliga Vogue men di va så här
- 9 smala i midjan så ja (-)

Med största sannolikhet syftar *di* i Aastas replik på rad 1 på strumpbyxor av bomull som hennes senaste replik före teserveringen har gällt (*nej di e fantas-*

tiska °). Både uppbackningen *jo* och pronomenet *di* tyder på att Asta återgår till något som hon talat om nyss. Vi får dock aldrig veta vad Asta har tänkt säga för Tove – efter att ha insett att det gäller strumpbyxor – föregriper Asta, backar upp denna och upprepar innehållet i sin replik på raderna 2–3 i ex. 22 med en annan formulering. I exemplet *Vogues rundnätta* fungerade Toves replik som introduktion till en berättelse. I sekvensen i 25 behandlas den dock annorlunda. Asta förstår av sammanhanget att Toves replik gäller strumpbyxor för hon kommer in tidigt, redan innan hon hör vad hon skall köpa och bekräftar att hon följt Toves rekommendation. Efter replikväxlingen ebbar topiken om strumpbyxor ut och deltagarna återgår till att samtala om tekannan.

Toves replik på rad 2 i ex. 25 hör till gränsfallen. *Att* kan tänkas fungera som en anföringsmarkör som är avhängig av anförings verbet *sagt*. Samtidigt finns det likheter mellan det och de *att*-inledda TKE:na: här gäller elaboreringen visserligen inte två TKE:n som står efter varandra utan det går flera minuter mellan dem. Tove återupptar en TKE för att få den kommentar som uteblivit första gången.

3.3 Övergång mellan talhandlingar

Det föregående avsnittet handlade om markering av slutsats eller avslutande av ett kommunikativt projekt. I exempel 1 och 23 verkade *att* även fungera som markör mellan olika innehållsmässiga enheter inom en berättelse. I detta avsnitt diskuterar jag fall där *att* markerar övergångar på den lokala nivån i samtalen mellan olika typer av talhandlingar. Även om termen *talhandling* (speech act; se t.ex. Levinson 1983: kap. 5) härstammar från en monologisk syn på språket (jfr Linell 1998b s. 208) används den här för att beteckna sekventiellt avhängiga talhandlingar i en diskurs. Det är fråga om fall där *att* används inom ett lokalt kommunikativt projekt, t.ex. för att markera att den som talar övergår från en typ av handling till någon annan typ, t.ex. från att begära till att befalla, att fatta beslut, att fråga, att föreslå eller att ta initiativ.

Den här verksamheten är antagligen i hög grad beroende av vilken typ av diskurs det är fråga om. Eftersom ungdomsmötet är ett typiskt exempel på »avgörandets diskurs» (Linell 1998a s. 161) finns de flesta beläggen i materialet på *att* som markör mellan talhandlingar där. Typiskt nog infaller 18 av de 30 beläggen på *att*-inledda TK-enheter i ordföranden Reginas turer (se tabell 3). I syjuntan finns inte många belägg av den här typen, på grund av att handlingarna också är av en annan typ, men de belägg på *att* som strukturerar berättelser där kunde tänkas representera en motsvarande typ av markörer. Genom att un-

dersöka andra typer av samtal, främst institutionella, skulle man säkert finna flera typer av talhandlingar som markeras med *att*.

Ex. 26. Arvode för föredragshållarna (SAM:M2)

- 1 Regina: .jå (.) eller (.) men vi ska nu kolla för de finns- t-
 2 så kan man kolla me bildningsförbunde↑ om di sku villa ge
 3 pengar↑ ([) (hh) så kan man kolla me den
 4 Nanna: [mm
 5 Regina: hä: (.) kulturföreningen (.) XX kulturföreningen om di
 6 vill ge pengar↑ (.) di ha nämligen pengar
 7 Nanna: jå
 8 Regina: så kan man kolla me:d ungdoms- (0.8) centralen
 9 (1.5)
 → Regina: **att checka nu me di här** för nu sku de vara kiva att
 11 kunna ge någå arvode (.) [annars får vi bara ge blommor
 12(): [jå

Exemplet gäller arrangemangen kring ett seminarium. Deltagarna utreder möjligheterna att kunna betala föredragshållarna arvode. Det är närmast ordföranden som kommer med olika förslag till var man kunde ansöka om pengar. Hon kommer med de här förslagen i påståendeform och med *vi* eller *man* som subjekt (raderna 1, 2, 3 och 8). Antagligen skrivs de här förslagen upp av Nanna som är sekreterare: hon är den enda som reagerar på *bildningsförbunde* med *mm* (rad 4). Det här kan vi inte kontrollera eftersom inspelningen endast finns på ljudband. I alla fall bemöts Reginas tre förslag med en ganska lång tystnad (1.5 sek.). Man kan anta att Regina på rad 10 summerar sina förslag, den här gången i imperativ form för att få bekräftelse på att hennes förslag i påståendeform uppfattats och att de verkställs. Efter den här repliken hörs ett *jå* på bandet men det är svårt att uppfatta om det är sekreteraren som kommer med det eller någon annan av deltagarna. Innehållet i TKE:n på rad 10 är inte nytt, men det får en annan innebörd i och med att det yttras i imperativ; i stället för ett påstående är det fråga om en direkt befallning, som antagligen riktas direkt till sekreteraren. Samtidigt avslutas topiken.

I ex. 27 ansluter sig användningen av *att*-inledda TK-enheter också till beslutsfattningsprocessen. Mötet planerar en årsfest och har haft en längre, relativt informell diskussion om var den skall hållas. Deltagarna kommer överens om en lämplig lokal och i följande sekvens fattas beslutet om detta:

Ex. 27. Vi bokar nu (SAM:M2)

- 1 Regina: >jå men ja tyckå att vi sku kunna< besluta på de sätte (.)
 2 att vi bokar de (.) all[tså vi gör de beslute nu
 3 Eli: [jå

- 4 Regina: (.) e de ledit (.) du sku nu egent[1-
 5 Nanna: [(-)
 6 Regina: (.) kan du göra de
 7 Nanna: jä
 → Regina: att du bokar de
 9 Nanna: jä
 10 Regina: sen kan vi avbeställa de (.) ifall de
 11 int blir nånting
 → Regina: (.) **att vi boka: de nu å å de där >för att<**

Regina annonserar först att de kommit till ett sådant skede i diskussionen att ett beslut kan fattas (r. 1–2). Sedan riktar hon en begäran i frågeform till Nanna (rad 6) och gör den explicit på rad 8. TKE:n på rad 8 påminner till sin funktion om de elaborerande TKE:na, eftersom Regina förtydligar sin begäran. Där-
 emot tycks *att* på rad 12 ha en annan funktion; den markerar en övergång från Reginas begäran till ett beslut. På rad 12 fattas det slutgiltiga beslutet om bokningen för protokollet: här är TKE:n en påståendesats och subjektet utgörs av *vi*. Det är alltså mötet som kollektivt bestämmer. Samtidigt innehåller enheten också ett drag av slutsats; i och med det sätter Regina punkt för den här topiken.

Följande topik handlar om organiseringen av arbetet kring en kalender:

Ex. 28. Kalendern (SAM:M2)

- 1 Regina: jä: å kol[la me (.) Anne va hon har för idéer å så[nt
 2 Nanna: [(-) [jä
 3 Regina: men de måst vara liksom vi måst ha en (.) m-män- (.) en
 → mänska som faktiskt ansvarar för den #här saken **att om [de**
 5 Nanna: [jä
 6 Regina: **e nån här som (0.6) (.hh) vet att den vill**
 7 Nanna: 'hur e de me [Etta me dej'

På rad 3 konstaterar Regina att någon måste ta ansvaret för projektet. Efter påståendet ställer hon en öppen fråga till de övriga deltagarna om vem som vill överta ansvaret. Frågan ställs indirekt, i form av en konditionalsats. Reginas tur (raderna 3–4, 6) består av två typer av handlingar, två påståenden som följs av en fråga. Sekreteraren Nanna »ackompanjerar» ordföranden med att på rad 7 rikta samma fråga till en av deltagarna, Etta. Denna besvarar dock inte frågan utan kommer med en motfråga om tidtabellen för projektet. Något senare i samtalet – då Etta ännu inte har kommit med sitt svar – utspinner sig följande sekvens:

Ex. 29. Arvodet för kalendern (SAM:M2)

- 1 Nanna: e du intresserad sen när du har historiken klar
 2 (1.7)

- 3 Regina: de e ju (1[.0] helt okej (0.8) (.h) du kan ju dela upp
 4 Etta: [°(mm.)°
 5 Regina: de också (.) på ett par månader så får du studiestöd
 6 istället (.) >allt[så< också (.) för att du får ju int
 7 Etta: [°(mm)°
 8 Regina: studiestöd om du får en inkomst på över tvåtusen ma[rk
 9 Etta: [ja(h)
 10 (1.1)
 → Regina: att man sku ju kunna göra så att [man betalar de
 12 Nanna: [mm
 13 Regina: under några månader [den där summan
 14 [(papper prasslar))
 15 (1.7)
 16 Etta: i princip no: ja:

På rad 1 frågar Nanna Etta en gång till om denna vill överta arbetet med kalendern men får inget svar. Då tar Regina upp en annan aspekt, frågan om arvoden, och förklarar på raderna 3–5 hur Etta kan dela upp det på flera månader. Etta kommenterar endast med ett tystlåtet *mm* på rad 7. Efter detta motiverar Regina (rad 6–8) varför det lönar sig att dela upp projektpengen. Ettas uppbackning på rad 9 visar att hon förstått poängen, men hon besvarar fortfarande inte frågan om huruvida hon vill åta sig jobbet, och det uppstår en lång tystnad. Reginas replik på raderna 11–13 kan innehållsmässigt ses som en elaborering av det hon sagt på raderna 3–5. Det är dock fråga om olika typer av handlingar (jfr ex. 33): Regina formulerar om sitt påstående på raderna 3–5 till ett förslag där subjektet *du* byts ut mot *man* med syftning på den institution som mötet representerar. Också ändringen av verbet från *dela upp* till *betalar* visar att perspektivet har bytts. Förslaget är en indirekt talhandling i påståendeform, men ändå ett initiativ från Regina. Etta inser också att pressen på henne har ökat så mycket att hon måste ge något slags respons, och på rad 16, efter en lång paus, ger hon mycket motvilligt sitt samtycke. Här verkar *att* fungera som en gräns mellan en motivering i påståendeform och ett förslag, ett initiativ.

I följande exempel markerar *att* en gräns mellan en respons och ett initiativ:

Ex. 30. Elisabeth checkar (SAM:M2)

- 1 Regina: (.hh) hur: e de annors ha du fråga (.) >nånting om:
 2 dihär< (0.5) vill di ha nå: arvoden
 3 Eli: (.nff) d(i) ha int vari nå: nå: ing- ingen ha nämnt om
 → sa[ken int att de sku ja egentligen kunn- checka här
 5 Regina: [nå:
 6 Eli: att hur e de fö ja skicka ju åt dom var (.) som liksom
 7 alla liksom alla då närmare information↑ [å ta (ju) sen
 8 Regina: [jä
 9 Eli: ännu kontakt me: dom och kolla att allting e okej (.nff)
 10 (.) så

I exemplet diskuteras arrangemangen kring ett seminarium. Ordföranden Regina ställer på rad 1 en fråga till Elisabeth som sköter arrangemangen huruvida föredragshållarna vill ha arvoden. Elisabeths respons på rad 3 är nekande. Efter svaret kommer Elisabeth med ett eget initiativ på rad 4. TKE:n inleds med *att* och utgörs av en mening med huvudsats + bisats.

När *att* markerar övergången mellan talhandlingar tycks det i motsats till de andra funktionerna förekomma i en och samma tur eller i turer som står omedelbart efter varandra. Det kan t.ex. inte anknyta turer som har flera turer mellan varandra såsom det elaborerande *att* (ex. 17).

De belägg på *att* som behandlats i avsnitt 3 representerar sådana fall där talaren anknyter till det han eller hon har sagt tidigare. Således ger talaren de övriga samtalsparterna information om hur hennes *att*-inledda TKE:n ska tolkas i samtalet. Funktionerna hos *att* kretsar kring avslutandets problematik. Med det elaborerande *att* visar talaren att han eller hon ännu inte är färdig med det han eller hon vill få sagt. Men talaren kan också med *att* visa att han eller hon närmar sig ett slut eller en övergång och då använda det för att markera en slutsats, avsluta ett kommunikativt projekt eller en talhandling. Flera av de belägg där *att* markerar en övergång mellan talhandlingar på det lokala planet verkar också hänga samman med avslutning, t.ex. beslutsfattandet i exemplen 26 och 27 innebär att den aktuella topiken avslutas.

4. Att-inledda TKE:n som anknyter till någon annans tur

Det är sällsynt i mitt material att en samtalare anknyter till någon annans tur med en *att*-inledd TKE. De belägg som finns är också av en annan typ än de där man anknyter till sin egen tur. Av dem framgår tydligt att samtalen byggs upp kollektivt och att varje bidrag utgår från det som sagts tidigare, men att det också för in något nytt (jfr Londen 1995). När en talare i en *att*-inledd TKE upprepar och elaborerar det som en tidigare talare sagt, kan hon bekräfta vad som sagts men hon kan också utnyttja yttrandet för att föra fram sitt eget perspektiv.

Ex. 31. Madonnabilder (SAM:V2)

- 1 Eva: vi va inne i i Zürich i en sån hän (0.6) de va en
- 2 ikonutställning å en affär där di sålde (0.6) såna häna
- 3 (.) olika (0.5) bilder å ja hade lova titta åt Marga
- 4 Sandelin att hon sku (0.6) lo- sa att titta nu om du s-
- 5 hittar någå (.) lämpliga=

- Tove: =att hon målar sån [^hˈdäntː
 7 Eva: [lämpliga dedär madonnabilder (.)
 8 [fö de fanns ingenting som passa å som ja tyckte att
 9 Tove: [ja just

I exemplet ovan ser samtalsarna på bilder från en resa som alla förutom Tove deltagit i. Eva förklarar för Tove att hon hade lovat en vän att leta reda på madonnabilder (raderna 3–5). Här har Eva och Tove såtillvida olika diskursidentiteter att Tove enligt Goodwins terminologi utgör en *unknowing recipient* för Evas replik, hon har alltså inte tillgång (*access*) till det som Eva berättar om (Goodwin 1981; Seppänen 1997 s. 161). Toves *att*-inledda TKE avslöjar att hon inte känner till att vännen sysslar med ikonmålning (*sån dänt*). Hon drar alltså en slutsats av det hon ser på bilden och Evas yttrande och visar genom sin replik på rad 6 att hon tagit del av ny information. Av Toves *att*-inledda TKE framgår att det skett en förändring i deltagarramen. Den utgör på sätt och vis en parentetisk kommentar till Evas yttrande. Karaktären av parentes understryks också av att Tove avbryter Eva. Hon kommer in mitt i en nominalfras, och Eva uppfattar Toves replik som ett avbrott vilket kan ses av att hon på rad 7 upprepar adjektivet *lämpliga* innan hon slutför repliken. Man kunde också tänka sig att Toves replik skulle utgöra en expressiv huvudsats inledd med subjunktionen *att* (se SAG 4 s. 759 f.). Även om yttrandet syntaktiskt sett ser ut som en sådan stöder inte avlyssningen en tolkning av att det skulle innehålla en känslomässig reaktion på Evas replik. Tove yttrar sin replik långsamt med en låg, monoton, nästan likgiltig röst; ringarna runt *dänt* innebär att slutet av repliken är knappt hörbart. Det finns inget i rösten som skulle antyda förvåning över eller större intresse för den nya informationen.

I exempel 32 är det Eva som producerar en *att*-inledd TKE:

Ex. 32. En ansträngande resa (SAM:V2)

- 1 Eva: männe (.) männe di ska åka ti (.) ner ti (.) Kanarieöarnaː
 2 (0.8) vinter=
 3 Monika: =nå (.) de va de som hon försökte säja att om hon (.) att
 4 om int hon mår bra så (1.2) s- så så har di svårt att fara
 5 dit också de e en ansträngande res[a (-) fö[r henne ˈde därː
 6 Eva: [jä jä
 → Eva: **att om hon också har de bra där men den där resan e nog**
 8 **otrolit ansträngːan[deː**
 9 Monika: [jä

På rad 3 besvarar Monika Evas fråga huruvida en väninna som har varit sjuk kommer att fara till Kanarieöarna på vintern. Efter att ha backat upp Monika

(rad 6) uppgraderar Eva med *nog otroligt* det som Monika refererar som skäl till väninnans tvekan. Dessutom inleder Eva den *att*-inledda TKE:n med ett eget tillägg, en om-sats. Eva utvecklar Monikas replik genom att ta upp resans fördel och väga den mot dess nackdel. Hon kommer dock till samma slutsats som Monika, placerar huvudinformationen i sin replik i slutet av repliken på samma sätt som Monika. Hennes replik backas också upp av Monika på rad 9.

Den *att*-inledda TKE:n på raderna 7–8 är syntaktiskt komplicerad eftersom den består av en om-sats och en men-inledd huvudsats. Jag har ändå analyserat enheten så att den utgör en helhet som markören *att* hänvisar till. Om-satsen kan alltså ses som ett villkor som motsägs av huvudsatsen. *Men* fungerar här som en förstärkande markör för huvudsatsens kontrast till om-satsen.

Evas *att*-inledda TKE ligger på gränsen mellan elaborering av en tidigare TKE och en med ny information. Samtidigt utgör den ett typiskt exempel på hur användningen av diskursmarkören *att* då den anknyter till andras turer avviker från anknytning till den egna turen. Även om två samtalare använder nästan samma ord behandlar de sällan samma topik ur ett exakt likadant perspektiv. Att talare B använder talare A:s ord som material för sin tur innebär oftast något slags förskjutning t.ex. i behandlingen av topiken. Utdraget i ex. 33 utgör ytterligare ett exempel på hur samtalsämnen tur för tur byggs upp i ett grupp-samtal.

Ex. 33. Vin till middagen (SAM:V2)

- 1 Asta: hade du vin 'till'
 2 Eva: ja ja hade vin men att di va ju [(0.8)] hälften me bil
 3 Asta: [me bil]
 4 Eva: så att [(0.8) de blir aldri så my[cke drucket
 5 (Asta): ['mm'
 6 Asta: [ja
 7 (1.0)
 8 Eva: så att (.) *de* räckte me en flaska=
 → Asta: =ja just men att ändå att ma[n har så att de de hör
 10 Monika: ['ja'
 11 Asta: liksom #till# (.) '.ja::'

Astas fråga på rad 1 hänför sig till en italieninspirerad middag som Eva har ordnat för sina barn och berättat om. Eva besvarar Astas fråga på rad 1 jakande och förklarar orsaken till att endast en flaska gått åt. På rad 9 backar Asta upp Eva, men i den korta TKE:n *men att ändå* markerar både *men att* och *ändå* sagt med emfas att det hon kommer att säga kontrasterar mot vad Eva nyss har sagt. TKE:n *att man har* kan ses som en elaborering av Evas replik på rad 2 med vissa förändringar som avspeglar att det på raderna 2 och 9 är fråga om olika

aktiviteter (jfr Goodwin & Goodwin 1992): pronomenet *jag* byts ut mot det opersonliga *man* och tempus ändras från preteritum till presens. I fråga om ordvalet återspeglar Astas yttrande repliken på rad 2, men innehållsmässigt innebär det en förskjutning från det enskilda tillfället, middagen som Eva berättat om i preteritum, mot en allmängiltig sentens yttrad av Asta. Dessutom står yttrandet i kontrast till vad Eva säger på rad 8: vinet är viktigt även om det inte går mycket åt.

5. Diskursmarkören *att*: plats och talare

Av tabell 2 framgår var diskursmarkören *att* placerar sig i turerna. Sådana TKE:n som ensamma utgör en tur har analyserats som inledande TKE:n. Analysen av turbytesplatser har gjorts relativt mekaniskt utgående från vem som tycks överta turen. ET betyder att talaren med den *att*-inledda turkonstruktionseenheten anknyter till sin egen tur och AT att hon anknyter till någon annans tur.

Tabell 2. Placeringen av de *att*-inledda TKE:na i turer.

	ET			AT		
	Inleder	Mitt i en tur	Avslutar	Inleder	Mitt i en tur	Avslutar
SAM: V2	11	4	12	5	1	1
SAM: M2	5	12	10	3	–	–
N	16	16	22	8	1	1

En kvantitativ analys avslöjar dock inte så mycket, eftersom placeringen i en tur överhuvudtaget är en komplex fråga som flera faktorer inverkar på, t.ex. vilken språklig verksamhet som pågår, var turen befinner sig i aktiviteten, vilken funktion TKE:n har och till vem talaren riktar sig. Placeringen av *att*-inledda TKE:n hänger också ihop med de här faktorerna. Av tabellen kan man visserligen se att de *att*-inledda TKE:na placerar sig något olika i de två samtalen när det gäller anknytning till den egna turen (ET). Däremot är det förståeligt att anknytningen till någon annans tur (AT) vanligtvis sker i början av talarens tur.

Ytterligare en fråga som kan besvaras med siffror är vem som använder *att*-inledda TKE:n:

Tabell 3. Antalet *att*-inledda TKE:n per talare och frekvens per 1000 löpord.

	SAM: V2				SAM: M2				
	Tove	Monica	Eva	Asta	Regina	Hedvig	Nanna	Elisabeth	Etta
Antal	19	6	7	2	18	7	1	3	1
Frekvens	5,6	1,4	1,3	0,3	2,6	5,6	0,2	1,4	1,4

I båda samtalen finns det en talare vars repliker innehåller betydligt fler *att*-inledda TKE:n än de andras. Det kan ha två orsaker eller en kombination av dem. Beläggen är beroende av i vilken verksamhet de ingår. Således finns en del av de *att*-inledda TKE:na hos Tove i berättelserna, medan Reginas roll som ordförande inverkar på att hon har absolut sett de flesta beläggen i M2. Jämfört med hur mycket samtalsarna säger är det fortfarande Tove som har flest *att* i V2, medan Hedvig relativt sett använder *att*-inledda TKE:n i M2 oftare än Regina (se ex. 15 och 16), även om Hedvig talar näst minst under detta samtal.

På en allmän nivå kan man emellertid också tänka sig att påverkan från ett finskt samtalsmönster ökar bruket av *att* som diskursmarkör och speciellt i sådana funktioner som är gemensamma för *että* i finskan och *att* i svenskan (jfr avsnitt 7). När det gäller skillnader mellan de enskilda samtalsarna kan man dock inte koppla frekvent användning av *att*-inledda TKE:n med språklig bakgrund eller samtalsvanor, eftersom information om dessa saknas.

6. Ledföljden och strukturen i *att*-inledda turkonstruktionenheter

Ledföljden i *att*-satser kan uppvisa antingen bisats- eller huvudsatsmönster. Huvudsatsledföljden uppträder i satser där subjektet instämmer i bisatsens utsaga (Teleman 1967 s. 165–168; Thorell 1977 s. 233; Jörgensen & Svensson 1986 s. 150; Andersson 1993 s. 135; SAG 4 s. 537 f.). Ledföljden förknippas i de övriga grammatikorna med ledig stil eller talspråk, i SAG (4 s. 538) där emot nämns inget om texttypen i samband med *att*-satser av ovannämnd typ, men det påpekas att *att*-satser med huvudsatsledföljd som har »andra semantiska predikat än sådana som betyder 'tro', 'veta', 'förstå', 'säga'» förekommer i talspråk och ledigt skriftspråk. I SAOB (A 2605) är första belägget för huvudsatsledföljd i en *att*-sats från 1528: *Så moste the och vnderstundom bekenna*,

!...! at huar the icke lwghe för bondan, finge the jntit aff honom. (O. Petri Klost. D 3 b).⁹

I Jörgensen (1978 s. 67) förekommer huvudsatsledföljden i 20,9 % (418 belägg) av alla att-satser i ett material med intervjuer, radio- och debattsamtal. Tydlig bisatstopologi uppvisas av 13,6 % (273) av satserna och återstoden, 65,3 % (1303 belägg) är neutrala. Jörgensens undersökning omfattar också *så att-*, *för att-* och andra liknande *att*-satser. I mitt material är de motsvarande siffrorna för att-satserna (315 belägg) 19,3 % (61) för huvudsatsledföljd, 7,3 % (23) för bisatsledföljd och 69,2 % (218) för neutral ledföljd.

De *att*-inledda TKE:na avviker i någon mån från att-satserna vad gäller ledföljd och struktur. Av dem har 42,1 % (27) huvudsatsledföljd, 6,2 % (4) bisatsledföljd och 48,4 % (31) är neutrala. Till huvudsatser har här räknats olika typer av satser, både deklarativa och direktiva. Två belägg har en avvikande struktur: ett utgörs av en interrogativ bisats, det andra har behandlats i ex. 32. Eftersom antalet *att*-inledda TKE:n är så litet och andelen neutral ledföljd inverkar på siffrorna, kan värdena endast anses avspegla tendenser. De verkar trots allt peka på att diskursmarkören *att* har fjärrat sig från den prototypiska subjunktionen *att* som inleder en underordnad narrativ bisats. Alla TKE:n som behandlats här är syntaktiskt sett självständiga. De uppvisar dessutom varierande strukturer, olika typer av huvudsatser, och även ett belägg på en annan typ av bisats (*att vafför de ska vara så stor skillnad*) (SAM:V2). Bland annat kan *att* inleda en deklarativ huvudsats med fa-ordföljd där satsbasen utgörs av ett objekt (ex. 30, r. 4) eller ett adverbial: *att däfför tycker ja att ja att ja vill då komma på måndagen hit* (SAM:V2). I båda exemplen ingår en separat att-sats senare i meningen. Också en direktiv huvudsats (ex. 26, r. 10) kan inledas av *att*.

Intressant är att fyra belägg på *att*-inledda TKE:n uppvisar af-ordföljd med negationen *int(e)* i mittfältet. Jag har ingen slutgiltig förklaring på detta, men t.ex. expressiva *att*-satser (se 2.1) har af-ordföljd med mittfältsadverbial före det finita verbet (se SAG 4 s. 676). Det är inte omöjligt att en *att*-inledd TKE (*att han int kan komma*, SAM:V2) följer samma syntaktiska mönster som de expressiva satserna (*Att ni icke lärt något av den betan!* SAG 4 s. 677).

När man betraktar de *att*-inledda enheterna med tanke på kategoribyte från subjunktion till pragmatisk markör, visar siffrorna ovan att *att* i de belägg där jag har klassificerat det som diskursmarkör har förlorat vissa egenskaper ty-

⁹ Att-satsen i exemplet är en narrativ bisats som kan få fa-ordföljd, dvs. huvudsatsledföljd med en satsbas som fundament (SAG 4 s. 410 och 540). I exemplet ovan framgår huvudsatsledföljden av att den konditionala bisatsen *huar the icke lwghe för bondan* fungerar som satsbas i att-satsen.

piska för subjunktioner. Det inleder en självständigt stående syntaktisk enhet som kan ha en varierande struktur, huvudsats eller annan bisats än en att-sats. Det är dock klart att utvecklingen inte har hunnit långt, men man kan se att diskursmarkören *att* företer vissa tecken på tidig grammatikalisering.

7. Är *att*-inledda TKE:n typiska för helsingfors-svenskan?

När Teleman (1967 s. 187) räknar upp att-satser som olika typer av led, står det under kategorin *att-satsen utgör självständig mening*: »Säkra exempel på *att*-satser, som utgör självständig mening av typen 'Att han inte kan komma snart', saknas i materialet.» Det är kanske symtomatiskt att exemplet representerar en *att*-sats som utgör ett utrop. Av avsnitt 2.1 har det framgått att den här typen också är beskriven i litteraturen. Den finns emellertid inte i mitt material och torde vara svår att få fram i talspråksmaterial överhuvudtaget eftersom den är klart bunden till situationer med emotionellt språk.

Det är också symtomatiskt att Teleman inte heller funnit belägg på andra typer av självständiga *att*-satser. Även om de som företeelse existerar, torde de vara ganska lågfrekventa i Sverige och eventuellt också utanför Helsingfors (jfr också Saari 1975: 161 f.). Åtminstone leder de resultat mitt jämförelsematerial uppvisar till den slutsatsen:

Tabell 4. Frekvenser för *att* som diskursmarkör per minut.

	Antalet belägg per minut	Frekvens
SAM: V2	34/90 min	0,37
SAM: M2	30/90 min	0,33
Ekenäs	3/60 min	0,05
Jakobstad	3/60 min	0,05
Göteborg	1/180 min	0,005
Mellansverige	7/415 min	0,017

Jämförelsematerialet kan endast ge en fingervisning om tendenserna. Av resultaten framgår att *att* som diskursmarkör används både i Sverige och i olika delar av Finland, men i betydligt högre grad i Helsingfors. En viktig faktor som inverkar på frekvenserna är att *att*-satser med utelämnad subjunktion är en van-

lig företeelse i Sverige men ovanligare i Svenskfinland (Jørgensen (1978 s. 52)).¹⁰

I materialet från Göteborg finns det endast ett belägg på *att* som diskursmarkör:

Ex. 34. Mobbning (M1)

1 a: ja det har ju drivits en ganska hård kampanj emot mobbing på
 2 senare år
 3 b: visst finns då ingenting i alla fall som är så svårt å komma
 → ått som mobbing just **att man måste vara oändligt vaksam för**
 5 **att för det första upptäcka om det är någon som mobbas å vem**
 6 **det är som mobbas å hur du ska angripa problemet** men jag
 7 tycker att det har blivit betydligt mycket mindre utav det
 8 också

I dialogen samtalar två kvinnor i medelåldern om mobbning i skolan. Här elaborerar och specificerar b (r. 4–6) det hon sagt i samma tur om hur svårt det är att komma ått mobbning.

Genomgången av Melander Marttals läkare–patientsamtal visar att användningen av *att* som diskursmarkör kan vara regionalt och individuellt betingad också inom Sverige; de sju beläggen förekommer endast i två av totalt femton samtal. Fem av beläggen finns i läkarens repliker. I de flesta fall utnyttjas *att* i de här samtalen i de funktioner som diskuterats i avsnitt 3.1, nämligen olika typer av precisering av något som talaren har sagt tidigare. Detta illustreras i följande exempel:

Ex. 35. En vanlig överkänslighetsreaktion (LOP1: UM-M)¹¹

→ L: Men de e inte en vanlig känslighet de e frågan om [nej] **att du**
 → **får en vanli överkänslighetsreaktion** utan de va ja e rädd för
 3 de e att den som // som / de du har upplevt under somrarna
 4 [mm] / kan du få uppleva under vintern om du har ätit sulfa
 5 P: Jaha

I exemplet omformulerar sig läkaren och reparerar sin förklaring i TKE:n med *att* genom att byta ut *känslighet* mot ordet *överkänslighet*. Samtidigt byter han perspektiv från den opersonliga konstruktionen *de e frågan om* till direkt tilltal.

Den regionala jämförelsen avslutas med ett exempel från Ekenäs. Yrkes-

¹⁰ Ett exempel på en *att*-sats som objekt med utelämnat *att* ur Jørgensen (1978 s. 52): *till Västerås till exempel vet ja man har fått mycket duktia metallarbetare.*

¹¹ Transkriptionen är utförd av Ulla Melander Marttala.

skolelever diskuterar här vilka elever i deras klass och parallellklassen som går den treåriga linjen till slut och vilka som tar avgångsbetyg efter två år:

Ex. 36. Andra eller tredje klassen (Ekenäs 1–2)

- 1 MP: men alla fick ju som dom vill (p) ganska bra då
 2 EO: jo
 3 MP: när vi
 →JT: trolitvis så blir int de nå: fler (p) **att de blir bara två år**
 5 **den där (.h) andra klassen där**
 6 PD: de e fyra stycken från fem stycken som vill ti trian som vill
 7 alltså

Användningen av *att* påminner här till funktionen om de belägg som diskuterats i avsnitt 3.1. JT påpekar i den första TKE:n på rad 4 att ingen i parallellklassen antagligen fortsätter skolgången ett år till. I den *att*-inledda TKE:n specificerar han innehållet i den föregående turkonstruktionsenheten genom att explicit ange vilka han avser (*den där andra klassen*) och antalet skolår (*två år*).

Frågan om den regionala spridningen av *att* som diskursmarkör kan inte besvaras slutgiltigt i den här uppsatsen utan skulle kräva en undersökning av ett större sverigesvenskt material och flera inspelningar från det övriga Svenskfinland. Man kan dock anta att påverkan av bruket av finskans *et(tä)* slår igenom på två sätt i mitt helsingforssvenska material (jfr också *et* i estniskan: Keevallik 2000). För det första märks påverkan i frekvenser vilket betyder att *att* som diskursmarkör är betydligt vanligare i Helsingfors än i det övriga Svenskfinland och Sverige. För det andra kan det möjligen ses i de olika funktionerna som diskursmarkören har. Vissa funktioner som *att* har i helsingforssvenskan, t.ex. elaborering, tycks nämligen vara gemensamma för svenskan i olika regioner även om de inte är lika vanliga t.ex. i Sverige. Att döma av de muntliga kommentarer som jag har fått accepterar sverigesvenskar den elaborerande funktionen, men känner sig främmande för de funktioner där *att* fjärrat sig längre bort från den subjunktionella användningen (se exemplen i avsnitt 3.3). De flesta funktioner som redovisas för diskursmarkören *att* förekommer däremot också hos markören *et(tä)* i finskan. Såsom Saari (1995) och Hakulinen & Saari (1995) påvisat används flera diskurspartiklar i svenskan och finskan i Helsingfors i samma funktioner (t.ex. *nog/kyllä, nul/nyt, hej/hei*), medan utvecklingen i Sverige har gått åt ett annat håll. Ifråga om vissa språkdrag kan bruket i helsingforssvenskan avspegla ett äldre svenskt mönster som i fråga om *nå* (Lehti-Eklund 1992), men något sådant är inte belagt för *att*. Snarare kunde man tänka sig att påverkan från finskan leder till att det helsingforssvenska bruket av *att* fjärrar sig från vad som är brukligt i Sverige. I flera av de exempel

(t.ex. 28 och 29) som presenterats i avsnitt 3.3 skulle *att* i sverigesvenskt språkbruk antagligen ersättas med *så att*. Det vore intressant att utreda om *att* i helsingforssvenskan delvis övertagit sådana funktioner som i sverigesvenskan normalt motsvaras av *så att*.

Det har också tidigare konstaterats att det är typiskt för skillnader i bruket av andra diskurspartiklar i Helsingfors och svenskan i Sverige att den avvikande användningen i helsingforssvenskan visar sig i större frekvenser och en utveckling i annan riktning än i Sverige. Dessutom kan funktioner gemensamma med finskan betonas i helsingforssvenskt bruk (Saari 1995).

8. Slutord

När talarna med *att* som diskursmarkör anknyter till det de själva har sagt tycks en central funktion vara att signalera hur den *att*-inledda TKE:n ska tolkas. Utöver elaboreringen som fungerar på det lokala planet i samtalet verkar *att* också kunna användas för andra ändamål. Dessa är förknippade med att talaren anger att han eller hon håller på att avsluta något. Det kan vara fråga om en slutsats som talaren kommer med, eller på ett mer övergripande plan, en avslutning av en längre sekvens, en episod eller ett kommunikativt projekt. Det kan även gälla en övergång från en kommunikativ handling till en annan, t.ex. en uppgradering av ett förslag till en befallning som sammanhänger med en avslutning av en topik. En talare som med *att* anknyter till någon annans tur kan också t.ex. elaborera det som den föregående talaren har sagt, men samtidigt visar han eller hon sin egen tolkning eller vidareutveckling av yttrandet.

Vissa drag typiska för tidig grammatikalisering kan spåras i utvecklingen av subjunktionen *att* till diskursmarkören *att*. Diskursmarkören uppvisar vissa tecken på kategoribyte i och med att den förlorat för subjunktioner karakteristiska drag. Av det som sagts ovan framgår också att diskursmarkören används i pragmatiska funktioner som saknas hos subjunktionen. Andra drag som Traugott (1995, 1999) förknippar med grammatikalisering av vissa typer av satsadverbial är en semantisk utveckling där ett uttryck subjektifieras och intersubjektifieras.¹² Diskursmarkören *att* markerar inte längre syntaktisk underordning såsom subjunktionen *att* gör, utan talaren anger med detta *att* för de övriga samtalen hur hans eller hennes yttranden i den lokala kontexten ska tolkas.

¹² En liknande grammatikaliseringsstig verkar trolig också när det gäller konjunktioner (jfr Kallio-koski 1987 för fi. *ja* 'och', Sorjonen 1989 för fi. *mutta* 'men').

Diskursmarkören *att* som inleder turkonstruktionsenheter används i Sverige och i hela Svenskfinland, men en frekvent användning verkar vara typisk för helsingforssvenskan. Företeelsen stöds av bruket av *fi. et(tä)* i samma typer av funktioner. Det här diskursmönstret stämmer överens med de skillnader i bruket av olika slags diskurspartiklar mellan helsingforssvenskan och sverigesvenskan som Saari (1994, 1995; Hakulinen & Saari 1995; Hakulinen & Saari 1998) har kartlagt i flera studier (jfr också Ivars 1998).

Litteratur

- Andersson, Erik, 1993: Grammatik från grunden. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 24.) Uppsala.
- Bergmann, Jörg R., 1990: On the local sensitivity of conversation. I: Marková, Irina & Foppa, Klaus (eds.), *The Dynamics of Dialogue*. New York. S. 201–226.
- Brinton, Laurel J., 1996: *Pragmatic Markers in English: Grammaticalization and Discourse Functions*. Berlin.
- Ford, Cecilia E. & Thompson, Sandra A., 1996: Interactional units in conversation: syntactic, intonational, and pragmatic resources for the management of turns. I: Ochs, Elinor et al. (eds.), *Interaction and Grammar*. Cambridge. S. 134–184.
- Forsblom-Nyberg, Ylva. 1993. *De här e ju gott för fan*. Om komplimanger i vardagliga samtal. I: Muittari, Veikko & Rahkonen, Matti (red.) *Svenskan i Finland 2*. (Meddelanden från institutionen för nordiska språk vid Jyväskylä universitet 9.) S. 19–39.
- Fraser, Bruce, 1988: Types of English discourse markers. I: *Acta Linguistica Hungarica* 38 (1–4). S. 19–33.
- Fraser, Bruce, 1990: An approach to discourse markers. I: *Journal of Pragmatics* 14. S. 383–395.
- Goodwin, Charles, 1981: *Conversational Organization. Interaction between Speakers and Hearers*. New York.
- Goodwin, Charles & Goodwin, Marjorie H., 1992: Context, activity and participation. I: Auer, Peter & di Luzio, Aldo (eds.), *The Contextualization of Language*. Amsterdam/Philadelphia. S. 77–99.
- Green-Vänttinen, Maria, 1998: Ifyllnad i samtal. I: Lehti-Eklund, Hanna (red.), *Samtalsstudier*. (NordHU B: 19.) Helsingfors. S. 71–80.
- Gumperz, John, 1982: *Discourse Strategies*. Cambridge.
- Hakulinen, Auli, 1989: Partikkelit ja muut kiteymät vuoroissa. I: Hakulinen, Auli (red.), *Kieli 4. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos*. Helsinki. S. 115–146.
- Hakulinen, Auli, 1997: Vuorottelujäsennys. I: Tainio, Liisa (red.), *Keskusteluanalyysin perusteet [Samtalsanalysens grunder]*. Tampere. S. 32–55.
- Hakulinen, Auli & Saari, Mirja, 1995: Temporallisesta adverbista diskurssipartikkeliksi. I: *Virittäjä* 4. S. 481–500.
- Hakulinen, Auli & Saari, Mirja, 1998: Var finns männe Anja sen då? Om *se(da)n* och *då* som motsvarigheter till finskans *sit(ten)* i helsingforssvenska samtal. I: Lehti-Eklund, Hanna (red.), *Samtalsstudier*. (NordHU B: 19.) Helsingfors. S. 81–96.
- Halliday, M.A.K., 1986: *An Introduction to Functional Grammar*. London.

- Ivars, Ann-Marie, 1996: Stad och bygd. Finlandssvenska stadsmål i ett regionalt och socialt perspektiv. (Folkmålsstudier 37.) Helsingfors.
- Ivars, Ann-Marie, 1998: Om konsten att svära. I: Lehti-Eklund, Hanna (red.), *Samtalsstudier*. (NordHU B: 19.) Helsingfors. S. 105–119.
- Jørgensen, Nils, 1978: Underordnade satser och fraser i talad svenska. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap C 10.) Lund.
- Jørgensen, Nils & Svensson, Jan, 1986: *Nusvensk grammatik*. Stockholm.
- Kalliokoski, Jyrki, 1987: *Ja*. Finska institutionen vid Helsingfors universitet.
- Karlsson, Fred, 1983: Prototypes as models for linguistic structure. I: Karlsson, Fred (ed.), *Papers from the Seventh Scandinavian Conference of Linguistics II*. Helsinki University. S. 583–604.
- Keevallik, Leelo, 2000: Keelendid *et ja nii et* vestluses. I: *Keel ja Kirjandus* 5. S. 344–358.
- Kieli ja sen kieliopit [Grammatiken och dess grammatiker]. 1998. Helsingfors.
- Labov, William, 1972: The transformation of experience in narrative syntax. I: Labov, William, *Language in the Inner City*. Philadelphia. S. 354–396.
- Lehti-Eklund, Hanna, 1992: Användningen av partikeln *nå* i helsingforssvenska samtal. I: Hellberg, Staffan m. fl. (utg.), *Svenskans beskrivning 19*. Lund. S. 174–184.
- Lehti-Eklund, Hanna, under utg.: The grammaticalization of *alltså* and *således*, two Swedish conjuncts, revisited. I: Cuyckens, Hubert & Sandra, Dominiek (eds.), *Cognitive Approaches to Lexical Semantics*.
- Levinson, Stephen C., 1983: *Pragmatics*. Cambridge.
- Lindström, Jan & Londen, Anne-Marie, 2001: *men att de öppnades ju nog en helt ny värld för mej*. Kombinationen *men att* – en ovärdad och onödig finlandssvensk variant? I: *Svenskan i Finland* 6, Vasa universitet. S. 104–116.
- Linell, Per, 1998a: Leken och avgörandet: försök till en elementär samtalstypologi. I: Lehti-Eklund, Hanna (red.), *Samtalsstudier*. (NordHU B: 19.) Helsingfors. S. 155–164.
- Linell, Per, 1998b: *Approaching Dialogue*. Amsterdam.
- Linell, Per, 2002: En dialogisk grammatik? – till frågan om samtalsspråkets byggstenar. Tillgänglig via <http://www.nordiska.uu.se/samtal/index.html>.
- Linell, Per & Gustavsson, Lennart, 1987: Initiativ och respons. (SIC 15.) Universitetet i Linköping, Tema Kommunikation. Linköping.
- Londen, Anne-Marie, 1989: *Litterärt talspråk*. (Humanistiska avhandlingar 3. SLS 557.) Helsingfors.
- Londen, Anne-Marie, 1993: *Monika har en så vacker azalea*. Om situationsrelaterade yttranden i vardagliga samtal. I: Ivars, Ann-Marie m. fl. (red.), *Språk och social kontext*. (NordHU B: 15.) Helsingfors. S. 69–86.
- Londen, Anne-Marie, 1995: *Samtalsforskning: en introduktion*. I: *Folkmålsstudier* 36. S. 11–52.
- Londen, Anne-Marie, 1997: *Då e man ju fri liksom*. I: Haapamäki, Saara (red.), *Svenskan i Finland* 4. (Skrifter från svenska institutionen vid Åbo Akademi 3.) Åbo. S. 101–118.
- Luke, Kang Kwong, 1990: *Utterance Particles in Cantonese Conversation*. Amsterdam/Philadelphia.
- Melander Marttala, Ulla, 1995: *Innehåll och perspektiv i samtal mellan läkare och pa-*

- tient. (Skrifter utg. av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 39.) Uppsala.
- Nyholm, Leif, 1998. Finlandssvensk slang och rikssvensk. I: *Folkmålsstudier* 38. S. 75–109.
- Raussi, Anne, 1992: *Et(tä)*-partikkelilla alkavat lausumat keskustelussa. Finska institutionen vid Helsingfors universitet.
- Saari, Mirja, 1975: *Talsvenska*. (Studier i nordisk filologi nr 60.) Helsingfors.
- Saari, Mirja, 1994: Diskurspartiklar i sociokulturell belysning. I: *Språkbruk, grammatik och språkförändring*. En festskrift till Ulf Teleman 13.1.1994. Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet. S. 65–74.
- Saari, Mirja, 1995: Synpunkter på svenskt språkbruk i Sverige och Finland. I: *Folkmålsstudier* 36. S. 75–108.
- Sacks, Harvey, Schegloff, Emanuel & Jefferson, Gail, 1974: A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. I: *Language* 50. S. 696–735.
- SAG = Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik, 1999: *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm.
- SAOB = Ordbok öfver svenska språket, 1898– : Utg. av Svenska Akademien. Lund
- Schiffrin, Deborah, 1987: *Discourse Markers*. Cambridge.
- Seppänen, Eeva-Leena, 1997: Osallistumiskehikko. I: Tainio, Liisa (red.), *Keskustelunalyysin perusteet [Samtalsanalysens grunder]*. Tampere. S. 156–176.
- Sorjonen, Marja-Leena, 1989: Vuoronalkuiset konnektorit: *mutta*. I: Hakulinen, Auli (red.), *Kieli 1. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos*. Helsinki. S. 162–176.
- Teleman, Ulf, 1967: *Bisatser i talad svenska*. I: Holm, Gösta (utg.), *Svenskt talspråk*. Uppsala. S. 160–203.
- Thorell, Olof, 1977: *Svensk grammatik*. 2 uppl. Stockholm.
- Traugott, Elizabeth C., 1995: The role of the development of discourse markers in a theory of grammaticalization. Paper presented at ICHL XII Manchester 1995. Tillgänglig via <http://www.stanford.edu/~traugott/ect-papersonline.html>.
- Traugott, Elizabeth C., 1999: From subjectification to intersubjectification. Tillgänglig via <http://www.stanford.edu/~traugott/ect-papersonline.html>.
- Traugott, Elizabeth C., 2001: Legitimate counterexamples to unidirectionality. Tillgänglig via <http://www.stanford.edu/~traugott/ect-papersonline.html>.
- Traugott, Elizabeth C. & Hopper, Paul J., 1993: *Grammaticalization*. Cambridge.

Transkription

- = repliker hakas på varandra utan hörbar paus
- [anger var en överlappning inleds
-] anger var en överlappning slutar
- [[anger samtidigt inledda yttranden
- (men) transkriptionen är osäker
- (Regina) talarens identitet är osäker
- (-) ohörbart
- (()) transkriberarens kommentarer
- men emfas

MEN	högre ljudstyrka än omgivande tal
#men#	knarr
°men°	sotto voce
>men<	snabbare än omgivande tal
<men>	långsammare än omgivande tal
(hh)	utandning
(.hh)	inandning
(.nff)	hörbar inandning genom näsan
.ja	ordet uttalas på inandning
men	ordet sägs skrattande
-	anger plötsligt avbrott eller stamning
:	förlängt ljud
::	ytterligare förlängt ljud
(.)	paus under 0.5 sek.
(0.6)	en paus uttryckt i sekunder

Intonation

↑	stigande ton
.	tydligt fallande ton
→	tydlig fortsättningston
/	byte av tonhöjd från lägre till högre
@	förändring i röstkvaliteten

Användningen av partikeln *nå* i helsingforssvenska samtal

Hanna Lehti-Eklund

Språkbruket i en kommunikationsgemenskap uppvisar en mångfald av drag som avspeglar den språkliga och kulturella omgivning som språket används i. Avvikelser som beror på denna omständighet kan noteras t.ex. mellan bruket av svenska i det svenska Finland och Sverige. Hittills har forskningen mellan finlands- och sverigesvenskan betonat lexikala och syntaktiska skillnader (Bergroth 1928; Liljestrand 1985; Reuter 1986). Dessa kan enligt Saari (1991, 200) "visserligen /.../ orsaka missförstånd i en kommunikationssituation men /de är/ trots allt /.../ relativt lätta att förklara och återge med andra ord". Svårare är det enligt henne att komma åt avvikande interaktionsstrategier som tar sig uttryck i t.ex. sättet att visa artighet eller i bruket av partiklar. Skillnaderna är inte så uppenbara för språkbrukarna och realiseras närmast i en känsla av osäkerhet i kommunikationssituationen, vilket också gör det svårare att rätta till missförstånd. Svårigheten att konkretisera kulturellt/språkligt betingade skillnader i interaktionsstrategier har antagligen gjort att forskningen på detta område kommit i gång relativt sent (se Saari 1991; 1992).

Jag skall i denna artikel ta fasta på en av skillnaderna i språkbruket i Finland och Sverige i dag, nämligen användningen av partikeln *nå*. Denna partikel är mycket vanlig och uppträder i olika funktioner i helsingforssvenskt vardagsspråk. Intuitivt skulle jag vilja påstå att *nå* inte längre är speciellt frekvent i flera av dessa funktioner i rikssvenskt vardagsspråk. I den göteborgsdialog som behandlas i plenarföredragen i denna volym finns det till exempel inte ett enda belägg på *nå*. Om det hade varit en helsingforssvensk dialog skulle den med stor säkerhet ha innehållit flera belägg på *nå*.

Det material, insamlat inom projektet *Svenska samtal i Helsingfors*, som jag har undersökt för att beskriva användningen av *nå* består av direktsända radiosamtal (RS), vardagssamtal (V) och radiointervjuer (I). Både radio- och vardagssamtalen är gruppsamtal. I detta material, som sammanlagt omfattar 3 t. och 34 min., är *nå* frekvent: antalet belägg är 228, dvs. i genomsnitt 10,6 belägg på 10 minuter. Att *nå* är så vanligt i svenskan i Helsingfors torde sammanhånga med inverkan från finskan där en motsvarande partikel *no* är

ganska allmän (jfr Raevaara 1989). Detta har antagligen lett till att *nå* i högre grad bevarats i helsingforssvenskan än i svenskan i Sverige.

Jag skall i det följande försöka kartlägga de mest väsentliga funktionerna hos *nå*. Här avses uttryckligen det kortstaviga *nå*. I mitt material förekommer också *nå*: med lång vokal men det är inte alls så vanligt som det kortstaviga och det tycks ha färre funktioner som är lättare att avgränsa.

I SAOB, del 18, som kom ut 1949, ges *nå* — oberoende av vokallängd — åtta betydelser eller funktioner som alla vid den tidpunkten fortfarande är i användning. I det äldsta belägget från 1644 förekommer *nå* i den lexikaliserade kombinationen *nå nå* som vanligtvis anger förmaning eller tillrättavisning. I alla exempel som finns i SAOB står *nå* i början av ett yttrande. Enligt ordboken uttrycker *nå* bl.a. invändning (ex. 1):

- (1) Länsmanskan. Skola vi gå i köket?
-> Pastorskan. Nå alt annat. Vi skola sätta oss alla här i soffan.
(1892)

Det kan också stå som uttryck för överraskning:

- (2)-> Nå aldri såg iag makan gjæstebod.
(c. 1690)

Med *nå* kan man ange medgivande:

- (3) Hadschi. Är det af guld? /.../
Tarid. Gediget guld.
-> Hadschi. Nå då så!
(1910)

Ordet kan signalera en slutsats:

- (4) -> Applåderna voro dock mera reserverade än vanligt på Auditorium. Nå, hr
Ochs är ingen musikdemagog, han vänder sig mera till den sakkunniga
minoriteten.
(1914)

Slutligen kan man med *nå* ange "att man går vidare i berättelsen om ett händelseförlopp" (SAOB, sp. N 925) i ett samtal (ex. 5):

- (5) 'Han har inte varit här på fem år..!'
-> 'Nå men hvem sköter hans tjänst då?'
'Det gör Bibliotekarien.'
(1879)

De varierande funktionerna/betydelserna som upptas i SAOB har flera anknytningspunkter med de funktioner som *nå* uppvisar i mitt material. I den analys som nu följer skall jag emellertid i första hand se på vilken uppgift *nå* fyller i den sekvens där det förekommer. Med hjälp av sekvensanalysen hoppas jag kunna visa att det finns ett samband mellan de ovan uppräknade olika funktionerna. Professor Paul Drew, University of York, (muntlig information) har påpekat att det för den funktion en diskursmarkör får är

ytterst väsentligt var i en sekvens den tur som markören ingår i står. Diskursmarkörer eller partiklar uteblir bl.a. i upprepningar eftersom det upprepade yttrandet inte står på samma plats i sekvensen som det ursprungliga yttrandet. Detta kan ses i följande exempel, (i slutet av artikeln finns en transkriptionsnyckel):

- (6) RF: ...här är våra svenska grannar ett steg före oss dom har sakligare
 löp°sedlar°
 -> MP: [[nå men varför har di
 SB: [[dom (ha) sakligare kvällstidningar [också
 -> MP: [varför har de gått ti de då att de
 att de görs så här
 (SAM:RS2)

Upprepningen i ex. 6 beror på att MP, första gången hon försöker ta turen, råkar inleda repliken samtidigt med SB. MP blir alltså överlappad, hon avbryter sig och börjar på nytt först när SB håller på att avsluta sin tur. Överlappning är en relativt vanligt orsak till att man upprepar sig i ett samtal (jfr Jefferson 1983b, 14; Schegloff 1987, 74).

Beroende på den sekventiella funktionen kan de olika beläggen på *nå* indelas i två grupper: å ena sidan står *nå* i parvisa yttranden (adjacency pair) och å andra sidan står det som markör för en innehållsmässig övergång. Den senare gruppen kan dessutom, beroende på hurdan övergång det gäller, indelas i sådana fall där *nå* vanligtvis inleder en tur och sådana då det normalt står inne i en tur.

nå i parvisa yttranden

Typiskt för *nå* är att det står i början av en tur. I mitt material utgörs nästan 91 % av beläggen av det inledande *nå* medan resten, 9 %, står inne i en tur. I turinledningen står *nå* antingen ensamt eller i kombination med någon annan partikel, en uppbackning (*ja nå, nå nå, mm nå*) eller en konjunktion (*nå men*). En central funktion hos *nå* är att inleda turer som utgör andra eller tredje ledet i parvisa yttranden. Det kan vara fråga om det senare ledet i kombinationer som fråga-svar (ex. 7), påstående-bekräftelse eller åsiktsyttring-kommentar (jfr Raevaara 1989, 148 och 154 ff.). Partikeln *well* i engelskan påminner i viss mån om *nå* i svenskan och den tycks ofta uppträda i responser som i viss mån kan te sig oönskade (Schiffrin 1987, 114). Också när det gäller *nå* kan det förhålla sig så; man svarar kanske motvilligt eller responsen innehåller en invändning (se ex. 1 och 7). I ex. 7 ser vi ett svar som inte är ett prefererat svar.:

- (7) Olle: sku man ha någå *potis* ti de här också eller (.) *ris* eller nånting
 /.../
 -> Erik: nå dedär (.) de (.) bjuds nu ingenting annat än de här så att dedär (.)
 bröd bröd
 (SAM:V1)

definieras på *fri hand* (0,5) utan *blott och bart* utifrån sin hävdade motsats de typist *kvinnliga* men va e de typist *kvinn^oliga*^o

- (1,9)
-> GE: nå *ja* kan om ja ja ska ((harklar sig)) r^lnaturvis inte öh förlänga den här diskussionen men att att en en *enkel* synpunkt på ett ett vardagligt problem *vem* skall bädda sängen #hemma#↓ (.h) *ja* har den absoluta h- p- uppfattningen att de *int* e jag (.hh) *ja* menar en machoman (.) bäddar inte #säng#↓

(SAM:RS3)

Man kan inte säga att *nå* i svenskan utgör en lika stark markör för disprefererade svar som *well* i engelskan. Följande exempel på avböjandet av ett förslag, hämtat ur Levinson (1983, 335), illustrerar dylik användning av *well*.

- (10) R: What about coming here on the way (.) or doesn't that give you enough time?
-> C: Well no I'm supervising here

Huruvida förekomsten av *nå* i inledningen av ett svar alltid är ett tecken på att svaret innehåller problem av något slag kan jag i detta skede inte med säkerhet svara på.

En typisk funktion hos *nå* är också att ensamt stå som andra led som en s.k. go ahead-signal (se Nofsinger 1991, 56). Den här typen av signaler följer normalt efter att en nyhet annonserats:

- (11) RF: ja (.) ja: ja ha två åsikter om de här på sam[ma gång
-> CR: [nå
RF: de e *dels* tycker ja som Staffi å *dels* så tycker ja...
(SAM:RS2)

Ett andra led som inleds med *nå* kan också utgöras av en kommentar till en åsikt som yttrats i föregående tur. Tämligen ofta kan dessa kommentarer innehålla en invändning.

- (12) RF: men *tänk* va ihåli den här finlandssvenska kravet på liberalism å tolerans å humanitet å upplysthet (.h) *e*: i belysningen av den *svärm* av sånhärna eh insändare=
SB: =nå: [Ra- Ralf Ralf
-> MP: [nå int e de nu nån *svärm*
(SAM:RS2)

I ex. 12 ser vi först en tur som inleds med *nå*: med ett utdraget *å*. Här är det tydligt fråga om ett förmanande *nå*; MP:s replik som inleds med ett kortstavigt *nå* innehåller också en stark invändning mot RF:s påstående som gäller en viss typ av insändare i Hufvudstadsbladet. Även i följande exempel inleder *nå* en invändning mot påståendet i föregående replik:

- (13) Göran: de fanns såna riktiga såna hederliga esbo[svenskar
-> Erik: [nå de finns fortfarande
alltså min (.) *farbror* talar sånt
(SAM:V1)

Materialet innehåller också belägg där *nå* inleder ett tredje led i en sekvens såsom i ex. 14 där CR efter att ha fällt ett påstående om RF som denne bekräftar kvitterar RF:s bekräftelse:

- (14) CR: ...sen har vi Ralf (0,5) *Friberg* (0,8) som: (0,5) du har ett så långt förflutet i press- sammanhang att rabblar vi opp allt de här så
RF: du bryr dej int om de nej
-> CR: nå okej
(SAM:RS2)

Ett exempel på *nå* i samma funktion i ett tredje led finns också i ex. (3) som är hämtat ur SAOB.

Typiskt för *nå* är alltså att det står som en gränsmarkör mellan första och andra ledet eller mellan andra och tredje ledet i parvisa yttranden. Ofta signalerar talaren dessutom med *nå* att det senare ledet är mer eller mindre icke-prefererat.

***nå* som markör för en innehållsmässig övergång vid turinledningar**

En annan central funktion hos *nå* är att på olika nivåer inleda något nytt och i den aktuella kontexten betydelsefullt i samtalet. I de flesta fall står *nå* härvid i turinledningen men exempel på *nå* inne i turer finns också. Det kan vara fråga om en ny topik som införs i samtalet, men oftare en ny aspekt inom en topik (jfr Raevaara 1989, 150). Det kan också vara fråga om ny information t.ex. i form en slutsats, en handling eller en poäng i en berättelse eller en argumentering. Här står alltså *nå* som markör för något nytt och betydelsefullt som kontrasterar mot det tidigare sagda. Typiskt för *nå* är anknytningen bakåt, att det förbinder det nya till den tidigare diskursen. Här avviker bruket av *nå* bl.a. från bruket av partikeln *hej* i finlandssvenskan som är tydligt orienterad framåt, mot det nya i diskursen (jfr Saari 1992). Det är antagligen därför *nå* så sällan inleder en helt ny topik. I följande exempel (15) står dock *nå* i denna funktion.

Exemplet är från ett vardagssamtal där det uppstår en paus på 8,5 sek. då det föregående samtalsämnet har tagit slut. Tove inleder ett nytt samtalsämne genom att ställa en fråga till en av samtalsdeltagarna:

- (15) ((någon häller vatten i ett glas))
Eva: tack
Monika: ni få- ni får *kaffe* å sånt på (1,3) å *te*
(8,5)
-> Tove: nå Asta hu mår ditt barnbarn
Asta: *jå* riktigt bra ja va just där
(SAM:V2)

Samtalet kommer i gång igen, den här gången om barnbarnet.

Ganska vanligt tycks vara att intervjuare inleder en viss typ av frågor med *nå*, frågor som anknyter till vad som sagts innan men som också tar upp någon ny aspekt inom topiken. Det finns ett exempel på detta nedan (ex. 16) där GE inom den övergripande topiken *jakt* berättar om sina älgjakter och där reportern AN med sin fråga sedan övergår till en ny aspekt, andra djur.

- (16) GE: men macho (.h) klubben e generös (.h) man får vara me också om man ha bara skjuti (0,7) #en älg# (hh) eller kanske ingen alls för *nå*nstans ska man *ju* börja
 -> AN: nå ha du skjuti nå andra djur
 -> GE: (.h) jo nå ja går ju i *har*jakten (SAM:RS3)

Också i ex. (17) tar reportern KW upp en ny aspekt inom den aktuella topiken, nämligen ester som prostituerade i Helsingfors:

- (17) KW: ...varför e de så eh: (0,6) *himmelens* spännande *nu* när man hittar eller e de *så* att att de e spännande nu när man hittar *mål*gruppen (.) nu ser man (1,2) men de har ju funnits hela tiden kontaktannonser↓ de har ju funnits i (0,7) tjugo år
 MP: nå di e nu nytt å spännande just nu:↓=
 -> KW: nå (.) finns där en risk då att eh *vi*: börjar å säga en *est* igen en *rysse* igen i de här falle att de blir en en överförd på samma sätt som eh finnarna e utsatta för de här i Stockholm (1,5)
 RF: (.hh) de beror väl på vilken typ av kriminalitet som kommer att äga *rum*↑ (SAM:RS2)

Jag kan hänvisa till ex. 5 från SAOB där det också tas upp en ny aspekt i frågan som samtidigt anknyter till föregående replik.

Emellanåt kan *nå* signalera en övergång till en ny talare. Detta tycks vara en strategi som redaktörer ibland tillämpar i gruppsamtal när de explicit vill signalera att de riktar sig till en annan deltagare (ex. 18).

- (18) SL: =men knappast trycks de nu in↓ de+e nu (1,6) du faller ju int me *full* fart i vatne utan de ha ju som bromsa *opp* lite på [vägen
 KW: [°mm°
 (0,9)
 -> AN: (.hh) nå så ti: Mikael Crawford i: telefon här tidigare så (.) ansåg du att (.) både *jakt* å (.h) *benjihopp* (.) e sysslor för äldre män med *potens*problem
 MC: já de+e no sant (SAM:RS3)

I exemplen ovan inleder *nå* en innehållsmässig övergång och en tur på samma gång. I följande avsnitt finns exempel på fall där *nå* fortfarande står vid en innehållsmässig gräns men inne i en tur. Detta gäller oftast för övergångar inom berättelser som endast har en berättare. Också några andra typer av övergångar presenteras.

***nå* inne i en tur**

Ibland kan ett yttrande som inleds med *nå* innehålla poängen, avslutningen i en berättelse eller i en argumentering. I dessa fall står *nå* relativt ofta inne i en tur. I ex. 19 avslutar Asta en kort berättelse där poängen inleds med *nå*.

- (19) Asta: >vi öva någån nytt då ja va där hon ha fått <en *gunghäst* av sin (.h) sch- schweizfamo i *julklapp* redan men int kunde di ju ha den (.hh) [å hon älskar att gunga så»
Monika: [ne°
Asta: »dro hon den ti *sängen*↑ så ställde hon sej opp på *gunghästen* >å så< klev hon opp i *sängen*=
Monika: =aj ((skra[ttar])
-> Asta: [å int nog me *de* så så *kas:ta* hon sej ner därifrån nå nu *vet* ni nu vä hu de gick me *gunghästar* å (henne)
(SAM:V2)

Vi kan också observera att *nå* i ex. 4 ovan står som markör för ny information i form av en slutsats.

nå kan också utnyttjas för att markera att ett citat följer eller att man återgår till berättandet efter ett citat. Också i SAOB finns det belägg på denna funktion. I det aktuella materialet illustreras funktionen i ex. 20:

- (20) Lasse: ...ja <tyckte *inte* om> (1,1) att bli pensionerad (0,8) ja kommer ihåg att ja (0,9) tala me me me mina chefer där som sade du (0,8) du kan skriva en ansökan att du sku villa stanna kvar (0,6) *nå* de skrev ja kvicka tag å så (0,6) så va de många år gick på de sätte
->
(SAM:RS1)

En talare kan använda *nå* för att signalera att det i yttrandet följer en parentetisk anmärkning (jfr Bublitz 1988, 113) som i följande fall:

- (21)-> MC: finns de nu int hos nå alltså ja e själv barnlös familjelös men finns de nu int hos alla föräldrar oberoende av va *kön* den (ohh)
(SAM:RS3)

Dessutom kan *nå* användas då man söker efter rätt uttryck. Ett exempel på detta finns nedan i Monikas sista replik.

- (22) Monika: *han* e ju int så aggressiv den här som har (0,7) *lite* nog (0,6) som har de här
Asta: *Koulu*°mies°
(1,0)
Monika: nå som har de här: mm på *lördakvällarna*
(0,7)
Asta: °nå (.) ja ha aldri sett de°
(1,3)
-> Monika: nå (1,1) *Napakymppi*
(SAM:V2)

Monika söker efter namnet på en programvärd och Asta kommer med ett förslag som Monika inte godkänner. I den sista turen i ex. 22 kommer Monika på titeln på TV-programmet vilket markeras med *nå*. Carlson (1984, 80) som

undersökt liknande fall med *no* i finskan förklarar detta med att talaren gör slut på sin tvekan och osäkerhet genom att fatta ett beslut och att *no* markerar denna övergång. En dylik övergång kan alltså ses i ex. 22. Sökandet efter det rätta uttrycket i ex. 22 kan ses som handling A och fattandet av beslutet som handling B. Följaktligen får hela sekvensen strukturen **A *nå* B**. Däremot kan man undra över fall som i ex. 23 där den som söker efter ett specifikt uttryck aldrig kommer på det rätta och ändå använder partikeln *nå*. I detta exempel är det Tove som förgäves försöker komma ihåg vilken sorts vermut hon brukar ha hemma.

- (23) Tove: ja tycker att de e *starkare* än den vermut vi (0,8) vi brukar ha
 -> hemma ↓ å vi brukar ha den här ↑ (0,9) nå
 (1,5)
 Eva: den här *vita*
 Asta: uh uh uh den ver(mut) bianco
 (SAM:V2)

Belägg av typ (23) representerar sekvensen **A *nå* B** där handling B aldrig realiseras eftersom talaren inte lyckas komma över sin tvekan. Talaren som strävar efter att fullfölja sekvensen föregriper handlingen B genom att markera den även om den inte får något språkligt uttryck. Partikeln *nå* har kopplats till led A och står inte längre i anslutning till led B som det ändå logiskt sett markerar.

Sammanfattning

Den lilla partikeln *nå* är ett gott exempel på hur de långvariga kontakterna mellan Finland och Sverige avspeglas i språket. Ursprungligen har funktionerna hos *nå* och *no* liknat varandra i förvånansvärt hög grad (jfr Raevaara 1989). I helsingforssvenskan har partikeln *nå* p.g.a. den nära kontakten till finskan bevarat dessa funktioner som enligt SAOB varit levande i Sverige ännu i mitten av 1900-talet. Eftersom *nå* är så frekvent och eftersom den har så varierande funktioner utgör det en av de mer centrala pragmatiska markörerna i helsingforssvenskt språkbruk i dag.

Trots att partikeln *nå* kan ha en mångsidig och varierande användning kan vissa likheter i bruket av *nå* observeras som jag i det följande skall försöka sammanfatta.

Raevaara (1989, 160-161) har konstaterat om partikeln *no* i finskan att den oftast inleder markerade övergångar t.ex. inom parvisa yttranden eller inom en topik. Carlson (1984, 78) har uttryckt detta så att man med finskans *no* inleder ett drag för att avsluta ett pågående delspel.

Jag skulle också vilja hävda att *nå* i det material jag har undersökt uppträder vid övergångar. Det kan antingen vara fråga om övergångar inom turtagningssystemet som t.ex. mellan leden i parvisa yttranden eller också kan det vara fråga om övergångar i yttrandenas innehåll. Det är typiskt för många

partiklar som fungerar som diskursmarkörer (discourse markers) att de i likhet med *nå* ger samtalsarna vinkar om vilken funktion talarens tur har i turtagningssystemet (jfr med *well* i Schiffrin 1987, 22, 102) och hur talarens tur skall tolkas med hänsyn till samtalets innehåll (se också Hakulinen & Sorjonen 1989, 115-118).

Variationen bland beläggen på *nå* anger att övergångarna är markerade på olika sätt. En del övergångar är strukturellt markerade: som exempel kan nämnas övergången till poängen i en berättelse där talaren signalerar att en ny del i berättelsen inleds. Ett annat exempel är när en redaktör markerar övergången från en primär talare till en annan i ett radioprogram: med partikeln *nå* struktureras turtagningen i samtalet. I andra belägg gäller markeringen snarare den känslomässiga inställningen till innehållet i tureerna. Som det har framgått av exemplen ovan och av de i SAOB angivna betydelserna kan *nå* inleda turer som är känslomässigt färgade, t.ex. emfatiska, men också motsatsen, fyllda av tvivel och osäkerhet. Man kunde också tänka sig att användningen av *nå* i viss mån är konventionaliserad, eftersom den är så koncentrerad till turinledningar. Att man inleder ett svar på en fråga med *nå* behöver alltså inte innebära att svaret är icke-prefererat.

Om man jämför de olika samtalstyper som jag undersökt med varandra kan man se att både intervjuerna och radiosamtalen har mera av *nå*-inledda frågor och svar än vardagssamtalen (se också Raevaara 1989). I vardagssamtalen inleder *nå* kanske framför allt kommentarer till tidigare repliker.

Litteratur

- Bergroth, Hugo, 1928: Finlandssvenska. Andra reviderade och tillökade upplagan. Helsingfors.
- Bublitz, John, 1988: Supportive fellow-speakers and cooperative conversations. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- Carlson, Lauri, 1984: *Well* in dialogue games. Pragmatics and beyond. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- Hakulinen, Auli & Marja-Leena Sorjonen, 1989: Partikkelit ja muut kiteymät vuoroissa. I: Kieli 4. Toim. A. Hakulinen. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. S. 115-146.
- Jefferson, Gail, 1983b: Caveat Speaker: Preliminary Notes on Recipient Topic-Shift Implicature. (Tilburg Papers in Language and Literature 30.) Tilburg University Department of Language and Literature.
- Levinson, Stephen C., 1983: Pragmatics. Cambridge University Press, Cambridge.
- Liljestrand, Birger, 1985: Juttu och sammetsfarmare. Notiser om finlandssvenskt tidningsspråk. (Nordsvenska. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet 1.) Umeå.
- Londen, Anne-Marie, 1989: Litterärt talspråk. (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 557.) Helsingfors.
- Nofsinger, Robert E., 1991: Everyday Conversation. Sage, Newbury Park.
- Raevaara, Liisa, 1989: *No* — vuoronalkuinen partikkeli. I: Kieli 4. Toim. A. Hakulinen. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. S. 147-161.
- Reuter, Mikael, 1986: Några tankar om finlandismer. I: Xenia Huldéniana. En vänskrift tillägnad Lars Huldén på hans 60-årsdag 5.2.1986. Red. M. Saari, A-M. Londen & K. Nilsson. (Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet B:10.) Helsingfors. S. 237-247.

- Saari, Mirja, 1991: Interaktionsstrategier i Helsingfors. I: *Storstadsspråk och storstadskultur i Norden*. Utg. av K. L. Berge & U.-B. Kotsinas. (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet 34). Stockholm.
- Saari, Mirja, 1992: *Det kulturbundna språket*. Utkommer i: *Förhandlingar från konferensen Finlandsvenskans framtid*. Utg. av Svenska Finlands folkting.
- Schegloff, Emanuel A, 1987: Recycled Turn Beginnings: A Precise Repair Mechanism in Conversation's Turn-taking Organisation. I: G. Button & J. R. E. Lee (ed.) *Talk and Social Organisation*. Clevedon, PA, *Multilingual Matters*. S. 70-85.
- Schiffrin, Deborah, 1987: *Discourse markers*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Sorjonen, Marja-Leena, 1989: Vuoronalkuiset konnektorit: mutta. I: *Kieli 4. toim. A. Hakulinen. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos*. S. 162-194.

Transkriptionsnyckel

» repliken fortsätter på en annan rad, = repliker hakas på varandra utan hörbar paus, [[flera turer inleds samtidigt, [anger var en överlappning inleds, (men) transkriptionen är osäker, (ohb) ohörbart, (()) transkriberarens kommentarer, *men* emfas, °men° sotto voce, >men< snabbare tal än normalt, <men> långsammare tal än normalt, #men# knarr, ↑ byte av tonhöjd från lägre till högre, (.hh) inandning, - anger plötsligt avbrott eller stamning (me-), : förlängt ljud (m:en), (.) en mikropaus = en paus under 0,5 sek., (0,6) en paus mätt med en tiondels sekund

Intonation: ↑ stigande ton, ↓ tydligt fallande ton

Transkriptionen har utförts av Ylva Forsblom-Nyberg (V1, V2, RS1, RS3), Monica Londen (RS3) och Hanna Lehti-Eklund (V1, RS1, RS2).

Att planera och reparera

Skillnader mellan talare av svenska som förstaspråk och andraspråk

Hanna Lehti-Eklund

1. Inledning

Hos en inlärare kan syntaxen tänkas vara emergent på två plan, det diakrona planet och i den aktuella kontexten där något sägs. Longitudinellt sett växer behärsksningen av de syntaktiska strukturerna fram i takt med att språkförmågan utvecklas. Lokalt skapar talare syntax i pågående samtal. Detta gäller för alla typer av talare överlag (jfr Bockgård 2004: 26). Per Linell (2005:238) skriver om språkgemenskapens traditions- och situationsdialog där sociokulturella praktiker realiseras i det lokala bruket. Hos inlärare som enskilda individer ändras och utvecklas användningen av syntaktiska strukturer över tid på sätt som inte kan iakttas hos vuxna modersmålstalare som gått igenom inlärningsprocessen som barn. Självreparationer erbjuder en möjlighet att observera hur inlärare förhåller sig till de syntaktiska strukturer de själva skapar. Barbara Fox och Robert Jaspersen (1995: 127) påpekar i sin undersökning av självreparationer att samtalarna skapar syntax i samtal och att reparationer utgör en strategi för detta. En inlärare konstruerar sitt tal med de syntaktiska medel hon har till sitt förfogande. De reparationer som en inlärare producerar kan tänkas avspegla den syntaktiska kompetens hon besitter för tillfället. Det har konstaterats att talare använder självreparationer på ett systematiskt och organiserat sätt (Schegloff et al. 1977), men jag utgår från att inlärare utnyttjar andra system än modersmålstalare bl.a. beroende på kompetens eller inflytande från sitt förstaspråk (jfr Schegloff 2000: 234).

Syftet med min artikel är att undersöka hur en viss typ av självreparationer realiseras i samtal förda av modersmålstalare och inlärare av svenska, i fortsättningen S1-talare och S2-talare. Jag kommer att fokusera på självreparationer som förekommer i samband med den obestämda artikeln *en* eller *ett* som inleder en nominalfras. De observerade beläggen utgörs av post-positionerade självreparationer som genomförs i en och

samma tur och som talarna alltså själva inleder, realiserar och avslutar (*postpositioned same-turn self-repair*, se Schegloff et al. 1977). Mitt intresse väcktes av att en viss typ av reparation nästan uteslutande används av S1-talare när de introducerar nya referenter, nominalfraser med den obestämda artikeln *en* eller *ett* (se ex. 1c). I den här artikeln försöker jag komma underfund med varför den här typen av reparation nästan inte alls används av S2-talare.

När talare inleder referenter med en obestämd artikel är det vanligast att en nominalfras introduceras utan någon tvekan eller fördröjning som i exempel (1a):

- (1a) SAM:RS2, S1
 MP: va menar du vafför ska de finnas **en fördel** me
 de

Talaren kan vid artikeln stanna upp för att planera sitt tal (1b) eller inleda en självreparation såsom i (1c).

- (1b) Spanarna 4, S1
 X: (.) >de här e **en**< (.) <un:derbar pastisch på
 ABBAs scenstil>

- (1c) SAM:RS2, S1
 RF: #e:--#↑**en** stor del av de-den undersökande eh
 journalistiken bygger på läckor (.hh)

Alla tre exemplen är tagna ur samtal mellan modersmålstalare. Det kan genast noteras att typerna (1b) och (1c) är ytterst sällsynta hos S2-talarna i mitt material men inte heller (1a) är speciellt vanlig (se tabell 1 nedan). Fall som (1b) där artikeln inte upprepas utan talaren endast stannar upp efter den och fortsätter med resten av nominalfrasen såsom planerat har inte räknats som självreparationer utan som talplanering (jfr Fox & Jaspersen 1995). I (1c) inleder talaren en tur och markerar den obestämda artikeln som problematisk genom knarr, det utdragna ljudet och genom avbrott. Vid reparationen startar han i ett högre tonläge och upprepar artikeln innan han producerar resten av nominalfrasen (*stor del*). Reparationer och planering av tal placerar sig på många sätt på ett kontinuum, både i fråga om hur de introduceras och vad de har för funktion. Kontinuumet där beläggen i (1b) och (1c) befinner sig kommer att diskuteras i den här uppsatsen. Endast självreparationer som inte förekommer vid samtidigt tal har noterats.

2. Introduktion av en obestämd nominalfras med utsatt artikel

Vid en jämförelse av S1- och S2-samtalen i materialet (se avsnitt 3) verkar det i S2-materialet finnas färre obestämda nominalfraser med utsatt artikel såsom i ex. (1a). En jämförelse mellan materialen bekräftar detta. Jag har mekaniskt räknat ett grovt mått på antalet nominalfraser med utsatt obestämd artikel utan markörer för talplanering eller självreparationer. Även om förekomsten av olika typer av nominalfraser varierar från samtal till samtal, är obestämda nominalfraser så vanliga att frekvenserna avslöjar något om språkbruket. I jämförelsetalen är antalet dividerat med längden på samtalen i minuter.

Tabell 1. Antalet nominalfraser med obestämd artikel per minut

	S1-samtal	S2-samtal	N
Sammanlagt antal	239	44	283
Frekvens: antal per minut	3,02	0,57	

Även med hänsyn till att S2-talarna antagligen genomgående har ett långsammare tempo är skillnaden i frekvensen för obestämda nominalfraser anmärkningsvärt stor. Siffrorna stöder min uppfattning att S2-talarna i betydligt färre fall kan använda obestämda artiklar som utgångspunkt vid talplanering eller vid reparationer eftersom det finns färre belegg på dem. Möjligen beror det på undvikandestrategier men det finns också belegg på nominalfraser som introduceras utan artikel:

(2a) Samtal 1/03, S2

A: m: ja tycker att erik var **mycke vanlig** [pojke

(2b) Samtal 2/03, S2

R: ö min kompis ha **sådan** jul att det

I olika undersökningar har det konstaterats (se t.ex. Axelsson 1994, Lahtinen 1998) att artiklar utgör en svårighet för finska inlärare som tenderar att fokusera på ändelser. Eftersom bestämdhet i finskan, som saknar artiklar, uttrycks med kasusändelser eller ordföljd är det också svårt för finska inlärare att lära sig kopplingen mellan artikelbruk och species (se Sundman 1993).

2. Material

Materialet för min uppsats består av autentiska inspelningar på svenska som S2 och svenska som S1, alla offentliga samtal. S1-materialet utgörs av två radiosamtal, Spanarna 4¹ med en programvärd och tre gäster och SAM:RS2² med två programvärdar och två gäster. Den sammanlagda längden på de två samtalen är 1 t 20 min. Det förra är inspelat i Sverige och det senare är ett finlandssvenskt samtal. S2-materialet utgörs av tre videoinspelade klassrumssamtal Samtal 1–3, sammanlagt om 1 t 16 min. Samtalen består av olika typer av gruppövningar med en novellanalys, ett samtal om jultraditioner och en diskussion kring en vetenskaplig artikel. Deltagarna är delvis desamma, men antalet varierar mellan tre och sju studenter. Läraren är inte närvarande under grupparbetena. Dessutom har jag excerperat belägg i monologiska föredrag hållna av samma informanter. S2-talarna studerar svenska vid Institutionen för nordiska språk, Helsingfors universitet och har finska som modersmål. De har läst svenska i högstadiet och gymnasiet i minst sex år. Inspelningarna är gjorda vid tre tillfällen under deras första studieår. Deras nivå i muntlig interaktion har i klassprov bedömts som B1.2 eller B2.1 enligt den europeiska referensramen (CEF 2001).

3. Självreparationer

Självreparationer som företeelse är universella och förekommer i alla språk. De är systematiskt organiserade och olika sätt att inleda och konstruera dem ingår självklart i en vuxen S1-talares kompetens (Schegloff et al. 1977). Reparationsstrategierna däremot kan variera beroende på de syntaktiska praktikerna i respektive språk (se t.ex. Fox, Hayashi & Jasper-son; Sorjonen & Laakso 2005). En S2-talare behöver vanligtvis mera tid att planera sitt tal än en modersmålstalare. Reparationsstrategier och sådana sätt att markera som inte förekommer i S1 blir då mer synliga och kan få talaren att låta icke-flytande och inkompetent (se Carroll 2005). I undervisningen av ett främmande språk eller ett andraspråk borde också ingå de mest centrala sätten att markera och genomföra talplanering och reparationer såsom Carroll (2005: 211) konstaterar: "Explicit instruction /.../ in the micro-practices of the target language/culture, including those

¹ Samtalet Spanarna 4 ingår i GRIS-projektets kärnkorpus. Jag tackar FD Jan Lindström som gett mig tillstånd att utnyttja detta material.

² Samtalet SAM:RS2 har spelats in inom projektet *Svenska samtal i Helsingfors* vid Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet.

of self-repair, may resolve a number of difficulties and may even significantly improve subjective impressions of students' spoken abilities."

Beträffande inledning av självreparationer verkar svenskan likna engelskan såtillvida att de mest frekventa markörerna som S1-talare utnyttjar är icke-lexikala (jfr Schegloff et al. 1977; Kärkkäinen, Sorjonen & Helasvuo u.u.). Till dem räknas avbrott, pauser, inandning, utandning, tvekljud (*eh*), ändring av röstkvaliteten såsom *sotto voce* eller knarr, ändring av tonhöjd och taltempo samt utdragna ljud. Lexikala markörer såsom *eller* och *liksom* förekommer men är inte speciellt vanliga. Preliminära undersökningar visar att finska inlärare av svenska i betydligt högre grad än modersmålstalare utnyttjar lexikala medel för att inleda en självreparation. (Green-Vänttinen & Lehti-Eklund 2005.)

Det är svårt att säga om lexikala markörer är ett drag typiskt för inlärare överlag eller om det är en resurs som S2-talarna hämtar ur sitt modersmål. Enligt Sorjonen & Laakso (2005) är lexikala markörer efter avbrott i finska det överlägset vanligaste sättet att inleda en självreparation. Härvid avviker alltså finskan från engelskan och svenskan. Dessutom tycks de lexikala markörerna vara förknippade med specifika funktioner hos reparationer. I finskan utgör *eiku* 'nej utan' den mest frekventa markören, följd av *tai* 'eller' och *siis* 'alltså'.

5. Att utnyttja den obestämda artikeln för planering av tal

I svenskan och engelskan fungerar artiklar i nominalfraser som startpunkt för reparationer eller som en plats för planering av fortsättningen av nominalfrasen. Förlängning av ett ljud är en av de resurser som utnyttjas i svenskan och engelskan vid talplanering eller reparationer (jfr Carroll 2005). Konsonanten *n* i den obestämda artikeln *en* kan förlängas såsom i (3a) där en av radiogästerna introduceras för lyssnarna. Programvärderna övergår till ett långsammare tempo redan vid *som* och förlänger de sista ljuden både i *som* och *en*. Efter artikeln kan det förekomma icke-fyllda pauser (3a), tvekljud (3b), inandning (3c) eller diskurspartikeln *sån här* (3d):

(3a) SAM:RS2, S1
GR: Maj-Britt e också här <som: en:> (0.7) allmän
(0.5) tyckare

(3b) Spanarna 4, S1
Ljung: [pt.h]h jag har läst då i en eh kvällstidning igår här

- (3c) Spanarna 4, S1
 Anrell: att den här invandrarkvinnan skulle beskriva< eh: den svenske mannen som en .hh hämmad tråk-måns
- (3d) Spanarna 4, S1
 Ljung: det ↑finns↑ en sån här (.) <subkultur>

I S2-samtal är den här typen av talplanering efter den obestämda artikeln inte speciellt vanligt, men det förekommer enstaka belägg på förlängt *en*: (4) och pauser efter artikeln.

- (4) Samtal 1/03, S2
 S: =jå: (1.0) å (1.0) han e förtjust i en: flicka (.) betsi?

Sorjonen & Laakso (2005: 259) placerar självreparationer funktionellt sett på ett kontinuum där den ena ändan fylls av neutrala reparationer, såsom fonologiska eller lexikala lapsusar. I mitten står reparationer där talaren gör sitt yttrande mer begripligt för mottagaren och i andra ändan av kontinuumet placerar sig reparationer med interaktionell funktion. Det här kontinuumet kan ytterligare förlängas med belägg för talplanering. Både vid planering och självreparationer är det ofta fråga om att fördröja produktionen av följande led av olika orsaker. Också sätten att markera det man planerar och det man reparerar verkar vara desamma.

6. Reparationer inledda vid den obestämda artikeln

Det är uppenbart att S1-talarna i svenska orienterar sig mot obestämda artiklar som en utgångspunkt för planering av en nominalfras eller för en reparation av den kommande nominalfrasen. Däremot tycks detta inte vara typiskt för S2-talarna i mitt material, vilket framgår av tabell 2. I tabellen har reparationerna indelats i två kategorier beroende på deras struktur (se nedan).

Tabell 2. Självreparationer inledda vid en obestämd artikel: antal och frekvens

	S1-samtal	S2-samtal
(i) Upprepning	30	3
(ii) Byte av grammatiskt genus	9	2
N	39	5
Frekvens: antal per minut	0,49	0,06

De övergripande skillnaderna i frekvenserna mellan talargrupperna är stora. Delvis kan det bero på att S2-talarna inte introducerar obestämda nominalfraser med artiklar i samma utsträckning. Färre artiklar erbjuder färre möjligheter att bruka dem för att planera och reparera.

Kategori (i) består av belägg där artikeln upprepas en eller flera gånger och där reparationen inleds efter artikeln. Uppreningen syftar till att skjuta upp produktionen av följande led (se Fox, Hayashi & Jaspersen 1996: 204). Ofta tycks det producerade ledet vara ett egentligt subjekt (ex. 5) eller ett predikativ (ex. 6) som står i slutet av ett yttrande med rematisk, ny information. Leden står sällan i början av en tur (se dock ex. 1c) men kan dock ingå i den första TKE:n i turen som i (5).

- (5) SAM:RS2, S1
SB: ja nu finns de **en:: eh (0.8) en** hel massa rättegångar som ja ha eh eh eh eh [besluta att

Antalet upprepningar kan t.o.m. uppgå till sex gånger som i exempel (6) där talaren tar sats innan han i resten av nominalfrasen med hjälp av ytterligare en lekfull reparation (eng. *upper* mot *utter*) kommer fram till huvudordet *piff*.

- (6) Spanarna 4, S1
Gardell: [huss]paningen var helt enkelt bara **en .hh en en en .hh en en** arte upper utter piff:

Exempel 5, 6 och 1c som representerar S1-samtal visar att självreparationer i samband med artiklar kan markeras förutom med avbrott också med vissa icke-lexikala markörer såsom inandning, pauser, tvekljud, knarr eller förlängning av *n* i artikeln. Lexikala markörer förekommer dock inte. Sätten att markera tycks alltså vara desamma som i samband med talplanering.

I S2-samtalen finns det få belägg inom kategori (i) där talaren inleder en reparation efter artikeln och upprepar den. Sammanlagt finns det endast tre belägg och två av dem förekommer i samma tur av en enda talare.

- (7) Samtal 3/03, S2
H: Nej att att de va inte **en en** stor sak att säja att kan ja kan ja va va de att kan du skriva **e-en** [sån här [sak här

Det kan dessutom noteras att beläggen i ex. (7) förekommer i det tidsmässigt sist inspelade samtalet, sju månader efter att studenterna har inlett sina studier, och att talaren kompetensmässigt hör till de bästa i grup-

pen. Man kunde tänka sig att den här typen av reparationer ökar när språkkunskaperna utvecklas. Det skulle dock behövas mera material för att bekräfta hypotesen.

Kategori (ii) i tabell (2) omfattar belägg där grammatiskt genus på obestämd artikel ändras i samband med reparationen. Medan de reparationer som ingår i kategori (i) verkar ha samma funktioner hos S1- och S2-talare, tycks funktionen hos reparationerna i kategori (ii) skilja sig mellan S1- och S2-talarna. För att fånga in alla belägg inom kategorin har jag excerperat belägg där reparationen inleds efter artikeln eller senare i nominalfrasen. I S1-materialet finns det nio belägg av den här typen och två i S2-materialet. I S1-samtalen börjar talaren med att producera en artikel (8a) och ett eventuellt attribut (8b) plus förleden på huvudordet (8c), byter därefter genus på artikeln och fortsätter med eventuella bestämmningar och huvudordet på nominalfrasen.

(8a) SAM:RS2, S1
SB:eh >ja menar< eh e **en** (1.3) **ett faktum** en nyhet
eh vikti, e den väsentli, (0.7) och hå-e den garanterat sann?, så ska den ju ut

(8b) SAM:RS2, S1
RF: de finns **ett annat** (.) **en annan typ** av utelämnande å de+e den där du utelämnar en del av ditt material för att kunna fortsätta

(8c) Spanarna 4, S1
Anrell: som en skildring av ett ((knarrigt)) tillstånd med en .hh <fruktansvärt stor och inneboende kraft> nästan som **en .hh:: en:: miljö:: ett miljö-epos** och ett eh folkepos

Här fungerar den obestämda artikeln typiskt som en plats där talaren kan inleda en ordsökning. I samtliga andra fall än i (8b) inleds sökningen med *en* vilket är naturligt eftersom utrum frekvensmässigt är ommarkerat genus i svenskan. I (8b) kan man tänka sig att talaren ursprungligen syftat på *utelämnande* vid inledningen av nominalfrasen och att han vid reparationen omformulerar sig och tillägger *typ* som huvudord vilket föranleder genusbyte. Efter den först producerade artikeln markeras reparationen med samma slags icke-lexikalä element som i kategori (i), dvs. pauser, inandning och förlängda *n*-ljud. Det förekommer dock också fall där reparationen är ommarkerad såsom i (9):

(9) Spanarna 4, S1
Gardell: =man ser detta som någonting positivt .hh >å de tycker ja e rart< för vi .hh vi då i detta innelag (.) e #eh# inniga lagoma .hh eh:: vill ju

helst av allt vara en-ett en enda stor b:::bis-här-
lig latinsk bistro;

När S2-talarna i materialet gör ordsökningar markerar de dem ofta på ett mycket tydligare sätt än ovan genom att kombinera icke-lexikala medel och avbrott med kodväxling, lexikala markörer eller genom att vända sig explicit till de andra i gruppen med frågor.

Hos S2-talarna är kategori (ii) väldigt liten. För att få en helhetsbild av företeelsen har jag utökat den med att exciperera monologiska föredrag hållna av samma talare under samma läsår. Reparationerna inom kategori (ii) hos S2-talarna representerar inte ordsökningar utan val av genus (10a–d) med ett undantag. Talarna visar med olika markörer att de inte söker efter ett huvudord till nominalfrasen utan att de fokuserar på att välja rätt genus till ett producerat eller tilltänkt huvudord. I (10a) inleder S en reparation av artikeln *en* utan att markera reparationen. Även om reparationen i sig inte anger vad den har för funktion bekräftar dock slutet av yttrandet där *ord* illustreras med *knapsu* att det inte är fråga om ordsökning utan val av genus för det planerade substantivet..

(10a) Monolog 2S/03, S2

S: å se:n de finns en ett ord i den här boken (.)
knapsu

I de övriga beläggen på reparation av genus markerar talarna reparationen lexikalt antingen med frågande intonation, den finska reparationsmarkören *tai* 'eller' (10b) eller med *eller* (10c).

(10b) Monolog 2R/03, S2

R: hela tiden skrev han? å nittonhundra åttioåtta
fick hon ot sitt första bo-tai sin första bok?

(10c) Samtal 2/03, S2

A: min mamma beställde all-alltid varje varje år
varje år ett nytt (.) eller en ny (.) *julgubbe*

Sorjonen och Laakso (2005:256 f.) påpekar att talarna i finska med *tai* markerar reparationer där detaljer i det som ska repareras formuleras. Ofta lämnar talaren det reparerade kvar som ett alternativ. Det samma gäller för den disjunktiva konjunktionen *eller* i vars betydelse också ingår ett val mellan de led den kombinerar (SAG 2: 729). I mitt material markerar dock studenterna val av genus med *tai* och *eller* även om de två genusformerna inte är utbytbara. Det kan bero på att studenterna överlag använder *tai* som en allmängiltig lexikal markör för reparationer också i andra sammanhang än ovan. Bruket av *eller* kan eventuellt vara analogiskt. Reparation av genus är i vilket fall som helst en aktivitet som tycks

kräva en tydlig markör, antingen en lexikal markör eller frågeton. En slutsats som man kan dra av reparationerna ovan är att talarna själva visar med olika språkliga medel huruvida de söker efter rätt huvudord eller rätt genus.

Ett belägg i mitt material tyder dock på att S2-talare som lärt sig att använda subtilare, icke-lexikala markörer typiska för S1-talare inte behöver framhäva sin S2-språkighet. I stället kan de markera en artikel som problematisk utan att ange huruvida det rör sig om en ordsökning eller val av genus. Exempel (11) av en S2-talare liknar exempel (9) där reparationen efter den första artikeln följs av en ändring av genus två gånger genast därefter.

(11) Samtal 3/03, S2

H: Att att ja sku h-ha förstått henne om de va
något (.) nån ett något stort problem

(9) Spanarna 4, S1

Gardell: för vi .hh vi då i detta innetag (.) e
#eh# inniga lagoma .hh eh:: vill ju helst av allt
vara en-ett en enda stor b::: bis-härlig latinsk
bistro;

Enligt en regelrätt CA-analys liknar beläggen varandra i hög grad. Endast kännedomen om talarnas bakgrund och samtalskontexterna väcker antagandet att reparationerna i exemplen har olika funktioner: det som i (9) utgör en mekanism för ordsökning i S1 visar talarens osäkerhet om genus i S2 i (11). Man kan dock fråga sig om det är relevant att veta vilkendera funktionen det rör sig om. Exempel (11) tyder på att det inte går att skilja mellan en ordsökning och val av genus om talaren markerar dem på samma sätt. En S2-talare kan alltså visa sin kompetens genom att inleda en funktionellt sett typisk S2-reparation som en typisk S1-reparation. Det kan påpekas att talaren i ex. (11) är densamma som förekommer i ex. (7), dvs. en i gruppen S2-inlärare som tycks kunna utnyttja den obestämda artikeln vid reparationer på ett för S1-talare typiskt sätt.

7. Sammanfattning och diskussion

I olika språk markeras reparationer av problem i tal på olika sätt. Tidigare forskning har visat att framförställda artiklar i svenskan är problematiska för finska inlärare eftersom de saknas i deras modersmål. Detta tycks innebära att det också för avancerade finska S2-talare är betydligt svårare än för S1-talare att använda obestämda artiklar som en resurs vid talplanering och reparationer när de introducerar nya referenter. S1-talarna tenderar dessutom att markera reparationer på ett mycket mer

synligt sätt med hjälp av lexikala markörer. Det kan delvis bero på att detta är typiskt för finskan, men det är också lättare för S2-talare att med lexikala medel markera något som problematiskt. Ett tecken på självreparationernas systematiska mikro-organisation är att S1-talare uppfattar avvikande bruk som tecken på icke-kunnande. Sätten att inleda och genomföra reparationer bidrar alltså till den bild av språklig kompetens som S2-talare skapar i interaktionen. Därför vore det en fördel om språkundervisningen också beaktade hur reparationer markeras och struktureras.

Litteratur

- Axelsson, Monica. 1994. *Noun phrase development in Swedish as a second language*. Akad. avh. Stockholm University: Centre for Research on Bilingualism.
- Bockgård, Gustav. 2004. *Syntax som social resurs*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet.
- Carroll, Donald. 2005. Vowel-marking as an Interactional Resource in Japanese Novice ESL Conversation. I: Richards, Keith och Seedhouse, Paul (ed.) *Applying Conversation Analysis*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan. S. 214–234.
- CEF 2001 = *Common European Framework of Reference for Languages: learning, teaching, assessment*. 2001. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fox, Barbara A., Hayashi, Makoto och Jasperson, Robert. 1996. Resources and repair: a cross-linguistic study of syntax and repair. I: Ochs, Elinor, Schegloff, Emanuel A. & Thompson, Sandra A. (ed.) *Interaction and grammar*. Cambridge: Cambridge University Press. S. 185–237.
- Fox, Barbara A. och Jasperson, Robert. 1995. Syntactic exploration of repair in English conversation. I: Davis, P.W. (ed.), *Alternative linguistics: descriptive and theoretical modes*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins. S. 77–134.
- Green-Vänttinen, Maria och Lehti-Eklund, Hanna. 2005. Självreparationer i svenska som S2. Föredrag vid Sjunde konferensen i nordiska språk som andraspråk, Universitetet i Bergen. Manus.
- Kärkkäinen, Elisa, Sorjonen, Marja-Leena och Helasvuo, Marja-Liisa. u.u. Discourse Structure. Utk. i Shopen, Timothy (ed.) *Language typology and syntactic description*.

- Lahtinen, Sinikka. 1998. *Genuskongruens och genus i finska gymnasisters inläraarsvenska*. Studia philologica Jyväskyläensia 47. Jyväskylä: Jyväskylä universitet.
- Linell, Per. 2005. En dialogisk grammatik? I: i Anward, Jan & Nordberg, Bengt (red.) *Samtalsspråkets grammatik*. Lund: Studentlitteratur. S. 231-328.
- SAG = Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik. 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Svenska Akademien.
- Schegloff, Emanuel A. 2000. When 'Others' Initiate Repair. I: *Applied Linguistics* 21, 2, 205–243.
- Schegloff, Emanuel A., Jefferson, Gail och Sacks, Harvey. 1977. The Preference for Self-correction in the Organization of Repair in Conversation. I: *Language* 53/2. S. 361–382.
- Sorjonen, Marja-Leena & Laakso, Minna. 2005. Katko vai eiku? Itsekorjauksen aloitustavat ja vuorovaikutustehtävät. I: *Virittäjä* 2, 244–269.
- Sundman, Marketta. 1993. Species i jämförande perspektiv: svenska och finska. I: Holmberg, Anders & Larsson, Kent (utg.) *Svenskans beskrivning* 20. Lund: Lund University Press. S. 350–359.

Transkriptionsnyckel

[Markerar var överlappande tal börjar
]	Markerar var överlappande tal slutar
=	Visar att två repliker fällt utan paus mellan dem Pauslängd i sekunder
(.)	En mikropaus, kortare än 0,2 sekunder
.	Markerar en fallande grundton i slutet av en intonationsenhet
?	Markerar en stigande grundton i slutet av en intonationsenhet
ε	Markerar en svagt stigande grundton i slutet av en intonationsenhet
↑	Markerar en kraftigt höjd grundton
:	Markerar en förlängning av ljudet som föregår
-	Markerar ett tvärt avbrott i talflödet
men	Understrykning markerar att stavelsen är betonad
×	Markerar snabbt tal mellan tecknen
◇	Markerar långsamt tal
hh	Markerar en hörbar utandning
.hh	Markerar en hörbar inandning
# #	Markerar knarr i rösten
**	Markerar att något sägs med skratt i rösten

Dictoglossamtal som övningsform i svenska språkbadsklasser

Hanna Lehti-Eklund

”It is the play between fixity and novelty that makes possible the creation of meaning.”
(Tannen 1989:37)

1. Inledning

Språkbad på svenska introducerades i Finland i den tvåspråkiga staden Vasa för femton år sedan på initiativ av professor Christer Laurén. Avsikten var att enligt kanadensisk modell av *language immersion* låta barn med majoritetsspråket som modersmål gå i skola på minoritetsspråket. Språkbadet startade i ett lågstadium, men under 1990-talet har konceptet vunnit gehör hos många föräldrar och nya klasser har satts i gång. Numera finns det språkbadsklasser såväl i Österbotten som längs med västkusten och i södra Finland, oftast på orter som har en svensk minoritet. På samma orter fungerar också svenska språkbadsdaghäm eller förskolor. I Vasa har man i dag erfarenheter av barn som går i låg- och högstadium, men också i södra Finland har numera de första klasserna hunnit till högstadiet (Buss & Mård 1999; Björklund et al. 1998). De familjer som sätter barnen i en språkbadsskola är vanligtvis finskspråkiga. En förutsättning inom språkbadsundervisning är också att eleverna vid skolstarten har samma kunskaper i andraspråket, dvs. att de inte kan språket alls eller endast i liten utsträckning (Swain & Johnson 1997:7). När det gäller tvåspråkiga familjer i dagens Finland väljer man ofta svensk skola för sina barn (Sundman 1998:18; jfr också Allardt & Starck 1981:287f., Finnäs 2001:24 och McRae 1997:kap. 4G).

Språkbad som skolform i Finland har undersökts i hög grad, framför allt när det gäller elevernas språkliga utveckling i form av förståelse och skriftlig produktion¹⁵. Den muntliga produktionen har dokumenterats i

Jag vill tacka prof. Anne-Marie Londen och prof. Mirja Saari vid Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet, för värdefulla kommentarer.

¹⁵ För forskning publicerad vid Centret för språkbad och flerspråkighet vid Vasa universitet se www.uwasa.fi/hut/svenska/sida8.html. Se också Kaurola (2000), Saario (1998).

mindre utsträckning, vilket är förståeligt eftersom forskningsobjektet metodiskt är besvärligare och mer tidskrävande. Det vore dock viktigt att studera klassrumsdiskursen i språkbad med tanke på att elevens muntliga och skriftliga produktion, utflödet, i dag anses påverka språkinläringen på många olika sätt (se t.ex. Kowal & Swain 1997; Lindberg 1999b).

Min avsikt är att i den här uppsatsen studera hur en typ av muntlig övning, en s.k. *dictoglossövning* med en kombination av gruppsamtal och skrivprocess, förverkligas i språkbadsklasser i olika årskurser. Jag hoppas att en detaljerad studie av samtalen ska kunna ge svar på följande frågor: Vad gör eleverna med sitt tal? Vilka språkliga handlingar är typiska för samtalen? Indirekt kan svaren förhoppningsvis också berätta vad den här typen av övningar kan eller inte kan användas till. Även om undersökningen begränsar sig till en enda övningsform, har den ytterligare som syfte att metodiskt bidra till undervisningen av svenska som andraspråk. Trots att undersökningen gäller gruppsamtal i språkbadsklasser kan resultaten förhoppningsvis också tillämpas på övrig svenskundervisning i skolan. Särskilt är jag intresserad av två aspekter beträffande övningsformen: Får den eleverna att diskutera strukturerna i språket? Förs samtalen elever emellan på svenska? Undersökningen ingår i projektet Finlandssvenska samtalsstrategier (SVESTRA) vid Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet.

Teoretiskt sett och metodiskt utgår uppsatsen från CA, *conversation analysis*, eftersom jag vill utforska vad ett CA-baserat synsätt kan ge i fråga om analys av klassrumssamtal. Analysen och diskussionerna bygger även på litteratur från andra discipliner, språkbadsforskning och andraspråksinläring. Muntliga övningar i klassrummet har speciellt under de två senaste årtiondena undersökts inom de sist nämnda disciplinerna; den mest relevanta forskningen tas upp i kap. 3.

Undersökningen som utfördes våren 2000 baserar sig på inspelningar i flera klassrum i årskurs 5, 7 och 8 i södra Finland.¹⁶ Uppsatsen sönderfaller i åtta kapitel: Utgångspunkterna diskuteras i kap. 2, metod och material redogörs för i kap. 3. Kap. 4 utgör en genomgång av tidigare litteratur om språkbad och interaktiva övningar inom andraspråksinläringen. Kap. 5 behandlar frågan om vilken typ av institutionella samtal dictoglossövningar egentligen är. Kap. 6 diskuterar centrala språkliga handlingar i övningarna, nämligen förslag, reparationer och upprepningar. Kap. 7 tar upp användningen av modersmålet finska och badspråket svenska i samtalen. Uppsatsen avslutas med en sammanfattande diskussion i kap. 8.

¹⁶ Jag tackar hjärtligt alla elever och lärare som bidragit till att möjliggöra undersökningen.

2. Referensramen för uppsatsen

2.1 Klassrumssamtal i ett CA-perspektiv

Conversation analysis (CA) har som metod utvecklats speciellt för undersökning av interaktion som process. Inom (CA) betraktas samtal som socialt organiserade och på olika sätt strukturerade företeelser som undersöks induktivt. Inom CA ser man på yttranden som språkliga handlingar som man åstadkommer något med, t.ex. uttrycker att man har förstått det som har sagts eller genom att ställa en fråga visar att man inte har förstått den föregående repliken.¹⁷ Centrala strukturer i samtal anses bestå av turtagningen, sekvenserna och reparationerna (Hakulinen 1997:14 f.). I analysen av dictoglossamtalen beaktas de två först nämnda genomgående. Begreppet *turkonstruktionsenhet* (TKE) tillämpas i avsnitt 7.1. Ett eget kapitel tillägnas *reparationer* (avsnitt 6.2).

CA har skapats för och utnyttjats som forskningsmetod framför allt i studiet av vardagliga samtal men också av olika typer av institutionella samtal.¹⁸ CA-baserade analyser av klassrumssamtal har hittills inte gjorts i någon större utsträckning (se dock Sahlström 1999) och samtal på ett andra eller främmande språk i en klassrumsmiljö har inte intresserat CA-forskare i någon högre grad (se Wong 2000:245). Wagner (1996:232) har påpekat att de prototypiska samtalen inom CA sker mellan monolinguala modersmålstalare i en kulturellt sett stabil samtalskontext. CA som metod har inte varit inriktad på att studera samtal mellan S2-talare där t.ex. frågor om kulturella tolkningar uppstår¹⁹. Samtal mellan parter som inte talar sitt modersmål anses också utgöra en utmaning för CA (Wagner 1996: 232; jfr Firth 1996).

För undersökning av andraspråksinlärning vore det dock på flera sätt fruktbart att utnyttja de resultat som utvunnits i CA-analyser av institutionella samtal eftersom klassrumssamtalen har flera beröringspunkter med andra typer av institutionella samtal (se kap. 5)²⁰. Firth & Wagner (1997:296) betonar bl.a. vikten av att också i samband med forskningen inom språkinlärning och språkundervisning se språket som ett socialt fenomen som lärs in och används interaktivt i ett stort antal kontexter i många olika syften. Också Schegloff (2000: 234) utgår från att studiet av

¹⁷ För en introduktion i CA se t.ex. Tainio (red. 1997) eller ten Have (1999).

¹⁸ Se t.ex. Ruusuvuori et al. (red. 2001).

¹⁹ Se dock Kalin (1995).

²⁰ Som exempel på studerade institutionella samtal kan nämnas bl.a. läkare-patientsamtal (se t.ex. Lindholm 1999; Raevaara 2000), tutorsamtal (Vehviläinen 2001) och massmediesamtal (Nylund 2000).

interaktion mellan parter som talar ett främmande språk inte bör skilja sig från studiet av interaktion i allmänhet. Seedhouse (1996) tar upp viktiga likheter mellan klassrumssamtal och institutionella samtal och undrar om inte inläring av en viss typ av institutionell kommunikation kunde betraktas som den centrala målsättningen inom andraspråksinläring. Dessutom efterlyser han (Seedhouse 1999:149) ordentliga transkriptioner av klassrumsinteraktion vilka skulle göra det möjligt för läsaren att verifiera analyserna som görs inom SLA (*second language acquisition*, dvs. andraspråksinläring). Det är viktigt att påpeka att synsätten och terminologin mellan CA och disciplinen SLA skiljer sig från varandra; bl.a. bygger forskningen inom den senare ofta på en kommunikationsmodell (*information transfer*) som inte stämmer överens med premisserna i CA. Informationsutbytet utgår alltså från en tvåvägsmodell där informationen kodas av sändaren och dekodas av mottagaren. Målet med kommunikationen är nått i och med att deltagarna utbytt information. I CA-baserade studier utgår man inte från förutbestämda betydelser utan anser att betydelserna uppstår i interaktionen och skapas tur för tur. Varje yttrande är alltså lokalt förankrat i samtalet. Jämförelser mellan resultaten från analyser av inläring av främmande språk och samtalsanalys bör därför göras med en viss försiktighet (Wagner 1996:220 ff.; Aston 1986: 133).

2.2 Dictoglossövningar

Dictoglossmetoden (eng. dictogloss) har utarbetats av Wajnryb (1990) för att andraspråksinlärare interaktivt ska kunna träna grammatiska strukturer. Övningen går ut på att en kort text som bygger på känt ordförråd och tidigare introducerade strukturer läses för studenterna medan de antecknar ord och fraser. Efter detta rekonstruerar de tillsammans en egen text i smågrupper. Grupperna presenterar sina versioner som diskuteras varefter texterna ytterligare finslipas. Under rekonstruktionen deltar läraren inte i samtalen. Om uppgiften fokuserar på en specifik struktur kan läraren under gruppsamtalet hjälpa studenterna att avlägsna perifera fel från texten (Wajnryb 1990: 3 ff.). Dictoglossmetoden utgör enligt Wajnryb (1990: 13 ff.) ett sätt att lösa konflikter som gäller grammatikens roll i språkundervisningen, eftersom den kombinerar en fokusering på strukturer med en kommunikativ aktivitet.

För den aktuella undersökningen tillämpades dictoglossmetoden på ett litet annat sätt än hos Wajnryb (a. a.) och i kanadensiska undersökningar gjorda i språkbadsskolor (Kowal & Swain 1997; Swain 1998). Detta berodde på att jag inte är språkbadslärare och det inte fanns möjligheter till

ett längre samarbete med endast en skola. Då målsättningen var att undersöka hur dictoglossövningen utfaller i finländska språkbadsklasser var det ändamålsenligt att lägga upp undersökningen brett med flera deltagande klasser för att jämförelser skulle vara möjliga. Jämförelser möjliggörs också av att klasserna representerar flera årskurser och olika färdigheter i S2. Eftersom jag var allmänt intresserad av hur en övning av typ dictoglossövning som kombinerar samtal och skrivande fungerade valde jag att inte göra övningen grammatiskt fokuserad. I samråd med läraren valde jag ut en text som låg på lämplig nivå med tanke på eleverna.

3. Metod och material

Metoden för min studie var följande: jag tog kontakt med lärare i olika skolor som har fullständigt tidigt språkbad på svenska²¹. För studien valde jag flera klasser på nivå 5, 7 och 8 (se nedan) och besökte klasserna några gånger för att bekanta mig dem och för att vänja dem vid min närvaro. Efter att ha fått de nödvändiga tillstånden av rektorn, föräldrarna och skolmyndigheterna föranstaltades själva övningen så att läraren eller jag läste upp en kort text för eleverna, varefter de i smågrupper genom att diskutera med varandra försökte rekonstruera det huvudsakliga innehållet i texten. Gruppsamtalen spelades in på ljudband så att tre till fyra bandspelare med mikrofoner var utplacerade på borden. Dessutom spelade jag in hela övningen på video med en kamera som jag gick runt med i klassrummet. Enligt Wajnrybs (1990) modell skulle läraren efter detta ha haft en gemensam genomgång med eleverna där dessa hade fått komma med förbättringsförslag till sina egna och varandras alster, varefter eleverna skulle ha skrivit om sina texter utgående från diskussionen (Kowal & Swain 1997; Lindberg 1999b). Nu gick lärarna igenom texterna efter att jag hade besökt skolorna. Därför visar mina inspelningar endast elevsamtalen utan lärarkorrigeringar. Efteråt betraktat hade det varit bättre att följa upp övningarna omedelbart, eftersom det tydligt framgår av samtalen och av texterna att eleverna inte alltid klarar av att välja de språkligt sett bästa alternativen i sin text. Även om de kommer på ett bra förslag kan det följas av ett icke-korrekt förslag som blir den slutgiltiga versionen.

Materialet består av tio hela samtal och några sekvenser ur samtal som inte spelats in i sin helhet. De tio samtalen har valts ut bland samtal som spelats in på video och ljudband i årskurs 5, 7 och 8 i fyra olika språkbads-skolor våren 2000 i södra Finland. Årskurs 5 i grundskolan representeras

²¹ Detta innebär att eleverna före skolan åtminstone har gått ett år i språkbadsförskola, eller 2–3 år i språkbadsdaghem (se Buss & Mård 1999).

av tre olika klasser med beteckningarna A, B och C där deltagarna är elva år gamla. Årskurs 7 (D) och 8 (E) på högstadiet representeras båda av var sin klass. Eleverna i årskurs 7 är tretton år och eleverna i årskurs 8 är fjorton år gamla.

I alla klassrummen inspelades en dictoglossövning där läraren eller forskaren läste upp en text tre gånger. Första gången lyssnade eleverna på texten och under andra och tredje gången gjorde de anteckningar. De fick som instruktion att skriva upp de viktigaste orden i texten men inte hela meningar. Efter uppläsningen skulle eleverna i grupper återskapa innehållet i den upplästa texten. De behövde inte göra det ord för ord utan de fick också använda egna formuleringar. Den slutgiltiga texten skulle dock ha ungefär samma längd som originalet. Eleverna fick också instruktionen att samtalen skulle föras på svenska.

Övningstypen var ny för alla deltagarna. Vissa klasser hade övat dikta-
men regelbundet, vilket visade sig innebära att de inte hade några problem med instruktionerna. Allt som allt deltog 28 grupper på 3–4 elever i övningarna; i klass A jobbade eleverna parvis och grupp D1 bestod undantagsvis av sex elever. I klass C gjordes två inspelningar; C1, C2 och C4 är ett resultat av den ena inspelningen och C3 av den andra. I de flesta fallen lyckades övningen väl och alla grupperna fick en text färdig. De tio samtalen har valts ut bland det inspelade materialet framför allt utifrån hörbarheten. Alla grupper hade inte en egen bandspelare och i vissa inspelningar är hörbarheten tidvis dålig. I vissa grupper vägrade deltagarna att diskutera texten tillsammans och skrev individuella versioner. I de här fallen uppstod inte heller några samtal som kunde transkriberas. Samtalen har tagits med oberoende av hur mycket deltagarna orienterade sig mot uppgiften, dvs. också sådana samtal där diskussionen i hög grad handlar om annat än texten har inkluderats.

Av tabellen nedan framgår samtalens längd i minuter och antalet deltagare. I koderna anger bokstäverna klassen och siffrorna gruppen i klassen. Av materialet utgör A1, B1–2, C1–2, D1, E1–E4 och hela samtal, medan C3 och C4 endast omfattar ett antal sekvenser från olika samtal eftersom de har spelats in med videokamera.

Tabell 1. Samtalens längd, antalet deltagare och årskurs

	Längd (min.)	Antalet deltagare	Årskurs
A1	8	2	5
B1	9	3	5
B2	12	4	5
C1	13	3	5
C2	15	4	5
C3	2,5	varierar	5
C4	7	varierar	5
D1	10	6	7
E1	9	2	8
E2	7	2	8
E3	9	4	8
E4	12	4	8

Grupperna B1, B2, E2 och D1 består av enbart flickor, grupp E3 av enbart pojkar och resten är blandade grupper.

Samtalen har transkriberats och analyserats sekventiellt. Huvudvikten i analysen ligger på samtalen. Originaltexterna och de texter som skrivits av grupperna finns i en bilaga. Samtalen har i första hand transkriberats från ljudbandet enligt de principer inom CA som redovisas t.ex. i Forsblom-Nyberg (1995) och Seppänen (1997). Transkriptionerna har sedan kontrollerats mot videobanden. En transkriptionsnyckel finns bifogad i slutet av volymen.

4. Tidigare forskning

4.1 Om språkbud

Språkbudsprogrammen anses skapa en naturlig omgivning för andraspråksinlärning (Swain & Lapkin 1982:5) inom vilka barnens sätt att lära sig språket har jämförts med inlärningen av första språket. Metodiskt tycks språkbadsundervisningen också fram till 1980-talet i hög grad ha setts som en form av S1-inlärning. Krashen (1980), som har haft betydelse speciellt för språkbadsdidaktiken, gynnar *naturlig inlärning (acquisition)* i motsats till *formell inlärning (learning)*.²² På 1990-talet har den kanadensiska forskningen avspeglat en oro över att enbart naturlig inlärning inte räcker till då S1-undervisning tillämpas i en S2-kontext. Lingvisterna har hävdad

²² Han har dock kritiserats för att han har underskattat undervisningens roll vid inlärningen (se t.ex. Long 1983a).

att särskilt inläring av språkliga strukturer kräver att undervisningen och undervisningsformerna fokuserar på dem. Det nya i jämförelse med tidigare undervisning av strukturer är att eleverna förutsätts lära sig dem genom interaktion (se t.ex. Kowal & Swain 1997).²³ Samma trend är synlig också i forskningen om andraspråksinläring och -undervisning i slutet på 1980-talet och på 1990-talet: där har debatten om hur strukturer undervisas och bearbetas i interaktion kallats för *fokusering på form* (för diskussion se t.ex. Doughty & Williams (ed.) 1998; Lindberg 1996: 54 ff. och Lindberg 1999b). Fokuseringen på form kan ses som en reaktion på den kommunikativa undervisningen som på 1980-talet var ett centralt forskningsfält.

Språkbadsprogrammen i Kanada har evaluerats i olika omgångar (se t.ex. Swain & Lapkin 1982; för en översikt se Helle 1995). Ett tydligt resultat är enligt Swain & Lapkin (1995:372) att språkbadselever i Kanada på basis av sin produktion kan identifieras som icke-infödda talare och skribenter. Trots att eleverna är relativt flytande i målspråket och i klassrummet kan uttrycka det de vill kommunicera, verkar deras utveckling i andra språket i något skede bli långsammare. En orsak till det är eventuellt att inget i klassrumsmiljön tvingar dem att formulera sig mer exakt (Kowal & Swain 1997:285). De klarar av att uttrycka sig och bli förstådda med den färdighetsnivå som de redan har. Också sociala orsaker kan spela en roll för vilket språk eleverna sinsemellan väljer att kommunicera med (Lehti-Eklund 1999; Tarone & Swain 1995). En orsak som också nämnts är att eleverna inte talar tillräckligt på andra språket. I en undersökning utförd i årskurs 6 fann Swain & Lapkin (1995:372) att elevernas repliker var korta och för det mesta utgjordes av *en* sats. I de fall då eleverna har möjligheter att uttrycka sig både muntligt och skriftligt, tycks det leda till ett flytande, men inte nödvändigtvis ett exakt språk (Kowal & Swain 1997: 285, 293 f.). Några experimentella studier har dock visat att fokuserad undervisning av vissa språkliga drag kan överbrygga en del svagheter i språkbadsprogrammet (Day & Shapson 1991 om undervisning av konditionalis i franskan). En svaghet som språkbadsprogrammet inte kan råda bot på är att språket i ett klassrum endast representerar en viss och specifik del av den språkliga repertoar som behövs i samhället (Mehan 1979:190 ff.; se också Tarone & Swain 1995:166). Eleverna behöver mångsidig språklig träning utanför klassrummet för att klara av olika slags interaktion.

²³ Laurén (1999: 55 ff.) redogör för jämförelser mellan de två traditionerna, som han kallar för erfarenhetsbaserad (naturlig inläring) och analytisk (formell inläring). Han anser emellertid att ämnet hittills inte är tillräckligt undersökt.

4.2 Interaktion, utflöde och interaktiva övningar

Det finns några begrepp och teman inom språkbadsforskningen och forskningen om andraspråksinläring gällande interaktion och inläring som jag speciellt vill ta fasta på när det gäller min egen undersökning. Det första är begreppet begripligt utflöde (*comprehensible output*) som Swain (1985) postulerade inom språkbadsforskningen som en motvikt till Krashens teorier om inflödets roll inom språkinläringen. Hon anser att den egna produktionen spelar en central roll för språkinläringen. Andra begrepp som lanserats inom pedagogisk forskning om andraspråksinläring är samtalsmodifiering (*conversational modification*) och förhandling om betydelse (*negotiation of meaning*). Även om begreppen är populära i pedagogiska analyser av inlärarsamtal är det svårt att komma underfund med vad de lingvistiskt sett exakt innebär eftersom de inte har definierats på ett språkvetenskapligt tillfredsställande sätt. De kan inte heller som sådana överföras till CA-baserade analyser då de utgår från en alltför okomplicerad syn på kommunikationen (jfr Wagner 1996:220 ff.). Därför vill jag redogöra för vad dessa begrepp i de flesta fall tycks åsyfta. En tredje fråga i det här avsnittet gäller interaktionen i smågrupper: har den enbart en positiv inverkan på inläringen eller har forskningen kommit även till andra resultat?

Swain har senare utvecklat begreppet begripligt utflöde i olika sammanhang. Andra forskare har påpekat (Kowal & Swain 1997:292 f.) att produktionen gynnar andraspråksinläringen på tre sätt: den hjälper inläraren att träna språket, att testa hypoteser och att genom responser inse om han/hon blivit förstådd. Det fjärde sättet är enligt Swain (Kowal & Swain 1997:293) att utflödet kan få inläraren att övergå från ett semantiskt processande till ett syntaktiskt. Enbart förståelse tycks nämligen inte kräva någon syntaktisk analys (Krashen 1982). Samtidigt som andraspråksinlärarna talar kan de fästa uppmärksamhet vid de strukturer de producerar och korrigera dem så att de mera liknar strukturerna i målspråket. Detta kan också ske i tänka-högt-monologer utan feedback från andra deltagare (Swain & Lapkin 1995:373). Lösning av lingvistiska problem i samtal öppnar dock ett bredare fönster till mentala aktiviteter än sådana uppgifter där man tänker högt. Goss, Zhang & Lantolf (1994) hävdar att kognitiva processer manifesteras och blir åtkomliga i samtal där den här typen av uppgifter kollektivt utförs. Nobuyoshi & Ellis (1993) skiljer mellan inläring av nya former och inläring av ökad kontroll av redan internaliserade former. Om inlärarna tvingas till att modifiera sitt utflöde leder det till inläring av speciellt den senare typen.

Swain har testat hypotesen om begripligt utflöde i flera studier. En undersökning där kanadensiska språkbads elever skulle tänka högt medan de skrev visar att eleverna använder kunskaper om sitt första språk kontrastivt och på basis av dem formulerar hypoteser om språkliga former och funktioner i målspråket. De bästa eleverna visade sig också fästa betydligt mera uppmärksamhet vid strukturer än de svagare (Swain & Lapkin 1995:383 ff.). Hulstijn & Hulstijn (1984:37) har också kommit till att andraspråksinlärare med explicita kunskaper gör bättre ifrån sig än inlärare som saknar dem. En annan studie (Kowal & Swain 1997) utförd i klass 8 i kanadensiskt språkbud byggde på samtal i samband med en dictoglosskrivning och ett clozetest. Läraren hade noterat att eleverna trots vissa kunskaper i fransk grammatik inte hade insett hur tempusformerna fungerade. Enligt en citerad elev var det svårt att använda dem eftersom eleverna inte hade undervisats i hur de skulle användas, endast hur de skulle böjas, vilket också gällde för verben i engelskan (Kowal & Swain 1997:292). Läraren hade också lagt märke till att språkbads eleverna förlitade sig mera på strategisk än på grammatisk kompetens i sin kommunikation sinsemellan, vilket innebar att de i högre grad utgick från gester och gemensamma kunskaper än exakt verbal kommunikation. Meningen med övningarna var att eleverna skulle fokusera på användningen av presens i franskan. Av resultaten framgick att dictoglossövningen kunde tänkas befämja allmänna syntaktiska processfärdigheter eftersom eleverna själva valde de diskuterade topikerna. Samtalen visade att de diskuterade ämnen också berörde semantiska och ortografiska frågor. Övningen verkade speciellt befämja studenternas diskussioner om länkar mellan form och betydelse i skrivprocessen. Lärarfeedbacken efter övningen var nödvändig för att sälla bort felaktiga slutsatser.

Inom pedagogiken har sambandet mellan interaktion och inläring av språk på 1980- och 1990-talet undersökts i flera studier speciellt med tanke på hur parterna modifierar sina yttranden för att bättre förstå varandra. En översikt över ämnet finns i Gass, Mackey & Pica (1998). Begreppen samtalsmodifiering (*conversational modification*) och förhandling om betydelse (*negotiation of meaning*) har diskuterats flitigt i litteraturen om inläring av andraspråk och främmande språk. Eftersom de verkar användas om olika typer av företeelser vill jag här ta upp dem och granska dem ur ett CA-perspektiv. Long (1983b) har betonat att modifikationer i samtal mellan infödda och icke-infödda talare är viktiga för att den icke-infödda ska förstå obekanta språkliga uttryck. Longs taxonomi beträffande samtalsmodifieringar (*conversational modification*) gäller inflöde, dvs. förståelse av den andra partens yttranden. Om Longs begrepp *conversational modification* omskrivs i termer av CA avses med det företeelser där antingen den infödda eller den icke-infödda talaren kontrollerar

att hon/han förstått den andra partens yttranden, eller företeelser där den infödda underlättar förståelsen för den icke-infödda. Modifieringarna realiserar på flera olika sätt: genom egna reparationer, reparationer av andra, kontrollfrågor till den andra eller bekräftelser av den andra partens yttranden.

Förhandling om betydelse (*negotiation of meaning*) är ett populärt begrepp inom den pedagogiska litteraturen om andraspråksinläring. Det har sin utgångspunkt i begreppet *reparation* (Schegloff et al. 1977) som härstammar från CA men verkar inte ha exakt samma innehåll. Inom *conversation analysis* står *reparation* för olika praxis med vilka samtalen tar upp talrelaterade problem och försöker lösa dem. Problemen kan gälla talande, hörande eller förståelse. Reparationer är en process som realiserar i sekvenser med olika strukturer och de kan initieras antingen av talaren som producerat problemet eller någon annan talare (Schegloff 2000:207 f.; Sorjonen 1997:111 ff.; se ytterligare avsnitt 6.2). Med *negotiation of meaning* tycks Varonis & Gass (1985) avse reparationer i inlärsamtal överlag. De definierar aldrig begreppet, men de flesta exemplen visar på fall där reparationen initieras av den andra parten i dialogen. Vissa av exemplen visar även reparationer initierade av talaren, s.k. *comprehension checks*. I Gass & Varonis (1985:151) tycks *förhandling om betydelse* avse detsamma som en reparationssekvens. En högre andel reparationer i samtal mellan inlärare tyder enligt Varonis & Gass (1985:83) på *negotiation work* vilket gynnar inläringen. Gass & Varonis (1985:161) betonar dessutom reparationernas inverkan på förståeligt inflöde och utflöde i samtal mellan inlärare. Eftersom författarna inte skiljer mellan vem det är som initierar reparationen och inte heller analyserar reparationssekvenserna i sin helhet är det svårt att jämföra deras resultat med analyser av reparationer inom CA. Wong (2000:246 f.) påpekar också att det är oklart i hur hög grad de sekvenser som Varonis & Gass (1985) och Gass & Varonis (1985) behandlar förekommer i andra typer av samtal än mellan inlärare.

Inom andraspråksinläringen har flera forskare ansett att olika typer av kommunikativa övningar i smågrupper är nyttiga för språkinläringen, men det finns även några kritiska röster som inte utan vidare accepterar tanken. Gass & Varonis (1994) baserar sin positiva syn på smågruppsövningar på en undersökning som visar att medvetenhet om brister i språkbehandlingen leder till förhandling om betydelse mellan inlärare, vilket gynnar andraspråksinläringen. Pica & Doughty (1988) som har undersökt inflödet och modifieringar i smågruppssamtal kommer till att grupparbete i sig inte är ett effektivt hjälpmedel för inläring i klassrummet utan att interaktionen som stöd behöver övningar som kräver informationsutbyte (se också Pica & Doughty 1985). Foster (1998) ser kritiskt på begreppet *kom-*

munikativa övningar när hon granskar resultaten av en undersökning av vuxna S2-inlärare som antingen i dyader eller i smågrupper skulle utföra fyra typer av muntliga övningar avsedda för "kommunikativa" klassrum. Resultatet visar att studenterna oberoende av övningstyp talade mera i dyader än i grupper. Foster påpekar också att det finns förvånansvärt få belägg på förhandling om betydelse i samtalen; i stället glider studenterna över de problematiska ställena. Hon förhåller sig kritisk till övningar där målsättningen är att dessa ska innehålla många belägg på förhandling om betydelse, men hon ställer sig mera optimistisk till övningar där studenterna förhandlar om formen. Därvid tar hon avstånd från studier utförda bl.a. av Pica, men är på samma linje som Kowal & Swain (1997) och Donato (1994).

Foster anser alltså att grupparbete i sig inte behöver leda till ökad kommunikation och inläring utan att resultatet beror på vilken typ av övningar som används (jfr Aston 1986). Både Aston och Foster kritiserar den pedagogiska litteraturen som understryker att gruppsamtal automatiskt innebär gynnsamma omständigheter för förhandling av betydelse och därmed för ökad språkinläring. Aston lyfter fram sociala orsaker på bekostnad av de pedagogiska och Foster (1998: 3) framhäver att den pedagogiska litteraturen inte har kunnat bevisa att det existerar ett samband mellan förhandling av betydelse och inläring.

Också Seedhouse (1999) diskuterar undervisning som baserar sig på de kommunikativa övningarna, *task-based interaction* som han kallar det. Definitionen på uppgift (*task*) härstammar från Willis (1990: 127) som med uppgift avser en verksamhet där fokus ligger på resultatet snarare än på den språkliga verksamhet som lett till det. På den här punkten avviker den uppgiftsbaserade metodologin tydligt från den ståndpunkt som t.ex. Kowal & Swain (1997) uppvisar i fråga om dictoglossövningen där interaktionen elever emellan uppfattas som det väsentliga. Seedhouse (1999:150) påpekar att studierna av uppgiftsbaserad undervisning saknar helhetsanalyser som skulle visa den positiva effekt, bl.a. kreativitet, som den här typen av undervisning påstås ha. Seedhouse kommer i sin uppsats fram till att turtagningen styrs effektivt av vilken typ av uppgift det är fråga om. Han analyserade en övning som utfördes i par där båda deltagarna hade tillgång till olika information (*information gap*). Den ena talaren tenderade att komma med påståenden som den andra talaren reagerade på genom att ge feedback, initiera reparationer eller be om upprepning. Typiskt för de språkliga yttrandena var att de var ytterst korta och att talarna använde utpekande uttryck. Seedhouse kritiserar förespråkarna för uppgiftsbaserade övningar för deras metodologiska grepp som närmast kan beskrivas som kvantitativt där vissa drag typiska för "modifierad interaktion", bl.a. upprepningar och kontroller av förståelse och bekräftelse, plockas ut ur sin

kontext och behandlas kvantitativt. Han hävdar att uppgiftsbaserad undervisning skapar uppgiftsbaserad kommunikation och efterlyser tillämpning och undersökning av olika typer av aktiviteter i klassrum för andraspråksinläring.

Dictoglossövningar kunde tänkas utgöra den typen av smågruppsövningar som har en tydlig målsättning: de tvingar samtalarna att tala och att komma överens om en gemensam text. Att texten ska formuleras skriftligt förutsätter exakthet av språket. Begreppen *samtalsmodifiering* och *förhandling av betydelse* verkar däremot vara för inexakta för en språklig analys av övningarna. Jag kommer därför att utnyttja termerna *förslag*, *reparation* och *uppreppning* för att analysera några centrala språkliga handlingar i övningarna (se kap. 6).

5. Dictoglossövningar som institutionella samtal

Dictoglossamtal kan definieras som en särskild typ av klassrumssamtal som utgör en underkategori av institutionella samtal. Med institutionella samtal brukar avses samtal mellan experter och lekmän. Enligt Linell (1990a:20ff.) karakteriseras de i allmänhet av "att de har bestämda syften och /.../ bestämda begränsningar på vad man kan eller får tala om"; de följer dessutom vissa rutiner och är socialt etablerade genrer som t.ex. samtalen under ett läkarbesök eller ett polisförhör. Samtalen är asymmetriska och parterna är knutna till specifika roller där expertens roll hör ihop med yrkesutövning. Vidare påpekar Linell (a. a.:23) att interaktionen ofta följer ett fråga-svar-mönster. Samtal i klassrummet behandlar han dock inte i sin uppsats även om han nämner att många av de samtal som förs i skolan faller under definitionen ovan.

Interaktionen i klassrummet kan kännetecknas av flera mönster än vad som karakteriserar ett prototypiskt institutionellt samtal. Lärarstyrd interaktion som åtminstone tidigare varit den mest typiska formen av samtal i klassen stämmer dock överens med beskrivningen ovan i och med att den har ett visst syfte och följer vissa rutiner som både lärare och eleverna har socialiserats i. Kommunikationen präglas av ett visst mönster där läraren tar initiativen, ställer frågorna och fördelar ordet, dvs. har kontrollen över interaktionen. (Anward 1984:5ff.; van Lier 1994:204f.)

Dictoglossamtalen däremot förs i regel utan att läraren ingriper och de fungerar som äkta gruppsamtal mellan eleverna (jfr Linell 1990b:40). De avviker såtillvida från Anwards (1984:56ff.) klassifikation av lektioner som fungerar som samtal (typ 4) att läraren i de sist nämnda ändå har samma rättigheter som eleverna att tala utan att begära om ordet, att för-

delat ordet och att bestämma vad som diskuteras. I äkta gruppsamtal bidrar det mesta som sägs till den gemensamma diskursen, alla har rätt att ta turen och talarna kan adressera hela gruppen eller en deltagare (Linell 1990b:40; Londen 1997). Kriterierna på äkta gruppsamtal stämmer in på dictoglossamtalen som dock samtidigt utgör ett institutionellt samtal. De kunde enligt Linells (1998a:159) kriterier klassificeras som "de mest typiska institutionaliserade verksamheterna" så när som på avsaknaden av läraren bland deltagarna: dictoglossamtalen har nämligen ett förutbestämt syfte som uttalas och definieras i början av övningen, verksamheten är orienterad mot att förverkliga syftet och dokumenteras på papper och de är dessutom baserade på språklig mediering. Däremot styrs samtalen då inte av den professionelle, dvs. läraren, utan eleverna har åtminstone som utgångspunkt jämbördiga roller i gruppsamtalen. Några av samtalen utgör dyader (se tabell 1).

Också enligt de kriterier som Drew & Heritage (1992: 25) ställer på institutionella samtal kan dictoglossamtal anses fylla några viktiga förutsättningar eftersom de har ett visst syfte och eleverna orienterar sig mot att genomföra övningen (Mehan 1979:77; se också Seedhouse 1996). Orienteringen leder till att eleverna i samtalen försöker fylla vissa villkor, att de t.ex. talar svenska och att de under samtalet strävar efter att återskapa den upplästa texten. Bergmann (1998: 286) hävdar att moralitet och interaktion är hårt inflettade i varandra och att moralitet konstrueras i och genom social interaktion. I de övningar som genomförs i klassrummen är moraliteten starkt förknippad med orienteringen mot uppgiften och genomförandet av den. Oförmåga att genomföra övningen och brott mot villkoren kommer fram på olika sätt i elevernas repliker där eleverna visar att de är medvetna om att den aktuella verksamheten inte är önskvärd (se ex. 1–3 nedan).

Olika drag i gruppsamtal i klassen kan betraktas både ur pedagogisk och ur samtalsanalytisk synvinkel. När Wajnryb (1990:16 f.) diskuterar dictoglossmetoden betonar hon kvantitativa och kvalitativa fördelar med gruppinteraktion i språkundervisningen. I jämförelse med lärarstyrd aktivitet får fler studenter tala. Orsaken till kommunikationen är genuin, eftersom genomförandet av uppgiften kräver att parterna samtalar. Om man fokuserar på utflödet bör arbetet i smågrupper erbjuda flera möjligheter till olika aktiviteter än i ett lärarstyrt klassrum, bl.a. genom att ge eleverna fler möjligheter att ta initiativ. I dictoglossamtal tycks parterna också i hög grad själva välja vilka aspekter de tar upp i diskussionen och vilka språkliga frågor de vill fokusera på (Swain 1998:77, Lindberg 1999b).

I samtalsanalysen anses vardagliga gruppsamtal lyda under något anorlunda villkor än t.ex. dyader (se Londen 1997) bland annat vad gäller turtagningen. Man kan fråga sig hur mycket det i dictoglossamtalen finns drag som påminner om vardagliga samtal. Det är möjligt att eleverna kan

förstå gruppsamtalen på ett annat sätt än läraren, inte som institutionella samtal som orienterar sig mot en viss uppgift utan som vardagliga samtal. Lindberg (1996: 187) påpekar till exempel att "samtal i mindre grupper, till skillnad från klassrumssamtal under ledning av läraren, har mycket gemensamt med språkanvändningen i vardagssamtal utanför undervisningen". Av de övningar som spelades in för min undersökning framgår att friheten att själv bestämma leder till att samtalet kan bestå både av sekvenser där deltagarna arbetar med uppgiften och sekvenser där de diskuterar annat. Deltagarna kan också själva välja hur starkt de orienterar sig mot att göra uppgiften (se avsnitt 5.1.3).

Huruvida dessa friheter bör ses som misslyckanden med tanke på inläringen är inte en alldeles enkel fråga. Först borde man göra klart för sig vad det är eleverna ska öva och lära sig i en övning. Att de talar eller samtalar på målspråket är kanske inte tillräckligt för att t.ex. en dictoglossövning ska betraktas som genomförd. Det vore viktigt att i diskussionen om andraspråksinläring hålla isär vilka drag i samtalet som hör till de basfärdigheter som deltagarna tar med sig från sitt första språk och vilka drag de borde lära sig i andraspråket. T.ex. förmågan att ta turer och att bilda sekvenser (t.ex. fråga-svar) torde hör till de basfärdigheter som inlära tar med sig från sitt förstaspråk (jfr också Porter 1986:218). Mot den här bakgrunden kan man fråga sig vad som utgör en lyckad övning. Är en övning där eleverna inte orienterar sig mot uppgiften men där de för ett vardagssamtal på svenska om andra topiker en pedagogiskt misslyckad övning men ett lyckat vardagssamtal? Mehan (1979:170 ff.) menar att en kompetent medlem i klassrumsgemenskapen förutsätts ha både akademiska kunskaper och interaktionella färdigheter. När det gäller dictoglossamtalen tycks avsaknaden av de förra, dvs. bristfälliga kunskaper i svenska, leda till ett samtal som interaktionellt sett inte fyller kännetecknen för ett gruppsamtal i klassrummet utan snarare utgör ett vardagssamtal. En misslyckad övning är kanske delvis lyckad med tanke på att eleverna övar sina basfärdigheter i ett vardagssamtal i andraspråket, men det som uteblir är den typ av verksamhet som kan tänkas öka inläringen av andraspråket, t.ex. förslag, reparationer och upprepningar som beskrivs i avsnitt 6.1, 6.2 och 6.3. Ett totalt misslyckat samtal på andraspråket däremot är kanske närmast ett sådant som inte förs, dvs. där deltagarna inte talar.

5.1 Orientering mot uppgiften och brott mot instruktionerna

5.1.1 Att tala svenska

Det framgår på olika sätt av de inspelade gruppsamtalen hur eleverna orienterar sig mot att genomföra uppgiften. Såsom nämnts har de innan övningen inletts fått höra, att det är önskvärt att de ska tala svenska. Av tabell (4) i avsnitt 7.1 framgår att det i nästan alla samtal förekommer kodväxling till finska. I vissa fall gäller detta enstaka ord eller sekvenser där eleverna talar finska. I några samtal är finska det dominerande språket. Det är dock endast i samtal A1 som eleverna inte påpekar att samtalet borde föras på svenska. I alla andra samtal bemöts den som kodväxlar från svenska till finska med någon sorts kommentar av någon eller några andra i gruppen. Enligt Myers-Scottons (1999:1267) terminologi kunde man säga att eleverna (med undantag av samtal A1) betraktar svenska som det omarkerade normspråket för dictoglossamtalen. När en elev talar finska betraktar de andra detta som markerat språkval och kommenterar avvikelser. Normen för språkbruket i grupp A1 torde sannolikt vara en annan än i de övriga grupperna (se kap. 7, ex. 41 och 42). I det följande illustreras hur eleverna kommenterar användningen av finska under övningarna.

I grupp E4 där det huvudsakliga samtalspråket är finska föreslår Oona på finska (rad 2) efter att några minuter av samtalet har gått att gruppen ska övergå till att tala svenska:

1. E4 (Beata, Jaana, Oona och Olli)
1 Olli: joo ja sit tässä on niinku [(0,9) femton procent av
'jä' ä sen e här liksom'
→ Oona: [aletaanks puhua ruotsii hei
'ska vi börja tala svenska hej'
3 Beata: joo mä oon nyt vikas eiku förra mikäseon eller
'jä jag e nu i sista eller i förra vaheterdenu eller'
4 Oona: förra (0.4) i fjol var de fem- femtusen

Oonas första replik efter förslaget är på svenska (rad 4). Den övriga gruppen reagerar inte på hennes förslag, Beatas följande replik är på finska (rad 3) och hänför sig till var hon som är sekreterare befinner sig i nedskrivningen av texten. När samtalet fortsätter tycks eleverna välja språk på individuell basis så att Olli och Jaana talar finska, medan Beata alternerar mellan finska och svenska. Oona själv verkar sträva efter att i högre grad hålla sig till svenska under resten av samtalet.

I samtal C2 i klass 5 där det finns flera sekvenser på finska reagerar olika talare (lekfullt) på om någon yttrar sig på finska, såsom i följande utdrag:

2a. C2 (Kalle, Kristiina, Minna och Seppo)

→ Kalle: ai jaa mä puhuin siihen
'aj ja jag talade i den'
2 Kristi: du du pratar finska

2b. C2 (Kalle, Kristiina, Minna och Seppo)

→ Minna: emmä kirjota sitä sun mä kirjoitan tätä mun ekaa lausetta.
'jag skriver inte den där din jag skriver den här min första
sats'
2 Kalle: vad du sade sade du på *nånting på (0,3) [på: svens- svens-*
3 Kristi: [finska
4 Minna: sanoin
'ja jag sade'
5 Kalle: finska
6 Kristi: du ska prata svenska
7 Kalle: Minna
8 Seppo: Minna
9 [(1,5)
10 Seppo: [(skrattar))
11 Seppo: *du är dum Minna.*

I den här gruppen fungerar Minna som sekreterare och de andra i gruppen tilldelar henne huvudansvaret för att texten ska bli färdig. De orienterar sig endast delvis mot uppgiften att återskapa texten och använder tiden till att spela olika roller framför mikrofonen. På rad 1 i 2b utbrister Minna upp-givet på finska att hon inte hunnit så långt i texten som de andra tror. Hon får genast ta emot en lekfullt ställd retorisk fråga av Kalle (rad 2) huruvida hon sade någonting på svenska. Han hade tydligen tänkt säga *finska*, efter-som han avbryter ordet *svens-* och kommer senare med en reparation (r. 5). Kristiina ingriper och reparerar Kalle före honom (r. 3). Innan Kalle har fullbordat sin reparation besvarar Minna den retoriska frågan trotsigt ja-kande. Hon koncentrerar sig på att skriva och prioriterar den delen av in-struktionerna. Efter detta fortsätter Kalle och Seppo (r. 7–8) med att ret-fullt förmana Minna.

I samtal B1 (klass 5) mellan tre flickor vilket nästan enbart förs på svenska kommenterar Tia språkbruket i en pojkgupp som sitter bredvid flickorna:

3. B1 (Ilona, Sanna och Tia)

1 Tia: han se- han såg många bilder av avgudar
2 Sanna: avgud
3 Tia: ja
4 (30,0)
→ Tia: dom e jättefinskspråkiga
6 (5,6)

Den långa pausen före och efter Tias replik beror på att Sanna skriver, vil-
ket erbjuder goda möjligheter att lyssna på och iaktta de andra grupperna.
Genom sin explicita kommentar om att gruppen bredvid inte följer de an-
givna spelreglerna avslöjar Tia att hon och de övriga i hennes grupp inter-

naliserat anvisningarna och följer dem i sitt språkliga beteende.

Brott mot instruktionen att tala svenska registreras alltså i flera samtal antingen mer direkt som uppmaningar till de andra att byta språk eller mer implicit som negativt laddade kommentarer om felaktigt språkval.

5.1.2 Andra instruktioner

Deltagarna orienterar sig också mot andra instruktioner än språket under övningen. Instruktionen att grupperna genom att tala ska återskapa texten förorsakar följande sekvens i klass 5:

4. B1 (Ilona, Sanna, Tia)
1 Ilona: om vi skriver de här (-) å sen berättar vi va vi har skrivit
2 Sanna: nej detta e [int
3 Tia: [nej de e de e grupparbete
4 Ilona: ja de e
5 Tia: nåhhå
6 Ilona: men (-)
7 Sanna: (-) du göra själv
8 Sanna: okej men du kan fråga av oss (0,5) om du (0,3) om du vill
9 Ilona: okej

Här har samtalet precis börjat. Ilona föreslår att flickorna ska skriva egna texter och efteråt berätta vad de har skrivit. Sanna och Tia gaddar ihop sig och protesterar nästan samtidigt mot förslaget med motiveringen att de ska arbeta i grupp (r. 2–3). Ilona motiverar sitt förslag med att grupparbete kan göras också på hennes sätt. Sanna löser problemet genom att föreslå att Ilona kan fråga henne och Tia (rad 8), eftersom hon tycks inse att Ilonas förslag beror på att hennes svenska är svagare än de andras. Ilona accepterar förslaget och grupparbetet fortsätter enligt Sannas och Tias förslag. Ilonas sämre färdigheter framgår på olika sätt under hela övningen, hon frågar t.ex. Sanna vad *saarnata* (predika) och *jumala* (gud) är på svenska och Sanna ger henne de rätta svaren. Sekvensen utgör ett exempel på hur det inom grupper kan etableras grupper (*conjoined participation*; Lerner 1993) om parterna är oeniga t.ex. om hur de ska följa instruktionerna. Den tillfälliga indelningen framgår av att Sanna använder pronomenet *oss* om sig och Tia och att Ilona inte heller ifrågasätter detta.

Det nämndes också i instruktionerna att den återskapade texten skulle ha ungefär samma längd som den ursprungliga texten. Inspelningarna visar att eleverna också ger akt på detta i sitt arbete. Följande exempel är från ett parsamtal (åk 8). Kalle och Sirpa har hunnit relativt långt med sin övning. Hittills har Kalle fungerat som sekreterare:

5. E1 (Kalle och Sirpa) och E2 (Nea och Fiina)
1 Kalle: okej din (.) tur att skriva fyra meningar.

2 Sirpa: nå de (å) de e bra
 3 Kalle: NÅ (men hon) sa åtta meningar
 4 Kalle: måste också skriva någo.
 5 Sirpa: men varför sku ja
 6 Sirpa: åtta meningar
 7 Kalle: men hon sa [åtta meningar
 8 Sirpa: [(-) åtta meningar
 9 några åtta meningar
 10 Kalle: man måst ha
 11 Flera röster: NÅ
 12 Nea: åtta meningar (.) man sku bara skriva de som (0,3) me
 13 egna ord (0.5) va man kommer ihåg
 14 Läraren: nå ja men de va ju åtta
 15 Nea: men om man int kommer ihåg allt
 16 Nea: man skriver de
 17 Läraren: så mycke som möjlit
 18 Nea: ja nåja
 19 Sirpa: vi har också så mycke som möjlit

När Kalle föreslår att Sirpa ska fortsätta att skriva efter honom använder han instruktionen om textens längd som motivering. Sirpa – som under samtalet har visat sig vara den passivare parten – ifrågasätter textens längd. Då Kalle fortsätter att hålla fast vid sin åsikt får Sirpa flankstöd av paret Nea och Fiina som bildar en grupp och sitter bredvid Kalle och Sirpa. Neas replik (rad 12) tar fasta på ett råd hon själv hade fått av mig tidigare när hon hade klagat på att hon inte kom ihåg allt. Jag uppmanade henne då att skriva det hon kom ihåg. Läraren kommer in (rad 14) och stöder Kalles argument. Kalles förslag till Sirpa på rad 1 utmynnar i att läraren och Nea kommer överens om spelreglerna så att det exakta antalet meningar byts ut mot ett mindre exakt mått, *så mycke som möjligt* (rad 17). Eftersom instruktionerna är gemensamma för alla grupper i hela klassen kan en överenskommelse inom *en* grupp också övertas av de andra. Sirpa som från början motsatt sig Kalles förslag tar fasta på den här versionen av instruktionen vilket tillåter henne att framhärda att de har skrivit det som behövs, *så mycke som möjligt* (r. 19). Indirekt implicerar hon att hon fortsättningsvis inte tänker acceptera Kalles förslag på r. 1. Litet senare i samtalet accepterar också Kalle att deras text är färdig.

Ett sista exempel på en missförstådd instruktion visar hur eleverna hela tiden under samtalets gång orienterar sig mot anvisningarna. Fiina och Nea i klass 8 har samtalat ett tag när jag ställer mig bredvid dem med videokameran. Då ställer Nea mig följande fråga:

6. E2 (Nea och Fiina)

1 Nea: /hur länge ska man diskutera av de här
 2 (1,1)
 3 Hanna: tills ni har fått den där texten färdi.
 4 Nea: nå vi e färdiga.=
 5 Fiina: =vi e färdi[ga
 6 Nea: [vi har gått nå- [(.) nästan två gånger igenom
 7 Fiina: [måste vi skriva de

8 ?Fiina: just de
 9 Kalle: jā vi māst liksom göra en sån där
 10 (1,6)
 11 Hanna: eh men har ni skrivi hela meningar
 12 1,3)
 13 Fiina: n[ej
 14 Sirpa: [nej
 15 Nea: nå=
 16 Hanna: jā de sku va (0,3) meningen va att ni sku skriva hela
 17 meningar. int bara di där (1,2) alltså att <den ena av er
 18 skriver> (0,4) den där texten.
 19 (1,1)
 20 Fiina: aha
 21 Hanna: återskapar den där texten. nu har ni gjort anteckningar
 22 (0,4) å sen ska ni skriva ner den där texten utgående från de
 23 (1,3)
 24 Fiina: ja kan skriva

Dictoglossövningen är ny för eleverna och Nea och Fiina har trots att övningen endast går ut på att samtala om det upplästa ämnet. Verbet *fått* i mitt svar (r. 3) är otydligt så att flickorna missuppfattar mitt svar som om det gällde att få *samtalet* färdigt. Det är först Fiinas följdfråga (r. 7) som leder till att missuppfattningen reds ut. Frågan besvaras först av Kalle från gruppen bredvid. Jag utgår i min följande fråga (r. 11) från Neas och Fiinas försäkran om att de är färdiga (r. 4–5) eftersom jag inte kan se någon färdigskriven text på bänken, endast anteckningar. Eftersom svaret är negativt går jag igenom instruktionen på nytt (r. 16–18) på vilket Fiina reagerar med insiktsmarkören *aha* (jfr Green-Vänttinen 2001:142). Trots att Fiina tycks ha förstått vad övningen går ut på formulerar jag för säkerhets skull om instruktionen en gång till (r. 21–22). Nea och Fiina sätter genast i gång med övningen efter att Fiina har erbjudit sig som sekreterare (r. 24).

5.1.3 Att överta ansvaret för uppgiften: en exkurs

I artikeln *Complaints About Transgressions and Misconduct* påpekar Drew (1998: 296) att det moraliska arbete som talarna gör när de beskriver sitt eget eller andras beteende antingen kan vara djupt inbäddat i beskrivningar eller att det explicit kan tas upp av deltagarna. Linell & Rommetveit (1998: 466) påpekar att det i alla samtal finns en diskursintern etik, vilket innebär att varje handling i diskursen handlar om att överta eller ålägga någon skyldigheter, rättigheter och ansvar. Jag ska granska orienteringen mot övningen i samtal E3 i klass 8 utifrån hur det kommer till synes i samtalet att deltagarna vill skjuta ifrån sig ansvaret för att uppgiften blir gjord. Gruppen består av fyra pojkar av vilka tre (Mauri, Kalle och Petteri) har sämre kunskaper i svenska och etablerar en falang mot den fjärde, Peik, som är betydligt bättre i svenska. Före övningen har han endast mot-

villigt anslutit sig till gruppen där han genast väljs till sekreterare av de övriga, men under övningen vägrar Peik att tala trots flera försök från de andras sida. Alldeles i slutet av övningen skriver Peik på egen hand en någorlunda skaplig text.

Intressant är att de tre pojkarna (Mauri, Kalle och Petteri) gemensamt i början av samtalet försöker att locka Peik att överta initiativet för samtalet. Däremot är ingen av dem bekymrad över vem som ska skriva något. Kanske det faktum att Peik redan har valts till sekreterare räcker för dem som garanti för att han kommer att sköta den delen. Av följande exempel framgår hur pojkarna gemensamt genom att ställa frågor och ge order försöker få Peik att reagera:

7a. E3 (Mauri, Kalle, Petteri och Peik)

- 1 Kalle: nå Peik=
- 2 () =för att
- 3 Petteri: va har du att säja
- 4 (1,2)
- 5 Peik: ingenting

7b. E3 (Mauri, Kalle, Petteri och Peik)

- 1 Kalle: nå
- 2 (2,7)
- 3 Kalle: nå
- 4 (1,5)
- 5 Kalle: nå Peik
- 6 (1,4)
- 7 Kalle: vad har du att säja
- 8 Mauri: Peik du du har plenty of things på papper
- 9 Kalle: ((skrattar))
- 10 Petteri: du måste (0,9) läsa dem.
- 11 Peik: ja för att jag e den e- alla

Mauris replik (r. 8) ger en förklaring till varför Peik borde överta initiativet: det är han som bör tala eftersom han har skrivit ner något. Mauris, Kalles och Petteris försök att skyffla över ansvaret till Peik misslyckas dock och slutar för tillfället med att Peik i en tur som han avbryter medger att han är den enda som har gjort anteckningar (r. 11). Den implicita beskyllningen tas dock upp av både Petteri och Mauri som i följande repliker redogör för vad de har lyckats skriva upp. Efter ännu ett försök från Kalles sida att få Peik att tala övertar Mauri initiativet:

8. E3 (Mauri, Kalle, Petteri och Peik)

- 1 Mauri: okej vi måst prata om själskyddning
- 2 (1,9)
- 3 Kalle: (sölskyddning) piip
- 4 Kalle: ((skrattar))
- 5 Mauri: själskyddning
- 6 (1,6)
- 7 Mauri: där står hur många alltså sä- själar finns de

Själskyddning (r. 1) ovan beror antagligen på en felsägning (jfr Linell

1984:146) eftersom Mauri senare i samtalet leker med ordparet *sälar/själur* (se ex. 15 nedan). Fr.o.m. Mauris initiativ inleds samtalet mellan Mauri, Kalle och Petteri utgående från originaltexten och dess innehåll även om ingen skriver ner något. Peik säger fortfarande ingenting. Emellanåt gluttar pojckarna över Peiks axel för att få mera stoff till diskussionen:

9. E3 (Mauri, Kalle, Petteri och Peik)
- 1 Petteri: Norge har (0,7) fått dåligt publicitet för jakten (1,7) eh
va står där
 - 2 Kalle: ((skrattar, Mauri kommer med))
 - 3 Mauri: omatoiminen keskustelu
'självständig diskussion'
 - 4 Peik: ambassaderna

Både skratten (r. 2) och Mauris replik (r. 3) antyder att de upplever det som i viss mån generande att utnyttja Peiks anteckningar när denne inte deltar i diskussionen. Båda topikerna *att skydda sälar* och *att skydda fisket* som fanns i originaltexten tas upp, men sedan är texten slutbehandlad. Det är uppenbart att det är svårt för pojckarna att finna något att tala om. Mauri som i ex. 8 övertagit initiativet tycks dock hålla fast vid den delen av instruktionen att gruppen ska samtala. Han återtar initiativet genom att ställa en fråga vars svar är uppenbart:

10. E3 (Mauri, Kalle, Petteri och Peik)
- 1 Mauri: var e (0,2) var ligger Norge
 - 2 (-)s
 - 3 Mauri: hej var e Norge
 - 4 (1,7)
 - 5 Petteri: *du vet*

Det är tydligt att avsikten med frågan och liknande följdfrågor är att hålla i gång samtalet som håller på att avstanna eftersom de andra närmast generat skrattande besvarar Mauris frågor. Mauri gör ett sista försök att få Peik att överta ansvaret för övningen.

11. E3 (Mauri, Kalle, Petteri och Peik)
- 1 Mauri: Peik du har nånting att säga
 - 2 Peik ja: har ja
 - 3 Mauri JÅ
 - 4 Petteri: du har [nånting att säga
 - 5 Kalle: [säj nånting klokt
(4 repliker)
 - 6 Mauri: varför måst man (0,3) sky[dda sälar sälarna
 - 7 Petteri: [skydda sälar
 - 8 Peik: nå de kan ju (0,4) MAURI berätta om

Den här gången uppgraderar Mauri sin uppmaning genom att besvara Peiks motfråga med ett betonat *ja* med hög röst. Både Petteri och Kalle ackompanjerar uppmaningen, Petteri med att nästan identiskt upprepa

Mauris replik och Kalle med en uppmaning i imperativ. Det upprepade uppmanandet resulterar i att Peik faktiskt säger något: han besvarar en fråga när Mauri åter igen tar ett initiativ (r. 6). Att Peik har gått med på att säga något tycks sätta samtalet i gång igen. Den påföljande diskussionen avlägsnar sig dock något från den ursprungliga uppgiften, topikövergångarna bygger på associationer och samtalet omfattar bl.a. en dramatiserad dialog och en berättelse (se ex. 15 nedan). Linell (1990a:23) påpekar att institutionella samtal kan innehålla passager som inte gäller själva saken. Han kallar inslagen för "snack". I samtal E3 verkar "snacket" ta över när eleverna inte klarar av att följa anvisningarna (se Nordman, kap. 2 i denna volym). Trots detta fortsätter pojkarna att samtala och också Peik deltar med några sporadiska repliker.

Samtalet avslutas med att Peik självmant övertar det ansvar som de tre andra pojkarna tilldelat honom redan före övningen: han ber läraren om mera papper och börjar skriva. Verksamheten uppskattas tydligt av Mauri och Petteri:

12. E3 (Mauri, Kalle, Petteri och Peik)
 1 Petteri: va har du skrivit där
 2 Mauri ohyea Peik skriver nånting klokt
 3 Petteri: @ohhoho
 4 Mauri: varför kan du inte säga nånting klokt
 5 (2, 0)
 6 () noni
 7 'nåja'
 8 Petteri: hieno homma
 'fin grej'

Även om Mauri fortfarande undrar varför Peik inte deltar i samtalet visar Petteris (r. 8) kommentar att han känner sig lättad över att Peik åtagit sig att slutföra uppgiften.

5.2 Sekvenser utanför övningen

Orienteringen mot uppgiften är vanligtvis så pass genomgående att de längre sekvenser som inte direkt hänför sig till uppgiften kommer i slutet av samtalen när uppgiften är slutförd. Enligt Linells (1990a:23) terminologi är det fråga om *eftersnack*.²⁴ Normalt fördelas också ansvaret för att uppgiften ska bli gjord av alla, dock inte i alla samtal. När det pågår en annan verksamhet än den som hör ihop med uppgiften är sekvenserna to-

²⁴ Enligt Drew & Heritage (1992:27–28) förekommer det i mindre formella typer av institutionell interaktion sekvenser som liknar vardagliga samtal (*quasi-conversational*). Ätminstone i vissa avseenden går det inte att dra en skarp gräns mellan institutionell och vardaglig interaktion.

pikmässigt associativt förknippade med det aktuella samtalet. I samtal C2 utlöses en sådan sekvens av att Kristiina i slutet av övningen skickar en hälsning till mig via bandspelaren:

13. C2 (Kalle, Kristiina, Minna och Seppo)

- 1 Kristi: hur mår du Hannele (sic!)
 .
 .
 2 Seppo: och hon sa att hon väärentää (('förfalskar')) (0,7) våra namner
 3 (Kalle): °nii just° ()
 'precis'
 4 Seppo: och när du säger att Kalle bor i Munkkiniemi så där kan stå att
 5 (0,5) Kalle bor i (0,5) Töölä
 6 Kalle: [(men men
 7 Kristi: [(men Kalle bor INTE i Töölä (0,3) [hon bor i /han bor i
 8 [Munkkiniemi
 9 Kalle: [men
 10 Kalle: [(skrattar)
 11 Kalle: men (0,4) hon vet inte vad är

Topiken i sekvensen utgår från de etiska principer som jag har lovat klassen att följa vid transkriptionen av samtalen, bl.a. att ändra deras namn. Seppo illustrerar (r. 4–5) vad detta i praktiken innebär för Kalles del. Pronomenet *du* syftar på Kristiina som tidigare avslöjat i vilken stadsdel Kalle är bosatt. Eftersom repliken gäller Kalle vill denne komma in och kommentera det som Seppo sagt om honom. Kalle får dock inte turen, för Kristiina som tydligt inte förstätt vad Seppo menar med *väärentää* 'förfalska' namnen hävdar att Kalle bor där han bor. När Kalle äntligen får turen (r. 9–11) blir det oklart – kanske på grund av bristande språkfärdigheter – vad han egentligen vill ha sagt.

I några fall övergår samtalen i en kollektiv berättelse. Eleverna i grupp B2 (åk 5) funderar efter att ha slutfört sin text om de har något att tillägga, men sekreteraren Bea kommer fram till att de skrivit ner allt väsentligt och eleverna producerar följande berättelse. Det framgår aldrig vad Bea åsyftar med *dom* (r. 4), men tydligt är det något hon håller på och ritar:

14. B2 (Ria, Bea, Silja och Katarina)

- 1 Ria: ai- va gör du
 2 (8,8)
 3 Bea: ritar de här e en vikti sak
 .
 4 Bea: eh dom e i den där kákos ((uttal med [å])) eh
 5 Silja: just de [()
 6 Kata: [ká- ko:kos
 7 Silja: en Silja kommer å tar ko[kos bort
 8 Bea: [(kvider)
 9 Kata: ((skrattar))
 10 (2,0)
 11 Ria: nu e de fem kokos
 12 Silja: nu Silja [(1,3) klättrar till *trä- trädet*
 13 Kata: [okej (0,6) já
 14 Bea: och Bea (anar)
 15 Bea: Bea eh
 16 (2,1)

- 17 Ria: ta hela
 18 Bea: Bea kaataa (('fäller')) den här
 19 Kata: tar (0,6) he[la träden
 20 Bea: [ner tar ner den här [(0,4) [trädet
 21 Silja: [(skrattar till)]
 22 Kata: [träden
 23 Bea: ((skrattar till) och gör av den papper
 24 Kata: [[å å:: dedär
 25 Silja: [[å sen har du skrivit en liten berättelse till (.hh) papp-
 pappret

Det är fråga om *on line*-berättande, berättelsen uppstår för första gången samtidigt som den berättas och skiljer sig därför på vissa punkter från berättelser som handlar om något som ägt rum tidigare (jfr Goodwin 1990:231; Goodwin & Heritage 1990:299). Eftersom en *on line*-berättelse byggs upp tur för tur utan någon hänvisning till en tidigare kontext, är den inte så beroende av *en* berättare som berättelser som syftar bakåt och baserar sig på en tidigare upplevelse, där något i samtalskontexten vanligtvis får berättaren att komma ihåg dem (jfr Jefferson 1978: 220 ff.). *On line*-berättelserna i mitt material utgår från teckningar, men initieras inte av tecknarna själva. I ex. 14 håller Bea på att teckna något, men det är Ria som med sin fråga (r. 1) initierar berättelsen eftersom hon får Bea att berätta vad bilden handlar om (jfr Routarinne 1997:144). I motsats till berättelser som handlar om något som hänt tidigare har deltagarna i en *on line*-berättelse inte på förhand definierade diskursidentiteter bestående av sådana som känner till händelsen och sådana som står utanför (Goodwin & Heritage 1990:293). Bea tycks lämna berättarrollen öppen för alla, men det blir hon och Silja som fungerar som huvudsakliga berättare. Ria kommer med ett bidrag på rad 8 och Katarinas bidrag gäller mera den språkliga utformningen än handlingen i berättelsen. Berättarna nämner sig själva vid namn när de utför olika handlingar, av vilket man kan dra den slutsatsen att de inte själva finns med i berättelsen utan rollgestalter agerar i stället för dem. Typiskt för det kollektiva berättandet är att turerna är korta i motsats till individuella berättelser som ofta kan bestå av längre turer (jfr Routarinne 1997:139). En orsak till korta repliker i gruppsamtal behöver inte nödvändigtvis vara bristande språkkunskaper (Swain & Lapkin 1995:372), utan kampen om talutrymme i gruppsamtal leder vanligen till kortare repliker än i dyader (Londen 1997:58).

I och med berättelsen har gruppen övergått från den institutionella övningen till informellt berättande, att leka. Verksamheten påminner om glidningar i vuxenlivet från det arbetsuppgiftsrelaterade till det privata samtalet (Linell 1998a:160–161). Katarinas bidrag bär dock spår av att något av det institutionella hänger med i berättelsen; det är fortfarande fråga om ett klassrumssamtal där gruppen talar svenska sinsemellan. Hennes repliker består nämligen av språkliga rättelser i motsats till berättelser

som sker på modersmålet där åhörarnas reparationer tenderar att initieras av problem med att höra eller att förstå (Routarinne 1997:148; Sacks et al. 1974; Schegloff 1987a). I de senare prefereras också talarinitierade reparationer. Katarinas bidrag utgörs av en uttalsreparation (r. 6) och en lexikal reparation (r. 19).

Katarina börjar (r. 6) med att upprepa substantivet *kokos* med samma å-uttal som i Beas replik men ändrar sig och upprepar substantivet med det rätta uttalet. Rättelsen utnyttjas senare av de andra, Silja (r. 7) och Ria (r. 11). När Bea tvekar (r. 15) bjuder Ria på verbet *ta*, visserligen utan böjning. Bea accepterar inte förslaget utan använder fi. *kaataa* i sin replik. På r. 19 inleder Katarina en reparation av Beas replik där hon utnyttjar och upprepar Rias förslag, den här gången med den korrekta böjningsformen *tar*. Katarina tvekar i turen (notera pausen på 0.6 sek.). Verbet är inte heller någon fullt korrekt motsvarighet till *kaataa* 'fälla'. Bea accepterar dock Katarinas reparation och lägger till partikeln *ner* på eget initiativ, vilket resulterar i ett korrekt partikelverb. Intressant är att hon först upprepar partikeln innan hon säger verbet *tar ner* i sin helhet. Katarinas replik *träden* på rad 22 kan kanske inte betraktas som en felaktig reparation utan snarare som ifyllnad med vilken hon slutför Beas tur, eftersom denna gör en paus. Bea yttrar dock *trädet* samtidigt som Katarina säger *träden*. På bandet hörs tydligt att Bea väljer den korrekta böjningsformen och Katarina samma inkorrekta form som på rad 19. Utrumformen i Katarinas replik kongruerar dock med den bestämda artikeln i Beas replik (r. 20).

Berättelsen avslutas med att Silja (r. 25) påpekar att Bea *skrivit* en liten berättelse på pappret. Kommentaren är såtillvida intressant att berättelsen här skapats muntligt kollektivt även om det är Bea som har ritat. Kanske man kan tänka sig att Silja uppfattar den avslutade berättelsen på ungefär samma sätt som den stereotypiska skriftliga berättelsen där pennan förs av en person.

Katarinas reparationer ingår i en sekvens som faller utanför samtalet om dictoglosstexten men verksamheten liknar det som Kowal & Swain (1997:293, 305) anser vara positivt med dictoglossövningen, nämligen att det är eleverna själva som identifierar och tar upp de språkliga former som behöver diskuteras. Samtidigt som andraspråksinlärarna talar kan de fästa uppmärksamhet vid de strukturer de producerar och korrigerar dem så att de mera liknar strukturerna i målspråket.

Också grupp E3 (åk 8) skapar en liknande *on line*-berättelse baserad på en teckning i likhet med föregående grupp. Den här berättelsen berättas dock inte efter utan mitt i övningen och avspeglar de svårigheter som gruppen tycks ha med att hålla samtalet om texten i gång. Alldeles i början av samtalet har Petteri på Peiks fråga om vad de andra gjort under dikta-men när Peik skrivit ner anteckningar svarat att han ritat ett skinhead.

Såsom ovan framgått har Peik endast mycket sparsamt deltagit i grupp-diskussionen, men följande berättelse kommer till på hans initiativ:

15. E3 (Mauri, Kalle, Petteri och Peik)
- 1 Peik: nå berätta om den där skinin (.) de e ju (-)
- 2 Kalle: *den e ju*
- 3 Petteri: berätta om den här
- 4 Petteri: okej
- 5 Mauri: den där ser ut som en (0,6) *säl*
- 6 Kalle: spugeskini som har en (0,7) lång=
- 7 Petteri: den ser ut som Starvin [Marvin
- 8 Kalle: [skägg
- 9 ((skratt))
- 14 Mauri: vi låtsas att (0,3) den där e nån (1,7) säl
- 15 Kalle: *själ*
- 16 Mauri: säl
- 17 (1,2)
- 18 Mauri: han
- 19 (1,9)
- 20 Kalle: spugedude
- 21 Petteri: han gör [vad
- 22 Mauri: [sen häri- härifrån kommer en (0,3) norsk ambassadör som
- 23 (2,0) skjuter [med] som skjuter me en harpun ((-[o:])) [(1,0)
- 24 Petteri: [brevid]
- 25 Mauri: härifrån
- 26 ((härmar ett harpunljud)) [bz::
- 27 Petteri: å sälen dör
- 28 Mauri: å den här (0,8) sälen dör
- 29 (1,6)
- 30 Petteri: att man gör eh hautajaiset (('begravning')) till den
- 31 Mauri: nå inga hautajaiset (('begravning')) de e en själ
- 32 Petteri: ajjo

Inte heller i ex. 15 är det den som utfört teckningen som initierar berättelsen. Petteri blir dessutom inte berättaren med huvudansvaret som Bea i ex. 14, även om teckningen är hans. Det är Mauri – som tidigare visat sig ta ett visst ansvar för att samtalet hålls i gång – som åtar sig berättarrollen i berättelsen om skinhead. Genom sin kommentar (r. 5) om figurens utseende förknippar han berättelsen med topiken i övningens originaltext och dess geografiska placering (r. 22). Petteri ackompanjerar honom, men det är Mauri som t.ex. bestämmer hur berättelsen avslutas (r. 31). I den här berättelsen är reparationerna inte likadana som de som Katarina initierar i ex. 14. T.ex. reagerar ingen på kodväxlingen på rad 30 utan samma substantiv *hautajaiset* upprepas på följande rad. Däremot rättar Mauri till Kalle som skämtsamt upprepar ordet *säl* som *själ* (r. 15). Mauris uttal vad gäller ordet *säl* uppvisar en viss vacklan genom hela inspelningen, han rättar sig några gånger men inte alltid.

Exemplen 13 och 14 utspelar sig efter att övningen har avslutats, medan exempel 15 placerar sig mitt i övningen. Pedagogiskt sett hör berättelsen i ex. 15 inte till dictoglossövningen utan utgör en nödlösning från gruppens sida att hålla i gång samtalet när resurserna inte räcker till att utföra övningen. Likväl är det i alla tre fallen anmärkningsvärt att eleverna på eget

initiativ på S2 förflyttar sig från en institutionell till en vardaglig språklig verksamhet. Liknande övergångar torde te sig naturliga för dem också på modersmålet. Man kan notera att eleverna i grupperna ovan trots språkliga brister klarar av att diskutera och leka på S2. Detta strider emot rapporterna om att språkbadseleverna sällan tycks använda S2 i vardaglig interaktion sinsemellan (se Parker et al. 1995:242 ff. och Lehti-Eklund 1999). Av kap. 7 framgår användningen av S1 under övningarna mera i detalj. Nästa kapitel ägnas emellertid åt vissa språkliga handlingar som är centrala i själva dictoglossamtalen.

6. Dictoglossamtal som kollaborativt arbete

Vad består dictoglossamtalen av då eleverna tillsammans diskuterar hur den återgivna texten ska se ut? De innehållsmässiga sekvenserna byggs upp av initiativ som består av förslag till texten och någon gång också frågor ställda till de övriga samtalsparterna. Ett förslag tas upp i de följande yttrandena av de övriga deltagarna på olika sätt och byggs tur för tur ut till en sekvens.

Swain & Lapkin (1995; 1998) har analyserat hur engelskspråkiga trettonåriga elever i franskt språkbud identifierar problem i samband med språkproduktionen. Deras analys (1995:377) utgår från inspelningar av enskilda elever som tänker högt när de möter språkliga problem i en skrivuppgift. Swain & Lapkin (1998) har också undersökt gruppsamtal där målsättningen är att eleverna ska producera en text tillsammans. Deras analys bygger på begreppet LRE (*language related episodes*) som ursprungligen använts av Cumming (1990) vid studiet av vuxna språkinlärare. Begreppet har också utnyttjats av Lindberg (1999b) vid studiet av svenska dictoglossamtal mellan vuxna studerande i Sverige. LRE bygger på Swains hypotes om vilken roll utflödet spelar i samband med språkinläringen (se ovan). Att producera språk kan leda till att inlärarna förstår vad de inte kan eller endast delvis behärskar (Swain & Lapkin 1995:375). Speciellt betonar Swain & Lapkin (1998:321) gruppsamtalets betydelse för inläringen och hävdar att "what occurs in collaborative dialogues is learning" (se också Lindberg 1999a). Swain & Lapkin (1998:326) definierar LRE som en del av dialogen där studenterna talar om det språk de producerar, ifrågasätter sitt språkbruk eller rättar sig själva eller varandra. Episoderna har ytterligare indelats i lexikala och formbaserade där de förra gäller lexikala problem och de senare morfologi, syntax eller, på en högre nivå, själva texten. Lindberg (1999b) har dessutom inkluderat diskussioner om uttal och skrivkonventioner i formbaserade episoder.

I den här uppsatsen har jag valt att göra analysen på en lägre mikronivå och i enlighet med CA utgått från enskilda yttranden och de sekvenser som byggs upp kring dem (Hakulinen 1997). En orsak till detta är att det hos mina informanter inte förekommer metaspråklig diskussion i lika hög grad som hos Swain & Lapkin (1998) eller Lindberg (1999b). En annan viktigare orsak är att jag har velat se hur de minsta och mest centrala byggstenarna i dylika episoder ser ut. Även om min undersökning har en lite annorlunda infallsvinkel än Swain & Lapkin (1998) och Lindberg (1999b) tycks det gå att göra jämförelser med deras resultat.

Det kollaborativa arbetet i mitt material utgörs av förslag och responser på förslagen som yttras av de övriga deltagarna eller talaren själv. Responserna kan vara positiva eller negativa. Förslagen kan bli accepterade som sådana eller de kan utvecklas med tillägg eller med ändringar som kan gälla lexikon, morfologi, syntax eller textuella aspekter. Ett förslag kan också förkastas av en eller flera i gruppen (jfr Learner 1993:216). Accepterande kan uttryckas t.ex. genom upprepning, språkliga ändringar kan ta formen av korrigeringar, medan problem i arbetet tar sig uttryck i reparationssekvenser. Gränsdragningen mellan motargument, korrigeringar eller reparationer som inte verkar vara alldeles enkel att göra diskuteras närmare i avsnitt 6.1 och 6.2.

I avsnitt 6.1 visas hur de olika förslagen bemöts av de övriga deltagarna. I avsnitt 6.2 analyseras vilken funktion korrigeringar och reparationer har i materialet. Reparationer är ett centralt begrepp i allt samtalande (Sacks et al. 1974:701, 723 ff.). Deras funktion i klassrumsdiskurs har varit föremål för forskning (se t.ex. van Lier 1994:kap. 7), liksom också funktionen i samtal mellan inlärare och modersmålstalare (se Kalin 1995 för reparationer i svenska och Kurhila 2000 för reparationer i finska), men de har inte undersökts i högre grad i inlärarsamtal i grupper där parterna är jämbördiga med varandra.

Också upprepning har inom den pedagogiska litteraturen ansetts vara ett väsentligt drag i inlärarsamtal. I avsnitt 6.3 redogör jag för vilka funktioner upprepning av egna och andras yttranden har i mitt material.

6.1 Förslag och hur de mottas

Jag visar inledningsvis ett exempel som är illustrerande för samarbetet i dictoglossamtalen. Förkortningen EF avser eget förslag, dvs. en förändring eller vidareutveckling av talarens tidigare förslag. AF betyder utveckling eller förändring av någon annans förslag. Av exemplet framgår hur arbetet med innehåll och struktur pågår parallellt. Yttranden som fokuserar på de rätta orden varvas med andra som söker den korrekta formen.

16. C1 (Ilmi, Pertti och Katriina)

1 Katri: i Nederländerna. F

.

.

2 (2,0)

→ Katri: Nederländerna var EF

→ Ilmi: >Neder<länder= AF?

→ Pertti: =har stora företag AF

→ Katri: i Nederländerna. AF (+ EF)

→ Ilmi: har di stora företag AF

8 (3,6)

9 Katri: ((mumlar och skriver)) <°har di° (0,9) °stora° (7,8) °stora

10 företag°>

I den här trepersonersgruppen i klass 5 fungerar Katri som sekreterare. Sekvensen ovan från inledningen av övningen omfattar enligt min mening tre förslag som gäller inledningen av satsen under arbete och två som berör slutet av samma sats. Efter sitt initiativ (r. 1) till hur texten ska börja ersätter Katri adverbialiet i sin replik (r. 3) med ett subjekt och ett predikatsverb. Det är osäkert om Ilmi kommer med ett nytt förslag (r. 4): det kan vara ändring av föregående replik med subjektet i obestämd form, men det kan också vara en upprepning av den föregående repliken som Ilmi inte hinner slutföra. Pertti ersätter (r. 5) verbet *var* i Katris replik med *har* och fortsätter med ett objekt till satsen. En typisk verksamhet för dictoglossamtal är att följande talare lägger något till den föregående talarens yttrande. Jag har definierat yttranden med dylika tillägg som nya förslag, men t.ex. DiCamilla & Anton (1997:627) ser dessa som en typ av upprepning. Jag har utgått från att upprepning är en exakt kopia av något som sagts tidigare. Däremot utgör en replik ett förslag eller ett motförslag när någon typ av förändring sker, ett tillägg eller en ersättning av ett ord.

Efter Perttis tur återgår Katri (r. 6) från det inledande subjektet i Ilmis och sin egen syntaktiska konstruktion (r. 3–4) till samma adverbial som hon inlett sekvensen med. Ilmi fullbordar yttrandet (r. 7) med samma predikatsverb och objekt som i Perttis replik (r. 5) men med ett tillägg av ett nytt subjekt *di*. Katris yttrande (r. 1) har alltså genom en lexikal och fyra syntaktiska ändringar resulterat i ett kollektivt producerat språkligt korrekt yttrande som hon sedan upprepar medan hon skriver ner det. Ett av förslagen initieras av talaren själv, tre av dem av en annan talare och ett utgör en kombination av dessa, men varje tur innehåller bara ett förslag. Detta verkar vara ett mönster typiskt för dictoglossamtalen.

Det finns också förslag som i hög grad påminner om reparationer till sin struktur. Reparationerna består typiskt av tre steg: ett yttrande som innehåller en problemkälla och som följs av initiering av reparationen och fullbordande av den (se Kasper 1985:201; se också avsnitt 6.2). Förslag

kan inleda sekvenser som har en liknande tredelad struktur: talaren gör ett förslag, någon annan lägger något till förslaget och talaren accepterar detta som i ex. 17 nedan. Detta är typiskt för sekvenser där arbetet löper problemfritt.

17. E2 (Nea och Fiina)
- 1 Nea: ((gäspar)) årliga säljakten (0.6) s- (0.5) i Norge startar
 2 (0.7) igen. **F**
 3 (3.8)
 4 Fiina: snart **AF**
 5 (1.8)
 6 Fiina: [[snart igen **EF**
 7 Nea: [[jå

Fiina gör egentligen två lexikala tillägg till Neas förslag (r. 1–2), det första på rad 4 och det andra på rad 6. På rad 7 accepterar Nea det första förslaget med *jå* samtidigt som Fiina startar bidrag nummer två.

I många fall kan man dock inte se en dylik tredelad struktur i sekvenser där förslag ges och tas emot. Det är utmärkande för grupper där arbetet fördelas någorlunda jämnt att sekvenser byggs upp kollektivt. I följande utdrag byggs texten upp utgående från sekreteraren Beas yttrande (r. 1):

18. B2 (Bea, Silja, Kata och Ria)
- 1 Bea: han talade **F**
 2 Silja: ja=
 3 Kata: =han tal[ade
 4 Bea: [han talade
 → Ria: han ta[lade om **AF**
 →Silja: [med {0,3} Atena. **AF**
 →Ria: eh med atenarna **AF**
 8 Silja: °me°=
 9 Kata: =han talade
 → Bea: han talade (0,5) med atenerna om **AF**
 11 Kata: eh=
 → Silja: =kristendom

Förslagen accepteras kollektivt, ofta genom upprepningar (se avsnitt 6.2) såsom Beas förslag på raderna 2–3. Texten växer fram tur för tur genom förslag som består av tillägg av och ersättande med nya ord. Ria lägger till prepositionen *om* (r. 5) till Beas upprepade förslag och Silja byter ut den mot en annan preposition och lägger till det icke-korrekta substantivet *Atena* (*Aten*) (r. 6). I följande replik accepterar Ria Siljas preposition men ersätter substantivet med den korrekta benämningen för invånarna i Aten (r. 7). Tempot i sekvensen är mycket snabbt och det finns inga hörbara pauser mellan turerna. På rad 10 konstruerar sekreteraren en sats så att hon placerar *med atenarna* från Rias replik (r. 7) före prepositionen *om* som ingår i Rias tidigare replik (r. 5). Hennes eget felaktiga bidrag är den in-korrekta böjningsformen *atenerna* i stället för Rias korrekta förslag. Satsen

fullbordas av Silja med tillägg av substantivet *kristendom*. Den typen av samlande bidrag som finns på rad 10 och på flera ställen i dictoglossamtalen torde vara mindre typiska för vardagliga samtal eftersom de är förknippade med verksamheten i övningen. De avspeglar också det faktum att gruppen består av fler än två deltagare. Den slutliga målsättningen med övningen förutsätter att *en* korrekt version utkristalliseras. Sekreteraren, som i sista hand har ansvaret för att en text blir till, samlar här de bitar av den tidigare replikväxlingen hon anser vara språkligt korrekta och om ingen protesterar skriver han eller hon ner texten. Typiskt för dictoglossamtalen är att den version, som inte mottas med reparationer utan med tystnad, accepteras som den slutgiltiga. Eftersom deltagarna är många är förslagen också fler än i dyaderna. Lärarfeedbacken efteråt skulle ha hjälpt till att avlägsna de icke-korrekta förslagen.

6.2 Reparationer och korrigeringar

6.2.1 Begrepp och definitioner

Såsom ovan nämnts har det inte varit alldeles lätt att skilja mellan förslag, reparationer och korrigeringar eftersom inte bara förslag utan också reparationer realiserar genom att man ersätter något i ett yttrande eller lägger till något (Sorjonen 1997:114; Norrick 1991:69). Ovan har vi sett exempel på förslag och responser på dem. Utmärkande för sekvenser med förslag och motförslag är att de löper problemfritt utan att samtalet stannar upp. Reparationer däremot utlöses av problem i samtalet. Korrigeringar å sin sida kan ses som en underkategori inom reparationer (se Schegloff et al. 1977:363).

Med reparation avser jag enligt definitionen i Schegloff (2000: 207ff.) olika typer av sätt att handskas med problem som uppstår i samband med talande, hörande eller förståelse av talet i samtal. Som nämnts realiserar en reparation typiskt genom tre steg med en problemkälla, initiering av reparationen och fullbordande av den (Schegloff et al. 1977:365). I dictoglossamtalen är reparationer mycket vanliga, men de tycks fungera i viss mån annorlunda än i vardagliga samtal mellan modersmålstalare. Detta är naturligt, eftersom det verkar vara typiskt för reparationer överlag att de utför olika uppgifter beroende på i vilken sekventiell kontext och verksamhet de förekommer (Sorjonen 1997:116). Norrick (1991) hävdar också att det vid undersökning av reparationer är väsentligt att beakta faktorer såsom i vilken relation samtalen står till varandra, vilken typ av samtal det är fråga om och hur väl samtalen kan språket ifråga. Dessa och andra

kontextuella faktorer inverkar enligt honom på hur reparationerna initieras och vem som utför dem. Reparationer som initieras och fullbordas av talaren i samma tur tycks prefereras i vardagliga samtal mellan modersmåls-talande vuxna (Schegloff et al. 1977:362, 376 f.; Schegloff 2000: 208 ff.). Det näst prefererade sättet att genomföra en reparation tycks vara att den initieras i följande tur efter den problematiska turen men att den fullbordas av den person som producerat problemet.

Norrick (1991) har dock funnit att reparationer initierade och fullbordade av en annan talare är vanliga och ommarkerade i samtal där parterna har olika status. Det kan röra sig om samtal mellan barn och vuxna, elever och lärare samt inlärare och modersmålstalare som känner varandra väl (se också Day et al. 1984 och Kurhila 2000). I dessa fall är det normalt den part som behärskar språket bättre, dvs. den vuxna, läraren och modersmålstalaren som initierar och genomför reparationerna. Vid undersökning av reparationer i klassrummet jämför van Lier (1994:204) skillnaderna mellan institutionell diskurs och vardagliga samtal. Då läraren dominerar diskursen och bl.a. delar ut turerna innebär lärarreparationerna inte ett hot mot eleven i klassrummet vilket kunde vara fallet i ett vardagligt samtal (se också Kasper 1985). Kurhila (2000:183), som undersökt reparationer i samtal mellan inlärare av finska och modersmålstalare i icke-pedagogiska situationer, hävdar att reparationer initierade och fullbordade av modersmålstalare snarare är ett sätt att minimera hotet mot inlärarens ansikte. Hon påpekar att ett initiativ till en reparation som inläraren förväntas fullborda försätter inläraren i en situation där denne vore tvungen att korrigera problemet i sitt yttrande utan att nödvändigtvis känna till den språkliga normen.

I mitt material är samtalsparterna mer jämbördiga och står varandra närmare med tanke på språkliga kunskaper än vad som är fallet i samtal mellan lärare och elever eller i samtal mellan inlärare och modersmålstalare. Precis som i vardagliga samtal är självreparationer vanligare än reparationer initierade och fullbordade av andra (se tabell 2). I enlighet med Schegloff et al. (1977:365) har jag indelat självreparationerna i sådana som initieras och fullbordas av talaren själv i samma tur (ex. 19) och sådana där initieringen görs av någon annan, men talaren själv fullbordar reparationen (ex. 19). De förra kommer att betecknas som självreparationer med enkel struktur (SRE) och de senare som självreparationer med komplexare struktur (SRK). I ex. 19 finns en lexikal självreparation i samma tur (r. 5–6). Den fortsätter med en SRK som initieras av Paula i nästa tur efter problemet som producerats av Bea (r. 7). Reparationen fullbordas av Bea i därpå följande tur (r. 8):

19. C4 (Bea, Paula och Kimmo)
- 1 Bea: sen sätter vi
- 2 Paula: du har kanske hört om Philips
- 3 Bea: du: har kanske sett
- 4 Kimmo: om Philips
- 5 Bea: du har kanske hört om Philips eh som <tillverkar> nej (0,9)
- du har kanske läst om Philips SRE
- Paula: eh *nä:* SRK
- Bea: sett SRK

Av exemplet framgår också den ibland hårfina skillnaden mellan förslag och reparationer. Deltagarna letar efter rätt förnimmelseterb för sin mening. På raderna 1–4 prövar de sig fram med olika typer av förslag. Sekretären Beas självreparation är ovanligt nog markerad och därtill med den svenska markören *nej*. Vanligtvis markerar deltagarna i dictoglossamtalen inte sina reparationer, och om de markerar dem sker det med den finska partikeln *eiku* (egentligen *ei kun* 'nej utan'; se kap. 7)²⁵. Paula initierar på rad 7 en reparation av Beas förslag *läst om* som Bea själv ersätter med *sett* som hon föreslagit tidigare.

Reparationer av andra uppvisar drag som avviker från dem som noterats i vardagliga samtal (jfr Schegloff et al. 1977). De har gemensamma drag med reparationer i klassrumssamtalen som undersökts av Norrick (a.a.), van Lier (a.a.) och Kasper (1985). Indelningen av reparationer av andra har gjorts på samma grunder som i fråga om självreparationerna. Som enkla reparationer av andra (ARE) har definierats sekvenser där någon annan eller några andra än talaren initierar och fullbordar en reparation i nästa tur efter problemkällan (ex. 20 och 21). Mer komplexa reparationer (ARK) utgör en mer heterogen kategori. Till den har förts fall där reparationen initieras i följande tur efter problemkällan eller senare och fullbordas senare än i följande tur efter problemkällan (ex. 22). Också kollektivt fullbordade reparationer av andra har fått beteckningen ARK (ex. 23). Dessutom har jag på samma sätt kategoriserat fall där talaren initierar reparationen i nästa tur och där den senare fullbordas av en annan eller andra talare (ex. 24).

Nedan finns ett exempel på en typisk reparation av andra där initieringen och fullbordandet ingår i samma yttrande (r. 2):

20. B2 ((Bea, Silja, Kata och Ria)
- 1 Bea: lärjungarna=
- Kata: atenerna sa *int* lär[jungarna ARE
- 3 Bea [okej

Med en lexikal reparation markerad med *int* föreslår Katarina substantivet

²⁵ Enligt Sorjonen (1997:114) utgör *eiku* i finskan en av de partiklar med vilka talaren signalerar till lyssnaren att han/hon inlett en reparation.

atenerna i stället för *lärjungarna*. Bea accepterar reparationen i följande tur. Också här kan man fråga sig var gränsen går mellan förslag och reparationer. Genom hela övningen gör eleverna samma slags arbete med att bygga upp texten. Också i flera reparationer är det fråga om motförslag till något som har sagts tidigare. Skillnaden mellan förslag och reparationer är närmast att arbetet inte stannar upp vid de förra och att reparationer – även om de tre stegen ingår i bara två yttranden – ändå innebär att en talare har uppmärksammat ett problem och gjort ett försök att lösa det.

En gränsdragning som har varit problematisk är den mellan korrigeringar och reparationer. Såsom nämnts kan språkliga korrigeringar utgöra en underkategori inom reparationer. Problemet är att de korrigeringar av andra som finns i mitt material inte nödvändigtvis fyller kriterierna för en reparation. Som kriterier för en typisk reparation kunde anses de ovan nämnda tre stegen. Dessutom brukar reparationer markeras och de följs av någon typ av kvittering av den som producerat problemet. Kasper (1985:207) påpekar dock att elever i klassrumssamtal i fråga om språkliga korrigeringar ibland reducerar trestegsprocessen: de hoppar över inledningen av reparationen och övergår direkt till fullföljandet. Det verkar vara typiskt för dictoglossamtalen att korrigeringarna ofta genomförs med en sådan reducerad trestegsprocess. De markeras emellanåt och ibland följs de av en kvittering. Om korrigeringar av andra fyller ett av de ovan nämnda kriterierna har jag definierat dem som reparationer. En korrigering är alltså en reparation om den markeras eller om den tas upp av talaren. Jag har också betraktat en korrigering som reparation om den inte tas upp i samtalet men framgår av texterna som eleverna producerat.

Den här exakta gränsdragningen är inte helt lyckad och har gjorts i första hand med tanke på de kvantitativa uppgifterna. Problematiken visar närmast att reparationer och korrigeringar i samtal mellan barn på ett andraspråk placerar sig på ett kontinuum. Det är möjligt att de lyhörda preferenserna som vuxna följer i reparationer ännu inte har utvecklats helt och hållet i barns språk. Av de texter som eleverna producerat framgår det att språkliga korrigeringar kan ha tagits upp så att den sista versionen skrivits ner utan att någon språkligt har reagerat på den (se ex. 21a, b och bilaga). Barn som för ett samtal på ett andraspråk befinner sig också på olika nivåer och tar inte nödvändigtvis upp korrigeringar eftersom de inte uppfattar dem som sådana. Eftersom fokus i samtalet är på texten under arbete, kan språkliga ändringar passera utan att någon reagerar på dem. Jag visar nedan två exempel (21a och b) på korrigeringar som inte tas upp i samtalet men som antecknats i texterna. Båda beläggen har jag definierat som ARE, korrigeringar som utgör reparationer.

- 21a. C1 (Ilmi, Pertti och Katriina)
 1 Katri: ibland är de är de världens största i världen
 → Pertti: eiku världens största bara ARE
 'nej utan'
 3 Ilmi: vad kommer sen
- 21b. C3 (Ilmi, Katriina, Pertti och Kostti)
 1 Pertti: man också odlar
 → Kostti: man odlar också ARE
 3 Pertti: grönsaker

I 21a korrigerar Pertti grammatiskt nominalfrasen i Katris yttrande genom att utelämna det inkorrekta prepositionsattributet. Korrigeringen tas inte muntligt upp av Katri, men av den slutgiltiga texten framgår att hon skrivit ner meningen i den form som Pertti föreslagit. Ilmi anser tydligen meningen som avklarad eftersom hon i följande tur efter korrigeringen förflyttar sig till nästa punkt i texten.

I 21b gör Kostti en omarkerad korrigerad avverbets plats i huvudsatsledföljden. Han flyttar helt korrekt adverbialet *också* till mittfältet. Korrigeringen tas inte upp av deltagarna men den har antecknats i den slutgiltiga textversionen som finns i bilagan.

Kategorin ARK består alltså av belägg där reparationen initieras i nästa tur av någon annan än den som producerat problemet men fullbordas senare än i nästa tur. Ett exempel på detta finns i 22:

22. E4 (Beata, Jaana, Oona och Olli)
 1 Beata: jagades tai
 'eller'
 → Jaana: men ei ei siihen voi laittaa jagades ARK
 'man kan inte sätta där'
 3 (1,2)
 → Jaana: siihen (0,3) pitää laittaa jotai ARK
 'där måste man sätta något'
 5 Beata: alltså vad
 → Jaana: ((klarar strupen)) jotai (0,2) jagade man ARK
 'något'

Reparationen gäller huruvida satsen ska ha aktiv eller passiv form av verbet *jaga*. Sekreteraren Beata har föreslagit passiv form. Jaana inleder en reparation på rad 2. När hon på nytt tar turen slutför hon aldrig sitt förslag utan erbjuder det innehållstomma *jotai* 'något' som alternativ. Detta leder till en ny kontrollfråga av Beata. Reparationen fullbordas först på rad 6.

Som komplexa reparationer (ARK) har också definierats kollektivt initierade eller fullbordade reparationer. Mig veterligen finns det inte litteratur om jämförelser mellan reparationer i gruppsamtal och dyader, men antalet deltagare inverkar naturligtvis på rollerna och turtagningen i diskussionen. I gruppsamtal kan fler personer samverka i en reparationssekvens än i en dyad. Samtalsparterna kan i princip ingripa i olika konstellationer efter att

en eller fler talare producerat ett problem. I följande exempel initieras reparationen av en person och fullbordas av den som introducerat problemet och en tredje deltagare:

23. E4 (Beata, Jaana, Oona och Olli)
 1 Oona: därför undrar man
 2 (7,8)
 3 Beata: hurså undrar man [vad ARK
 → Oona: [varför ARK
 → Olli: Norge upprätthåller säljakten ARK

Oona inleder på rad 1 en ny mening i texten som gruppen rekonstruerar, men lämnar den oavslutad så att objektet för verbet *undra* saknas. Efter en lång paus initierar sekreteraren Beata en reparation för att få veta hur Oona har tänkt fortsätta meningen. Oona uppfattar också att Beata vänder sig till henne och kommer in med bisatsinledaren *varför* vid den första syntaktiska gränsen i Beatas yttrande (jfr Fox et al. 1996:172). Efter det övertar Olli turen och kompletterar Oonas yttrande både syntaktiskt och semantiskt. Att gruppen känner till eller borde känna till originaltexten gör det möjligt för deltagarna att komma in i och komplettera någon annans tur också på någon annan plats än den där en komplettering (*anticipatory completion*) kan förväntas såsom t.ex. vid gränsen av en komplex mening (Lerner 1996).

Den sista kategorin bland komplexa ARK är de fall där den som producerar problemet också initierar en reparation som sedan fullbordas av en annan talare. Ett exempel på detta finns nedan.

24. E1 (Kalle och Sirpa)
 → Kalle: okej. dåligt vad↑ ARK
 .
 → Kalle: hej va va maine
 .
 → Kalle: på svenska (0,4) maine
 → Läraren: [[anseende ARK
 5 Sirpa: [[dålig re- publi[ci
 → Kalle: [VA SRK 1
 7 Läraren: anseende SRK 1
 → Sirpa: anseende SRK 2
 9 Nea: men dom fick dåli publici[(0,5) tet
 10 Läraren: [rykte SRK 2
 11 Kalle: ja då ((skriver)) (1,2) rykte <utomlands>

Reparationssekvensen blir lång när den första fullbordade reparationen leder till två nya reparationer för att eleverna inte förstår lärarens förslag. I regel har lärarna inte ingripit i dictoglossamtalen, men här ställer Kalle en direkt fråga till läraren och initierar en ARK på rad 1. Lärarens första svar (r. 4) leder till två komplexa självreparationer: den första initieras av Kalle (r. 5) som inte tycks höra eller känna till ordet *anseende*. Upprepning av

svaret föranleder ett nytt reparationsinitiativ av Sirpa (r. 7). Läraren erbjuder då ett annat ord (r. 10) som Kalle accepterar och skriver ner. Reparationen som inletts på rad 1 avslutas alltså först på rad 11.

I det här avsnittet har reparationerna i dictoglossamtalen kategoriserats utgående från vem som initierar och fullbordar dem. De sönderfaller ytterligare i olika kategorier beroende på om de gäller t.ex. lexikala eller grammatiska problem. I avsnitt 6.2.2 utreds vilka funktioner som är karakteristiska för reparationer i dictoglossamtalen och vad som kan vara orsaken till dem.

6.2.2 Frekvenser och funktioner

På basis av den kategorisering som presenterats har jag försökt kvantifiera reparationerna för att ge en uppfattning om deras frekvens. Av tabell (2) framgår antalet reparationer i de olika samtalen. Bokstaven D efter grupp-koden anger att samtalet är en dyad, resten av samtalen förs mellan tre, fyra eller sex deltagare. När det gäller kategoriseringen av reparationerna, ger siffrorna endast en grov bild av den mångfacetterade verkligheten. I kolumn 1 i tabell (2) anger den första siffran alltså antalet enkla självreparationer (SRE) initierade och fullbordade av talaren i samma tur. Den andra siffran efter snedstreckat visar självreparationer utan de fall där talaren avbryter sig för att fortsätta med samma ord (se nedan och ex. 25). Reparationer initierade av någon annan och fullbordade av den som producerat problemet står i kolumn två under SRK. I den tredje kolumnen (ARE) finns reparationer initierade och fullbordade av andra i nästa tur efter problemkällan. Den sista kolumnen omfattar de mer komplexa reparationerna genomförda av andra talare (ARK). Frekvenserna i kolumnen längst till höger ger en uppfattning om variationen i frekvensen mellan samtalen.

Tabell 2. Antalet reparationer i dictoglossamtalen

Kod	SRE	SRK	ARE	ARK	Antalet reparationer per ord
A1 (D)	8/5	1	3	2	14/ 370 = 0,03
B1	13/10	1	3	10	27/ 964 = 0,02
B2	18/12	3	10	4	35/1249 = 0,02
C1	7/4	2	2	2	13/ 919 = 0,01
C2	13/9	2	2	3	20/ 1205 = 0,01
C3	3/2	–	1	1	5/ 137 = 0,03
C4	6/4	3	1	2	12/ 250 = 0,04
D1	6/4	1	9	6	22/ 704 = 0,03
E1 (D)	9/7	4	2	2	17/ 781 = 0,02
E2 (D)	19/13	1	1	–	21/ 726 = 0,02
E3	15/5	–	2	–	17/ 1046 = 0,01
E4	15/10	5	2	8	30/ 789 = 0,03
N	132/85	23	38	40	233/9140 = 0,02

Av den sista kolumnen till höger framgår att det finns relativt stora skillnader mellan de olika samtalen. De samtal som uppvisar den lägsta frekvensen för reparationer har vissa gemensamma drag. I grupp E3 som saknar komplexa reparationer och bara har två enkla reparationer av andra turer har deltagarna svårigheter med att klara av uppgiften (se 5.1.3). I grupp C2 där antalet reparationer är litet i jämförelse med antalet ord har sekreteraren fått ansvaret för att få texten färdig. Resten av gruppen deltar endast i liten utsträckning med att skapa en gemensam text (se 5.1.1). Antalet reparationer, framför allt reparationer initierade och genomförda av andra talare (ARE + ARK), kan alltså i viss mån avspegla det faktum hur jämmt samarbetet är fördelat mellan parterna i gruppen. Samtal C1 där antalet reparationer är lågt avviker däremot från de två nyss nämnda såtillvida att samarbetet i det tar sig uttryck i förslag och motförslag som inte leder till reparation. Det är svårt att se om det finns klara skillnader mellan grupper och dyader i fråga om reparationer. I vissa dyader som i E2 saknas reparationer av andra nästan helt och hållet. Detta kan bero på att ett större antal talare i gruppsamtal leder till att det finns fler möjligheter att överta turen än i dyader (Londen 1997:62). Ett större antal deltagare kan också innebära flera åsikter om den slutgiltiga textens form och innehåll. En närmare granskning av vad deltagarna gör med reparationerna kan kanske avslöja andra skillnader mellan grupper och dyader.

För att underlätta jämförelsen mellan dyader och gruppsamtal har jag i tabell (3) utelämnat självreparationer där talaren avbryter ett ord som för att initiera en reparation, men fortsätter med samma ord (jfr Fox et al. 1996:190), eftersom reparationer i den här kategorin är oproblematiske

och verkar fungera på samma sätt som hos modersmålstalare. Ett exempel på den utelämnade kategorin finns i ex. 25:

25. E4 (Beata, Jaana, Oona och Olli)

→ Beata: man har till exempel haft (1,0) demonstra- demonstration å protester

Den här typen av SR utgör litet mer än hälften av alla självreparationer.

Återstoden av reparationerna har i tabell (3) kategoriserats i enlighet med vad det är som repareras. Till stor del berör reparationerna texten som är under arbete, hur den grammatiskt ska formuleras (*Grammatiska*) och med vilka ord innehållet ska uttryckas (*Lexikala*). Textuella aspekter har förts till de grammatiska i enlighet med Lindberg (1999b). De övriga fallen har förts under *Annat*; där berör reparationerna skrivformen i den färdiga texten, ersättning av finsk- och engelskspråkiga fraser med svenska motsvarigheter och korrigerings av uttal.

Tabell 3. Olika typer av reparationer

Kod	Självreparationer			Reparationer av andra			N
	SRE	SRK		ARE	ARK		
	Grammatiska	Lexikala	Annat	Grammatiska	Lexikala	Annat	
A1 (D)	4	–	2	1	4	–	11
B1	2	5	4	2	11	–	24
B2	4	6	5	3	4	7	29
C1	1	3	2	2	1	1	10
C2	6	2	3	1	2	2	16
C3	–	2	–	1	1	–	4
C4	1	5	1	3	–	–	10
D1	2	1	2	5	10	–	20
E1 (D)	1	10	–	2	1	1	15
E2 (D)	3	8	3	–	–	1	15
E3	2	2	1	1	1	–	7
E4	6	6	3	6	3	1	25
N	32	50	26	27	38	13	186
%	17,2	27,0	14,0	14,5	20,5	7,0	

Självreparationer omfattar både enkla (SRE) och komplexa (SRK) självreparationer (se ex. 19). I reparationer av andra ingår också enkla reparationer av andra (ARE; ex. 20–21) och komplexa reparationer (ARK; ex. 22–24). Tabellen visar att det finns vissa innehållsmässiga skillnader mellan självreparationer och reparationer av andra. I följande avsnitt tas upp det som är typiskt för kategorierna ARE och ARK, reparationer av andra. I avsnitt 6.2.4 behandlas undergrupperna inom självreparationer.

6.2.3 Reparationer av andra (ARE och ARK)

Av tabell (3) framgår tydligt att de lexikala reparationerna är vanligast både när det gäller självreparationer och reparationer av andra. Siffrorna är dock för små för att man ska kunna göra jämförelser mellan informanterna i olika ålder. En jämförelse med Lindbergs (1999b) resultat från dictoglossövningar med vuxna visar att informanterna i hennes material uppvisar en betydligt större andel grammatiskt anknutna och längre språkrelaterade episoder (LRE) än vad som är fallet med grammatiska reparationer av andra i mitt material. Också i Swain & Lapkin (1998:328) överväger de grammatiskt relaterade episoderna. En delförklaring till skillnaderna kan vara informanternas ålder: alla mina informanter förutom de i klasserna D och E var 11 år gamla. Det är möjligt att åtminstone förmågan att vinna ett argument med en explicit regel och på så sätt övertyga de övriga samtalslarna utvecklas med tiden. Också det faktum att övningstypen var ny kan ha spelat en viss roll. Eftersom det som barnen fokuserar på i hög grad avspeglar vad de har gjorts uppmärksamma på misstänker jag dock att undervisningstraditioner spelar en väsentligare roll. Orsaken till att eleverna inte motiverar sina argument med grammatiska skäl vore då både ovana att lägga märke till den typen av skäl och ovana vid den typen av argumentation.

Fokusering på formen utgjorde ännu inte på 1980-talet någon central del av undervisningsformerna i språkbadsklassrummen, varken ute i världen (se t.ex. Doughty & Williams ed. 1998:1 ff.) eller i Finland (Laurén 1999:78 ff.). De trender inom forskningen om andraspråksinlärning och språkbadsundervisning där bl.a. Swains hypotes om utflödets inverkan har diskuterats tycks fortfarande inte ha slagit rot i språkbadsklassrummen på lågstadiet. Också lärare som gärna vill fokusera på formen i undervisningen saknar material och förebilder för den typen av undervisning. Det förekommer t.ex. ytterst litet material om hur en lärare som undervisar i barnets andraspråk svenska samtidigt ska beakta t.ex. barnets första språk finska. På högstadiet finns det däremot i Finland långa traditioner av undervisning av svenska som främmande språk. Frågan är om inte fokuseringen på formen borde inledas långt tidigare än i högstadiet bl.a. för att man ska kunna undvika fossilisering av felaktiga former.

Grammatiska reparationer av andra förekommer i mitt material ofta i en mer inexplicit form utan någon motivering (se ex. 22). De är också så pass få att det inte går att generalisera vilka grammatiska områden de gäller, morfologi, syntax eller andra delområden. Endast någon gång är grammatiska reparationer förknippade med en längre motivering om varför en viss form vore bättre än en annan. I följande exempel motiverar Sanna varför

hon föredrar direkt anföring i stället för indirekt anföring:

26. B1 (Ilona, Sanna och Tia)
- 1 Tia: han har kommit hit å berätta
2 (3,1)
- 3 Tia: till exempel
- 4 Sanna: mm↑
5 (15,7)
- 6 Ilona: ja e färdi.
- Sanna: du (0,4) du har kommit för att vi har så där (0.8) de
8 måste ha (0,3) vara (1,0) du för man kan ju inte ha han
9 (0.9) om de e sån där ARE

Sannas yttrande (r. 7) gäller frågan om huruvida man i indirekt anföring ska använda pronomenet *han* enligt Tias förslag (r. 1) eller *du* som hon själv föreslår. Vi kan se i Sannas slutgiltiga text att hon antagligen tänkt sig frågan som ställs i texten som direkt anföring då det finns både kolon och ett pratminus i meningen (text B1, bilaga). Att Sanna dessutom lagt till konjunktionen *att* som vanligtvis markerar indirekt anföring är förstås ett onödigt tillägg. Sanna vet troligen inte vad kolon är på svenska. Även om kameran inte är riktad på henne så att man skulle se om hon pekar på något, torde *så där* (r. 7) och *sån där* (r. 8–9) syfta på kolon och pratminus i hennes text. Trots sitt förslag ändrar Sanna ändå inte *han* till *du* i sin text utan följer Tias exempel. I Sannas slutgiltiga text läser vi: *Paulus försökte få folket tro till Jesus. Några sa att: –Vad är det för visdomskorn, som han har kommit berättä?*

I grupp I2.1 finns ett exempel på argumentation om tempusanvändning som sekreteraren Nella slutligen vinner. Belägget illustrerar det som Lindberg (1999b) anser vara positivt med kollaborativt formfokuserat arbete, nämligen att det hjälper inlärarna ”to justify a solution to a language problem and win an argument about which language form to use”. Att kunna förklara eller hänvisa till ett generellt mönster är enligt henne effektivare och leder till bättre resultat än att man gång på gång upprepar den form man anser vara riktig. Passusen i originaltexten är följande: *Hundarna fick bland annat åka helikopter och ta sig fram på färjlejdare*. En lång argumenterande sekvens utspinner sig om hur den samordnade verbfrasen *ta sig fram* ska uttryckas i texten. Flickgruppen i klass 7 har inlett sin text med att skriva: *16 polishundar från Egentliga Finland och från Satakunda åkte bl.a. helikopter*. De har alltså valt att använda ett huvudverb i stället för kombinationen hjälpverb+huvudverb i originaltexten. I följande utdrag finns början och slutet av sekvensen.

27. D1 (Minna, Maija, Tarumaaria, Niina, Tiina och Nella)
- 1 Nella: okej å (1,0) tog sej fram
(1,5)
- 2 Tarum: ta sej
(0,8)
- 3 (Tiina): tog sej

4 Tarum: ta sej
 5 (Tiina): tog sej
 6 Tarum: ta sej
 7 Tarum: [[ta sej
 8 Nella: [[eh
 9 (2,3)
 10(): °kunde inte°
 → Nella: ja men (0,3) de e i imperfekt. de fick ta sej för di tog sej
 .
 .
 12 Tarum: ta bort dedär fick.
 .
 13 Nella: dom (0,7) åkte [bland annat helikopter och,
 14 Tarum: [(bort dedär fick)
 15 Tarum: ta sej (0,5) inte fick ((skrattar))
 16 () ((skrattar))
 17 Tarum: ta sej
 18 Nella: från Satakunda åkte bland annat helikopter å ta sej till
 19 ((skratt))
 20 Tarum: och och ta sej till (1,0) fram (0,5) ta sej fram till
 21 (1,6)
 22 Nella: nå nå
 23 Nella: ((läser upp texten och grimaserar illa vid ta sej till jotain)
 .Tarumaaria
 24 åkte bland annat helikopter å ta sej [till jotain
 25 (): ((skrattar))
 .Nella
 26 Tarum: ((nickar)) just de
 27 Nella: ((raderar)) nå de e nog (fel)
 28 Tiina: sätt tog för att vi tror att [där var en annan ord
 29 Tarum: [ta sej
 30 Tarum: ta sej
 31 Tiina: före de där
 32 Tarum: se on ta sej
 'det är'
 33 (1,5)
 .Tarum
 → Nella: de e tog (0,5) #för de måste vara i imper[fekt för att här e
 35 åkte
 36 Tarum: [ta sej
 37 Tiina: mm
 38 (Niina): o[kej
 39 Tarum: [se on ta sej
 40 (): nå [HEJ skriv
 41 Minna: [de e bra nu=
 42 Niina: =de e bra nu
 43 (1,5)
 44 Nella: ((skriver)) tog sej (1,2) #fram till#.

När det gäller exempel 27 är det svårt att avgöra om det är fråga om en komplex självreparation eller reparation av annan, för arbetet är i högsta grad kollektivt. Reparationssekvensen utspinner sig från två förslag och gäller huruvida verbet *ta* ska böjas i tempus. Någon av gruppen har föreslagit åtta turer före exemplet ovan, att flickorna skulle fortsätta meningen *16 polishundar från Egentliga Finland och från Satakunda åkte bl.a. helikopter* med en ny mening: *di fick också ta sej fram till färjlejdaren*. Förslaget ignoreras dock eftersom det uppstår en diskussion om vad *färjlej-*

dare har för betydelse. På rad 1 kommer Nella som är sekreterare med ett motförslag. Hon föreslår i stället att de skulle fortsätta meningen *16 polis-hundar /.../ åkte bl.a. helikopter* med en samordnad sats och ger alldeles rätt tempusform av verbet *ta sig fram* i preteritum. Reparationssekvensen initieras av Tarumaaria (r. 2: *ta sig*) som håller fast vid formuleringen i den ursprungliga texten *Hundarna fick /.../ åka helikopter och ta sig fram på färjlejdare*. Hon beaktar inte att den första verbfrasen i gruppens text inte har något hjälpverb. Ur detta utspinner sig en lång reparationssekvens.

Reparationssekvensen inleds med en räkka av grammatiska korrigeringar av tempusformen i vilka de olika alternativen upprepas. På rad 11 argumenterar Nella för första gången för att verbet ska stå i *imperfekt* men hon illustrerar det så oklart att argumentet inte övertygar Tarumaaria. Nella går bakåt i texten och upprepar början av meningen i rätt och felaktig version (r. 13, 18) för att klargöra frågan om tempusformen. Tarumaaria tar dock inte fasta på vinken utan fortsätter på sitt eget spår. Grimaserande upprepar Nella en gång till den tidigare texten med Tarumaarias förslag (r. 23–24) för att visa att verbet *ta* måste böjas i tempus. Tarumaaria ger sig dock inte, men t.ex. Tiina backar upp Nellas förslag (r. 28). På rad 34–35 formulerar Nella för sista gången alldeles riktigt argumentet för att verbet *ta* bör stå i *imperfekt*. Även om hon inte känner till termen *samordning* har hon insett att tempusformerna i *åka* och *ta* är avhängiga av varandra. Det huvudsakliga arbetet med att fullborda den grammatiska reparationen görs av Nella, såtillvida är det fråga om en självreparation där hennes förslag vinner. Resten av gruppen – utom Tarumaaria – backar upp henne med uppbackningar (37, 38) eller genom att anse diskussionen som avslutad (41, 42). Accepterandet av reparationen görs alltså kollektivt. Nella upprepar ytterligare den rätta versionen innan hon går vidare.

Textuella reparationer av andra gäller antingen innehållet i texten eller hur texten bör organiseras, men de är inte speciellt vanliga och förekommer inte alls i alla samtal. De förekommer överhuvudtaget inte som självreparationer, dvs. det är alltid någon annan än talaren som initierar och fullbordar reparationen. Exempel:

28. B1 (Ilona, Sanna och Tia)
 1 Ilona: Paulus ville framföra guden
 → Sanna: ne [men ARK
 → Tia: [NE [MEN DEN ARK
 → Sanna: [de va ARK
 .Ilona _____
 → Tia: [[den läste hon inte ARK
 → Sanna: [[de va ARK

Ilonas förslag till följande punkt i texten möter motstånd hos både Sanna och Tia som såsom i ex. 4 spontant bildar en gemensam front mot Ilona.

Sanna inleder sin reparation precis före Tia och båda använder exakt samma ord (r. 2–3). Sanna avbryter sig först och gör ett nytt försök (r. 4). Sedan startar de en ny tur återigen samtidigt, Tia vinner och lyckas motivera varför Ilonas förslag inte bör skrivas ner. Enligt en analys om överlappningar (Londen et al. 1992:48, 58) tycks det vara typiskt för två talare som inleder sina yttranden samtidigt att den ena avbryter sig och den andra övertar turen. Överlappningarna är vanligen två till tre ord långa.

De lexikala reparationerna handlar om med vilka ord den slutgiltiga texten ska formuleras eller vad orden betyder. De verkar också saknas i de sekvenser som inte hänför sig till dictoglossövningen (se 5.2). Deltagarna byter ut, lägger till, ifrågasätter, diskuterar och utelämnar ord i de lexikala reparationerna. I flera fall utgör lexikala reparationer längre sekvenser som inleds med kontrollfrågor och som också innehåller flerledade frågeturer (s.k. *multiples*: Schegloff 2000:212). Det räcker t. ex. inte med *ett* reparationsinitiativ. Exempel 29 visar en reparation (ARK) som inleds med flera initiativ, två kontrollfrågor (r. 3 och 7). Den första frågan riktar Ilona till de två andra flickorna i gruppen (*ni*). Sanna nämner Tia som mottagare för det andra reparationsinitiativet (r. 5). Sanna introducerar problemet, Ilona initierar reparationen och Tia fullbordar den.

29. B1 (Ilona, Sanna och Tia)
- 1 Sanna: han vistade. (0,7) i Aten.
 2 (5,0)
- Ilona: vet ni va betyder vistade ARK
 4 (1,5)
- Sanna: Tia
 6 Tia: va
- Sanna: vet du va e vista
 8 (3,4)
- 9 Tia: nej ja vet int men ni sa [att de e vis-
 10 Ilona: [vi skriver om sånt som [(vi inte vet)
 11 Sanna: [men i texten sa
- 12 man så
 13 Tia: men vi måst ju veta va vi skriver ARK

Schegloff (2000:242) påpekar att flera reparationsinitiativ används i sådana fall då det första initiativet inte leder till att problemet löses. I dictoglossövningen för klass B innehåller originaltexten deponens verbet *vistas* som visar sig vara svårt för eleverna. Sanna kommer på rad 1 med ett förslag till texten som följs av en ovanligt lång paus (r. 2). Redan pausen tyder på att det finns något problem i Sannas yttrande. Ilonas reparationsinitiativ (r. 3) som riktas till Sanna och Tia visar att hon inte känner till betydelsen av *vista(s)*. Trots att Sanna själv föreslagit verbet känner inte heller hon till dess betydelse. Detta framgår av att hon inte fullbordar reparationen utan kommer med ett nytt reparationsinitiativ (r. 5, 7) och låter turen gå vidare till Tia. Det visar sig dock att Tia inte heller känner till

betydelsen utan har utgått från att de två andra (*ni*) känner till verbet *i* och med att de har använt det (r. 9). Tia klarar emellertid av att åtgärda problemet när hon beslutar att gruppen måste känna till de ord de använder (r. 13). Något senare, utanför sekvensen, föreslår hon att de i stället använder verbet *vara*.

En lexikal reparation kan också fullbordas av två personer. I ex. 30 initieras reparationen av Beata och den fullbordas av Olli och Jaana tillsammans.

30. E4 (Beata, Jaana, Oona och Olli)
- 1 Beata: eli e de fiske e de fiskare eller
'det vill säga'
- 2 Olli: [[fisket
- 3 Jaana: [[fiskerna
- 4 (1,0)
- Beata: siis kalastus ARK
'alltså fiske'
- Olli: fisket ARK
- Jaana: joo ARK
'ja'

Problemet om vilket ord gruppen ska bestämma sig för introduceras genom Beatas fråga (r. 1) som besvaras av Olli och Jaana samtidigt. De föreslår dock olika substantiv, Olli *fisket* i bestämd form och Jaana *fiskerna*. Eventuellt avser hon den bestämda formen *fiskarna* av ordet *fiskare*. Efter en paus initierar Beata en lexikal reparation (r. 5) med en kontrollfråga för att få klart för sig vilketdera alternativet som är det rätta. Olli som föreslagit *fisket* fullföljer reparationen först, men också Jaana som föreslagit ett annat alternativ bekräftar att hon accepterar Ollis alternativ.

Det finns inte många belägg på kategorin *Annat* när det gäller reparationer av andra talare. De utgörs t.ex. av sekvenser där en finsk fras ersätts med en svensk. Ett belägg på detta ingår i ex. 14 ovan där Kata på rad 19 ersätter verbet *kaataa* i Beas replik *Bea kaataa den här* (r. 18) med verbet *tar ner* (*tar (0.6) ner hela träden*). Det är dock betydligt vanligare att den här typen av reparationer genomförs som självreparationer (se nedan).

6.2.4 Självreparationer (SRE och SRK)

Självreparationer och reparationer av andra har delvis olika funktioner i materialet. Reparationer av andra är i högre grad orienterade mot den text som ska reproduceras och de verkar vara mer medvetna och explicita (jfr *hearer-oriented*, Norrick 1987:249). Enkla självreparationer som genomförs i en och samma tur hör däremot inte nödvändigtvis ihop med texten utan kan hänga ihop med själva talproduktionen (jfr *production-oriented*,

Norricks: a. a.). På den här punkten påminner självreparationerna om de reparationer som talarna också producerar i sitt modersmål, och man kan kanske tala om en i viss mån automatisk, lokalt styrd process. Nedan diskuteras först de enkla självreparationerna och sedan de självreparationer som initieras av någon annan men fullbordas av talaren (SRK). Härvid är också sekvenserna längre.

I grammatiska enkla självreparationer korrigerar talaren ett grammatiskt fel i sitt tal i samma yttrande där felet ingått. Nedan finns exempel på (a) byte till rätt genus i fråga om pronomen (C2), (b) reparation av huvudsatsledföljden (E3) samt (c) reparation av numerus och preposition (C2) och tempusbyte (d) (B1). Exempelen 31a och 31c förekommer i sekvenser där talarna inte arbetar med texten, exemplen 31b och 31d hör ihop med textproduktionen.

31.

- a. Kristi: men Kalle bor INTE i Tööblö (0,3) hon bor i /han bor i Munkkiniemi
- b. Nea: >ändå de f-< ändå finns de (0,3) femtusen djur mera än i fjöl
- c. Seppo: Kalle fick fick inte in allt alla saker på sin till sin mening
- d. Tia: han se- han såg många bilder av avgudar

De lexikala enkla självreparationerna verkar höra ihop med att eleverna funderar högt på texten under arbete.

32. C3 (Ilmi, Katriina, Pertti och Kostti)

- 1 Ilmi: å man säljer inte (0,4) för blom- blommornas skull
- Pertti: eiku man odlar inte för blo- eiku (0,6) säljer säljer SRE

Textavsnittet i fråga lyder: *Man odlar inte tulpanerna för blommornas skull, utan man tar upp lökarna och säljer dem till andra länder.* Pertti inleder yttrandet med en reparation av Ilmis användning av verbet *sälja* och föreslår verbet *odlar*. Han ändrar sig emellertid och markerar sin självreparation med *eiku* och återgår till Ilmis ursprungliga förslag. Ofta gäller de lexikala reparationerna ord eller fraser med en viss lexikal tyngd, framför allt verb och substantiv. I de här fallen tycks det vara fråga om en mer explicit ordsökning där eleven söker efter ett ord eller en fras för ett bestämt ställe i texten. Det finns även fall där eleverna inte verkar leta efter ett bestämt ord utan där de överhuvudtaget försöker formulera sig:

33.

- a. Sirpa: de sto my- jä- eh måste skjuta till mycket (E1, klass 8) SRE
- b. Nea: å sen ehm... (.) alla har karg- många m:änniskor har börjat protestera mot de (E2, klass 8) SRE

Yttrandet som reparationen ingår i signalerar att talaren är osäker. Både i (a) och (b) finns avbrutna ord, dessutom inleder Nea sin tur trevande.

Det finns procentuellt sett fler belägg i kategorin *Annat* bland självreparationerna än bland reparationer av andra. T.ex. korrigerig av uttal har förts hit:

34.

- a. Ilona: ja skriver perika- **predikade** (B1, åk 5) **SRE**
 b. Kata: bo- **budskap** va betyder de (B2, åk 5) **SRE**

Ersättning av finska fraser med svenska sker oftast i form av en enkel självreparation. En tredjedel av kategorin *Annat* (8 belägg av 26) består av dessa. Exempel på dem finns nedan i 35.

35.

- a. Fiina: där va et (('att')) **att** i Norge då dedär säljakten så att startar i dagarna↑ (E2) **SRE**
 b. Sanna: ne men de va en ky- (('frå-')) (0.4) en **frågetecken** ännu (B1) **SRE**
 c. Beata: joo mä oon nyt vikas **eiku** **förra** mikäseon eller **SRE**
 'jä jag är nu i den sista eller förra vad heter det nu eller'

Oftast sker reparationen utan markering, i något fall kan en paus föregå som i ex. 35b. Om en markör används, är det den finska partikeln *eiku* (jfr ex. 35c).

Alla exempel ovan har bestått av enkla självreparationer där talaren själv initierar och fullbordar reparationen i samma tur. De komplexa självreparationerna utgörs oftast av längre sekvenser och gäller lexikala problem. I många fall inleds beläggen på SRK med kontrollfrågor. I dem inleds reparationen i turen efter problemet och den som producerat problemet slutför reparationen (Schegloff 2000:208). I följande sekvens undrar Oona om hon tolkat Ollis påstående på rätt sätt:

36. E4 (Beata, Jaana, Oona och Olli)

- 1 Olli: i Norge (0,9) på trettitretusensjuhundra djur
 2 (1,3)
 → Oona: mitä↑ (.) tju- [tjur (0,9) sehän on niinku härkä.
 'vad' 'det e ju tjur'
 4 Olli: [djur
 5 Olli: DJUR **SRK**
 6 Oona: .mt ai DJUR

Här inleds sekvensen av ett påstående som följs först av en lång paus och sedan av ett initiativ till en reparation (r. 3) där Oona tror sig ha hört *tjur* i stället för *djur*.²⁶ Det tredje draget där Olli fullföljer reparationen kommer omedelbart efter att han har hört början av *tju-* (r. 4) men den överlappar

²⁶ I svenskan i Finland uttalas /d/ vanligtvis i uddljud, såsom i *djur*. I finskan förekommer den tonande klusilen /d/ främst i lånord, men också i dem tenderar /d/ att ersättas av det tonlösa /t/ som hör till finskans fonembestånd som t.ex. *tilli* 'dill' eller *trilli* 'drill'. Finska elever kan ha problem med att höra /d/ eller att uttala det som tonande. I Ollis replik på r. 1 hörs /d/ tydligt, så reparationen är här mer hörselrelaterad.

Oonas självreparation (*tju- tjur*). Därför upprepar Olli sin reparation på nytt (r. 5; Schegloff 1987b:74), den här gången med högre röst. I följande tur visar Oona med insiktsmarkören *ai* och genom att upprepa ordet att hon förstått det (jfr Green-Vänttinen 2001:133 ff.).

Om ett reparationsinitiativ inte inleds genast i turen efter problemet kan detta enligt Schegloff (2000:233) oftast förklaras genom hur reparationen är organiserad. Han nämner speciellt vissa fall som han tror kunde vara relevanta för samtal mellan modersmålstalare och inlärare. Det gäller sekvenser där den andra talaren inte inleder en reparation genast efter den problematiska turen om han/hon inte helt och hållet har förstått den, utan i stället uttrycker samtycke eller medgivande i den efterföljande turen. Inledningen av reparationen kan alltså uppskjutas på grund av att det finns en stark preferens för att samtycke eller medgivande ska uttryckas så tidigt som möjligt, helst i nästa tur. I mitt material finns också belägg på reparationsinitiativ som uppskjuts på grund av att uttryck för samtycke föregriper dem. I exempel 37 tycks Sanna och Tia först komma överens om vad de vill skriva ner innan Sanna initierar den lexikala reparationen. Här är det alltså också fråga om ett belägg på SRK, en komplex reparation initierad av en annan talare.

37. B1 (Ilona, Sanna och Tia)

- 1 Tia: att (1,2) Paulus försökte (1,3) få folket (1,4) föra
 2 budskapet (0,7) av Jesu
 3 (1,8)
 4 Tia: till exempel
 5 Sanna: ja vi kan sätta de så
 → Sanna: ((skriver)) för (.) sökte få. (1,0) va de buds[kap SRK
 7 Tia: [folke
 8 Sanna: folket
 9 (2,4)
 10 Ilona: budskap betyder berättelser eller (0,6) eller
 11 Sanna: ajja (0,2) ja.
 12 Tia: budskapet från Jesu SRK

Av Tias förslag som innehåller många pauser (r. 1) framgår att hon är osäker på hur meningen ska formuleras. Hon får dessutom ingen omedelbar reaktion på sitt yttrande utan efter pausen tillägger hon det garderande *till exempel*. Sanna som är sekreterare bekräftar i den påföljande turen att hon accepterar förslaget och börjar skriva ner det (r. 5–6). Hon är inte säker på ordet *budskap* som reparationen här gäller (r. 6). Mellan den problematiska turen (r. 1) och reparationsinitiativet kommer Sanna och Tia alltså överens om vad Sanna kommer att skriva. Först därefter inleder Sanna reparationen (r. 6). Fullföljandet av reparationen blir också uppskjutet för att Tia först tar fasta på ordet *folket* som innehållsmässigt föregår *budskapet* i hennes förslag. På r. 10 förklarar Ilona innebörden av *budskapet* eftersom hon verkar utgå från att Sanna

inte förstår ordet. Först efter att Sanna har svarat på detta fullbordar Tia reparationen och uppberar nominalfrasen från r. 1 (med en självreparation av prepositionen *av*).

Sanna initierar en reparation på r. 6 antagligen för att hon inte lyckas hålla Tias långa förslag i sin helhet i minnet. Det är förståeligt att reparationsinitiativen följer textens linearitet och uppstår precis på de ställen där texten skrivs ner. Därför behöver de inte introduceras omedelbart efter turen med problemet. Att Tia inte omedelbart reagerar på Sannas initiativ har också sin förklaring i lineariteten. Hon vill gå fram i texten enligt sitt ursprungliga förslag och uppskjuter det problematiska stället tills gruppen har avancerat till rätt ställe i texten. I dictoglossamtal tycks alltså målsättningen, texten som ska skrivas ner, i vissa fall kunna påverka placeringen av reparationsinitiativ och även fullbordandet av reparationer så att de inte sker omedelbart i nästa tur. Man kan tänka sig att det i klassrumssamtal, eller i institutionella samtal överlag, utöver de faktorer som är gemensamma med vardagssamtal kan finnas även andra faktorer som inverkar på när reparationer initieras. Samtalets syfte är troligen ett av dem.

6.3 Förslag, reparationer och korrigeringar i sammanfattning

De mönster som förslagen, reparationerna och korrigeringarna i mitt material uppvisar kan sammanfattas på följande sätt. Förslagen och responserna på dem kännetecknar de faser av samtalen som löper utan problem. Problem i arbetet framgår av att det uppstår reparationssekvenser. Språkliga ändringar som uttrycks genom korrigeringar kan utgöra reparationer. Gränserna mellan de tre kategorierna är inte skarpa och beror i viss mån på hur dessa definieras.

Självreparationer används i det stora hela på ett sätt som man känner igen från vardagliga samtal förda på modersmålet²⁷. De är betydligt vanligare än reparationer av andra. Enkla självreparationer (SRE) som fullbordas i ett yttrande gäller korrigering av felaktiga grammatiska konstruktioner och av felaktigt uttal, ersättning av finska fraser med svenska i enlighet med instruktionerna för övningen. De lexikala självreparationerna avviker däremot från vardagliga samtal, eftersom de hör ihop med övningen och dess innehåll. Ofta tycks de vara längre och ha en komplexare struktur (SRK). Funktionellt sett tycks det inte finnas någon större skillnad mellan lexikala reparationer utförda av den som

²⁷ Se t.ex. Schegloff et al. 1977; jfr också Porter 1986:210 i vars undersökning modersmålstalarna rättade sig i högre grad än inlärarna.

producerar problemet eller av andra talare, men frekvenserna antyder att lexikala självreparationer föredras framom reparationer av andra. I sekvenser där samtalarna bygger upp texten varvas lexikala självreparationer med reparationer av andra i och med att förslag framkastas, prövas och får motförslag som vägs mot tidigare förslag.

Det går inte att dra någon tydlig funktionell gräns mellan grammatiska självreparationer och grammatiska reparationer av andra. Grammatiska självreparationer sker både i samband med och utanför textproduktionen, men de är inte förknippade med några metatextuella kommentarer. Grammatiska reparationer av andra i samband med textproduktionen kräver en större medvetenhet och explicititet än andra typer av reparationer. Om de dessutom är förknippade med metatextuella argument kan de användas effektivt för att vinna tvister (Lindberg 1999b). Jag utgår från att de i denna form utgör en viktig faktor i inläringen; de tycks ingå som ett centralt element i de språkrelaterade episoderna som Swain (1998; Kowal & Swain 1997; Swain & Lapkin 1998) har visat förbättrar och effektiviserar inläringen i gruppsamtal. Enligt henne tvingar den egna produktionen eleverna att lägga märke till skillnader mellan vad de kan och vill säga. Detta i sin tur kan leda till att eleverna i gruppen tillsammans arbetar för att lösa dessa problem. Grammatiska reparationer av andra är dock inte den enda väsentliga aktiviteten i samband med inläringen, men de torde vara centrala för inläring av strukturer, eftersom de tvingar till explicititet i den egna produktionen (jfr Lindberg 1999a). Också lexikala reparationer av andra och av talaren själv har visat sig höra ihop med uppbyggandet av den gemensamma texten. I följande avsnitt behandlas upprepningar som också verkar spela en central roll i samarbetet.

Reparationer kan bestå av flera reparationsinitiativ eller vara kollektivt uppbyggda. Sådillvida avspeglar de syftet med samtalen att den lineära ordningen i texten som byggs upp kan uppskjuta reparationsinitiativ tills diskussionen av texten har kommit fram till det problematiska stället.

En jämförelse mellan hur reparationer fungerar i vardagliga samtal och inlärarsamtal ger anledning att anta att det är de olika verksamheterna som förorsakar skillnaderna mellan dem. Målsättningen med dictoglossamtalen är att skapa en gemensam text, en uppgift som elever med olika utgångspunkter orienterar sig mot enligt bästa förmåga. Ett sätt att bygga upp den gemensamma texten är att lyssna på andras förslag och att explicit framföra sitt eget modifierade förslag i form av en lexikal eller grammatisk reparation. Den gemensamma orienteringen gör att eleven som i vardagliga gruppsamtal kunde uppfatta reparationer av andra som en ansiktshotande åtgärd i stället i dictoglossamtal ser dem som en normal verksamhet, vilket gör reparationer till ett centralt verktyg i samband med inläring.

6.4 Upprepningar

Upprepningar har ansetts vara viktiga när det gäller inläring och undervisning av ett andra eller främmande språk, men vilken roll de har i inlärsamtal har inte undersökts i högre grad (Tomlin 1994:173 f.). Ur pedagogisk synpunkt har upprepningar i inlärsamtal studerats med kvantitativa metoder av Pica & Doughty (1985) som har jämfört grupparbeten och lärarstyrda klassrum. De har funnit att upprepningar av egna och andras yttranden förekommer mer i lärarstyrda klassrum. De kategoriserar upprepningar som en typ av förhandlad modifierad interaktion (jfr också Pica & Doughty 1988).

DiCamilla & Anton (1997) påpekar att upprepning utgör ett karakteristiskt drag i inlärsamtal där den tjänar sociala och kognitiva funktioner (se också Tomlin 1994:174). Författarna har utfört en studie där de utgår från Vygotskys begrepp *zone of proximal development* (ZPD) där en övergång från den sociala domänen till den kognitiva anses ske. Det finns en hel del studier om inläring inom zonen, om hur lärarens eller expertens språk via ZPD kan leda studenten till att lära sig olika uppgifter eller språkdrag. I sin studie visar DiCamilla & Anton (1997:619) hur upprepning i samtal mellan studenter spelar en strategisk kognitiv roll i *scaffolding* (egentligen 'stödkonstruktion'; se Donato 1994:40ff.), i hur de ger varandra socialt och kognitivt stöd, och i att etablera intersubjektiviteten, en gemensam synvinkel som är nödvändig för att uppgiften ska lyckas. Också studenter som befinner sig på samma nivå kan erbjuda varandra stöd i grupparbete. Studien har gjorts på dyader där deltagarna tillsammans utför en skrivuppgift. Repetitioner finns i 32 % av yttrandena. Upprepning används också när man accepterar den andras bidrag och väver in dem i den gemensamma texten (DiCamilla & Anton 1997:625).

Norrick (1987) har utfört en detaljerad studie av funktionerna hos upprepning där han speciellt har studerat fall där talaren upprepar sig själv. Han (a.a.:248) påpekar dock att egna upprepningar och upprepningar av andra funktionellt tycks likna varandra i hög grad. Han indelar upprepningarna i produktionsbaserade, förståelsebaserade och interaktionsbaserade upprepningar. Norrick (a.a.:247) poängterar det faktum att upprepningar kan ha mycket varierande funktioner.

Nedan diskuteras upprepningar i dictoglossamtalen närmast utgående från upprepning av andras förslag trots Norricks påpekande ovan (jfr Knox 1994 för en studie av självrepetitioner i samtal mellan inlärare och modersmålstalare). Jag har redan tidigare nämnt att det inte går någon skarp gräns mellan upprepningar och reparationer i dictoglossamtalen,

antagligen för att de funktionellt sett har fler gemensamma drag. Det finns i mitt material t.ex. belägg på reparationer som någon gång realiseras genom upprepning (jfr Norrick 1987:247 och Gass & Varonis 1986). Ett exempel på det finns på raderna 3, 6–7 i ex. 24 som diskuterats ovan i avsnitt 6.1.3 i samband med komplexa repetitioner av andra:

24. E1 (Kalle och Sirpa)
 1 Kalle: hej va va maine
 .
 2 Kalle: på svenska (0,4) maine
 3 Läraren: {[anseende
 4 Sirpa: [[dålig re- publi[ci
 5 Kalle: [VA SRK 1
 → Läraren: anseende. SRK 1
 → Sirpa: anseende→ SRK 2
 8 Nea: men dom fick dåli publici[(0,5) tet
 9 Läraren: [rykte SRK 2
 10 Kalle: ja då ((skriver)) (1,2) rykte <utomlands>

Ordet *anseende* upprepas två gånger efter att läraren har introducerat ordet på rad 3. Första gången fullbordar läraren en självreparation med upprepningen (r. 6). Andra gången initierar Sirpa en ny självreparation (r. 7). Hon upprepar ordet med en annan intonation än läraren vars röst går ner i slutet av ordet *anseende* (r. 6). I stället yttrar Sirpa *anseende* med en jämn tonhöjd (r. 7) med vilket hon visar att yttrandet ställs som en fråga. Frågans exakta innebörd är oklar men den visar åtminstone att *anseende* är ett okänt ord. Eleverna stannar också för det andra alternativet *rykte* som läraren föreslår sedan.

Enligt DiCamilla & Anton (1997:617) håller inlärarna genom upprepning fast vid vad de dittills har lyckats åstadkomma för att kunna koncentrera sig på fortsättningen av texten. Upprepningen tycks faktiskt bidra till att samtalen kan ta fram en text och hålla kvar den text de har skrivit eller håller på att skriva:

38. C1 (Pertti, Katriina och Ilmi)
 1 Pertti: till exempel Shell som tillverkar olja
 2 (0,8)
 3 Katri: [[EN ÄR SHELL (0,6) [SOM
 4 Ilmi: [[till exem- {till exempel Shell e e inte nån en
 5 Shell ((skrattar)) *en* .hh *du är så*
 6 (1,6)
 7 Katri: VAD
 8 Pertti: ups
 9 (): ((gåspar))
 10 Ilmi: ((skrattar))
 → Katri: så eh till exempel ((skriver)) <till exem->
 12 Ilmi: ((fnittrar))
 → Katri: till till [exempel=
 14 Ilmi: [exempel
 → Pertti: =Shell som tillverkar olja.

På rad 1 kommer Pertti med ett förslag till texten. Sekreteraren Katri tar dock inte fasta på förslaget och fortsätter på en egen formulering som hon har kommit med tidigare. Ilmi har också tidigare ansett att Katris version är lustig och hon fortsätter med att kommentera den (r. 4–5). Vad som sker på raderna 8–10 är något oklart på grund av att sekvensen endast finns som ljudinspelning. Det är ändå tydligt att det gemensamma arbetet avbryts för en kort stund. På r. 11 tycks Katri ha accepterat Perttis förslag från r. 1 och börjar trevande med att upprepa och skriva ned den första frasen. Därefter upprepar Katri frasen på nytt i sin helhet och Pertti fullbordar hela nominalfrasen. Genom kollektiv upprepning har den nominalfras som Pertti föreslagit på r. 1 accepterats och aktualiserats på nytt. Därefter skriver Katri ner resten och gruppen går vidare till följande punkt i texten.

I följande exempel håller eleverna också fast vid texten genom upprepningen:

```

39. C1 (Pertti, Katriina och Ilmi)
1  Katri:  i Nederländerna
2  Ilmi:   har di stora företag
3          (3,6)
→  Katri:  ((mumlar och skriver)) <°har di° (0,9) °stora° (7,8) °stora
5          företag°>
6          (2,6)
→  Katri:  har di stora företag
8          (5,0)
9  Katri   vad sen.

```

Efter att det slutgiltiga förslaget till texten producerats kollektivt (r. 1–2) börjar Katri skriva ner satsen. Hon upprepar den samtidigt som hon skriver och efter att arbetet är slutfört upprepar satsen den på nytt (r. 7). DiCamilla & Anton (1997:617) talar om ”en plats på en stege” (*a space on a scaffold*) utgående från vilken studenterna kan jobba. Man kan faktiskt se Katris upprepning på rad 7 som en plats att ta avstamp i. Den föregående satsen ses som avslutad i upprepningen och från den kan gruppen gå vidare.

Förutom ”scaffolding”, det sociala och kognitiva stödet som upprepning ger, betonar DiCamilla & Anton (1997:623 ff.) också en annan aspekt som upprepning kan ha i gruppsamtal, nämligen intersubjektiviteten. Med begreppet avses ett slags gemensam äganderätt till den text som inlärarna arbetar med. De bygger upp intersubjektiviteten under arbetet med texten så att de för samman sina röster till en enda gemensam röst som realiserar i texten. Detta kräver också att de olika bidragen accepteras av de andra deltagarna, vilket kan ske genom upprepning. Följande exempel som ovan illustrerat förslag kan också användas för att visa hur acceptering genom upprepning varvas med förslag:

18. B2 (Silja, Bea, Ria och Katarina)
- 1 Silja: han pratade (0,8) pratade (0,4) m[ed
2 Kata: [med atenerna.
3 Bea: han talade F
4 Silja: ja=
→ Kata: =han tal[ade
→ Bea: [han talade
7 Ria: han ta[lade om AF
8 Silja: [med (0,3) Atena. AF
9 Ria: eh med atenerna AF
10 Silja: °me°=
→ Kata: =han talade
12 Bea: han talade (0,5) med atenerna om AF
13 Kata: eh=
14 Silja: =kristendom

Vid inledningen av sekvensen för Bea in ett nytt verb (r. 3). Jag tolkar Siljas *ja* (r. 4) som att hon accepterar Beas förslag i stället för sitt eget (r. 1). Beas förslag accepteras också av Katariina genom upprepning. Bea upprepar ännu en gång förslaget (r. 6). Det är dock inte hon utan Ria och Silja som kompletterar syntagmen med tillägg av prepositioner och prepositionsfraser (se diskussionen ovan). På r. 11 upprepar Katariina syntagmen på nytt för att hålla utgångspunkten för denna bit av texten i minnet. Efter det sammanfattar sekretetaren Bea vad gruppen hittills har åstadkommit.

I en grupp som samarbetar kan upprepningen alltså användas för att hålla det textavsnitt som är under arbete aktuellt. Deltagarna kan också upprepa nya förslag för att acceptera och bekräfta dem. Funktionerna kan i viss mån bero på hur övningen är gestaltad. I DiCamilla & Anton (1997) skapar inlärarna i dyader en ny text utgående från en rubrik. I exemplen ser man att deltagarna inte bara accepterar orden genom upprepning utan de börjar från början: de bygger ord av stavelser, satser av ord och "smakar" på orden genom att upprepa dem stegvis. Dictoglossövningarna däremot bygger på en färdig text. Samtalarna startar inte från noll utan kan delvis utgå från färdiga fraser i sina anteckningar. Den typen av ordsmakande i form av upprepningar som DiCamilla & Anton (1997:625) rapporterar verkar inte finnas med.

Upprepning kan säkert användas också i andra syften än de som har nämnts ovan. Norrick (1987:252) påpekar att upprepning med små förändringar kan signalera både samtycke och oenighet men att den senare typen är mer sällsynt. I mitt material finns några få belägg på att ett förslag förkastas eller ifrågasätts genom upprepning. I grupp B2 har eleverna varit oeniga om en punkt i texten som de inte minns tillräckligt om. De minns att texten handlar om lärjungarna (egentligen *de lärda*) som sade något om budskap, men vad de sade är det ingen som kommer ihåg.

40. B2 (Silja, Bea, Ria och Katarina)
 1 Silja: lärjungarna sade nånting om budskap
 2 Bea: ((härmar Siljas tonfall)) lå: (0,6) *jo* [lärjungarna sade
 3 nånting om budskap
 → Kata: [lärjungarna sa
 5 nånting om budskap
 6 Silja: *okej*

Siljas förslag är allvarligt menat, men både Bea och Katariina förkastar det genom att upprepa förslaget och genom att överdrivet härma Siljas tonfall. Silja uppfattar också deras yttranden som förkastande eftersom hon ger upp förslaget genom en skrattande kvittering (r. 6). Det verkar som om upprepning i en avvisande, ansiktshotande funktion kombinerades med ett speciellt tonfall, t.ex. frågeintonation eller överdrivet härmande av det yttrande som talaren reagerar på.

Vanligen fungerar dock upprepning i dictoglossamtalen kognitivt så att talarna tar fram eller håller framme bitar av texten som är eller har varit under arbete. Socialt använder samtalsarna upprepning för att visa att de accepterar och förstår varandras förslag.

7. Om förekomsten av finska i svenska språkbadsklassrum

7.1 Den gruppvisa variationen

I inledningen av min uppsats nämnde jag att det vore intressant att undersöka huruvida eleverna förde dictoglossamtalen på svenska. Av avsnitt 5.1.1 har det framgått att eleverna på olika sätt orienterar sig mot instruktionen att de ska tala svenska. I de flesta samtal kommenterar de till exempel kodväxling från svenska till finska. I det här kapitlet behandlas frågan om hur och när eleverna i samtalen under dictoglossövningen växlar mellan sitt modersmål finska och badspråket svenska. Tarone & Swain (1995) har bl.a. efterlyst systematisk undersökning av hur elever i språkbadsskolor växlar mellan sitt första (S1) och sitt andra språk (S2). Brice et al. (1998:11) påpekar också att växling mellan två språk bland tvåspråkiga elever i klassrummet överlag är en företeelse som lärare kunde lära sig att förstå bättre. Utgående från vissa rapporter bl.a. från spanskt språkbad i Minnesota (Parker et al. 1995) konstaterar Tarone & Swain (1995) att det tycks råda diglossi i språkbadsklassrummen som ökar när eleverna blir äldre. Andraspråket används i övningsbaserade situationer, medan S1 reserveras för informell social interaktion. Det finns tendenser som visar att äldre elever i högre grad använder S1 i kommunikationen sinsemellan än yngre elever. De äldre undersökta eleverna gick i åk 5 och

6 och elever som mest rapporterades använda andra språket i kommunikationen sinsemellan gick i åk 2 (Parker et al. 1995).

En undersökning gjord i åk 2 och 6 i finska språkbadsklassrum visade att språkanvändningen i klassen verkade basera sig på liknande premisser som i undersökningarna av Parker och Tarone & Swain. I samtal med lärare utnyttjade eleverna svenska, dvs. S2 så långt som möjligt. I gruppsamtal som kontrollerades av läraren eller som uppfattades som en undervisningssituation strävade eleverna också efter att använda S2, medan eleverna i gruppsamtal som inte tolkades direkt som undervisningsverksamhet övergick till modersmålet finska (Lehti-Eklund 1999).

De samtal som studeras i den här uppsatsen uppvisar inte enbart *ett* mönster utan en större variation vad gäller kodväxling. Skillnaderna är både individuella och klassrumsbaserade. Det verkar uppenbart att växlingen mellan språken inte nödvändigtvis beror på bristande färdigheter i andra språket utan också på andra faktorer, bl.a. kommunikativa vanor i klassrummet (jfr Auer 1998:8; Brice et al. 1998:12). Grovt sett går det i samtalen att urskilja två typer av växling mellan svenska och finska. Den ena typen där talaren växlar språk beroende på vad hon/han gör eller med vem hon samtalar kunde ses som funktionsbaserad diglossi. Här representerar S1 kommunikationsmedlet som används med de andra eleverna, medan S2 utnyttjas med de vuxna i klassen, läraren och forskaren. Det är i och för sig naturligt om S1 av barn i språkbadsskolor uppfattas som gruppens eget språk, *vi-koden*, eftersom de utnyttjar det i samtal med andra jämnåriga och också vuxna i de flesta sammanhang utanför skolan. Badspråket löper i så fall en risk att förbli en *de-kod* som reserveras för klassrummet, och också där endast för kommunikationen med läraren (jfr Auer 1998:5). Gumperz (1982:66) som introducerat begreppen *we-code* och *they-code* förknippar dem också med gruppidentitet: *vi-koden* associeras ofta med informella aktiviteter inom den egna gruppen och *de-koden* med formellare, styvare och mindre personliga relationer utanför gruppen²⁸. Även om eleverna i början av övningen fick explicita instruktioner om att de i mån av möjlighet skulle tala svenska är språkanvändningen också i klassrummet en social handling där talaren i sista hand avgör valet. I klassrummet, liksom i två eller

²⁸ Gumperz förknippar *vi-koden* med minoritetens eget språk och *de-koden* med majoritetens språk. I språkbadssammanhang är förhållandet i viss mån det motsatta eftersom S1 utgör ett majoritetsspråk och S2 ett minoritetsspråk i samhället. För elever är dock S1 det språk som de utnyttjar i alla informella aktiviteter utanför skolan och S2 skolspråket som reserveras för klassrumsverksamhet eller kanske bara för kommunikationen med lärarna.

flerspråkiga kontexter, tenderar parterna att kommunicera med andra människor på det språk de är vana vid (Romaine 1989: kap 2.). Om den ena parten avviker från ett etablerat mönster genom att byta språk kan den andra parten uppfatta det som störande och t.o.m. stötande (Sundman 1998:12 f.).

Den andra typen av kodväxling i dictoglossövningarna förekommer i samtal som huvudsakligen förs på badspråket svenska. Övergången till finska sker inom yttranden och gäller oftast ett eller några ord där S2-talaren tillfälligt växlar till S1, t.ex. för att det rätta ordet på svenska inte är tillgängligt. Den här typen behandlas nedan i samband med tabell (5).

Av tabell (4) framgår hur mycket finska som ingår i de olika samtalen. Med turkonstruktionsenheter (TKE) avses självständiga syntaktiska enheter, fraser, satser eller meningar som också utgör en innehållsmässig helhet (för definition se Linell 1998b:160). Antalet TKE:n har relaterats till längden på inspelningen. Samtalen är ordnade enligt hur mycket de innehåller finska. De som står längst upp har mest finska inslag och samtalen med litet finska står längst ner.

Tabell 4. Kodväxling till finska: antalet TKE:n per minut

TKE:n på finska	
Antal per minut	
A1	64/ 8 = 8.00
E4	92/ 12 = 7.60
E3	32/ 9 = 3.50
C2	40/ 15 = 2.60
E1	16/ 9 = 1.70
D1	12/ 10 = 1.20
B1	6/ 9 = 0.66
C1	67/ 13 = 0.53
B2	2/ 12 = 0.16
C3	1/ 2.5 = 0.40
C4	1/ 7 = 0.14
E2	-/ 7 = 0
N=	333

Även om talen i den första kolumnen är mekaniskt räknade, framträder en bild av att samtalen representerar tre grupper när det gäller kodväxling mellan svenska och finska: samtal som huvudsakligen försiggår på finska (A1 och E4), samtal där det finns flera sekvenser på finska men där man huvudsakligen talar svenska (E3, C2, E1 och D1) och samtal som förs på svenska (B1, C1, B2 och E2). Den här bilden bekräftas om man ser på

själva samtalen. Gränsen mellan kategorierna är visserligen glidande och t.ex. D1 liknar B1 mer än E1, dvs. ter sig i hög grad som ett helsvenskt samtal. Nedan diskuteras kodväxlingen utgående från de tre mönstren vad gäller användning av svenska.

Av tabellen framgår att det inte är åldern som bestämmer huruvida samtalen förs på svenska eller finska, eftersom t.ex. två av samtalen i åk 8, E4 och E2, placerar sig totalt olika i tabellen. Medan E4 innehåller många finska TKE:n, förs samtalen i E2 helt på svenska. De yngsta eleverna i undersökningen, dvs. de som går i åk 5, har inte heller de mest finskdominerade samtalen utan placerar sig i mellankategorin eller i kategorin med minst finska. Av samtalen framgår också att det inte behöver vara färdigheten i andra språket som avgör om samtalen förs på svenska eller finska. I dyaden A1 i klass 5 växlar eleverna om till svenska när de tilltalar läraren eller mig (ex. 41a–b), men använder i övrigt finska förutom i de strängar som är tagna ur själva övningen (ex. 42). Punkten ovanför rad 1 i ex. 41a visar var Tanja tar ögonkontakt med mig:

41a. A1 (Tanja och Otto)

.Hanna
 → Tanja: får de var- vara (0,3) mer än fyra meningar
 2 Hanna: ja
 3 Tanja: [[aha
 4 Otto: [[nå nå mut ku-
 'men när'
 5 Tanja: mut ku täss on jo
 'men när här finns redan'

41b.

→ Otto: var sätter vi den här
 2 Hanna: e ni färdiga redan
 3 Tanja: ja

42.

1 Otto: no Alperna sträcker
 'nå'
 2 Tanja: eiku eks se ollu että bergskedjan Alperna sträcker sej ARE
 'nej men var det inte att'
 3 Otto: nii mut (0,4) nii mut
 'ja men' 'ja men'
 4 Tanja: no okei
 'nå okej'
 (0,3)
 5 Otto: berskedjan Alperna går genom
 6 Tanja: eiku sträcker sej genom många ARE
 'nej utan'

Av ex. 42 framgår att eleverna inte har problem med att förstå själva texten utan de utför samma slags arbete som i de samtal som försiggår på svenska. Genom en serie lexikala förslag och reparationer (*sträcker – sträcker sej – går genom – sträcker sej genom*) kommer Otto och Tanja fram till samma verbfras som i originaltexten. Den slutgiltiga text som eleverna kommer fram till står mycket nära originaltexten och innehåller

endast ett fåtal fel. Däremot är det tydligt att eleverna uppfattar instruktionen att tala svenska som svår att genomföra. I en sekvens besvarar Otto en fråga av Tanja på svenska:

43. A1 (Tanja och Otto)
1 Tanja: olikse branta
→ Otto: jo *det var branta*
3 Nelli & Uolevi: ((fnittrar))

Otto fnittrar fram sitt svar och yttrandet utlöser också fnitter hos ett annat par som sitter mittemot Tanja och Otto. Fnittret antyder att Otto uppfattar det som ovant och lustigt att tala svenska till den andra parten i en grupparbetsituation. Utöver repliken ovan finns det i A1 sammanlagt fem TKE:n på svenska som inte ansluter sig till texten under arbete. Också de tre andra grupperna i samma klass som inte har transkriberats för den här undersökningen arbetade på samma sätt under övningen. De använde finska som samtalsspråk, men samtalade alltid på svenska med läraren. Utanför övningen tog de också egna initiativ för att berätta vitsar och historier för läraren på svenska. Texterna som dictoglossamtalen utmynnade i representerade ett gott språkbruk. Här tycks hela klassen ha vant sig vid ett visst mönster i språkbruket där finska används som det medierande språket i grupparbetena i klassen.

I samtal E4 (åk 8) verkar det inte heller vara bristande språklig färdighet som leder till att samtalet till stora delar förs på finska. Eleverna orienterar sig hela tiden mot uppgiften och diskuterar flera alternativa förslag. I den text som de åstadkommer har de fått med det viktigaste innehållet med enstaka morfologiska fel, närmast genusfel inom nominalfraserna (se bilaga). Såsom nämnts tycks parterna inom gruppen förhålla sig på olika sätt till att tala svenska (se ex. 1). Medan Jaana och Olli talar finska och Oona till stora delar svenska, talar sekreteraren Beata svenska mer konsekvent även om de övriga deltagarna talar finska. Nedan kommer hon med ett förslag, en kontrollfråga och ytterligare en fråga på svenska. Endast de tre första partiklarna på rad 1 är på finska. Partiklar tycks överhuvudtaget drabbas av kodväxling, inte bara i mitt material, utan i samtal i kontexter där kodväxling tenderar förekomma (se Auer 1998:17 och tabell (5) nedan).

44. E4 (Beata, Jaana, Oona och Olli)
1 Beata: ei mut hei de skulle vara den där (0,4) nå nånting här
'nej men hej'
2 (1,0)
3 Oona: niin niin joo joo
'ja ja ja ja'
4 Beata: alltså i fjol
5 (2,2)
6 Beata: hur skriver man de (0,2) <i fjål>
7 Olli: mm

Samtalen inom de övriga grupperna i samma klass, t.ex. E2 som inte har en enda hel TKE på finska, visar att många av eleverna inte uppfattar det som problematiskt att tala svenska. Deltagarna i grupp 4 visar snarare upp individuella drag. Tarone & Swain (1995:168) förknippar en ökande användning av S1 av äldre elever med deras sätt att signalera identitet. Detta kunde eventuellt vara orsaken till att grupp E4 som representerar årskurs åtta uppvisar ett mer heterogent mönster än grupperna i åk fem och sju.

I de gruppsamtal där samtalen för det mesta förs på svenska med ett antal sekvenser på finska (C2, E1 och E3) utlöses dessa av olika orsaker. I grupp C2 är det främst den pliktmedvetna sekreteraren som talar finska när hon ilsknar till på grund av den övriga gruppens frågor och pladder som inte hänför sig till övningen (se ex. 2). Grupp E1 jobbar på svenska och de finska replikerna dyker upp i samband med kommentarer till texten. En replik på finska utlöser vanligtvis en kort sekvens på finska innan samtalet återgår till svenska.

45. E1 (Kalle och Sirpa)
- 1 Kalle: joo niinku ((skriver))
'ja alltså'
- 2 Kalle: ja sitte tapetaan
'och sedan dödas /de/ [sälarna]'
- 3 Sirpa: voi kamalaa
'oj vad hemskt'
- 4 (3,1)
- 5 Kalle: no joo
'nä ja'
- 6 (3,5)
- 7 Kalle: eiks meidän pitäny puhuu ruotsii
'var det inte svenska vi skulle tala'

De långa pauserna beror på att Kalle skriver. De finska partiklarna *joo niinku* ('ja alltså') är mycket vanliga i talplaneringen. Kalles lakoniska kommentar om sälarna medan han skriver får en troligen ironisk respons av Sirpa (r. 3). Efter en längre paus påminner Kalle (r. 7) Sirpa om instruktionen att tala svenska varefter samtalet övergår till svenska.

Samtalet E3 har i avsnitt 5.1.3 behandlats rätt ingående och jag ska inte uppehålla mig vid det här. Gruppen E3 är den enda bland de undersökta grupperna där de finska inslagen säkert till stor del beror på bristande kompetens i S2. Som ett positivt drag kan dock nämnas att gruppen trots uppenbara svårigheter med att genomföra uppgiften lyckas föra ett samtal på svenska, visserligen med många finska inslag, men svenska utgör ändå det huvudsakliga samtalsspråket.

7.2 Olika typer av kodväxling

I det följande behandlas den kodväxling till S1 som består av enstaka ord och uttryck på finska som ingår i en svensk replik. De olika typerna av kodväxling har samlats i tabell (5). I kolumnerna 2–6 har alla belägg på ord på finska räknats med, också om ett ord förekommer flera gånger. Uppgiften om TKE:n på finska i första kolumnen finns med för att underlätta jämförelser. De två första kategorierna, partiklarna och uppbackningarna (2 och 3), inleder eller ingår i en tur som i övrigt är på svenska. Partiklar omfattar här antingen ensamstående negationer, konjunktioner eller diskurspartiklar eller kombinationer av dem (av typ *tai* 'eller', *eiku* 'nej utan'). Uppbackningar består av turinledande uppbackningar och kombinationer av dem, främst av *nii(n)* eller *nii(n) joo*. Kategorin *le mot juste* (LMJ, kolumn 4) består av adjektiv, substantiv, verb och adverb på finska där talaren inte tycks känna till eller komma ihåg den svenska motsvarigheten. De är alltså enstaka finska uttryck som talaren tillfälligt inkorporerar i ett yttrande som i övrigt är på svenska. Poplack et al. (1988:57) kallar detta för *nonce-borrowing*. Kategorin *slang* (5) består av uttryck som ofta är gångbara både på svenska och på finska i södra Finland och som i flera fall behandlas som lån, dvs. får svensk böjning. I de samtal som försiggår på svenska inleds några repliker på svenska med uppbackningar på finska, t.ex. *nii mut sen den där transportera* ('ja men'). Eftersom fisv. *jå* och fi. *joo* låter identiska hos eleverna har jag utgått från att uttrycket är på samma språk som resten av turen om det inte finns särskilda skäl till en annan tolkning. Således kategoriseras *joo* ('ja') i strängen *niin joo* ('just det ja') som finska: *nii joo de inte odlar: det*, medan *jå* i följande yttrande betraktas som svenskt: *jå vi kan sätta de så*. Ett ensamt *jå* har tolkats som svenskt om det föregås av repliker på svenska och vice versa.

Tabell 5. Kodväxling till finska: antalet typer och belägg

	1 TKE:n på finska Antal per minut	2 Partiklar	3 Uppbackningar	4 Le mot juste	5 Slang	6 Annat	N
A1	8.00	3	1	–	–	–	4
E4	7.6	5	–	1	–	1	7
E3	3.5	–	–	5	6	–	11
C2	2.6	4	–	11	–	1	16
E1	1.7	3	–	2	–	–	5
D1	1.2	4	–	3	–	–	7
B1	0.66	3	–	6	–	2	11
C1	0.53	2	–	3	–	1	6
C3	0.4	3	2	–	–	–	5
B2	0.16	4	–	2	–	1	7
C4	0.14	3	–	–	–	–	
E2	0	1	–	2	4	–	7
N=	333	35	3	35	10	6	89

Kodväxlingen till finska är vanligast vid olika typer av partiklar och kombinationer av dem samt vid enskilda innehållsord. Enligt Auer (1998:17) är det en frekvent användning av precis dessa typer av tillfälliga lån (nonce-borrowing) som leder till att blandade koder (mixed codes) uppstår (se också Saari 2002). Uppbackningar på finska är sällsynta i mitt material och slangord förekommer endast i vissa samtal.

Av partiklar är strängen *eiku(n)* ('nej utan') allra vanligast: av 35 partiklar utgörs 16 av den (jfr Annala 1990:46; Löfström 1990:65). Andra partiklar som förekommer är *tai* 'eller', *eli* 'det vill säga', *mikäseon/mikäseoli* (eg. 'vad är/var det', men används i samma funktion som *vad heter det*), strängarna *niinku nii* ungefär 'alltså ja', *noni* 'nåja', *okei mut* 'okej men', *ni* (en förkortad form av *niin*) 'ja', *ei* 'nej' och *et* 'att'. Också det textbindande *sit* 'sen' har förts till partiklarna. Partikeln *eiku* markerar en korrigerigering eller en reparation. Den kan antingen stå i början av en tur och markera reparation av föregående yttrande eller inne i turen och markera en självreparation som nedan:

32.C3 (Ilmi, Pertti, Kostti och Katriina)

1 Ilmi: Å man säljer inte (0,4) för blo- blommornas skull

→ Pertti: *eiku* man odlar inte för blom- *eiku* (0,6) säljer säljer

Strängarna *mikäseon*, *mikäseoli* och *niinku nii* förekommer i ordsökande kontexter. Ursprungligen är både *mikäseon* och *mikäseoli* satser, men jag har här behandlat dem som partiklar eftersom orden uttalas utan paus efter

varandra och förekommer i samma position som t.ex. det svenska *va heter de*.

46a. C1 (Ilmi, Pertti och Katriina)

Pertti: eiku de va li- >mikäseon< livsmedel

46b. C4 (Untamo, Kimmo, Paula och Bea)

Bea: att de står Philips på eh niinku nii (0,7) att de står
Philips på apparater å

Ordsökningen i exemplen ovan framgår också av andra faktorer än partikeln, Pertti avbryter sig och uttalar *mikäseon* snabbare än resten av yttrandet. Bea hummar före *niinku nii* och det finns en kort paus efter partikeln. Bruket av partiklar på S1 antyder antagligen att det är svårt att lära sig användningen av dem på S2 så att de skulle automatiseras (jfr Green-Vänttinen 2001:331). Dessutom tycks det vara typiskt för dem att de förekommer som tillfälliga lån och är gemensamma till en del för finska och svenska.

En annan kategori som i tabellen ovan är inbakad i den första kolumnen är det som Tarone & Swain (1995:169) kallar för "use of vernacular language", dvs. ungdomarnas eget språk. Det framgår av samtalen att det skulle finnas ett behov hos elever att kunna ord och uttryck som är populära hos svenska ungdomar i samma ålder men det är svårt att lära sig dem i klassrumssammanhang. Utan samtal med jämnåriga som har svenska som modersmål tillägnar sig språkbadsbarnen dem inte. Ett uttryck som för tillfället tycks vara frekvent hos ungdomar i vissa sammanhang är *ihan sama*, ordagrant 'precis detsamma' som betyder 'det gör detsamma' eller 'det spelar ingen roll' (jfr Annala 1990:50: *Ei paljo kiinnostaa*). Det används både av femte-, sjunde- och åttondeklassisterna vanligtvis efter att flera parter har lagt fram olika alternativ till hur texten ska formuleras. Jag tolkar uttrycket antingen som att talaren ger upp, drar sig ur diskussionen eller vill få slut på den för att komma vidare till följande punkt. Ett exempel finns i 47 där Bea, Ria och Silja funderar på tempusformen:

47. B2 (Silja, Bea, Ria och Katarina)

1 Bea: där trå eh sä- sa säger (0,9) talade

2 Ria: t[alar

3 Silja: [nä talade inte

4 Ria: ta[lar

5 Silja: [(de kan de verka)

→ Ria: ihan sama eh eh helt samma

Siljas replik på rad 5 förblir obegriplig. Man ser att Ria efter att ha sagt *ihan sama* orienterar sig mot instruktionen att tala svenska och översätter uttrycket till svenska. Bland åttondeklassisterna, t.ex. i E4 där uttrycket *ihan sama* förekommer flera gånger, finns inte sådana försök.

Uttrycken i kategorin *le mot juste* (LMJ) tillhör lexikalt sett semantiskt fylligare ordklasser, t.ex. substantiv och adjektiv (jfr Poplack et al.

1988:63). De utgörs såsom nämnts av finska uttryck som talaren tillfälligt inkorporerar i ett yttrande som i övrigt är på svenska. Vanligtvis är de här uttrycken omarkerade (jfr Saari 1989: 202), dvs. de föregås inte av något som anger att det följer något på finska. Ibland kan de dock markeras av en paus. Bestämningarna är ofta på svenska, av vilket man kan dra den slutsatsen att talaren ända till det avgörande ögonblicket planerar att säga det hon/han vill säga på svenska.

48. C1 (Pertti, Ilmi och Katriina)
 1 Katri: ((skriver och suckar)) <nam[net]>
 → Ilmi: [hon är inte nån jätte (0,3) nopea 'snabb']

Det fokuserande adverbet före *nopea* är på svenska och planeringspausen är mycket kort. I följande exempel tycks Tarumaaria också sträva efter en nominalfras på svenska, men måste ge upp i sista sekunden.

49. D1 (Minna, Maija, Tarumaaria, Niina, Tiina och Nella)
 → Tarum: no ei nä nä nä nä nä laitetaan su- vi ska sätta i dom där
 → sulkuihin '/vi/ sätter pa-'
 'parentes'

Gruppen har diskuterat huruvida de i texten ska skriva *Satakunta* eller *Satakunda*. Det förra alternativet är finskt och det senare är svenskt, men alla i gruppen, bl.a. Tarumaaria tycks inte tro att *Satakunda* är ett verkligt svenskt namn. Här ger hon dock efter och vill endast sätta det finska namnet inom parentes. Hon börjar först med att på finska föreslå *laitetaan su-* ('/vi/ sätter /inom/ pa-'), sedan kommer hon med en självreparation och tar om verbet på nytt på svenska, efter artikeln *dom där* i bestämd form pluralis ger hon upp och säger *sulkuihin* ('inom parentes') på finska. Ordet *sulut* är böjt i pluralis illativ, dvs. den kasusform som det hade fått om Tarumaaria hade slutfört det första förslaget på finska.

I exemplen ovan har de andra samtalsdeltagarna inte reagerat på kodväxlingen. Kategorin LMJ är bland de olika kategorierna inom kodväxling dock den kategori som kan upptas till behandling på olika sätt i samtalet. I några fall visar det sig att inte heller samtalsparterna känner till den svenska motsvarigheten när de tar upp de finska uttrycken. Det gäller för följande utdrag som har ingått i ex. 15.

50. E3 (Mauri, Petteri, Kalle och Peik)
 1 Petteri: att man gör hautajaiset till den 'begravning'
 2 Mauri: nä inga hautajaiset de e en själ

Substantivet *hautajaiset* står i plurale tantum på finska och Mauris attribut kongruerar alltså med den finska pluralisformen.

Ofta tar dock talaren eller de andra parterna upp det finska uttrycket för att finna eller ange en svensk motsvarighet till det. Inom kategorin LMJ är orden betydelsebärande och speciellt om det sökta ordet anknyter till övningen kan det vara viktigt att finna den svenska motsvarigheten. Men även andra uttryck än de som direkt anknyter till övningen diskuteras. Att kodväxlingen tas upp av de andra deltagarna visar också att talarna hela tiden orienterar sig mot instruktionen att tala svenska. Det mest direkta sättet att få fram ett svenskt alternativ är när talaren vädjar till de andra att finna det rätta ordet. I de följande exemplen är det talaren själv som markerar att hon letar efter ett ord på svenska genom att ställa en fråga till de andra. Fråga-svarsekvensen utgör en parentes i samtalet. Efteråt fortsätter samtalet från punkten före sekvensen.

51. B1 (Ilona, Sanna och Tia)

- Ilona: han predikade av (0,9) att (1,3) han ville framföra (0,4)
 → va e (nyt) jumala 'gud'
 3 Sanna: eh [guden
 4 Ilona: [men det är många gudar

Ilona avbryter sig och frågar efter den svenska motsvarigheten till *jumala* 'gud'. Hon är inte riktigt nöjd med Sannas svar och en längre diskussion uppstår där parterna slutligen fastnar för *kristendom* som en adekvat motsvarighet. I ex. 52 ingår ett adverb på finska i Kristiinans yttrande, men genast efter det frågar hon efter det svenska ordet.

52. C2 (Kalle, Kristiina, Minna och Seppo)

- Kristi:nu ska vi vara kunnolla (0,7) eh mitä on kunnolla
 'ordentligt' 'vad är ordentligt'
 2 Kalle: bra

Här ansluter sig yttrandet inte till övningen. Det finns också andra sätt än parentetiska fråga-svarsekvenser att på svenska ta upp ett finskt ord i samtalet. Talaren kan själv komma på den svenska motsvarigheten och korrigera sig själv. De här fallen har delvis illustrerats ovan under självreparation, se t.ex. 35. Även om de andra inte känner till det exakta svenska uttrycket kan de hjälpa diskussionen att komma vidare genom att omskriva det som sagts på finska.

53. B1 (Ilona, Sanna och Tia)

- Ilona: vi måste berättta olennaiset asiat 'det väsentliga innehållet'.
 2 Tia: jä men det här e allt allt som är
 3 (1,4)
 4 () som är
 5 (1,4)
 6 Tia: viktit

Av de långa pauserna ser man att också Tia har problem med att komma på något adekvat uttryck. Eftersom relativsatsen är ofullbordad väntar de

andra dock tålmodigt tills Tia slutför meningen. Antagligen har de inte heller något annat förslag att komma med.

Slangorden har förts till en egen kategori, för att de är ord som inte klart kan betraktas som antingen svenska eller finska ord, då slangen i helsingforssvenskan och -finskan sedan gammalt har ett delvis gemensamt ordförråd bl.a. med många gränsöverskridande pingpongån (se Nyholm 1989; 1998:87). Eftersom slangorden får svensk böjning avviker de från LMJ-orden och kunde ses som lån (Saari 1989:197). Av eleverna används de endast av fjortonåringarna som tydligare än elvaåringarna hör till gruppen ungdomar i vars samtalspråk slangen utgör ett viktigt element (se t.ex. Saari 1997:27). Slangorden härstammar antingen från engelskan, finskan eller svenskan.

I dialog E2 värderar Nea och Fiina med *skitso* en mening i originaltexten som de inte kommer ihåg.

54. E2 (Nea och Fiina)

- 1 Nea: va var de någo femton procent eller någo (0,4) tal om
2 procent där
3 (1,2)
4 Fiina: eh (1,7) eh int minns ja (0,7) de va helt
5 (1,0)
→ Nea: skitso
7 Fiina: skitso ja

Ordet *skitso* <*skitsofreeni* har kommit in i finsk slang från droghandelsslangen på 1960–1970-talet (Karttunen 1979). Enligt Mona Forsskåhl (personligt meddelande) som arbetar med en doktorsavhandling om svensk slang i Finland används ordet lika mycket på båda språken i slangen i Finland. Hon antar att ordet har kommit in i svensk slang via finskan men knappast före 1950-talet. Jag kan tänka mig att flickorna i samtalet ovan i sitt modersmål kan använda *skitso* på samma sätt som de gör i utdraget.

I slutet av samtalet visar Nea att hon skapar slanguttryck på samma sätt som de tvåspråkiga ungdomarna i huvudstadsregionen, nämligen genom att förse ett finskt ord med svensk böjning i genus utrum (se r. 3 i ex. 55 nedan). Av en undersökning gjord av Löfström (1990:29 ff.) om lån i samtal mellan helsingforssvenska ungdomar framgår att 50 % av substantiv lånade från finskan får svensk böjning. I hennes material är dessutom samtliga av de substantiv, som är markerade med genus, utrer.

55. E2 (Nea och Fiina)

- 1 Nea: VI E FÄRDIGA
2 (3,0)
→ Nea: KAN VI STOPPA DEN HÄR #JUTSKAN# 'grej'

Nea tar substantivet *jutska* (eg. *juttu* 'grej') som är finsk slang och inkorporerar det i sitt yttrande genom att förse det med en-genus och böja

det som ett svenskt substantiv i bestämd form singularis. Peik gör på samma sätt i ex. 56 nedan med ordet *skini* (tidigare ex. 15 r. 1).

56. E3 (Mauri, Petteri, Kalle och Peik)
1 Peik: nå berättat om den där skinin (.) de e ju ()

I finsk slang har *skini* använts fr.o.m. 1980-talet i betydelsen 'en ung människa som delvis eller helt och hållet har rakat bort håret' (Paunonen 2000:1008). Svenskspråkiga helsingforsungdomar använder ordet i samma betydelse (personligt meddelande av Mona Forsskåhl). Ursprungligen kommer *skini* från engelskans *skinhead*.

På en övergripande nivå liknar kodväxlingen hos språkbads eleverna kodväxlingen hos tvåspråkiga ungdomar, men det finns också viktiga skillnader (jfr Annala 1990; Etzell 1996; Haavisto 1996; Löfström 1990; Saari 2002; Walentinsson 1999). Användningen av olika slags substantiv, adjektiv och verb, dvs. kategorin LMJ, och användningen av slang liknar bruket hos tvåspråkiga ungdomar i huvudstadsregionen. Svenska samtal hos barn och ungdomar i Helsingfors som talar både svenska och finska utmärks också av att talarna tar till finska uttryck (LMJ) när de inte kan finna ett adekvat svenskt uttryck. Även många slanguttryck används både av svenskspråkiga och jämnåriga finska ungdomar. Däremot använder tvåspråkiga ungdomar inte finska partiklar såsom språkbads eleverna. Nästan det enda undantaget är *eiku* (Annala 1990; Löfström 1990:65) som också är den vanligaste partikeln i mitt material. Om man i enlighet med Auer (1998:17) tänker sig tillfällig kodväxling och *mixed code* som olika utvecklingsstadier på ett kontinuum representerar de tvåspråkiga ungdomarna i Helsingfors i jämförelse med språkbads eleverna snarare kategorin *tillfällig kodväxling*, medan språkbads barnen står närmare *mixed code*. Dessutom använder tvåspråkiga barn och ungdomar hela TKE:n på finska avsiktligt och mera systematiskt (jfr Etzell 1996; Green-Vänttinen 1996). Språkbads barnen tar till finska TKE:n och uppbackningar när färdigheterna i svenska inte räcker till.

Kodväxlingen mellan svenska och finska i dictoglossamtalen kan alltså bero på flera faktorer: det gemensamma samtalsspråket mellan eleverna som är finska, språkliga vanor etablerade i klassrummet och olika grad av språklig kompetens. Den komplexa frågan kan inte utredas uttömmande i min uppsats, men några faktorer som samspekar i kodväxlingen kan lyftas fram. Kodväxlingen mellan svenska och finska är en naturlig del av alla tvåspråkiga klassrum. Av min studie tycks dock framgå att det är speciellt viktigt att etablera kommunikationsvanor så tidigt som möjligt i klassrummen. Om eleverna vänjer sig vid att de båda språken utgör en vikor respektive en de-kod, dvs. att de alltid talar finska med varandra och alltid svenska med läraren, har redan mycket gått förlorat. Det

kommunikationsmönstret kommer de att hålla fast vid resten av skolgången oberoende av hur duktiga de blir i svenska.

Om de däremot lär sig att uppleva svenska som ett kommunikationsmedel som utnyttjas i de institutionella diskurser som förs i klassrummet så kan de reservera modersmålet för vardagliga samtal sinsemellan. En annan sak är naturligtvis att det också vore nyttigt och viktigt för eleverna att lära sig sådan svenska som är typisk för vardagliga samtal mellan ungdomar, men detta är troligen färdigheter som de blir tvungna att inhämta utanför klassrummet.

8. Diskussion

Vad visar dictoglossövningarna? Det tycks också för relativt unga elever vara möjligt att göra den här typen av övningar. Åldersmässigt verkade det inte finnas några väsentliga skillnader mellan eleverna. Det som övas är en typ av klassrumssamtal med en given målsättning och snäva ramar vilka i princip tvingar eleverna att tala svenska och att samarbeta om de håller sig till instruktionerna. Samtidigt kan elever på eget initiativ ta upp individuella problem och frågor som ansluter sig till övningen. Avvikelserna från instruktionerna verkade bero på för svaga språkkunskaper då eleverna inte klarade av att göra utförliga anteckningar under diktamen. Också en ovana vid att använda svenska som samtalspråk sinsemellan resulterade i att finska utnyttjades som det medierande samtalspråket.

Förslag, reparationer och upprepningar utgör centrala språkliga handlingar i dictoglossamtalen. Lexikala förslag, självreparationer och reparationer av andra används till att bygga upp den gemensamma texten. Lexikala och grammatiska reparationer av andra kan tänkas utgöra ett viktigt element i inläringen. Dictoglossamtal möjliggör just den här typen av reparationer eftersom alla deltagare strävar efter att förenas kring en enda gemensam text. Att målet för samtalet är en skriven text kräver att deltagarna är tvungna att göra sina egna förslag explicita och att även explicit ta ställning till de andras förslag. Det har framgått av undersökningen att eleverna i bästa fall redan i tidig ålder kan ha en tydlig uppfattning om vad som är språkligt korrekt. Det gäller för undervisningen att förse dem med analytiska redskap, begrepp och termer, med vilka de kan övertyga gruppdeltagarna om det bästa språkliga alternativet.

Dictoglossövningar utgör naturligtvis bara *en* typ av övning med speciellt förslag, upprepningar och reparationer av egna och andras förslag som väsentliga element. Det har ändå varit glädjande att se hur eleverna

inom den institutionella diskursen har kunnat glida över till inslag typiska för vardagliga samtal, t.ex. en kollektivt genomförd berättelse på svenska.

Undersökningen visar att många språkbads elever från åk 5 till 8 klarar av att genomföra en institutionell övning där de samtalar på svenska. Men den visar också att det finns stora skillnader inom klasserna (se också Björklund 1996; Saario 1998). Framför allt visar den att undervisningen bör ge alla elever möjligheten att tala svenska i övningar i klassrummen genom att tidigt ställa dem inför det här kravet. Eleverna lär sig svenska bland annat genom att tala svenska med varandra i många olika typer av övningar.

Litteratur

- Allardt, Erik & Starck, Christian. 1981. *Språkgränser och samhällsstruktur. Finlandssvenskarna i ett jämförande perspektiv*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Annala, Maija-Liisa. 1990. *Kodbyte hos högstadiel elever i Vanda*. Otryckt pro gradu-avhandling i nordiska språk. Humanistiska biblioteket. Helsingfors universitet.
- Anward, Jan. 1984. *Språkbruk och språkutveckling i skolan*. Lund: Liber.
- Aston, Guy. 1986. Trouble-shooting in Interaction with Learners: the more the merrier? I: *Applied Linguistics* 7/2: 128–143.
- Auer, Peter. 1998. Introduction: *Bilingual Conversation* revisited. I: Auer, Peter (ed.) *Code-switching in Conversation*. London & New York: Routledge, 1–24.
- Bergmann, Jörg R. 1998. Introduction: Morality in Discourse. I: *Research on Language and Social Interaction* 31 (3&4), 279–294.
- Björklund, Siv. 1996. *Lexikala drag och kontextualisering i språkbads elevers andraspråk*. Vasa.
- Björklund, Siv et al. 1998. Kielikylypy kielenopettajana. I: Takala, Sauli & Sajavaara, Kari (red.) *Kielikoulutus Suomessa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 171–185.
- Brice, Alejandro, Mastin, Maria & Perkins, Carol. 1998. English, Spanish, and Code-Switching Use in the ESL Classroom: An Ethnographic Study. I: *Journal of Children's Communication Development* 19, 2:11–20.
- Buss, Martina & Mård, Karita. 1999. *Ruotsin ja suomen kielen kielikylyyn kartoitus Suomen peruskouluissa lukuvuonna 1998/ 1999*. Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja 46. Vaasa:
- Cumming, Alister. 1990. Metalinguistic and Ideational Thinking in Second Language Composing. I: *Written Communication* 7:482–511.
- Day, Elaine M. & Shapson, Stan M. 1991. I: *Language Learning* 41:1, 25–58.
- Day, Richard., Chanoweth, N. Ann, Chun, Ann E. & Luppescu, Stuart. 1984. Corrective feedback in native–nonnative discourse. I: *Language Learning* 34:19–45.
- DiCamilla, Frederick J. & Anton, Marta. 1997. Repetition in the Collaborative Discourse of L2 Learners: A Vygotskian Perspective. I: *The Canadian Modern Language Review* 53, 4, 609–633.
- Donato, Richard. 1994. Collective Scaffolding in Second Language Learning. I: Lantolf, James & Appel, Gabriela (ed.) *Vygotskian Approaches to Second Language*

- Research*. Norwood, N. J.: Ablex, 33–56.
- Doughty, Catherine & Williams, Jessica. (ed.) 1998. *Focus on Form in Classroom Second Language Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Drew, Paul. 1998. Complaints About Transgressions and Misconduct. I: *Research on Language and Social Interaction* 31 (3&4), 295–325.
- Drew, Paul & Heritage, John. 1992. Introduction. Analyzing talk at work. I: Drew, Paul & Heritage, John (ed.) *Talk at work*. Cambridge: Cambridge University Press, 3–65.
- Etzell, Susann. 1996. *Kommunikation på två språk: en fallstudie om kodväxling och lån i tvåspråkiga barns samtal*. Otryckt pro gradu-avhandling i nordiska språk. Humanistiska biblioteket. Helsingfors universitet.
- Finnäs, Fjalar. 2001. *Finlandssvenskarna inför 2000-talet – en statistisk översikt*. Finlandssvensk rapport 40. Folktinget.
- Firth, Alan. 1996. The discursive accomplishment of normality: On 'lingua franca' English and conversation analysis. I: *Journal of Pragmatics* 26: 237–259.
- Firth, Alan & Wagner, Johannes. 1997. On Discourse, Communication, and (Some) Fundamental Concepts in SLA Research. I: *The Modern Language Journal* 81, 3, 285–300.
- Ford, Cecilia E. & Thompson, Sandra A. 1996. Interactional units in conversation. I: Ochs, Elinor et al. (ed.) *Interaction and grammar*. Cambridge: Cambridge University Press, 134–184.
- Forsblom-Nyberg, Ylva. 1995. Samtal som transkription. I: *Folkmålsstudier* 36, 53–74.
- Foster, Pauline. 1998. A Classroom Perspective on the Negotiation of Meaning. I: *Applied Linguistics* 19/1, 1–23.
- Fox, Barbara A., Hayashi, Makoto & Jasperson, Robert. 1996. Resources and repair: a cross-linguistic study of syntax and repair. I: Ochs, Elinor et al. (ed.) *Interaction and grammar*. Cambridge: Cambridge University Press, 185–237.
- Gass, Susan M., Mackey, Alison & Pica, Teresa. 1998. The Role of Input and Interaction in Second Language Acquisition. I: *The Modern Language Journal* 82, 3, 299–307.
- Gass, Susan M. & Varonis, Evangeline M. 1985. Task Variation and Nonnative/Nonnative Negotiation of Meaning. I: Gass, Susan M. & Madden, Carolyn G. (ed.) *Input in Second Language Acquisition*. Cambridge, Mass.: Newbury House, 149–161.
- Gass, Susan M. & Varonis, Evangeline M. 1986. Sex differences in NNS/NNS Interactions. I: Day, Richard R. (ed.) *Talking to Learn*. Rowley, Mass.: Newbury House, 327–351.
- Gass, Susan M. & Varonis, Evangeline M. 1994. Input, interaction and second language production. I: *SSLA* 16, 283–302.
- Goodwin, Charles & Heritage, John. 1990. Conversation Analysis. I: *Annual Review of Anthropology* 19:283–307.
- Goodwin, Marjorie H. 1990. *He-Said-She-Said*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Goss, Nancy, Zhang, Ying-Hua, Lantolf, James P. 1994. Two heads may be better than one: mental activity in second-language grammaticality judgments. I: Tarone, Elaine E., Gass, Susan M. & Cohen, Andrew D. (ed.) *Research methodology in second-language acquisition*. Hillsdale, N.J.: Erlbaum, 263–286.
- Green-Vänttinen, Maria. 1996. *Hej vi har int merirosvo på vårt lag*. Kodväxling och lån

- i tvåspråkiga barns samtal. I: Ann-Marie Ivars et al. (utg.) *Svenskans beskrivning* 21, 112–121.
- Green-Vänttinen, Maria. 2001. *Lyssnaren i fokus*. Akad. avh. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Gumperz, John. 1982. *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haavisto, Anja-Riitta. 1996. *Om kodväxlingens funktioner i tre finlandssvenska samtal*. Otryckt pro gradu-avhandling i nordiska språk. Humanistiska biblioteket. Helsingfors universitet.
- Hakulinen, Auli. 1997. Johdanto. I: Tainio, Liisa (toim.) *Keskustelunanalyysin perusteet*, 13–17.
- Helle, Tuija. 1995. French Immersion in Canada: The most Successful Experience in Language Teaching or a Middle-class Fad? I: *Scandinavian Working Papers on Bilingualism* 10. Centre for Research on Bilingualism, Stockholm University, 105–121.
- Hulstijn, Jan H. & Hulstijn, Wouter. 1984. Grammatical Errors as a Function of Processing Constraints and Explicit Knowledge. I: *Language learning* 34: 1, 23–43.
- Jefferson, Gail. 1978. Sequential Aspects of Storytelling in Conversation. I: Schenkein, Jim (ed.) *Studies in the organization of conversational interaction*. New York: Academic Press, 219–248.
- Kalin, Maija. 1995. *Coping with Problems of Understanding*. Diss. Studia Philologica Jyväskylälänsia 36. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Karttunen, Kaarina. 1979. *Nykyslangin sanakirja*. Porvoo: WSOY.
- Kasper, Gabriele. 1985. Repair in foreign language teaching. *Studies in Second Language Acquisition* 7:200–215.
- Kaurola, Eeva. 2000. *Språkbud – en metod att undervisa andra språk*. Pro gradu-avhandling i nordiska språk. Humanistiska biblioteket. Helsingfors universitet.
- Knox, Laurie. 1994. Repetition and Relevance: Self-Repetition as a Strategy for Initiating Cooperation in Nonnative/Native Speaker Conversations. I: Johnstone, Barbara (ed.) *Repetition in Discourse: Interdisciplinary Perspectives* I. Norwood, N.J.: Ablex, 195–206.
- Kowal, Maria & Swain, Merrill. 1997. From semantic to syntactic processing. I: Johnson, Robert K. & Swain, Merrill (ed.) *Immersion Education: International Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, 284–309.
- Krashen, S. 1982. *Principles and practice in second language acquisition*. Oxford: Pergamon Press.
- Kurhila, Salla. 2000. Milloin natiivi korjaa ei-natiivin kielioppia keskustelussa? I: *Virtuuti* 2, 170–187.
- Lauren, Christer. 1999. *Språkbud: forskning och praktik*. Vaasan yliopiston julkaisu. Vaasa.
- Lehti-Eklund, Hanna. 1999. Om språkbudssamtal i Helsingforsregionen, I: Andersson, Lars-Gunnar et al. (utg.) *Svenskans beskrivning* 23, 207–214.
- Lerner, Gene H. 1993. Collectivities in action: Establishing the relevance of conjoined participation in conversation. I: *Text* 13 (2), 213–245.
- Lerner, Gene H. 1996. "Semi-permeable" character of grammatical units in conversation. I: Ochs, Elinor et al. (ed.) *Interaction and grammar*. Cambridge: Cambridge University Press, 238–276.
- Lindberg, Inger. 1996. *Språka samman. Om samtal och samarbete i språkundervisning*.

- Stockholm: Natur och kultur.
- Lindberg, Inger. 1999a. Några forskningsperspektiv på interaktionens roll i andraspråksinläring. I: Börestam Uhlmann, Ulla et al. (utg.) *P.S. Postscriptum*. Språkliga studier till minnet av Elsie Wijk-Andersson. 22 april 1999. Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- Lindberg, Inger. 1999b. With a little help from my friends – on the role of collaborative tasks in second language learning. Paper presented at AILA '99, Tokyo.
- Lindholm, Camilla. 1999. *Frågor och responser i läkare-patientsamtal*. Licentiatavhandling i nordiska språk. Humanistiska biblioteket. Helsingfors universitet.
- Linell, Per. 1984. *Människans språk*. Malmö: Liber.
- Linell, Per. 1990a. De institutionaliserade samtalens elementära former: om möten mellan professionella och lekmän. I: *Forskning om utbildning* 4, 18–35.
- Linell, Per. 1990b. Om gruppssamtalets interaktionsstruktur. I: Nettelbladt, Ulrika & Håkansson, Gisela. (utg.) *Samtal och språkundervisning: Studier till Lennart Gustavssons minne*. Linköping: Linköping University, 39–53.
- Linell, Per. 1998a. Leken och avgörandet: försök till en elementär samtalstypologi. I: Lehti-Eklund, Hanna (red.) *Samtalsstudier*. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet B:19, 159–164.
- Linell, Per. 1998b. *Approaching Dialogue*. Amsterdam: John Benjamins.
- Linell, Per & Rommetveit, Ragnar. 1998. Epilogue. I: *Research on Language and Social Interaction* 31 (3&4), 465–473.
- Londen, Anne-Marie. 1997. Kahden- ja monenkeskinen keskustelu. I: Tainio, Liisa (red.) *Keskustelunalyysin perusteet*. Tampere: Vastapaino, 56–74.
- Londen, Anne-Marie, Lehti-Eklund, Hanna & Green-Vänttinen, Maria. 1992. *De ha nog vimla hit å dit liksom i live*. Strukturella drag och individuella röster i ett radiosamtal. I: *Språk och stil* 1, 7–88.
- Long, Michael H. 1983a. Does Second Language Instruction Make a Difference? A Review of Research. *Tesol Quarterly* 17, 3, 361–382.
- Long, Michael H. 1983b. Native Speaker/Non-Native Speaker Conversation in the Second Language Classroom. I: Clarke, Mark A. & Handscombe, Jean. *On Tesol '82. Pacific Perspectives on Language Learning and Teaching*.
- Löfström, Jamima. 1990. *Finska lån i Helsingforssvenskan: en morfologisk studie*. Otryckt pro gradu-avhandling i nordiska språk. Helsingfors universitet. Humanistiska biblioteket.
- McRae, Kenneth D. 1997. *Conflict and Compromise in Multilingual Societies* 3. Finland. Wilfrid Laurier University Press: Waterloo, Ontario.
- Mehan, Hugh. 1979. *Learning Lessons*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Myers-Scotton, Carol. 1999. Explaining the role of norms and rationality in codeswitching. I: *Journal of Pragmatics* 32, 1259–1271.
- Nobuyoshi, Junko & Ellis, Rod 1993. Focused communication tasks and second language acquisition. I: *ELT Journal* 47/3, 203–210.
- Norrick, Neal R. 1987. Functions of repetition in conversation. I: *Text* 7(3), 245–264.
- Norrick, Neal R. 1991. On the organization of corrective exchanges in conversation. I: *Journal of Pragmatics* 16:59–83.
- Nyholm, Leif. 1989. Helsingfors: slang och forskning. I: Cantell, Ilse et al., *Helsingforsslang nu: en skolenkät* 1988. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet B:12, 1–17.

- Nyholm, Leif. 1998. Finlandssvensk slang och rikssvensk. I: *Folkmålsstudier* 38, 75–109.
- Nylund, Mats. 2000. *Iscensatt interaktion*. Strukturer och strategier i politiska mediesamtal. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Parker, James E., Heitzman, Shirley M., Fjerstad, Amy M., Babbs, Lisa M. & Cohen, Andrew D. 1995. Exploring the Role of Foreign Language in Immersion Education. I: Eckman, Fred R. et al. (ed.) *Second Language Acquisition Theory and Pedagogy*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum, 235–253.
- Paunonen, Heikki & Marjatta. 2000. *Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii*. Juva: WSOY.
- Pica, Teresa & Doughty, Catherine. 1985. Input and Interaction in the Communicative Language Classroom: A Comparison of Teacher-Fronted and Group Activities. I: Gass, Susan M. & Madden, Carolyn G. (ed.) *Input in Second Language Acquisition*. Cambridge, Mass.: Newbury House, 115–132.
- Pica, Teresa & Doughty, Catherine. 1988. Variations in Classroom Interaction as a Function of Participation Pattern and Task. I: Fine, Jonathan (ed.) *Second Language Discourse: A Textbook of Current Research*. Norwood, N. J.: Ablex, 41–55.
- Poplack, Shana, Sankoff, David & Christopher Miller. 1988. The social correlates and linguistic processes of lexical borrowing and assimilation. I: *Linguistics* 26:47–104.
- Porter, Patricia A. 1986. How Learners Talk to Each Other: Input and Interaction in Task-centered Discussions. I: Day, R. (ed.) *Talking to learn*. Conversation in second language acquisition. Rowley, MA: Newbury House, 200–222.
- Raevaara, Liisa. 2000. *Potilaan diagnoosiehdotukset lääkärin vastaanotolla: keskusteluanalyttinen tutkimus potilaan institutionaalisista tehtävistä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Romaine, Suzanne. 1989. *Bilingualism*. Oxford: Basil Blackwell.
- Routarinne, Sara. 1997. Kertomuksen rakentaminen. I: Tainio, Liisa. 1997 (red.) *Keskusteluanalyysin perusteet*. Tampere: Vastapaino, 138–155.
- Ruusuvuori, Johanna et al. (toim.) 2001. *Institutionaalinen vuorovaikutus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Saari, Mirja. 1989. Kodbyte och lån. I: *Folkmålsstudier* 32, 197–209.
- Saari, Mirja. 1997. Finländsk forskning i ungdomsspråk. I: Kotsinas, Ulla-Britt et al. (utg.) *Ungdomsspråk i Norden*. Meddelanden från Institutionen i nordiska språk vid Stockholms universitet 43, 26–37.
- Saari, Mirja. 2002. Anfang einer gemischten Sprache? Beobachtungen über den Sprachgebrauch der schwedischsprachigen Jugendlichen in Helsinki. Utommer i Neuland, Eva (Hrsg.) *Jugendsprachen – Spiegel der Zeit*. Sprache – Kommunikation – Kultur 2. Frankfurt am Main: Lang.
- Saario, Tanja. 1998. *Mä en muista sitä på svenska*. Otryckt pro gradu-avhandling i nordiska språk. Humanistiska biblioteket. Helsingfors universitet.
- Sacks, Harvey, Schegloff, Emanuel A & Jefferson, Gail. 1974. A Simplest Systematics for the Organization of Turn-Taking for Conversation. I: *Language* 50;4, 696–735.
- Sahlström, Fritjof. 1999. *Up the Hill Backwards*. Diss. Uppsala Studies in Education 85. Uppsala.
- Schegloff, Emanuel A. 1987a. Some sources of misunderstanding in talk-in-interaction. I: *Linguistics* 25:201–218.
- Schegloff, Emanuel A. 1987b. Recycled turn beginnings: A precise repair mechanism in conversation's turn-taking organisation. I: Button, Graham & Lee, John R. E. (ed.)

- Talk and social organisation*, 70–85.
- Schegloff, Emanuel A. 2000. When 'Others' Initiate Repair. I: *Applied Linguistics* 21, 2, 205–243.
- Schegloff, Emanuel A., Jefferson, Gail & Sacks, Harvey. 1977. The Preference for Self-correction in the Organization of Repair in Conversation. I: *Language* 53;2, 361–382.
- Seedhouse, Paul. 1996. Classroom interaction: possibilities and impossibilities. I: *ELT Journal* 50/1, 16–24.
- Seedhouse, Paul. 1999. Task-based interaction. I: *ELT Journal* 53/3, 149–156.
- Seppänen, Eeva-Leena. 1997. Vuorovaikutus paperilla. I: Tainio, Liisa (red.) *Keskustelunalyysin perusteet*. Tampere: Vastapaino, 18–31.
- Sorjonen, Marja-Leena. 1997. Korjausjäsenitys. I: Tainio, Liisa (red.) *Keskustelunalyysin perusteet*. Tampere: Vastapaino, 111–137.
- Sundman, Marketta. 1998. *Barnet, skolan och tvåspråkigheten*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Swain, Merrill. 1985. Communicative competence: some roles of comprehensible input and comprehensible output in its development. I: Gass, Susan M. & Madden, Carolyn G. (ed.) *Input in second language acquisition*. Cambridge, Mass.: Newbury House, 235–253.
- Swain, Merrill. 1998. Focus on form through conscious reflection. I: Doughty, Catherine & Williams, Jessica (ed.) *Focus on Form in Classroom Second Language Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press, 64–81.
- Swain, Merrill & Johnson, Robert K. 1997. Immersion education: A category within bilingual education. I: Johnson, Robert K. & Swain, Merrill (ed.) *Immersion Education: International Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, 1–16.
- Swain, Merrill & Lapkin, Sharon. 1982. *Evaluating Bilingual Education: A Canadian Case Study*. Multilingual Matters 2. Clevedon, Avon: Multilingual Matters.
- Swain, Merrill & Lapkin, Sharon. 1995. Problems in Output and the Cognitive Processes They Generate: A Step Towards Second Language Learning. I: *Applied Linguistics* 16(3), 371–391.
- Swain, Merrill & Lapkin, Sharon. 1998. Interaction and Second Language Learning: Two Adolescent French Immersion Students Working Together. I: *The Modern Language Journal* 82,3, 320–337.
- Tainio, Liisa. (red.) 1997. *Keskustelunalyysin perusteet*. Tampere: Vastapaino.
- Tannen, Deborah. 1989. *Talking voices*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tarone, Elaine & Swain, Merrill. 1995. A Sociolinguistic Perspective on Second Language Use in Immersion Classrooms. I: *The Modern Language Journal* 79, ii, 166–178.
- ten Have, Paul. 1999. *Doing conversation analysis*. A practical guide. London: Sage.
- Tomlin, Russell S. 1994. Repetition in Second Language Acquisition. 1994. I: Johnstone, Barbara (ed.) *Repetition in Discourse: Interdisciplinary Perspectives*. Norwood, N.J.: Ablex, 172–194.
- van Lier, Leo. 1994. *The Classroom and the Language Learner*. 4th impr. New York: Longman.
- Varonis, Evangeline & Gass, Susan. 1985. Non-native/Non-native Conversations: A Model for negotiation of Meaning. I: *Applied Linguistics* 6 (1), 71–90.

- Vehviläinen, Sanna. 2001. Neuvomisen ongelmia ja ratkaisuja – vertaileva näkökulma. I: Ruusuvuori, Johanna et al. (red.) *Institutionaalinen vuorovaikutus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 39–61.
- Wagner, Johannes. 1996. Foreign language acquisition through interaction – A critical review of research on conversational adjustments. *Journal of Pragmatics* 26: 215–235.
- Wajnryb, Ruth. 1990. *Grammar dictation*. Oxford: Oxford University Press.
- Walentinsson, Roger. 1999. *Lån och kodväxling i helsingforssvenskan: analys av ett samtal med tre helsingforsungdomar*. Otryckt pro gradu-avhandling i nordiska språk. Humanistiska biblioteket. Helsingfors universitet.
- Willis, Dave. 1990. *The Lexical Syllabus*. London: Collins.
- Wong, Jean. 2000. Delayed Next Turn Repair Initiation in Native/Non-native Speaker English Conversation. I: *Applied Linguistics* 21/1: 244–267.

Bilaga. Texterna

Klass A.

Originaltexten:

Bergskedjan Alperna sträcker sig genom flera länder. På de höga topparna och branta bergsslutningarna kan man inte bo. Dalgångarna är tätt bebyggda. Det är inte lätt att transportera varor till och från alpmrådet.

Grupp A1.

Bergskedjan Alperna strecker sig genom många länder. Bergsslutningarna är höga och branta. I bergsslutningarna kan man inte bo. Det är svårt varor till Alperna. Dalgångarna är int tätt befolkade område.

Klass B

Originaltexten:

Paulus gjorde också ett par resor till Grekland. När han vistades i Aten såg han att hela staden var full med avgudabilder. Han talade med atenarna och försökte få dem intresserade av budskapet om Jesus. Några lärda började diskutera med honom och sade: Vad är det för visdomskorn den där har snappat upp? Vart vill han komma? Andra igen sade: Han är tydligen en som vill införa främmande gudar.

Grupp B1:

Paulus var också i Grekland. Han var i Aten. Han såg många bilder av avgudar. Paulus försökte få folket tro till Jesus. Några sa att: – Vad är det för visdomskorn, som han har kommit berättä? Han ville framföra Kristendomen.

Grupp B2:

Paulus gjorde resor också till Grekland. Han vistades till Aten. Han talade med Atenerna om kristendomen. Atenerna sa: "Vad är det för visdomskorn var den där talar?" Lärjungarna började diskutera.

Klass C, inspelning 1:

Originaltexten:

I Nederländerna finns tre av Europas största företag som också är bland de största i hela världen. Det största är Shell som tillverkar olja, plast och tvättmedel. Ett annat stort företag gör livsmedel och det heter Unilever. Namnet Philips har du kanske läst på TV-apparater, kylskåp, tvättmaskiner osv. Företaget har också fabriker i andra länder.

Grupp C1:

I Nederländerna har de stora företag. Ibland är de världens största. Tillexempel Shell som tilverka olja, plast och tvättmedel. Sen är en Unilever och den tilverkar livsmedel. Namnet Philips har du läst i TV aparater, kylskoper och tvättmaskiner. Det finns fabriker i andra länder.

Grupp C2:

I Nederländerna finns tre av de Europas största företag som också är bland annat största i hela världen. Det största är Shell som tillverkar olja, plast och tvättmedel. Ett stort företag som gör livsmedel heter Unilever. Namnet Philips har du kanske läst på tv apparater, tvättmaskiner, kylskåp osv. Företaget har också fabriker i andra länder.

Grupp C4:

I Nederländerna finns tre företag som är Europas största och kanske det största i hela världen. Den största är Shell som tillverkar olja, plast och tvättmedel. Sen finns det Unilever som tillverkar livsmedel. Du har kanske hört om Philips som tillverkar TV-apparater, kylskåp och tvättmaskiner o.s.v. Den har också företag i andra länder.

Inspelning 2.**Originaltexten:**

Nederländerna är känt för sina tulpanfält. Man odlar inte tulpanerna för blommornas skull utan man tar upp lökarna och säljer dem till andra länder. Man odlar också mycket grönsaker som vi i Finland kan köpa.

Grupp C3:

Nederländerna är känt för sina tulpanfält. Man odlar inte för blommornas skull, man odlar för lökarnas skull. Man odlar också grönsaker. Man säljer dem i andra länder. Och ni till exempel Finland kan köpa dem.

Klass D**Originaltexten:**

Sexton polishundar från Egentliga Finland och Satakunda har övat skärgårdsfärdigheter på Åland som för första gången medverkade i polisesna årliga övningsdagar för hundar och hundförare.

Hundarna fick bland annat åka helikopter och ta sig fram på färjejdare, omtalar Åbokommissarien som ledde den tre dagar långa övningen.

Enligt gruppchef Risto Mäntylä klarade hundarna helikopterövningen mycket bra. De lade sig ner på golvet, där de låg lika lugnt som Butsi där i vrån, sade Mäntylä och nickade mot Ålands enda polishund som tillsammans med sin förare deltog i presskonferensen.

Mäntylä hävdar att hundar inte besväras av dånet på samma sätt som människor som behöver hörselskydd i helikopter. Hundörat är enligt Mäntylä konstruerat så att det kan stänga ute ljud.

Grupp D1:

16 polishundrar från Egntliga finland och från Satakunda åkte bl.a. helikopter och tog sig fram till färledaren i Åland. Övningen tog 3 dagar. Risto Mäntylä, gruppchefen, tyckte att hunderna klarade sig bra. I helikoptern hundarna låg bara på golvet. Mäntylä tyckte att hunderna kan stänga ut oljud, och behöver inte hörselskydd, som människorna.

Klass E**Originaltexten:**

Årets norska säljakt startar i dagarna. Bara tre fartyg deltar i jakten på 33.700 djur, vilket är en ökning på 5000 djur jämfört med i fjol. Då klarade jägarna bara att ta 15 procent av kvoten. Det är dålig lönsamhet i näringen och staten får varje år skjuta till miljonbelopp för att få säljägarna att dra på jakt.

Norge har fått mycket dålig publicitet runt om i världen på grund av säljakten. I år har norska ambassader i flera europeiska huvudstäder fått uppleva demonstrationer och protester mot säljakten. Mot den här bakgrunden, och även med tanke på den dåliga lönsamheten, frågar sig allt fler varför Norge upprätthåller jakten på säl.

– Den viktigaste orsaken är att vi måste skydda fisket, säger konsulent Kirsti Larsen vid fiskeridirektoratet.

Grupp E1:

Sälarna ökar med ca. 5000 per år, och det blir färre och färre jägare. I år deltog det 3 jägare, och staten är tvungen att betala mera och mera. Norge får väldigt dåligt rykte utomlands för säljakten. En del av sälarna måste bli dödade för att annars åter dom alla fiskarna.

Grupp E2:

Den årliga säljakten i Norge startar snart igen. Bara tre fartyg deltar i jaktet, ändå finns det 5000 djur mera än i fjol. Norge har fått mycket dålig publicitet, och staten måste skjuta till säljakten. Många människor har börjat protestera mot säljakten och vill skydda sälarna.

Grupp E3:

Säljakten som ordnas en gång i år i Norge har fått dåligt publicitet. Denna år sände man bara 3 fartyg till jakten. Och de kan jaga bara 33707 säl. För den dåliga lönsamheten och den dåliga publiciteten som uppkommer som protester, får man fråga varför håller Norge på jakten?

Grupp E4:

Bara tre fartyg deltar i årets säljakt i Norge på 33.700 djur. I fjol fångades 15 % färre djur dvs. 5000, på grund av dåligt lönsamhet. Norge har fått dåligt publicitet av jakterna. Man har t.ex. haft demonstration och protester i andra Europas huvudstäder.

Därför undrar man varför Norge upprätthåller säljakterna. Det viktigaste orsaken är att skydda fisket, säger konsulten Kirsti Larssen.

URSPRUNGLIG PUBLICERING

Svenskan i Finland på 1800-talet: variation mellan dialekter och standard, tal och skrift. 2007. I: Wollin, Lars, Saarukka, Anna & Stroh-Wollin, Ulla (utg.), *Det moderna genombrottet – också en språkfråga? Studier i svensk språkhistoria 9*. Skrifter från Svenska institutionen vid Åbo Akademi 5/2007. S. 13–33.

The grammaticalization of *alltså* and *således*: Two Swedish conjuncts revisited. 2003. I: Cuyckens, Hubert, Dirven, René & Taylor, John R. (eds.), *Cognitive Approaches to Lexical Semantics*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. S. 123–162.

Användningen av *då* i historiskt och nusvenskt perspektiv. 1993. I: Ivars, Ann-Marie, Lehti-Eklund, Hanna, Lilius, Pirkko, Londen, Anne-Marie & Solstrand-Pipping, Helena (red.), *Språk och social kontext*. Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. Serie B:15. S. 29–48.

Om *att* som diskursmarkör. 2001. I: Elmevik, Lennart, Nordberg, Bengt & Thelander, Mats (utg.), *Språk och stil 11*. S. 81–118.

Användning av partikeln *nå* i helsingforssvenska samtal. 1992. I: Hellberg, Staffan, Kotsinas, Ulla-Britt, Ledin, Per & Lindell, Inger (utg.), *Svenskans beskrivning 19*. Lund: Lund University Press. S. 174–184.

Att planera och reparera. Skillnader mellan talare av svenska som förstaspråk och andraspråk. 2006. I: Ask, Sofia, Byrman, Gunilla, Hammarbäck, Solveig, Lindgren, Maria & Stille, Per (red.), *Lekt och lärt. Vänskrift till Jan Einarsson 2006*. Växjö University Press. S. 120–131.

Dictoglossamtal som övningsform i svenska språkbadsklasser. 2002. Lehti-Eklund, Hanna, Saari, Mirja & Londen, Anne-Marie (red.), *Samtal och interaktion*. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. B:22. S. 69–144.

NORDICA HELSINGIENSIA

- NH 1/KKN 1 Hadle Oftedal Andersen: *Ikkeje for ingenting. Jon Fosses dramatikke* (2004)
- NH 2 Mona Forsskähl: *Mitt emellan eller strax utanför. Språkkontakt i finlandssvensk slang* (2005)
- NH 3/KKN 2 Hadle Oftedal Andersen: *Kroppsmodernisme* (2005)
- NH 4/TS 1 Jan-Ola Östman (red.): *FinSSL – Finlandssvenskt teckenspråk* (2005)
- NH 5/KKN 3 Hadle Oftedal Andersen & Idar Stegane (red.): *Modernisme i nordisk lyrikk 1* (2005)
- NH 6/TS 2 Karin Hoyer, Monica Londen & Jan-Ola Östman (red.): *Teckenspråk: Sociala och historiska perspektiv* (2006)
- NH 7 Helga Hilmisdóttir: *A sequential analysis of nú and núna in Icelandic conversation* (2007)
- NH 8 Hanna Lehti-Eklund (red.): *Att växa till lärare – svenskläroverutbildning i utveckling* (2007)
- NH 9 Nina Martola: *Konstruktioner och valens: verbfraser med åt i ett jämförande perspektiv* (2007)
- NH 10/SI 1 Jan Lindström (red.): *Språk och interaktion 1* (2008)
- NH 11 Jan Lindström, Pirjo Kukkonen, Camilla Lindholm & Åsa Mickwitz (red.): *Svenskan i Finland 10* (2008)
- NH 12 Anne Huhtala: *Det pedagogiska självet: en narrativ studie av direktvalda svenskläroverstudenters berättelser* (2008)
- NH 13/KKN 4 Hadle Oftedal Andersen, Peter Stein Larsen & Louise Mønster (red.): *Stedet. Modernisme i nordisk lyrikk 2* (2008)
- NH 14/DF 1 Helena Palmén, Caroline Sandström & Jan-Ola Östman (red.): *Dialekt i östra Nyland. Fältarbete i Liljendal med omnejd* (2008)
- NH 15 Camilla Kovero & Monica Londen: *Språk, identitet och skola. En undersökning i svenska skolor i huvudstadsregionen* (2009)
- NH 16 Lieselott Nordman: *Lagöversättning som process och produkt. Revideringar och institutioner vid lagöversättning till svenska i Finland* (2009)
- NH 17 Anita Schybergson: *Kognitiva system i namngivningen av finländska handelsfartyg 1838–1938* (2009)
- NH 18/KKN 5 Hadle Oftedal Andersen, Per Erik Ljung & Eva-Britta Ståhl (red.): *Nordisk lyrikktrafikk. Modernisme i nordisk lyrikk 3* (2010)

- NH 19/SI 2 Camilla Lindholm & Jan Lindström (red.): *Språk och interaktion 2* (2010)
- NH 20/DF 2 Caroline Sandström: *Genus i östra Nyland – från dialektutjämning till dialektmarkör* (2010)
- NH 21 Åsa Mickwitz: *Anpassning i språkkontakt – Morfologisk och ortografisk anpassning av engelska lånord i svenskan* (2010)
- NH 22 Maria Green-Vänttinen, Christina Korkman & Hanna Lehti-Eklund (red.): *Svenska i finska gymnasier* (2010)
- NH 23/KKN 6 Hadle Oftedal Andersen, Per Bäckström & Unni Langås (red.): *Samspill mellom kunstartene. Modernisme i nordisk lyrikk 4* (2010)
- NH 24/DF 3 Sinikka Segerståhl: *Vagvisor i Kvevlax. Språkliga strukturer och konstruktioner* (2011)
- NH 25 Minna Nakari: *Variation i kvinnors namnfraser i officiella dokument i Helsingfors 1780-1930. Socioonomastiska synvinklar på makt och identitet* (2011)
- NH 26 Leila Mattfolk: *Finlandssvenska åsikter om och attityder till modern språkpåverkan* (2011)
- NH 27 Hanna Lehti-Eklund & Maria Green-Vänttinen: *Svenska i finska grundskolor* (2011)
- NH 28 Charlotta af Hällström-Reijonen: *Finlandismer och språkvård från 1800-talet till i dag* (2012)
- NH 29/TS 3 Karin Hoyer: *Dokumentation och beskrivning som språkplanering – perspektiv från arbete med tre tecknade minoritetsspråk* (2012)
- NH 30/SI 3 Jan Lindström & Sofie Henricson (red.): *Språk och interaktion 3* (2012)
- NH 31 Anne Huhtala & Hanna Lehti-Eklund (red./toim.): *TAITOOa kehittämässä: vieraiden kielten opiskelijoiden kielitaidosta ja kielenkäytöstä* (2012)
- NH 32 Tomas Lehecka: *Interrelaterade lexikala egenskaper. Engelska adjektivimporter i en svensk tidningskorpus* (2012)
- NH 33/KKN 7 Randi Brenden: *Åsta Holth - Feminist og postkolonialist* (2013)
- NH 34/DF 4 Helena Palmén: *Identitet i samspråk. Kodväxling till standardvarietet som risk och resurs i östnyländska samtal på dialekt* (2014)
- NH 35/KKN 8 Giuseppe Caruso: *Sigrid Undset: A modern crusader* (2014)
- NH 36 Melina Bister: *Topikövergång i textbaserade gruppsamtal* (2014)

- NH 37 Jan Lindström, Sofie Henricson, Anne Huhtala, Pirjo Kukkonen, Hanna Lehti-Eklund & Camilla Lindholm (red.): *Svenskans beskrivning 33* (2014)
- NH 38/KKN 9 Tatjana Brandt: *Livet mellan raderna. Revolt, tomrum och språkbrist i Agneta Enckells och Ann Jäderlunds tidiga poesi* (2014)
- NH 39/KKN 10 Claus Elholm Andersen: "På vakt skal man være". *Om litterariteten i Karl Ove Knausgårds Min kamp* (2015)
- NH 40 Leena Hamberg: *Samverkan i och med språket. Systemisk-funktionell analys av språkanvändning i en kommunal gränsaktivitet med nyanlända flyktingar som målgrupp* (2015)
- NH 41 Monica Londen, Åsa Mickwitz & Susanne Tiihonen (red.): "Hur svårt kan det vara?" *En antologi om hur lärare inom högre utbildning förnyar undervisningen* (2015)
- NH 42 Þórunn Blöndal: *Where grammar meets interaction. Collaborative production of syntactic constructions in Icelandic conversation* (2015)
- NH 43 Martina Huhtamäki: *En fråga om prosodi? Prosodiska drag hos frågor i Helsingforssvenska samtal* (2015)
- NH 44 Mila Engelberg: *Yleispätevä mies. Suomen kielen geneerinen, päilevä ja kieliopillistuva maskuliinisuus* (2016)
- NH 45 Maria Vidberg: *Ortnamn i kontakt i Helsingfors. Finska inslag i bruket av gatunamn i svenska kontexter* (2016)
- NH 46 Sofia Stolt: *Vägen till vitsordet: En studie av värderande yttranden i bedömarkommentarer på studentexamensuppsatser i modersmål och litteratur* (2016)
- NH 47 Tiina Räisä: *Medieritualet som klass- och kulturbundna diskurser och funktioner: Hufvudstadsbladets Lucia och konstruktionen av Svenskfinland* (2016)
- NH 48/DF 5 Jan-Ola Östman, Caroline Sandström, Pamela Gustavsson & Lisa Södergård (red.): *Ideologi, identitet, intervention. Nordisk dialektologi 10* (2017)
- NH 49 Hanna Lehti-Eklund: *Språkhistoria, samtal och språkinläring. Ett urval artiklar* (2017)

Serier:

- KKN – Kultur og kritikk i Norden (red. Hadle Oftedal Andersen)
 DF – Dialektforskning (red. Jan-Ola Östman)
 SI – Språk och interaktion (red. Jan K. Lindström)
 TS – Teckenspråksstudier (red. Jan-Ola Östman)

